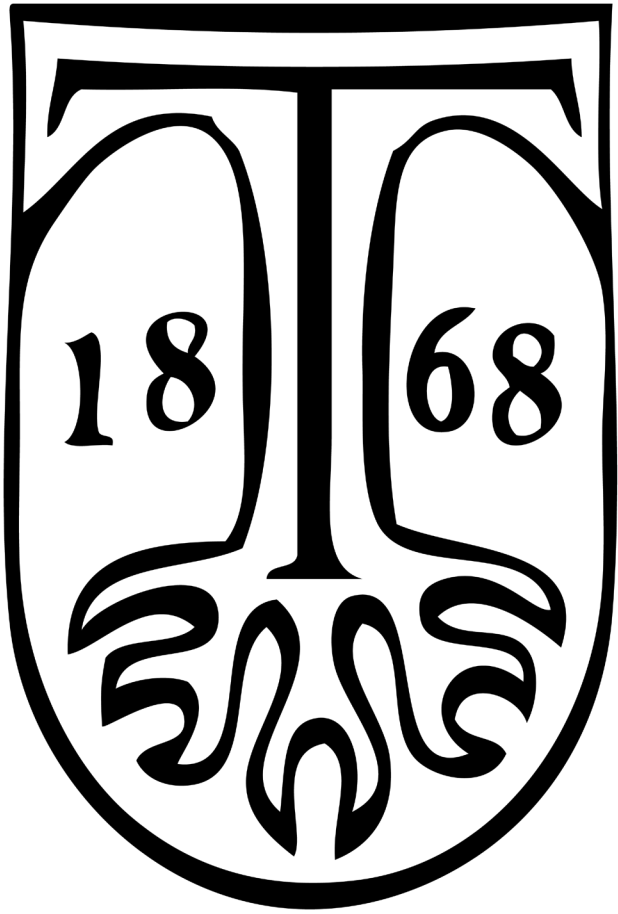

Cuprins

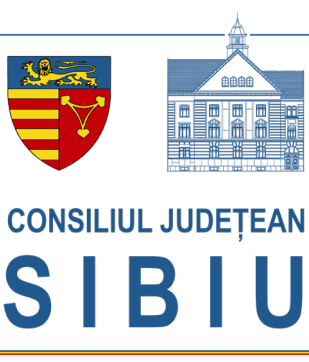
Muzeul Digital al Romanului Românesc:	
Ștefan Baghiu, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Iunis Minculete, Ovio Olaru, <i>Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea</i> / 1	
Emanuel Modoc, Daiana Gărdan, Ștefan Baghiu, Andreea Coroian-Goldiș, Radu Vancu, Vlad Pojoga, <i>Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național</i> / 12	
Radu Vancu, Alex Goldiș, Ovio Olaru, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Denisa Frătean, Ștefan Baghiu, <i>Temporalitatea internă a romanului românesc (1844-1932)</i> / 22	
Vlad Pojoga, Daiana Gărdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, Denisa Frătean, <i>Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)</i> / 33	
Alex Goldiș, Cosmin Borza, Daiana Gărdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Dragoș Varga, <i>Poli de producție ai romanului românesc (1901-1932): Rețele editoriale și forme de canonizare</i> / 45	
Andrei Terian, Daiana Gărdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Ovio Olaru, David Morariu, <i>Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă</i> / 53	

Studii lingvistice	
Costin Busioc, Ștefan Ruseti, Mihai Dascalu, <i>A Literature Review Of NLP Approaches To Fake News Detection And Their Applicability To Romanian-Language News Analysis</i> / 65	
Anca-Simina Martin, Simina-Maria Terian, <i>Știrile False: Limite Și Perspective Ale Analizei Lingvistice</i> / 72	
Radu Drăgulescu, <i>Considerații lingvistice privind fitonimele românești construite cu ajutorul termenului „vânt”</i> / 78	

Studii literare	
Alex Ciorogar, <i>Teorii și ipostaze ale auctorialității în epoca globalizării digitale (1980 – 2020) (II)</i> / 81	
Dumitra Baron, <i>Du dialogue interculturel à la construction identitaire interpersonnelle et numérique - possibles exploitations pédagogiques de la série télévisée Emily in Paris (2020)</i> / 93	

Revista TRANSILVANIA a fost fondată în ianuarie 1868, ca platformă ideologică și științifică a *Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*. Din 2017, este editată de Complexul Național Muzeal ASTRA sub autoritatea Consiliului Județean Sibiu. Apare în parteneriat academic cu Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu. Din 2009, Revista TRANSILVANIA este indexată în bazele de date SCOPUS și EBSCO. Din 2020, revista Transilvania este indexată în baza de date ERIH PLUS.

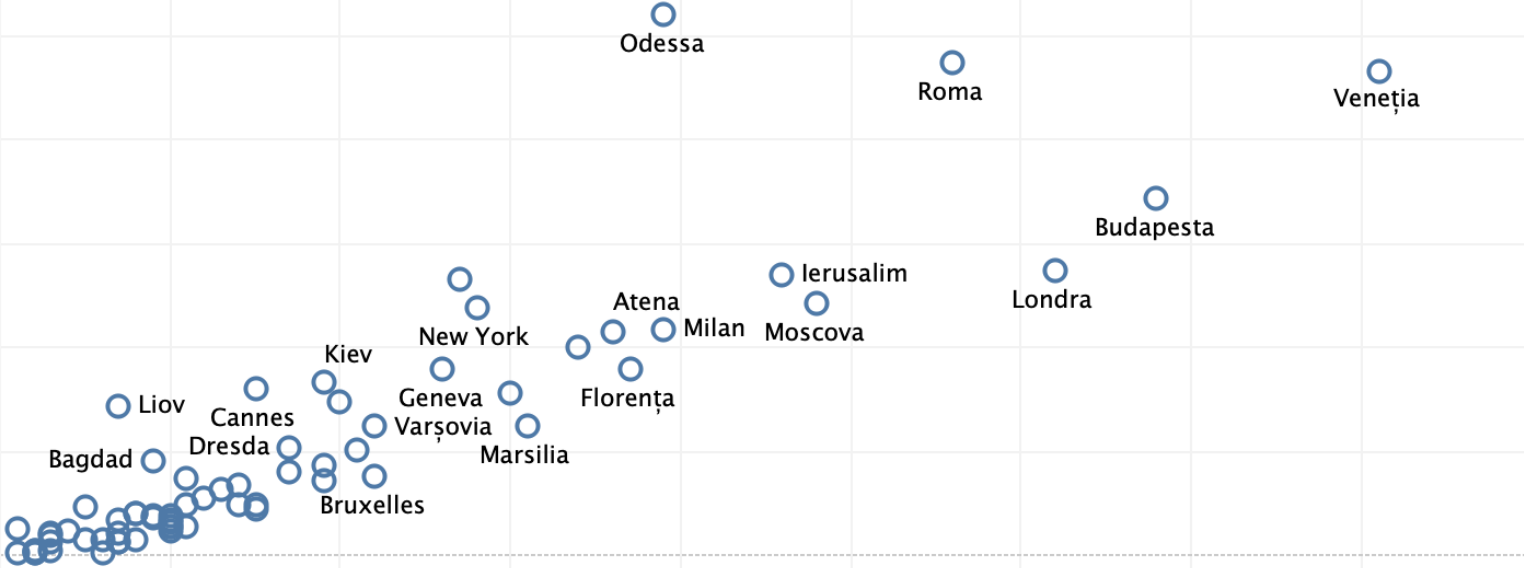
ULBS
Universitatea “Lucian Blaga” din Sibiu

Scopus®

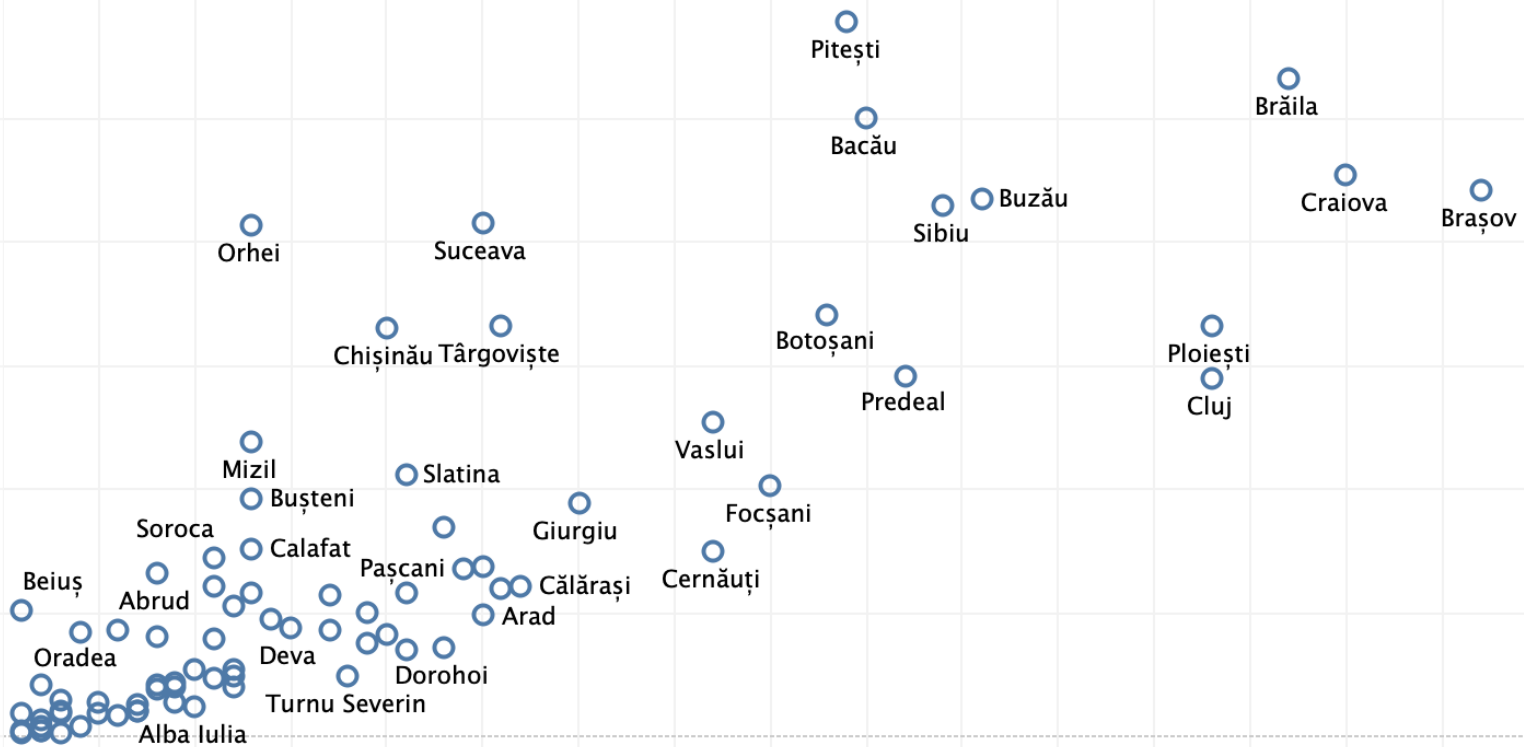
ISSN 0255 0539

TRANSILVANIA

SIBIU, 10/2020

Muzeul Digital al Romanului Românesc (1901–1932)

TRANSILVANIA: serie nouă, anul XLVIII (CLII)

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC:
prof. univ. dr. Ștefan Afloroaei
(Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România)
conf. univ. dr. Cornel Ban
(Copenhagen Business School, Danemarca)
prof. univ. dr. Manuela Boată
(Albert-Ludwigs University Freiburg, Germania)
prof. univ. dr. habil. Constantin Chiriac
(Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România)
prof. univ. dr. Petr Kopecký
(Universitatea din Leiden, Olanda)
prof. univ. dr. Mihaela Miroiu
(Școala Națională de Studii Politice și Administrative, România)
prof. univ. dr. Christian Moraru
(Universitatea North Carolina Greensboro, SUA)
acad. pr. prof. univ. dr. Mircea Pacurariu
(Academia Română)
acad. prof. univ. dr. Ioan-Aurel Pop
(Academia Română)
conf. univ. dr. Marci Shore
(Yale University, SUA)
prof. univ. dr. Ștefan Sienérth
(Universitatea „Ludwig Maximilian” din München, Germania)
prof. univ. dr. habil. Andrei Terian
(Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România)
prof. univ. dr. Galin Tihanov
(Queen Mary University, Regatul Unit)
acad. prof. univ. dr. Alexandru Zub
(Academia Română)

REDACȚIA:

Redactor-șef:
Radu Vancu

Redactori:
Dragoș Varga
Vlad Pojoga

Secretar de redacție:
Ștefan Baghiu

Tehnoredactor:
Mihaela Basarabă

Revistă editată de
Complexul Național Muzeal ASTRA,
sub autoritatea Consiliului Județean Sibiu

Director general C.N.M. ASTRA:
Ciprian Anghel Ștefan

Redacția și administrația:
550182 Sibiu, Piața Mica, nr. 11
Tel./fax: +40 269 202 400

revistatransilvania@muzeulastra.com
www.revistatransilvania.ro

office@muzeulastra.com
www.muzeulastra.ro

ADVISORY BOARD:

Prof. Ștefan Afloroaei
(Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Romania)

Assoc. Prof. Cornel Ban
(Copenhagen Business School, Denmark)

Prof. Manuela Boatcă
(Albert-Ludwigs University Freiburg, Germany)

Prof. Constantin Chiriac
(Lucian Blaga University of Sibiu, Romania)

Prof. Petr Kopecký
(Leiden University, Germany)

Prof. Mihaela Miroiu
(The National University of Political Studies
and Public Administration, Romania)

Prof. Christian Moraru
(University North Carolina Greensboro, USA)

Acad. Prof. Mircea Pacurariu
(Romanian Academy)

Acad. Prof. Ioan-Aurel Pop
(Romanian Academy), Babeș-Bolyai University of Cluj, Romania

Assoc. Prof. Marci Shore
(Yale University, USA)

Prof. Stefan Sienerth
(Ludwig Maximilian University of München, Germany)

Prof. Andrei Terian
(Lucian Blaga University of Sibiu, Romania)

Prof. Galin Tihanov
(Queen Mary University, UK)

Acad. Prof. Alexandru Zub
(Romanian Academy)

EDITORIAL TEAM:

Editor-in-Chief:
Radu Vancu

Editors:
Dragoș Varga
Vlad Pojoga

Editorial Secretary:
Ștefan Baghiu

DTP:
Mihaela Basaraba

Journal edited by
ASTRA National Museum Complex
under the authority of the Sibiu County Council

General Manager ASTRA NMC:
Ciprian Anghel Ștefan

Contact:
550182 Sibiu, Piața Mică, nr. 11
Tel./fax: +40 269 202 400

revistatransilvania@muzeulastra.com
www.revistatransilvania.ro

office@muzeulastra.com
www.muzeulastra.ro

Contents

The Digital Museum of the Romanian Novel

Ștefan Baghiu, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Iunis Minculete, Ovio Olaru, *The Geography of the Romanian Novel (1901-1932): Spaces from Abroad* / 1

Emanuel Modoc, Daiana Gărdan, Ștefan Baghiu, Andreea Coroian-Goldiș, Radu Vancu. Vlad Pojoga, *The Geography of the Romanian Novel (1901-1932): The National Areal* / 12

Radu Vancu, Alex Goldiș, Ovio Olaru, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Denisa Frătean, Ștefan Baghiu, *The Internal Temporality of the Romanian Novel (1844-1932)* / 22

Vlad Pojoga, Daiana Gărdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, Denisa Frătean, *Diversity and Identity in the Romanian Novel (1844-1932)* / 33

Alex Goldiș, Cosmin Borza, Daiana Gărdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Dragoș Varga, *Production Centers of the Romanian Novel (1901-1932): Editorial Networks and Canonization Process* / 45

Andrei Terian, Daiana Gărdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Ovio Olaru, David Morariu, *The Genres of the Romanian Novel (1901-1932). A Quantitative Analysis* / 53

Linguistic Studies

Costin Busioc & Stefan Ruseti & Mihai Dascalu, *A Literature Review Of NLP Approaches To Fake News Detection And Their Applicability To Romanian-Language News Analysis* / 65

Anca-Simina Martin & Simina-Maria Terian, *Fake News: Limits and Perspectives of Linguistic Analysis* / 72
Radu Dragulescu, *Linguistic Considerations on Romanian Phytonims Created with the Term Wind (II)* / 78

Literary Studies

Alex Ciorogar, *Theories and Practices of Authorship in the Age of Digital Globalization (1980-2020) (II)* / 81
Dumitra Baron, *From intercultural dialogue to interpersonal and digital identity construction - possible educational exploitations of the television series Emily in Paris (2020)* / 93

GEOGRAFIA ROMANULUI ROMÂNESC (1901-1932): STRĂINĂTATEA

**Ștefan BAGHIU, Andrei TERIAN, Vlad POJOGA,
Teodora SUSARENCO, Iunis MINCULETE, Ovio OLARU**

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere

Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters

Personal e-mails: stefan.baghiu@ulbsibiu.ro, andrei.terian@ulbsibiu.ro, vlad.pojoga@ulbsibiu.ro,
susarenc098@gmail.com, iunisstefana.minculete@ulbsibiu.ro, ovio.olaru@ulbsibiu.ro

THE GEOGRAPHY OF THE ROMANIAN NOVEL (1901-1932): SPACES FROM ABROAD

This article charts the main cities mentioned in the Romanian novel published between 1901 and 1932 based on the corpus of novels created by the research project *The Digital Museum of the Romanian Novel 1901-1932* (around 370 digitized novels). The main discoveries that our distant reading of the geography in these novels revealed are that the planet is covered in the Romanian novel during the period in genre fiction (that has mentions of cities from Africa, Asia and South America), not in modernist highbrow literature, and that the dominance of Paris and Rome as spaces where the action takes place is atomized during this period by smaller cities in France and Italy. The article also describes the relation between social mobility and geographical coverage in the epoch.

Keywords: Romanian literature, distant reading, geocriticism, literary geography, planetarity.

Începeam anul trecut articolul despre „Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea” cu o listă a câtorva dintre orașele neașteptate în care este plasată acțiunea din romanele publicate între 1844-1900:¹ „San Francisco, New York, Tokyo, Havana, Cork, Londra, Roma, Veneția, Geneva, Milano, Napoli, Berlin, Atena, Sankt Petersburg, Varșovia, Odessa”.² Am explicat (într-o oarecare măsură, pe cât permite un articol de sinteză a situației) încă de pe atunci, surpriza pe care o produce o asemenea diversitate de *loc al acțiunii* în contextul teoriilor despre „spațiul familiar” propuse de Franco Moretti.³ În continuarea descoperirilor trecute, putem afirma acum că harta pentru prima treime a secolului XX (1901-1932) *se diversifică* și mai tare.⁴ Dar locurile neobișnuite fuseseră cucerite deja din secolul al XIX-lea, cel puțin cu un agent important pentru Americi și Asia: San Francisco și New York pentru Statele Unite, Havana pentru America Centrală, Tokio pentru Asia.

Cu alte cuvinte, *planeta* fusese, dacă nu *cucerită*, măcar *intuită* încă din secolul al XIX-lea. Așadar, care ar putea fi surprizele arhivei romanului românesc între 1901 și 1932?⁵

De la început am vrea să stabilim care este harta locurilor acțiunii în perioada 1901-1932, desenată în urma digitizării și culegerii manuale de metadate. De departe, locul unde se desfășoară acțiunea în cele mai multe dintre romanele începutului de secol XX este Bucureștiul (47%).⁶ Din străinătate, cel mai prezent oraș ca loc al acțiunii este Parisul (cu aproximativ 30 de romane care plasează acțiunea acolo). Acest lucru, corelat cu faptul că producția de roman din perioada 1901-1932 a fost mai prolifică după încheierea Primului Război Mondial (mai ales în a doua jumătate a anilor 1920) și acela că majoritatea romanelor acestei perioade sunt plasate în imediata contemporaneitate (a doua jumătate a secolului XIX, perioada antebelică sau

interbelică, cum arată articolul dedicat temporalității romanului din această perioadă,⁷ ne indică fără urmă de îndoială predilecția scriitorilor români pentru urban și cosmopolit, mai ales cu frecvență mare pe care o are capitala țării întregite și continuitatea Parisului ca *centru extern* al imaginarului românesc.⁸ Această preferință se datorează atracției față de marile orașe europene cosmopolite și centre ale imaginarului românesc din literaturile occidentale, lucru dovedit și de prezența, pe următoarele poziții ale acestei ierarhii spațiale, a unor orașe ca Berlin, Viena, Roma și Venetia, printre altele. Am putea astfel presupune că acest lucru marchează o deschidere accentuată către Europa și printr-o anume geografie cosmopolită și *liberă* (în sensul ușurinței de călătorie). În fond, „the representation of urban space as both baleful and liberatory is a familiar feature of all literary modernisms”.⁹ Dar, în timp ce acest lucru poate fi adevărat pentru *obsesiile* geografice ale marilor orașe, cercetările noastre arată un fapt interesant: desfacerea geografică, lărgirea *lumii* reprezentate în romane, la fel ca în secolul al XIX-lea, este mai ales făcută de literatura necanonică și de *genre fiction*.¹⁰

Articolul de față încearcă să răspundă pe cât posibil, după o serie de analize primare ale rezultatelor proiectului MDRR2 (1901-1932), câtorva întrebări fundamentale: ce locuri conține corpusul de romane la începutul secolului XX și în perioada interbelică și cum arată *lumea* (de ce nu, *planeta*?)¹¹ din perspectiva romanului românesc din perioada 1901-1932?

În cazul orașelor menționate din România și din străinătate am optat în primă fază pentru culegerea manuală a referințelor în timpul scanării romanelor.¹² Metoda, oricât de îndepărtată de Digital Humanities, are mai mult un rol de *reducere a căutărilor ulterioare*. Dacă în cazul orașelor în care este *plasată* acțiunea nu există o metodă digitală coerentă care să poată să ne spună în urma căutării informatice *unde* se petrece acțiunea (căci frecvența mai mare a unui oraș într-un roman nu înseamnă automat că acela este orașul acțiunii), în cazul orașelor *menționate* există o funcție complexă de căutare care ne poate ajuta, dar care necesită formularea prealabilă a unui tabel de metadate pentru orientarea în corpus.¹³ Pentru a simplifica, am complicat culegerea metadatelor: am pus în metadate și orașe menționate, însemnând că de fiecare dată când cineva a dat de un oraș din România sau din străinătate, l-a trecut pe listă. Extrem de vulnerabilă în fond, metoda are misiunea de a crea o *primă impresie* despre ce orașe *ar trebui căutate mai departe* prin tehnici digitale.¹⁴ Lista noastră cuprindea în această fază cam 150 de orașe din România (alături de comune urbane, comune autonome, stațiuni și câteva sate)¹⁵ și cam 250 de orașe din străinătate *menționate* cu diverse ocurențe deocamdată irelevante. O listă incompletă ca ocurențe ale acestor orașe, dar care conținea, totuși, numele principale de orașe. Apoi a trebuit să demarăm o altă căutare în arhivă (de data asta prin tehnici digitale), pe care o prezentăm în detaliu la finalul articolului și care credem că poate fi un

Harta 1: Orașe străine în care se desfășoară acțiunea (1901-1932)

instrument de vizualizare important pentru geografia literară.

În acest articol vom prezenta câteva dintre rezultatele noastre în ceea ce privește geografia străinătății în romanul românesc din perioada 1901-1932 față de cea din perioada 1844-1900 utilizând două arhive create de cercetătorii echipelor MDRR (*Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea*) și MDRR2 (*Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932*). În al doilea rând, vom discuta felul în care geografia este determinată de călătorie și cum arată mobilitatea de clasă în acțiunea romanelor. În al treilea rând, vom propune un instrument de vizualizare și de analiză a frecvenței orașelor străine în imaginarul românesc, instrument bazat pe două variabile esențiale: **ocurențe** (numărul total de menționări) și **recurențe** (în câte romane apare respectivul oraș).

Transformări: 1844-1900 vs. 1901-1932

„În clipa asta la București sunt douăsprezece ore fix, după cum în Golful de Aden e ora unul și jumătate, la Calcuta sunt șase ore fără un sfert, la Tokio sunt opt ore seara, în Alsaca, miezul nopții, la San Francisco se crapă de ziua și la New-York încep copii să se ducă la școală”.¹⁶ Așa arată un fragment dintr-un roman publicat în anul 1931, scris de Ion Minulescu. Fără îndoială, geografia planetară din romanul românesc în secolul al XIX-lea și prima treime a secolului XX are diferite roluri narative, mai mult sau mai puțin importante. În acest stadiu însă e aproape imposibil de cuantificat acest aspect. Progresele teoretice mai ales din zona de geocriticism, care discută modul în care *spațiul* (place) devine *loc* (place) prin mecanisme ficționale¹⁷ și progresele hărților afective ale literaturii¹⁸ vor fi importuri esențiale în studierea acestor arhive. Însă deocamdată separația esențială cu care operăm este aceea între *spațiul ca loc al acțiunii* și *spațiul menționat*, așa cum am procedat și în analiza geografiei interne a romanului românesc din secol al XIX-lea. Continuăm, așadar, expunerea celor două variabile, utilizând același mod de împărțire a spațiului geografic, analizând, pe de-o parte, spațiul european, și pe de altă parte, geografia planetară a romanului românesc de început de secol XX.

1. În ceea ce privește **Europa**, țări precum Franța, Turcia, Italia și Rusia¹⁹ rămân spații geografice care găzduiesc acțiunea romanelor din ambele perioade puse în discuție. Totuși, procentual vorbind, are loc o diversificare a orașelor din aceste țări în ceea ce privește locurile desfășurării acțiunii. Iată de ce o detaliere a cazului geografiei Franței și implicit a Parisului este necesară: concluziile precedente arătau că „Parisul este cel mai întâlnit oraș străin al desfășurării acțiunii”²⁰ din romanele sec. al XIX-lea. Am găsit o situație similară și în ceea ce privește romanele din perioada 1901-1932, însă frecvența situării acțiunii în romane crește raportat

la numărul total de romane din fiecare perioadă, de la 5 la 8%. Astfel, dacă 8 din cele 160 de romane din corpusul de texte analizate pentru perioada 1844-1900 au acțiunea în Franța și doar 2 din acestea au acțiunea *exclusiv* în Franța,²¹ pentru romanul de început de secol XX situația se prezintă astfel: 28 din cele 370 de romane din arhivă au acțiunea plasată în Franța și în 8 acțiunea se petrece exclusiv în Franța. Odată cu creșterea acestui număr se și diversifică locul acțiunii pe teritoriul Franței printr-o serie nouă de orașe: Lyon, Bordeaux, Cannes, Nisa, Bayonne, Versailles, Menton, Thionville. Rezultatul precizat anterior devine valabil și pentru cazul Italiei, unde rezultatul atrage și mai mult atenția. În timp ce doar două orașe, Roma și Venetia, devin spații ale acțiunii romanului de secolul al XIX-lea, în secolul XX valorificarea lor continuă și este și însoțită, la fel ca în cazul Franței, de o diversificare a spațiului peninsular folosit drept loc menționat în roman. Milano, Parma, San Remo, Napoli, Florența sau Genova (alături de Pompei) sunt doar câteva dintre orașele care devin spațiile desfășurării acțiunii. În cazul țărilor Peninsulei Scandinave (spațiu geografic prezent deja pe hărțile literare din perioada 1844-1900) iese în evidență Cezar Petrescu: în trei dintre romanele sale este menționată Suedia – *Pământ și cer* (1931), *Baletul mecanic* (1931) și *Greta Garbo* (1932), în timp ce bine-cunoscutul roman pentru copii *Fram ursul polar* (1932) descrie „țara Norvegiei”. De asemenea, o prelucrare după Jules Verne, romanul SF *Spre centrul pământului* (1907) de D. Munteanu-Râmnic, descrie călătoria profesorului Otto, Danemarca fiind una dintre principalele țări pe care acesta le străbate în drumul său. Danemarca apare și în *Roșu, galben și albastru* (1924) de Ion Minulescu. Locul acțiunii în romanul românesc se diversifică în aceste zone tot prin intermediul romanului SF al lui D. Munteanu-Râmnic, unde orașul Reikiavik [sic] este portretizat în detaliu, începând de la străzi, case, vegetație și până la locuitorii săi, fiind un nod geografic central în interiorul romanului.

2. Impactul cel mai semnificativ pus în legătură cu noile teritorii inserate în economia geografică a romanului românesc din perioada 1901-1932 este dat de plasarea acțiunii în orașe din America Latină, Asia, Nordul Africii, Orientul Apropiat, dar și în două spații cu adevărat neașteptate – Honolulu și Insulele Caraibe. **Teritoriul asiatic** (vag reprezentat în romanul românesc din secolul al XIX-lea) prinde contur în romanul secolului XX, doi poli geografici estici – Japonia & India – reprezentând spațiile predilecte pentru desfășurarea acțiunii. Un exemplu bun poate fi romanul scris de Vasile Pop, *Vândută de propria-i mamă* (1922), care nu doar își plasează acțiunea într-una dintre cele mai importante metropole japoneze, Yokohama, dar poate fi considerat și unul dintre primele romane care ilustrează aspecte multiculturale inedite. Acesta deschide seria romanelor a căror acțiune e plasată în mod exclusiv pe teritoriul nipon: „La noi, și mai ales în Yokohama, replică femeia,

sunt foarte multe familii amestecate... în acest fel: orașu e cam mare: «unirile» numeroase și nu se mai pot cunoaște ca acum 50 de ani, când asemenea căsătorii constituiau un fel de... trădare de neam... Acuma sunt cu sutele... mai ales că europenii și americanii s-au convins că japonezele devin soții ideale, credincioase și deștepte...»²² Titlul pus în discuție mai aduce un spațiu particular, Insula Hawaii cu orașul Honolulu. Acest oraș, spre deosebire de precedentul, apare doar menționat în cadrul itinerariului parcurs în drumul spre Japonia: „Ea ne-a organizat tot ce era necesar plecării, și călătoriei. A telegrafiat la diferite hoteluri și agenții, care ne sunt în drum, ca să ne ajute la sosire. Așa am avut totul preparat în San Francisco, apoi în Honolulu...»²³ India, pe de altă parte (sau mai bine spus cultura acestei țări) atrage și mai mulți scriitori, lucru care generează o portretizare mai amplă a acestui spațiu prin considerații subtile. Din seria autorilor care își plasează acțiunea în India trebuie amintiți Mircea Eliade cu romanul *Isabel și apele diavolului* (1930) (roman ce conturează arealul indian prin situarea acțiunii în orașele Calcuta, Ootacamund și Port Said) și Elena Riegler cu *Iubire și Ispășire. Povestire din vechea Indie* (1920), roman sentimental cu acțiunea plasată în anul 1400, ce reunește trei orașe sfinte „care deschid porțile lor pelerinilor venind din toate unghiurile țării cu rugăciuni și jertfe: Harvard, Delhi, și Benares; dar cel mai sfânt dintre aceste trei Benares – orașul cu mii de temple, locuințele marelui Shiva, Ganesha, Kama și Mitra, care se ridică pe malul înalt al Gangelui”²⁴.

3. Inserția de noi teritorii pe harta geografică a romanului scris în perioada 1901-1932 implică și un nou teritoriu neexplorat literar – **Orientul Apropriat**. Este vorba de Beirut, Damasc, Alexandria, Ierusalim sau Cairo. 5 romane au acțiunea plasată exclusiv într-unul dintre orașele Orientului Apropriat, dar două scrise de același autor trebuie neapărat menționate: *Chira Chiralina* (1924) și *Neranțula* (1927) de Panait Istrati (al doilea tradus de Theodor Buzoianu). Deși mediul în care este plasată acțiunea descrie, în linii mari, o lume plină de culoare, în *Chira Chiralina* autorul nu mizează pe o descriere amplă a orașului Cairo, ci mai degrabă „fixează individualitatea unei lumi al cărei certificat de naționalitate cade pe al doilea plan”²⁵ aspect tratat diametral opus în *Neranțula*, unde romanul începe cu o descriere amplă a Alexandriei: „Picioarele, împovărate ele însele de atâta fericire, scump plătită, mă duceau totdeauna la marginea Alexandriei, la Ramleh, de unde palmierii africani privesc duși pe gânduri, peste Mediterana, pe frații lor înșirați peste Coastele de Azur, pe Ramlehurile europene”²⁶. În ceea ce privește restul romanelor ce menționează orașe din Orientul Apropriat trebuie precizată recurența orașului Ierusalim, ce apare prezent în romanele *Santa Melania* (1913) de M. Th. Carada, *Sar și Ionel* (1920) de Th. Sperantia și *Rătăcire* (1923), scris de Aida Vrioni; Bagdad apare la V. Eftimiu în *Dragomira* (1930) și la Emanoil Bucuța în *Fuga lui Șefki*, roman ce surprinde criza erotică a tânărului

turc Șefki (1927); Alexandria, loc menționat în romanul cu note psihologice a lui Gala Galaction *Papucii lui Mahmud* (roman ce abolește frontierele religioase și etnice și îi aduce în prim plan pe Savu Pantofaru, turcul Ibrahim și evreul Marcu Goldstein) sau romanul celor patru autori Nour Alexis, Doctorul Ygrec, Sărmanul Kloptok și Alexandru Bilciurescu, *Stațiile dragostei* (1929).

4. Un alt areal geografic nou la început de secol XX este **America de Sud**. Țările în care se petrece acțiunea în perioadă din această zonă sunt Argentina și Brazilia (ambele premiere ale romanului românesc), în *Uimitoarele întâmplări dintr-o vacanță. Roman pentru copii și tineret* (1927) de Alice Gabrielescu. Orașul Rio de Janeiro este menționat de asemenea în romane precum *Diplomatul, tăbăcarul și actrița* (1926) de C. Ardeleanu, *Viața cu haz și fără a numitului Stan* (1928) de I. Peltz și *Baletul mecanic* (1931) de Cezar Petrescu, fiind urmat în ordinea aparițiilor de orașul Buenos Aires, întâlnit și în *Kremlin* (1931) de Cezar Petrescu. Un fragment din *Baletul mecanic* în care ambele orașe sunt descrise drept spații exotice merită redat complet: „Un vapor italian, de cursă lungă, spre America de Sud, cu punțile încărcate de emigranți, depărtându-se către porturile de dincolo de ecuator și ocean, Rio de Janeiro, Buenos-Aires: nume sonore, orașe fabuloase, vaste pampasuri virgine, smârcuri de friguri galbene și codri cu flori veninoase”²⁷. La polul opus, Alice Gabrielescu transformă teritoriul sud-american din *Uimitoarele întâmplări dintr-o vacanță* într-un loc al acțiunii diferit, cadrul luxuriant al ambelor orașe din *Baletul mecanic* fiind înlocuit de San Luis: „un câmp pe care la mari depărtări se afla câte o închipuire de sat”²⁸.

5. Spațiul din Emisfera vestică cartografiat și în secolul al XIX-lea rămâne **America de Nord** (în principal Statele Unite ale Americii). Din trecerea anterioară în revistă a orașelor menționate de pe teritoriul Americii de Nord și compararea cu datele generate de romanul românesc din prima parte a secolului XX, reiese destul de limpede că numărul acestora nu prezintă o creștere – Kansas, New Jersey, Tennessee sau West Virginia fiind înlocuite de Ohio, Philadelphia, Oregon și Cleveland. Aparent, doar orașul New York recuperează numeric, în intervalul 1901-1932 recurența acestuia fiind una semnificativă și aflându-se în topul celor mai menționate orașe de pe continentul American. Din punct de vedere al genului de roman în care este valorificat spațiul nord-american predomină cel de dragoste și de moravuri. Reprezentative în acest sens sunt romanele scriitorului Vasile Pop, *Americana îndrăgostită* (1920) și *Cuceritorul de inimi* (1921) care își plasează acțiunea în Statele Unite, în Youngstown (Ohio), respectiv în Cleveland. Dacă în *Americana îndrăgostită* se continuă modelul precedent, evident aici prin descrierea vieții a doi români – Dan Constantin, muncitorul de la o fabrică de locomotive și fosta dansatoare de noapte, Elena Strand – în *Cuceritorul de inimi*, obiectivul este îndreptat spre moravurile

americane. Cleveland-ul, de altfel, acest *mediu observat*, apare și în *Kimionoul înstelat* (1932) de V. Eftimiu, *Demonul lui Codin. La poarta muzelor* (1930) de Damian Stănoiu *Apocalipsul. Roman* (1921) de Virgiliu Ștef. Serdaru.

Mobilitate geografică și mobilitate socială

În ceea ce privește mobilitatea geografică a personajelor din romanele începutului de secol XX, se remarcă două tendințe, corespunzând, în plan sociologic, unei stratificări destul de distincte.²⁹ În primul rând, dacă originea socială a protagonistului sau a protagoniștilor este nobil-aristocrată, Occidentul este locația predilectă pentru vilegiatură, pentru aventuri, pentru studii; Parisul găzduiește astfel o a doua viață, francofonă, a elitei românești de început de secol XX, care este acum reprezentată ca o adevărată diasporă cosmopolită. Observăm acest lucru în numeroase romane răspândite de-a lungul întregii perioade, printre care *O moarte care nu dovedește nimic* (1931), al lui Anton Holban, *Corigent la limba română* (1928), al lui Ion Minulescu, *Viața dublă* (1927) al lui E. Lovinescu sau *Baletul mecanic* (1931), romanul lui Cezar Petrescu (pentru a le numi doar pe câteva dintre cele mai cunoscute). Acest din urmă roman surprinde prin cosmopolitismul nemaivăzut: nu numai că acțiunea are loc la Nisa și Monte-Carlo, dar menționează, în această ordine, orașele Grasse, Rio de Janeiro, Buenos-Aires, San Remo, Grenoble, Chicago, Valencia, Roma, Veneția, Marsilia, Barcelona, București, Constanța, Paris, Moscova, New-York, St. Petersburg, Berlin și Viena. O astfel de diversitate (deși din alte rațiuni narrative) poate fi întâlnită și în romanul lui C. Stere din 1931, *În preajma revoluției*, care se petrece la Chișinău, Odessa, Tiumen și Camenka, dar referințele geografice se întind de la Viena, Varșovia, Dresda, Veneția, Paris, Kiev, St. Petersburg și Botoșani până la Harkov, Ekaterinoslav, Poltava, Nikolaev, Sevastopol și Simferopol. Chiar și dacă facem abstracție de locațiile inextricabil legate de evenimente istorice prelucrate literar, precum Războiul de Independență (având ca reper inevitabil Plevna) sau, în romanul lui Stere, Revoluția Rusă, mobilitatea geografică a protagoniștilor este impresionantă. Pentru personaje din medii aristocrate (însușind nobili, boieri, miniștri, prinți), locurile predilecte de desfășurare a acțiunii sunt București, Paris și Iași, în această ordine. Locurile cele mai menționate sunt Paris, București, Viena, Berlin, Galați, Veneția și Brașov. Referințele la capitale vest-europene urmăresc aici să transforme mobilitatea geografică a protagoniștilor în fluiditate culturală.

Al doilea strat social distinct pe care cercetarea cantitativă l-a revelat îl reprezintă cel al burgheziei. Asemănător protagoniștilor nobili, protagoniștii care provin din medii burgheze (mic-burghezi, avocați, medici etc) se desfășoară între București, Paris, Iași și Constanța, dar menționează cu precădere Paris,

Viena, București, Budapesta, Londra, Brăila, Constanța, Craiova, Berlin, Iași, Moscova, Galați și Milano ca locuri predilecte pentru vilegiatură, locuri spre care îi ghidează profesia, orașe unde urmează studii sau unde au cunoștințe cu care corespund etc. Deși mai puțin cosmopoliți decât omologii lor aristocrați, tiparele geografice pe care le creionează sunt asemănătoare: ei vizitează *voluntar* orașe din țară, cât și din străinătate, merg la studii sau emigrează. Autorii romanelor de secol al XIX-lea se simțeau nevoiți, pentru a imita romanele *noir* ale omologilor francezi, să populeze Bucureștiul cu figuri ostentativ malefice și să antreneze scenarii improbabile în senzationalismul lor³⁰ în tentativa de a-l apropia de atmosfera Parisului lui Eugène Sue, pentru a-l transforma într-un „mic Paris”. În schimb, referința la îndemână a personajelor românești interbelice este Parisul real, care și-a pierdut alura misterioasă, transformându-se într-un model de civilizație, viață mondenă, actualitate politică etc³¹, și pe care nu mai trebuie să-l reproducă, fiindcă îl pot vizita în realitate. De fapt, aproape 50% dintre romane menționează Parisul, în timp ce aproximativ 8% dintre ele se desfășoară (și) în capitala franceză. Însă personajele din aceste romane aparțin în majoritate statistică burgheziei sau nobilimii.

Pornind de la mobilitatea geografică a acestor două straturi sociale, putem să intuim existența a două areale între care se dispută prezența lor efectivă, pe de-o parte, și aspirațiile, pe de alta. Primul este un areal local sau familiar, cuprinzând toate centrele urbane ale țării, Bucureștiul, Iașiul, Brăila, precum și destinațiile de vilegiatură internă – Brașov, Sinaia, Constanța, dar și Parisul, oraș occidental imediat recognoscibil, destinație foarte comună în epocă, „capitala lumii literare”, „nod” al avangardei interbelice³² etc. Al doilea areal, în schimb, conține orașe care, deși nu servesc drept fundal al acțiunii, sunt trecute în revistă ca destinații virtuale și excepții menite să suscite fascinația și să alimenteze spiritul de aventură al cititorului epocii: Rio de Janeiro, New York, Monte Carlo, Cannes etc. Dacă primele reprezintă locații accesibile, accesul la cele din urmă este limitat și rezervat în proză romanelor de subgen.

Un lucru cu adevărat interesant devine, însă, vizibil când ne îndreptăm atenția asupra celei de-a treia clase sociale prezente în romane (de fapt două, proletarii și țăranii, dar le vom topi din considerente logistice). În cazul țăranilor și al muncitorilor, transferul nu are loc între un mediu urban autohton – centru sau provincie –, pe de-o parte, și un mediu urban străin, cosmopolit, elitist, „exotic” etc, pe de alta, ci între sat, care cel mai adesea nu este numit ca atare, și oraș autohton, precum Focșani, Galați, Bacău, Caransebeș, Sibiu, Hunedoara, Giurgiu, Brăila ș.a.m.d., dar și zone din vecinătatea est-europeană: Belgrad, Bratislava, Budapesta, Cracovia, Bosnia. Cu alte cuvinte, în timp ce protagoniștii nobili și burghezi se îndreaptă spre

străinătate, țăranii se îndreaptă spre oraș, iar locuitorii proletari ai mahalalelor spre centru. Însă în timp ce primele două categorii sociale întreprind aceste călătorii în mod voluntar, se întâmplă adesea ca, cel puțin în cazul țăranilor, mobilitatea să se datoreze războiului (fie că vorbim de Primul Război Mondial, de Războiul de Independență, Războiul Ruso-Japonez etc.) sau să fie condiționată negativ de precaritatea protagonistului, al cărui statut biografic incert (pierderea părinților, fuga de acasă, sărăcie) funcționează ca un motor al intrigii.³³ În acest din urmă caz, mobilitatea socială tinde să atingă cote maxime în adevărate epopei biografice prezentând

națiuni improbabile în convenția de subgen. *Dela leagăn până la mormânt*, romanul din 1925 semnat de N. Rădulescu-Niger, redă parcursul unor copii de orfani și transformarea lor în burghezi cu ajutorul unor binefăcători din Mizil, ei înșiși aparținând burgheziei. Romanul de senzație din 1927 al aceluiași autor, *Vântură-Lume*, prezintă parvenirea unui copil de țăran și felul în care, comițând escrocherii repetate la București, Paris, Metz și Geneva, este arestat și mai apoi ucis. Cu alte cuvinte, mobilitatea geografică a protagoniștilor de secol XX reflectă destul de fidel mobilitatea lor socială.

Orașe menționate din străinătate: ocurențe vs. recurențe

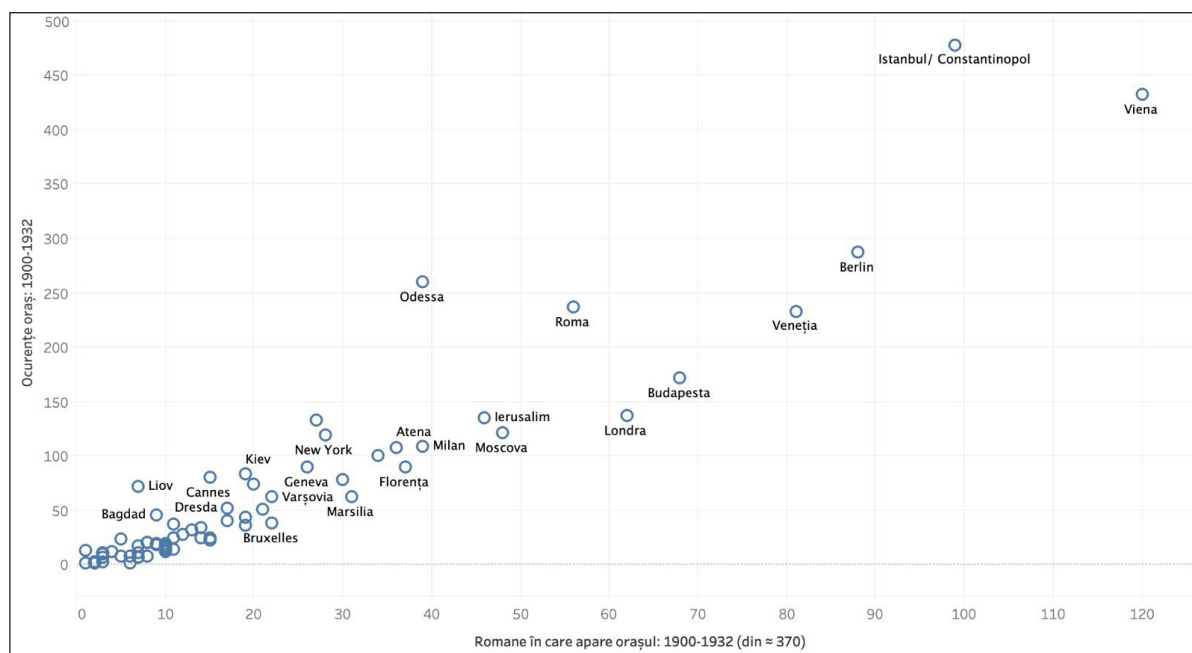

Diagrama 1. Ocurențe vs. recurențe (1901-1932)

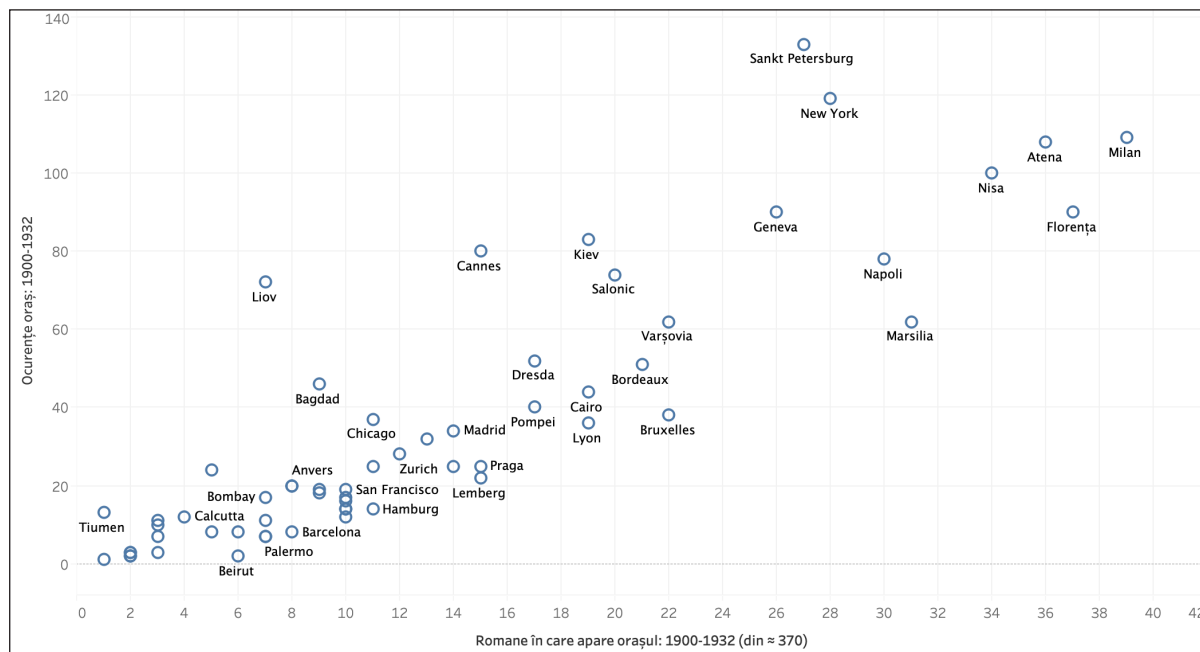

Diagrama 2. Ocurențe vs. recurențe (1901-1932) [cadru restrâns]

Pentru a avea o imagine cât mai clară asupra prezenței anumitor spații în romanele românești din perioada 1901-1932 am apelat la o căutare complexă în arhivă, folosind-ne de două variabile calculate pentru fiecare oraș în parte: **ocurențele** (de câte ori acel oraș este menționat în arhivă) și **recurențele** (în câte romane este menționat). Desigur, a trebuit să scoatem din grafic Parisul, menționat în romanele indexate de peste 2300 de ori în 190 de romane, valori ce ar fi făcut restul tablei indescifrabilă. De aceea, vizualizarea acestor grafice trebuie să țină cont mereu de faptul că există un oraș dominant neprezentat (Parisul), celelalte fiind cu mult mai puțin prezente ca acesta, chiar și la 450 de ocurențe cu 120 de recurențe (cazul orașului Viena). Pentru ca un oraș să fie *mai prezent*, el trebuie să aibă în același timp un număr cât mai mare de ocurențe și de recurențe. Dacă urmărim *Diagrama 1*, vom observa că relevanța este cuantificată diferit în cazul unor orașe ca Berlin și Odessa: dacă ceea ce le unește este faptul că ambele sunt menționate în corpusul de romane de aproximativ 270 și 300 de ori (deci în același cadran de ocurențe), Odessa apare în doar 40 de romane, în timp ce Berlinul apare în 90 de romane. Ceea ce înseamnă că Odessa reprezintă un spațiu *predilect* pentru *anumite* romane, în timp ce Berlin reprezintă o prezență mai constantă (cu o distribuție mai democratică în imaginarul epocii).

1. Orașe străine fundamentale. Ce poate fi observat din avion în această diagramă este o *constelație hipercanonică* de orașe: Viena, Constantinopol, Berlin, Veneția, Roma, Budapesta, Londra, Odessa, cu Ierusalim și Moscova aproape. Putem afirma fără rest că acestea sunt, alături de liderul Paris, cele mai prezente orașe în romanul românesc pe întreaga perioadă. Integrăm aici și New York-ul, dintr-un motiv foarte clar: el începe să fie prezent doar

după 1918 și ia avânt, câștigând în a doua perioadă de timp peste 100 de ocurențe în aproape 30 de romane, poate cel mai interesant fenomen geografic pe care l-am putut identifica în analiza cantitativă condusă. Ce se întâmplă, însă, cu restul? Care sunt romanele cu mai puțin de 150 de ocurențe și 50 de recurențe?

2. Orașe de consolidare. Orașele importante din cadranul restrâns (sub 150 de ocurențe și 50 de recurențe) al cadranelor general ne arată un fapt extrem de interesant. Ele reprezintă de fapt atomizările geografice ale celor mai prezente țări din secolul al XIX-lea: Franța (Nisa, Marsilia, Bordeaux, Lyon, Cannes), Italia (Florența, Napoli), Rusia (Sankt Petersburg), alături de regiuni foarte apropiate de acestea ca Elveția (Geneva), Belgia (Bruxelles) sau Ucraina și Polonia (Kiev și Varșovia). Ele apropie cumva geografia dominantă a *orașelor fundamentale*, o localizează și o atomizează. Pot reprezenta – și aici încercăm deocamdată doar o speculație teoretică – o formă de rezistență la dominația capitalelor Paris, Roma, Moscova, Viena etc., o demonstrație de versatilitate în urbanul secundar al țărilor importante. Dar chiar și așa, ele au inevitabil și un efect de *consolidare* a metropolei și țării respective în imaginarul românesc, căci mai mereu se *trece* (menționare, popas etc.) și prin Paris sau Roma când e vorba de ele. Pe scurt, toate drumurile *trec* în felul acesta și prin Paris sau Roma, sporindu-le de fapt dominația.

3. Orașe secundare. Sigur, dincolo de aceste orașe care ajută la atomizarea țărilor europene, avem câteva orașe prezente mai puțin, dar încă semnificativ pentru a fi discutate. În primul rând, orașele americane, care își fac intrarea în perioada 1919-1932, ca San Francisco, Cleveland sau Chicago. Apoi, orașe din Europa Centrală și de Est ca Praga și Cracovia. Și mai ales orașele din Asia.

Două perioade: 1901-1918 și 1919-1932

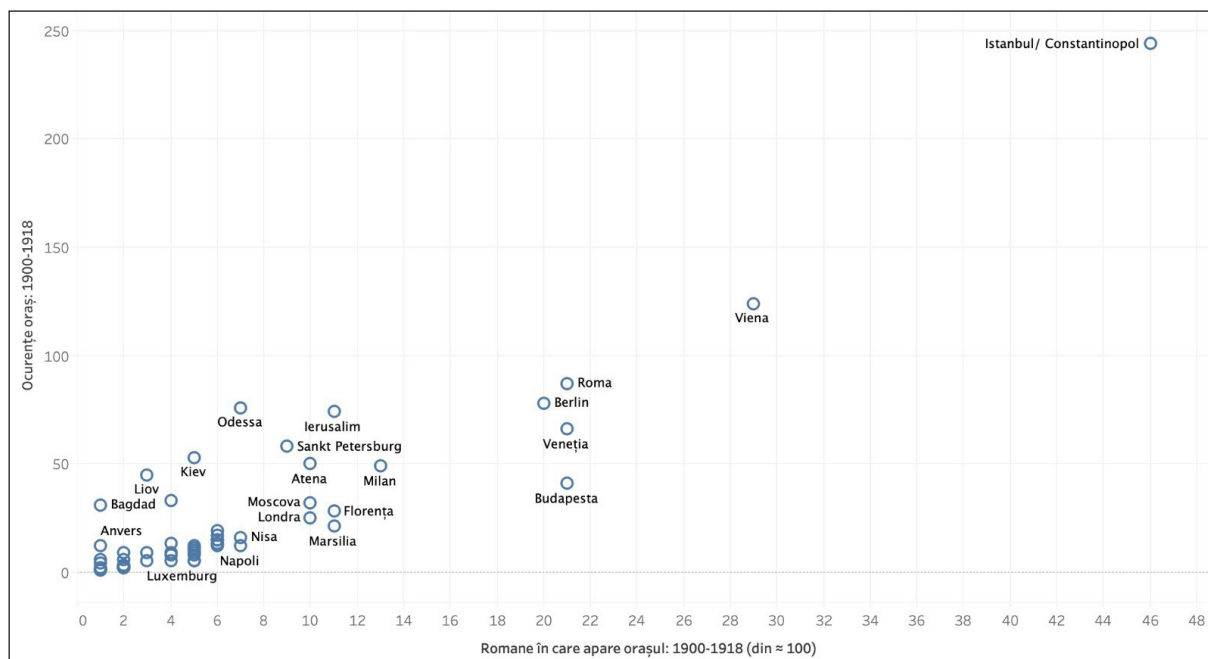

Diagrama 3. Ocurențe vs. recurențe (1901-1918)

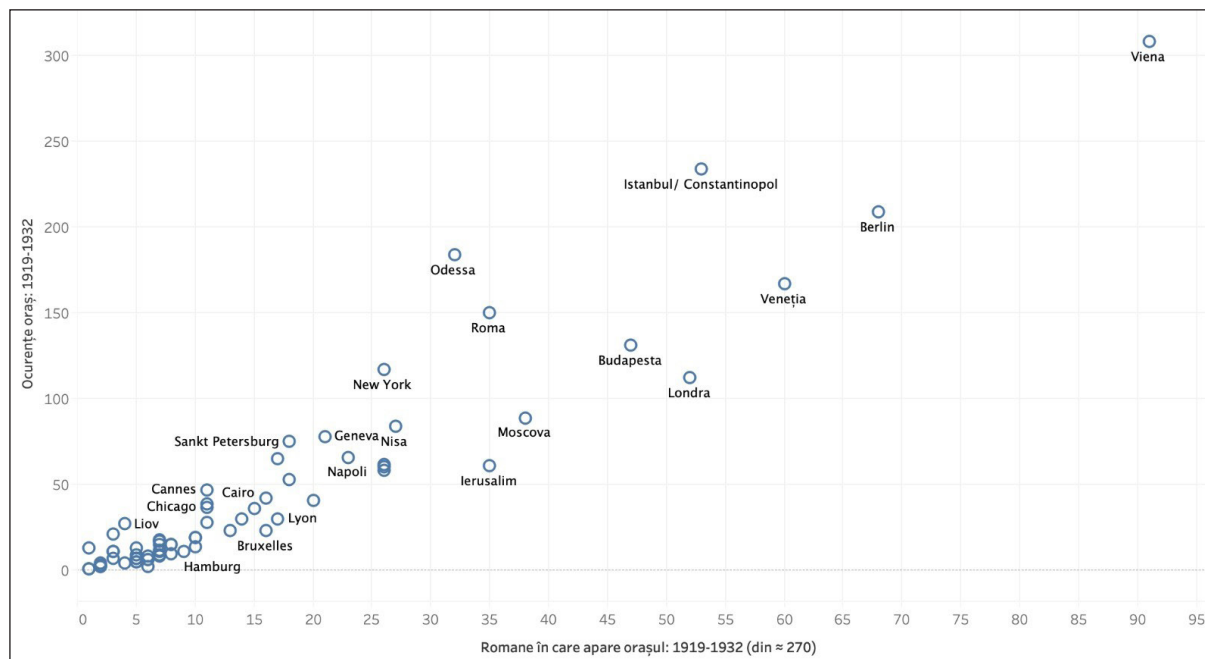

Diagrama 4. Ocurențe vs. recurențe (1919-1932)

Pentru a observa transformările între cele două perioade (1901-1918 și 1919-1932) am separat rezultatele în două grafice distincte (Diagrama 3 și Diagrama 4). Ce se poate observa astfel este că dacă în primele două decenii domină Constantinopolul în geografia internă, el are un statut semnificativ mai redus în a doua parte a perioadei raportat la numărul de romane. Crește însă Viena, care deși reprezenta cel mai important oraș vestic în prima perioadă, acum se evidențiază drept al doilea cel mai important oraș după Paris. Statutul fundamental se păstrează însă în ambele perioade pentru Berlin, Roma, Veneția și Budapesta. Însă apar acum în scenă mai puternic Moscova și Odessa, Ierusalim, Londra sau New York.

Concluzii

În urma acestor ordonări grafice ale corpusului de 370 de romane și în urma celor explicate în acest articol credem că pot fi identificate trei tendințe în geografia epocii 1901-1932 (aparent incompatibile, dar de fapt perfect convergente):

Perspectivarea: locurile nu mai sunt descrise într-un mod „neutru” sau în manieră enciclopedică sau turistică (consecință a adaptărilor sau a *plot*-urilor *second hand* din secolul al XIX-lea), ci se pune accentul în mult mai mare măsură pe percepția subiectivă a locurilor (fie de către personaje, fie de către naratori). Ficțiunea sugerează că descrierea locurilor este puternic filtrată, „cântărită”, procesată, din punctul de vedere al unui subiect care are niște opinii și valori proprii puternice (inclusiv stereotipuri etnice).

Metropolizarea: în romanul românesc din perioada 1901-1932 crește exponențial rolul marilor metropole europene, după principiul *the rich are getting richer*. Boom-ul ocurențelor din cazul Parisului este exemplar din acest punct de vedere, dar procesul vizează și alte metropole europene (Viena, Berlin, Roma, Londra, etc.). E de speculat și că descrierile topografice ale acestora sunt mult mai detaliate. În orice caz, scopul acestora este o dorință de racordare mult mai puternică a ficțiunii românești la spațiul comun european, apartenența la o geografie comună sugerând și apartenența la o cultură/civilizație (urbană) comună. În același timp, pentru a arăta o anumită *cunoaștere superioară* a spațiului, prozatorii descriu și plasează întâmplări și în alte orașe importante din țările respective.

Exotizarea: spațiul romanului românesc se diversifică imens prin „colonizarea” unor ținuturi „exotice”: Asia, America de Sud, Europa periferică (Scandinavia), Midwestul și coasta Pacificului din SUA etc. Procesul indică un anume bovarism colonial autohton (dorința de a numi/cartografia/descoperi/coloniza zone aparent insuficient acoperite chiar și de ficțiunea occidentală), sub forma exotizării. Procesul nu se opune, însă, metropolizării decât în aparență, pentru că în această ipostază naratorul român se imaginează în postura unui „metropolitan” care descrie ținuturi (semi)barbare. Iar ambele tendințe (atât metropolizarea, cât și exotizarea) nu sunt decât epifenomene ale „perspectivării”, adică ale dorinței autorilor români de a se afirma cultural ca purtători de „voce”/„viziune” distinctă (uneori plină de stereotipuri etno-culturale, deci cu atât mai „proprie”).

Note:

1. Proiectul din 2019 va fi denumit în continuare *MDRR*: cuprinde aproximativ 160 de romane digitizate publicate între 1844-1900 cu o eroare de 10% față de total. Vezi Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, Dragoș Varga, *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* (Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019). <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accesat la 15 noiembrie 2020.
2. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, Emanuel Modoc, „Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 29-43.
3. Franco Moretti, *Atlas of the European Novel 1800-1900* (New York: Verso, 1998), 3.
4. Anul 1932 nu este arbitrar. Andrei Terian a arătat prin metode cantitative că între 1932-1947 producția de roman crește masiv, 1932 delimitând perioade diferite de producție interbelice (1918-1932 și 1932-1947). Vezi Andrei Terian, „Big Numbers. A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review* 28, supliment 1 (2019): 55-71.
5. Acest proiect folosește arhiva *MDRR2* (*Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932*) care cuprinde aproximativ 370 de romane digitizate publicate între 1901-1932, cu eroare de aproximativ 20%. Vezi Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, Dragoș Varga, *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* (Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020). <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932>. Disponibil de la 15 decembrie 2020. Cu toate că acest proiect nu folosește variantele standardizate din ELTeC, merită menționată, pentru operațiuni digitale tipizate după modelul *Distant Reading for European Literary Theory* o altă arhivă de 80 de romane standardizate conform proiectului ELTeC: Roxana Patraș, *Romanian Novel Corpus (ELTeC-rom): Release with 80 novels encoded at level 1. (Version v0.7.0)* [Data set]. Zenodo, 2020. <https://github.com/COST-ELTeC/ELTeC-rom/releases/tag/v0.7.0>. Accesat la 15 noiembrie 2020. Vezi și Roxana Patraș et al., „The Splendors and Mist(eries) of Romanian Digital Literary Studies: a State-of-the-Art just before Horizons 2020 closes off”, *Hermeneia*, nr. 23 (2019): 207-222.
6. Pentru o analiză a spațiului național în romanul perioadei 1901-1932, vezi Emanuel Modoc, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Andreea Coroian-Goldiș, Radu Vancu, Vlad Pojoga, „Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 12-21.
7. Vezi Radu Vancu, Alex Goldiș, Ovio Olaru, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Denisa Frătean, Ștefan Baghiu, „Temporalitatea internă a romanului românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 22-32.
8. Iată cum acea „corespondență structurală” propusă de Alex Goldiș, care descrie locurile „rezervate” în istoriile naționale autorilor străini importanți este dublată de o referire directă în literatură la spații străine, cărora le sunt rezervate „locuri canonice”. Vezi Alex Goldiș, „Beyond Nation Building: Literary History as Transnational Geolocation”, în *Romanian Literature as World Literature*, ed. Mircea Martin, Christian Moraru și Andrei Terian (New York: Bloomsbury, 2018), 95-115.
9. WRc, *Combined and Uneven Development. Towards a New Theory of World-Literature* (Liverpool: Liverpool University Press, 2015), 116.
10. Vezi o discuție despre genurile și subgenurile romanești în perioada 1901-1932 și 1844-1900 în articolele complementare ale proiectului: Andrei Terian, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Ovio Olaru, David Morariu, „Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 53-64; Andrei Terian, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, Dragoș Varga, „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 17-28.
11. Disociem între termeni pe urmele lui Christian Moraru, pentru care „planeta” reprezintă diversitate, în timp ce „globul” duce cu gândul la omogenitate. Vezi Christian Moraru, *Reading for the Planet. Toward a Geomethodology* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2015). Vezi Mircea Martin, Christian Moraru și Andrei Terian, *Romanian Literature as World Literature* (New York: Bloomsbury, 2018).
12. Romanele au fost scanate de echipa proiectului în anul 2020. Pentru a înțelege situația arhivelor digitale și necesitatea unui corpus coerent al romanului românesc vezi Andreea Coroian-Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Teodora Susarenco, David Morariu, Cosmin Borza, „Arhivele romanului românesc și posibilități de digitizare”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 1-8.
13. Disociem între corpus și arhivă pe urmele echipei de la Stanford Literary Lab. Vezi Mark Algee-Hewitt et al., „Canon/Archive. Large-scale Dynamics in the Literary Field,” în *Canon/Archive*, ed. Franco Moretti (New York: N+1 Foundation, 2017), 253-294. Online: <https://litlab.stanford.edu/LiteraryLabPamphlet11.pdf>. Accesat la 15 noiembrie 2020.
14. Pentru înțelegerea metodelor principale pe care se axează aceste proiecte colective de analiză a romanului românesc vezi Vlad Pojoga, Ștefan Baghiu, Emanuel Modoc, Daiana Gârdan, Andreea Coroian Goldiș, „Tehnici digitale pentru analiza romanului românesc”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 9-16.
15. Vezi Emanuel Modoc et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național”.
16. Ion Minulescu, *Bărbierul regelui Midas sau Volutatea adevărului* (București, Națională S. Ciornei, 1931), 20. (*MDRR2*)
17. Vezi Robert T. Tally Jr., ed., *Geocritical Explorations: Space, Place, and Mapping in Literary and Cultural Studies* (New York: Palgrave Macmillan, 2011); Bertrand Westphal, *The Plausible World. A Geocritical Approach to Space, Place, and Maps* (New York: Palgrave Macmillan, 2013). Pentru explorarea conceptului în spațiul românesc vezi Marius Conkan, Daiana Gârdan, „Space

- in Literature and Literature in Space”, *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, no. 1 (2020). <https://doi.org/10.24193/mjcst.2020.9.01>.
18. Ryan Heuser, Franco Moretti, Erik Steiner, *The Emotions of London* (Stanford Literary Lab, 2016): <https://litlab.stanford.edu/LiteraryLabPamphlet13.pdf>. Accesat la 15 noiembrie 2020.
 19. Simplificăm, desigur, denumirile din epocă pentru ușurința vizualizării.
 20. Ștefan Baghiu et. al. „Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea”, 33.
 21. Ibid., 32.
 22. Vasile Pop, *Vândută de propria-i mamă* (București: Librăriei Socec, 1922), 34. (MDRR2)
 23. Ibid., 9.
 24. Elena Reigler, *Iubire și ispășire* (Iași: Institutul de Arte Grafice N. V. Ștefăniu, 1920), 11.
 25. ***, *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989* (Cluj-Napoca: Academia Română, 2004).
 26. Panait Istrati, *Neranțula* (București: Editura Mihai Eminescu, 1927), 8. (MDRR2)
 27. Cezar Petrescu, *Baletul mecanic* (București: Cartea Românească 1931), 38. (MDRR2)
 28. Alice Gabrielescu, *Uimitoarele întâmplări dintr-o vacanță. Roman pentru copii și tineret* (București: Cartea Românească, 1927), 65. (MDRR2)
 29. Pentru o analiză detaliată a acestor aspecte vezi Vlad Pojoga, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, Denisa Frătean, „Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 33-44.
 30. Ștefan Baghiu et al., „Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea”, 30.
 31. „...O! Unde era Bucureștiul?! Noptile-i?! Frivolul, mondenul București de mai înainte, d’aseară numai, cu noptile-i de carnaval, cu petrecerile-i până la ziuă, cu orgiile romane, cu ospățuri... ‘Luculus-ene’ ‘micul Paris’ răsfățat, trebuincios parcă, întrecând aici poate pe malurile Dâmboviței marele, ispititorul Paris de pe malurile Senei!”
 - F. Lorian, *La 18 ani*. (București: Editura Librăriei SOCEC & Comp. Societate anonimă, 1921), 70.
 32. Pentru o operaționalizare a conceptelor de „nod” și „rețea” vezi Emanuel Modoc, *Internaționala periferiilor* (București: Muzeul Național al Literaturii Române, 2020), 134.
 33. Pentru context vezi Cornel Ban, *Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc* (Cluj-Napoca: Tact, 2014).

Bibliography

- Algee-Hewitt, Mark et al. “Canon/Archive. Large-scale Dynamics in the Literary Field.” In *Canon/Archive*, edited by Franco Moretti, 253-294. New York: N+1 Foundation, 2017.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. <https://revistatransilvania.ro/mdrrr>. Accessed November 15, 2020. (MDRR)
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. <https://revistatransilvania.ro/mdrrr1901-1932>. Available December 15, 2020. (MDRR2)
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Emanuel Modoc. “Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea” [The Internal Geography of the Romanian Novel in the 19th Century]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 29-43.
- Ban, Cornel. *Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc* [Dependency and Development. The Political Economy of Romanian Capitalism]. Cluj-Napoca: Tact, 2014.
- Conkan, Marius and Daiana Gârdan. “Space in Literature and Literature in Space.” *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, no. 1 (2020). <https://doi.org/10.24193/mjcst.2020.9.01>.
- Coroian-Goldiș, Andreea, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Teodora Susarenco, David Morariu, and Cosmin Borza. “Arhivele romanului românesc și posibilități de digitizare” [The Archives of the Romanian Novel and Digitization Possibilities]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 1-8.
- Goldiș, Alex. “Beyond Nation Building: Literary History as Transnational Geolocation.” In *Romanian Literature as World Literature*, edited by Mircea Martin, Christian Moraru, and Andrei Terian, 95-115. New York: Bloomsbury, 2018.
- Goldiș, Alex, Cosmin Borza, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Dragoș Varga, and David Morariu. “Poli de producție ai romanului românesc (1901-1932)” [Production Centers of the Romanian Novel (1901-1932): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. (2020): 45-52.
- Martin, Mircea, Christian Moraru, and Andrei Terian, eds. *Romanian Literature as World Literature*. New York: Bloomsbury, 2018.
- Modoc, Emanuel, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Andreea Coroian-Goldiș, Radu Vancu, and Vlad Pojoga. “Geografia romanului

- românesc (1901-1932): arealul național” [The Geography of the Romanian Novel (1901-1932): The National Areal]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 12-21.
- Modoc, Emanuel. *Internaționala periferiilor* [The Peripheries’ International]. Bucharest: Muzeul Național al Literaturii Române, 2019.
- Moraru, Christian. *Reading for the Planet. Toward a Geomethodology*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2015.
- Moretti, Franco. *Atlas of the European Novel 1800-1900*. New York: Verso, 1998.
- Patraș, Roxana, Ioana Galleron, Camelia Grădinaru, Ioana Lionte, and Lucreția Pascaru. “The Splendors and Mist(eries) of Romanian Digital Literary Studies: a State-of-the-Art just before Horizons 2020 closes off.” *Hermeneia*, no. 23 (2019): 207-222.
- Patras, Roxana. *Romanian Novel Corpus (ELTeC-rom): Release with 80 novels encoded at level 1. (Version v0.7.0)* [Data set]. Zenodo (2020). In *European Literary Text Collection (ELTeC)*, version 1.0.0, November 2020, edited by Carolin Odebrecht, Lou Burnard and Christof Schöch. COST Action Distant Reading for European Literary History (CA16204). DOI: doi.org/10.5281/zenodo.4274954.
- Pojoga, Vlad, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, and Denisa Frătean. “Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)” [Identity and Diversity in the Romanian Novel (1844-1932)]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 33-44.
- Pojoga, Vlad, Ștefan Baghiu, Emanuel Modoc, Daiana Gârdan, and Andreea Coroian Goldiș. “Tehnici digitale pentru analiza romanului românesc” [Digital Tools for the Analysis of the Romanian Novel], *Transilvania*, no. 10 (2019): 9-16.
- Tally Jr., Robert T. ed. *Geocritical Explorations: Space, Place, and Mapping in Literary and Cultural Studies*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, and Dragoș Varga. “Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă.” [The Genres of the Romanian Novel in the 19th Century] *Revista Transilvania*, no. 10 (2019): 17-28.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Ovio Olaru, and David Morariu. „Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă” [“The Genres of the Romanian Novel (1901-1932). A Quantitative Analysis”]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 53-64.
- Terian, Andrei. “Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania,” *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
- Vancu, Radu, Alex Goldiș, Ovio Olaru, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Denisa Frătean, and Ștefan Baghiu. „Temporalitatea internă a romanului românesc (1844-1932).” *Transilvania*, no. 10 (2020): 22-32.
- Vianu, Tudor. *Arta prozatorilor români* [The Art of Romanian Prose Writers] București: Minerva, 1988.
- Westphal, Bertrand. *The Plausible World. A Geocritical Approach to Space, Place, and Maps*. New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- WReC. *Combined and Uneven Development. Towards a New Theory of World-Literature*. Liverpool: Liverpool University Press, 2015.

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1900-1932*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național. Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

GEOGRAFIA ROMANULUI ROMÂNESC (1901–1932): AREALUL NAȚIONAL

**Emanuel MODOC, Daiana GÂRDAN,
Ștefan BAGHIU, Andreea COROIAN-GOLDIȘ,
Radu VANCU, Vlad POJOGA**

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române
Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte

Sextil Pușcariu Institute of Linguistics and Literary History of the Romanian Academy
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts

Personal e-mails: ermodoc@gmail.com, alexandra.gardan@gmail.com, stefan.baghiu@ulbsibiu.ro,
andreeacoroian@gmail.com, rvancu@gmail.com, vlad.pojoga@ulbsibiu.ro

THE GEOGRAPHY OF THE ROMANIAN NOVEL (1901–1932): THE NATIONAL AREAL

This article is part of a series that investigates through quantitative and geocritical means the corpus of novels created by the research project Astra Data Mining. The Digital Museum of the Romanian Novel 1901–1932 (around 370 novels digitized). One of the many foci of our analyses delves into the internal geography of the Romanian novel as it manifests itself through geolocated metadata that reveal the spatial diversity of the corpus, concerning not only plot setting, but also relating to the main topographical nodes underpinning the novelists' consciousness. Because of such geolocational diversity, the following study will only deal with the national setting of the Romanian novel.

Keywords: romanian novel, literary geography, literary cartography, geocriticism, urban development and literature.

Două sunt aspectele care particularizează producția de roman românesc din intervalul 1901–1932¹ în raport cu cea din secolul al XIX-lea²: *diversitatea spațială* (atât intra-, cât și internațională) și *proporțiile reprezentării*. În ce privește primul aspect, el a fost atât de decisiv pentru decupajul nostru analitic general încât a determinat separarea investigației geografice internaționale de cea a arealului național³. Cât despre aspectul din urmă, principala provocare cu care ne-am confruntat a fost dată de limitele metodologiei asumate în proiectul anterior și de necesitatea creării de noi forme de cuantificare și vizualizare a datelor acumulate din acest corpus.⁴ De aceea, așa cum se va putea vedea mai jos, analiza și interpretarea metadatelor sunt acompaniate

și de intervenții meta-metodologice menite să clarifice demersul pe care l-am întreprins.⁵ În analizele noastre am ținut seama și de cele câteva concluzii la care am ajuns în proiectul anterior: bovarismul geografic dat de prezența surprinzătoare a unor spații transfrontaliere mai mult sau mai puțin îndepărtate de o parte, imaginarul planetar⁶ cu funcție de autohtonizare a formulilor românești străine de cealaltă parte. Vom vedea, astfel, felul în care bovarismul geografic se transformă în contacte cât se poate de directe cu spațiile transnaționale, în vreme ce imaginarul planetar suferă câteva mutații deosebit de interesante pentru parcursul de modernizare a romanului românesc de început de secol XX. Înainte de a trece la analiza propriu-zisă, câteva

elemente ale demersului nostru analitic-interpretativ ar trebui edificate.

În primul rând, ar fi necesară o clarificare de ordin metodologic: am păstrat în analiza orașelor prezente în romanul românesc din prima treime a secolului XX comune sau stațiuni doar dacă rolul lor în desfășurarea spațială era fundamental legat de viața urbană (ca loc de retragere sau vacanță). Pe lângă cele care sunt oricum comune urbane la finalul secolului al XIX-lea, rămân Buzeni, Techirghiol, Borsea, Azuga etc. La fel, am introdus zonele cu un important rol comercial (portuare și administrative), cu toate că nu pot fi descrise mereu ca orașe, tocmai pentru că au un rol esențial în desfășurarea vieții urbane și în dezvoltarea economică. Invers, cu toate că Plevna este un oraș atestat destul de des, el e mai mult sediul pentru teatrele de război, nu are o funcție geografică concretă aproape niciodată. De aceea, genul acesta de localități au fost excluse (Călugăreni, Cetatea Albă, Grivița, Flămânzi, Bucecea, Chilia etc.). La fel ca în cazul reprezentării străinătății în romanul românesc, am plecat de la analiza unor spații găsite prin culegere de metadate de către membrii proiectului: fiecare roman scanat a presupus o investigație a locurilor acțiunii și separat a orașelor menționate. În cazul locului acțiunii acest set de date nu poate fi dezvoltat prin *Distant Reading*, nu există o modalitate de a găsi locul în care este plasată acțiunea prin cuantificarea ocurențelor localităților (deși e menționat Bucureștiul de cele mai multe ori într-un roman, acest lucru nu înseamnă automat că Bucureștiul este și locul acțiunii). Așadar, pentru **locul acțiunii** considerăm munca echipei extrem de importantă: prin lectură selectivă, membrii echipei MDRR au descoperit locul acțiunii (sau locurile, căci un roman suportă mai multe locuri) pentru aproximativ 370 de romane scanate. Pentru **orașele menționate** însă, deși aveam un set de metadate obținut prin aceeași metodă, ne-am dat seama că ele sunt în mare irelevante pentru concluzii concrete, deși foarte utile în procesul nostru cantitativ. Utile pentru că ne spuneau de unde să începem căutarea; irelevante pentru că nu ne spuneau cât de prezent e un oraș în conștiința literară a perioadei.

Începem, astfel, investigația arealului național în geografia romanului românesc din perioada 1901-1932 cu **orașele acțiunii**, cu spațiile interstițiale sau marginale și rurale prezente în aceste romane. Urmează apoi o descriere a orașelor și a apendicelor de călătorie ale acestora (stațiuni, comune). Continuăm în finalul acestui articol cu o propunere de instrument de geografie literară, un cuantificator al prezențelor geografice în conștiința românească. Acesta măsoară **menționările orașelor românești** în funcție de două variabile, exact ca în cazul articolului menționat despre geografia străinătății: **ocurențe** (de câte ori apare în corpus orașul) și **recurențe** (în câte romane din numărul total de romane apare).

Cutii de rezonanță: târguri, mahalale, ghetouri

Dacă scriitorul de secol XIX alocă pagini generoase descrierilor de spații dintr-o necesitate de ordin clasic – aceea de a introduce cititorul în universul imaginar printr-o transgresiune dinspre realitatea palpabilă a acestuia înspre o realitate de ordin ficțional, a poveștii dintre copertele cărții,⁷ noul românesc mută atenția de pe spații asupra personajelor. De aceea, spațiul în romanul de început de secol XX este mai puțin un decor, cât o vastă cutie de rezonanță instrumentalizată în conturarea personajelor. Scriitorul alege un anumit spațiu pentru a oferi teren de desfășurare unor personalități, pentru care noua viziune românească pariază pe confundarea cu cititorul, invitat acum la o lectură de identificare. Un spațiu cât mai divers va fi necesar, tocmai în acest scop. O privire asupra mediului peșterii (târguri, mahalale)⁸ din romanele începutului de secol al XX-lea este cu atât mai interesantă pentru o analiză de tip cantitativ cu cât ea poate contura ipoteze viabile despre viziunea despre lume a scriitorilor din epocă. Pe unele dintre acestea le vom avansa în acest articol, acolo unde analiza de metadate poate redeschide discuții fertile. Trebuie precizat de la început că analiza cantitativă s-a axat pe spațiile de târg și mahală în acele romane unde aceste spații sunt mediul preponderent de desfășurare a acțiunii, ca spațiu definitoriu pentru protagoniști. În acest sens, vom studia în paralel sexul și statutul social al personajului principal. O primă observație ce dirijează analiza este alegerea rară a unui erou feminin (fără a fi din rândul intelectualității sau burgheziei) și chiar mai rară încredințare a vocii narative unui protagonist femeie.⁹ Pentru 40 de romane, analiza a revelat ca spațiu preponderent de desfășurare a acțiunii târgul, mahalaua sau ambele. Astfel, 21 înregistrează acțiune principală în mahală și 23 în târg, doar 10 urmărind traseul unui protagonist de gen feminin.

În ceea ce privește perspectiva narativă aleasă de scriitori, se respectă trendul general din perioadă și o majoritate covârșitoare (31) este cea a romanelor scrise la persoana a III-a. Definitiv pentru spațiul peșterii al mahalalei și al târgului, ar fi, după cum anticipam, diversitatea umană – etnică și socială – a personajelor. Cu toate acestea, analiza cantitativă a contrazis presupunerea și a arătat că, deși spațiile acestea sunt într-adevăr populate de o mare diversitate de personaje („Mahalaua și-a mutat mobila umană aici pe bulevard, în dreapta și în stânga căruia străjuiesc străzi fără biografie și case cu vaste oboseli”¹⁰), scriitorii au ales totuși drept protagonist un român. Urmărind, însă, statutul protagonistului de tip minoritar, dintre cele trei romane care nu au protagoniști români, două au protagonist de etnie/naționalitate minoritară și de gen feminin: un personaj feminin grec, muncitoare, în *Fata tatii. Roman de moravuri* – Smara [Smaranda Gheorghiu] (1912, anul publicării) și un personaj feminin evreu, dansatoare, în

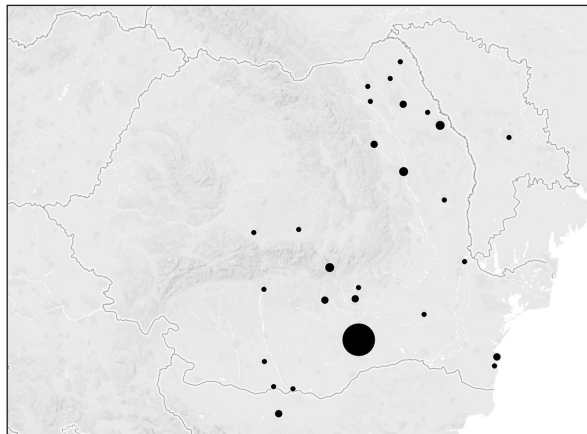
Horoscop – I. Peltz (1932, anul publicării). 21 de romane evidențiază spațiul mahalalei, dintre care 16 cu acțiunea plasată în secolul al XX-lea. Acolo unde protagoniștii sunt de gen masculin (13 dintre situații), ei pot căpăta și drept de narator (5 romane). Sub ochii unor personaje feminine (în 8 romane), mahalaua este reprezentată în aspectul ei tenebros. Protagonii de gen feminin sunt actrițe, dansatoare în bar, muncitoare sau țărânci, niciuna intelectuală sau burgheză. În schimb, protagoniștii de gen masculin sunt din totalul de 13, opt burghezi sau intelectuali. Prin urmare, bărbatul de poziție bună este cel care „coboară” în spațiul mahalalei. De cealaltă parte, spațiul târgului este redat și prin ochii unui protagonist de gen feminin, la persoana I: *Maica Sofia* de Mariu Theodorian-Carada – publicat în 1912, plasat în timpul Războiului de independență. Astfel, dintre 23 de romane a căror acțiune principală se desfășoară în spațiul târgului, 20 sunt narate la persoana a III-a. Ar mai fi de subliniat în ceea ce privește alegerea târgului că doar trei sunt plasate în interbelic, unul singur având un erou feminin, cu statut social de muncitoare. Nu lipsită de interes este o analiză a statutului social al eroilor masculini, atunci când ei sunt reflectorul mediului târgului, în calitate de protagoniști. Astfel, la nivelul provenienței sociale, doar 6 dintre ei sunt intelectuali sau din rândul micii burghezii – spre deosebire de spațiul mahalalei, unde majoritatea (8 din 13) erau intelectuali.¹¹

Comparativ, sunt de lansat câteva supoziții. În primul rând, spațiul târgului este procentual reprezentat ca spațiu principal al acțiunii în mai puține romane narate la persoana I, în vreme ce spațiul mahalalei permite opt astfel de perspective. (totuși, spațiul târgului oferă o narare la persoana I cu erou feminin). În altă ordine de idei, protagoniste de gen feminin nu fac parte niciodată din intelectualitate sau din mica burghezie în spațiul mahalalei, iar în spațiul târgului poate fi întâlnită și o protagonistă din rândul boierimii (Mihail Sadoveanu, *Apa morților*, publicat în 1911). Cu alte cuvinte, revolta din epocă a lui Eugen Lovinescu legată de faptul că „în țara noastră nu sunt numai popi beți, funcționari stricați, argați romantici, cobzari amoroși, boieri ruginiți, pleava mahalalelor de oraș și viața necăjită îndreptată cu brutalitate spre bunurile materiale”¹² vine dintr-o intuiție bună: o analiză cantitativă a romanelor perioadei a căror acțiune e plasată în mahala sau în târg relevă tocmai astfel de protagoniști.¹³

Urban, rural, turistic. Geografii interne noi în romanul românesc

Din rațiuni ce țin de evidența unor evenimente istorice marcante petrecute în perioada investigată, am ales să împărțim în două etape mutația geografică în interiorul romanului românesc: este vorba despre intervalele 1901-1918, respectiv 1919-1932. La o analiză sumară a primului segment temporal investigat (vezi **Harta 1**), se poate

observa o suprapunere aproape fără rest a locurilor desfășurării acțiunii cu cele din secolul al XIX-lea¹⁴.

Harta 1. Orașe în care se petrece acțiunea: 1901-1918

Se continuă, așadar, o preponderență covârșitoare a urbanului, cu București, Iași, Bacău, Ploiești, Târgoviște, Constanța, și Galați ca orașe de desfășurare a acțiunii. Acestor orașe li se adaugă, în plus față de secolul al XIX, câteva zone de luptă (Plevna, Corabia), spații al unor acțiuni petrecute în preajma războiului pentru independență. De remarcat, în schimb, absența cvasi-totală a romanelor plasate în Transilvania¹⁵, singurele excepții fiind Sibiu și Făgăraș, lucru cu atât mai bizar cu cât, în secolul al XIX, Ardealul se bucură de o acoperire mai mare grație unor romane precum *Noptile carpatine sau istoria martirilor libertății* al lui Ioachim C. Drăgescu sau în diversele romane umoristice ale lui Alexi Theodor.

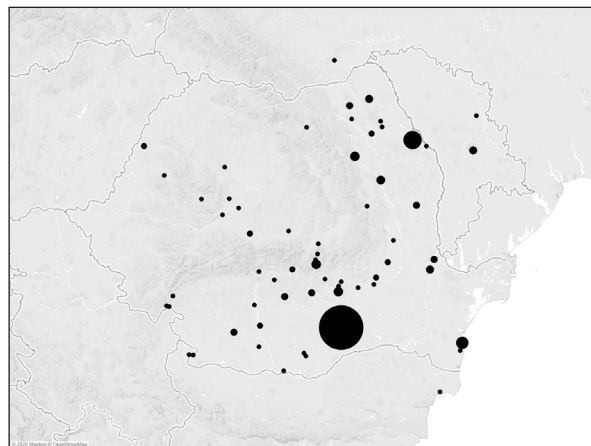
Odată ce completăm datele statistice și cu cel deal doilea segment temporal, se pot, din capul locului, identifica o seamă de evidențe. Una dintre ele este capitala, care își dublează, efectiv, prezența în romanul românesc ca loc de desfășurare a acțiunii. Mai bine de jumătate (53%) din romanele prezente în corpusul nostru se petrec la București, acolo unde în secolul al XIX-lea aveam o treime (30%). Dacă în secolul precedent existau câteva „noduri topografice” marginale sau margino-centrice, care agregau un număr semnificativ de fire narrative, creând diverse „spații culturale interactive”¹⁶, de data aceasta Bucureștiul acționează ca forță centripetă dominantă în romanul românesc. Pe lângă capitală, și celelalte orașe și centre urbane importante, precum Iași, Constanța, Bacău, Brăila, Galați, Craiova, Sibiu, Oradea sau Cluj completează peisajul preponderenței urbanului în romanul românesc de început de secol XX.

Mai mult, pe lângă statutul minoritar al spațiului rural,¹⁷ romanul românesc din această perioadă suferă și din punctul de vedere al reprezentativității sociale un deficit semnificativ: din 103 instanțe în care acțiunea se petrece la sat, doar 40 de protagoniști sunt, în fapt, țărâni¹⁸. În ceea ce privește satul, am decis să luăm *calea* afară din sat sau prin sat în considerare. Dincolo de faptul că

mai toate romanele rurale plasează în cazul romanelor cu acțiunea la sat geografia înconjurătoare încă din debut, e important de observat că fixarea geografiei în aceste romane funcționează tocmai ca o operație de delocalizare.¹⁹ În *Patimi* (1903) de Sofia Nădejde, *peisajul* e lămurit încă din primele paragrafe doar pentru a da o stare de ambiguitate: „după dealurile verzi-negre, ce se pierdeau, la dreapta, de-a lungul drumului, cât zarea ochilor. Peste culmi se întindea, tot mai mult, ceața străvezie de seară; un voal alburiu începea să acopere coline și păduri; toate păreau că se pierd în tainele grele”. Drumul desface geografia și oferă în același timp perspectiva izolării satului: „drumu-i albicios de piatră, se întindea cât zarea ochiului, mărginită de o parte și de alta cu șanțuri” (1). În *Armăna* de Petru Vulcan (cu toate că se prezintă un spațiu extern) aceeași regulă: „Era într-o dimineață de primăvară din luna lui Mai și primele raze ale soarelui poleiau vârfurile Peristerei, înaltul munte și una din ramurile însemnate ale Pindului, la poalele căruia se răsfață comunele unite: Magarova și Târnova, locuite exclusiv de Români” (11). În timp, această infinitate care înainte părea să funcționeze ca o sustragere a satului din geografia concretă, devine o *geografie socială*: „cuconul Todiriță îți pierduse privirea pe dealurile roșiatice, verzi altă dată. Privirea pierdută la infinit, nefiind ca altă dată oprită de frumusețea câmpului, îi insufla o jale adâncă, o melancolie neînțeleasă. De ani bătea mereu acest drum și din ce în ce este mai muncit de griji” (94). În secolul XX începe să apară o altfel de migrație sat-oraș față de cea din secolul al XIX-lea, unde sunt preponderent determinate de mersul la oaste. Depășirea imaginii standardizate a satului se vede în mai multe locuri, în funcție de alegerea ideologică. În primul rând, schimbul economic sat-oraș plasează în logica sămănătoristă satul într-o paradigmă superioară, unde orașul rămâne doar punct de desfacere (în cel mai bun caz), când nu e de-a dreptul un spațiu nociv: „dis de dimineață venea Stancu Mirițoiu cu căruța, le încărca dimpreună cu ale lui și ale altor vreo doi, și pe la amiază se întorcea cu ele goale de la oraș. Era un început de tovărășie pe care o închipuise Nichifor. Laptele ce întrecea se prefăcea tot aci în unt pentru toată tovărășia. Tot astfel se desfăceau la oraș și ouăle, pe care tovărășia le aduna din tot satul”²⁰. În același timp, în paradigma socialist-poporanistă, mersul la oraș declanșează critica socială. Drumurile de la sat la oraș funcționează astfel, de exemplu, la Nădejde.²¹ În orice caz, în paradigma poporanistă critica socială e plasată în vocea personajelor din clasele superioare „– La mine în sat n-a fost, de când mă țin eu minte, nici o crimă. Orașele i-au stricat. – Când e vorba de crime, dă-mi voie să-ți spun, d-le Mustea, că numărul lor e mai mare la sate decât la orașe și mai grele de descoperit, zise judecătorul. – E lucru firesc, mon cher, țărani sunt mai impulsivi, mai nedresați cu frica legilor, zise procurorul”. Către finalul perioadei perspectiva asupra ruralului se diversifică accelerat, urmând și profesionalizării

câmpului de analiză sociologică a lumii rurale.²²

Începând cu intervalul 1919-1932, geografia internă suferă câteva mutații, credem noi, radicale (vezi **Harta 2**). În primul rând, se accentuează și diversifică spațiul transilvănean odată cu câteva romane plasate – important și acest aspect – în spațiul rural. Cu excepția a cinci romane, plasate în Oradea, Sibiu, sau Cluj, acțiunea petrecută în Transilvania cunoaște numai reprezentări rurale, chiar dacă aceste plasări spațiale nu indică automat romane rurale (*Nebunia lumii* al lui G. Cornea, de pildă, cu toate că se petrece parțial la Beiuș, e un roman de război; *Domnul deputat* al lui V. Demetrius este un roman al răscoalei²³, dar care se concentrează asupra vieții boierilor din preajma evenimentului).

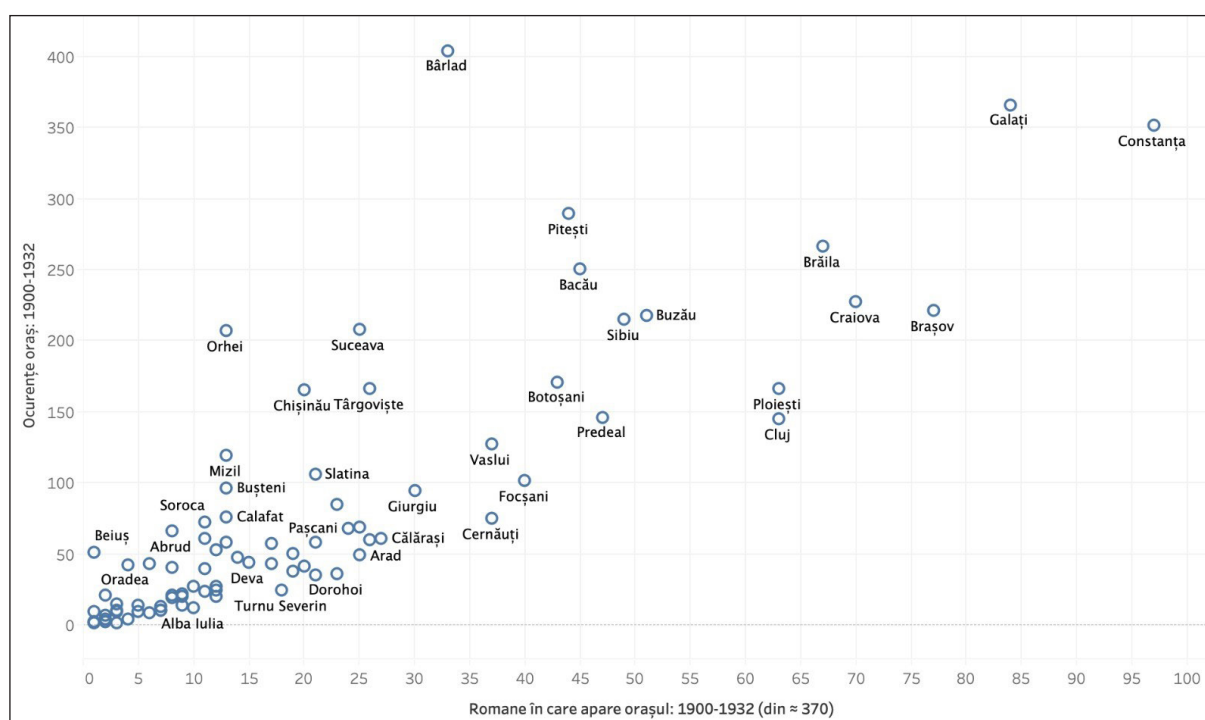
Harta 2. Orașe în care se petrece acțiunea: 1919-1932

Mult mai interesantă este, în schimb, apariția și proliferarea, în ritm accelerat, a unor zone turistice ca spațiu privilegiat de plasare a acțiunii. Insula Ada-Kaleh, Balcic, Techirghiol, Călimănești, Predeal, Busteni, Sinaia. Iată doar câteva dintre zonele turistice care apar în mod inedit în romanul românesc al perioadei interbelice. Sunt, toate acestea, spații predilecte ale unor narațiuni urbane sau urbanizante, cu precădere romane erotice și sentimentale (precum *Liana* de Dinu Clucerul – un soi de *Manon Lescaut* autohton, *O poveste de iubire* de Mihail Negru – iubire ilicită ascunsă de ochii lumii la Predeal sau *Getta* de V. Mestugean – povestea unei idile de scurtă durată petrecută la mare) sau romane sociale ale *high life*-ului bucureștean (precum *În cetatea idealului* de Dem. Theodorescu – satiră acidă la adresa lumii bune bucureștene, complăcute în petreceri fastuoase în perioada neutralității sau *Orașul bucuriei*, respectiv *Matei Dumbărau* de V. Demetrius – radiografia unui clan de provincie propulsat pe scara socială datorită înrudirii cu un cârciumar ajuns om de stat). Așadar, ca să revenim la dominația Bucureștiului, chiar și acolo unde acțiunea se petrece în afara capitalei, romanele estivale ale perioadei rămân *cu și despre* oameni ai capitalei.

Orașe menționate din România: ocurențe vs. recurențe

După cum am prezentat deja situația într-un articol complementar, „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”,²⁴ problema orașelor menționate a necesitat lămuriri suplimentare prin contabilizarea ocurențelor numelor de orașe în corpul de 370 de romane. Am luat astfel lista de orașe românești menționate relevantă în urma culegerii metadatelor generale și am căutat fiecare oraș în toată arhiva. Însă, pentru că un număr mare de ocurențe nu înseamnă neapărat și o distribuție uniformă (un număr de 100 de ocurențe poate apărea în doar 2 romane, ceea ce înseamnă că orașul este mai mult sugerat decât prezent), am găsit un al doilea cuantificator: numărul de romane

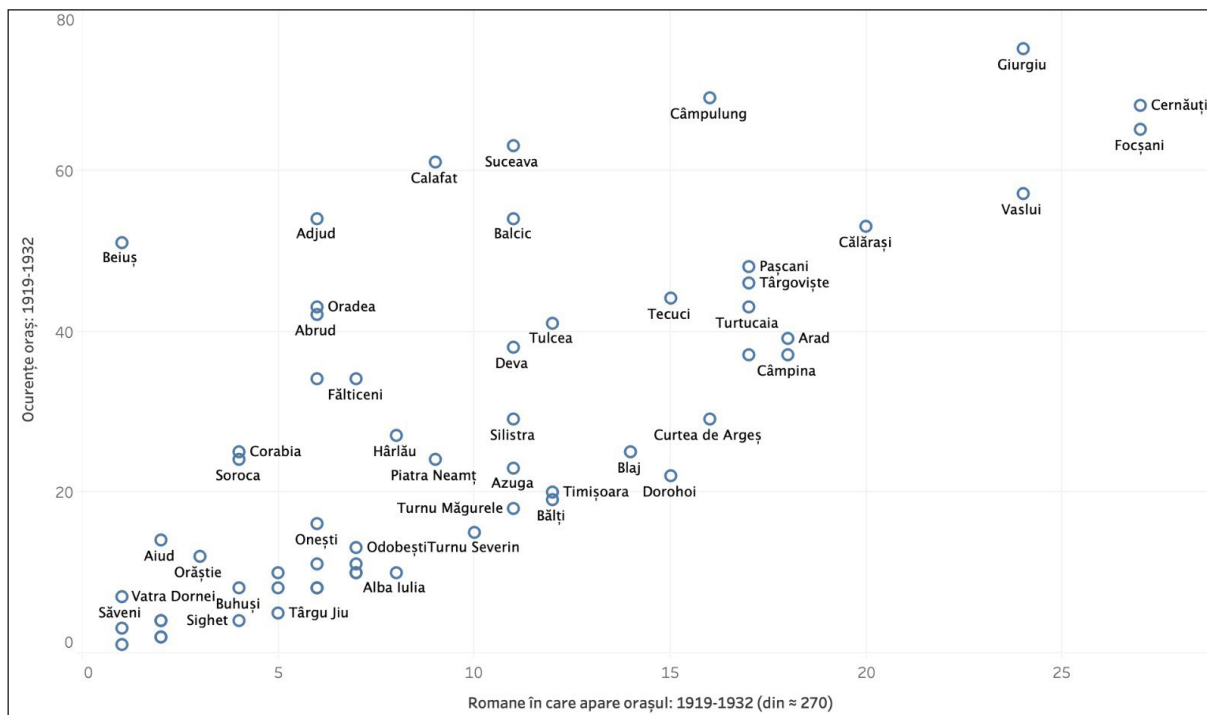
în care apare orașul. Astfel, un oraș este *mai prezent* în imaginarul românesc dacă are un număr cât mai mare de ocurențe și de recurențe în același timp. Am exclus din grafic orașele extrem de prezente, pentru că restul ar fi devenit irelevant în reprezentare cu ele pe tablă: București și Iași (București cu 4.700 de ocurențe și 230 de recurențe și Iași cu peste 2000 de ocurențe și 130 de recurențe). Vă puteți imagina că sunt dominante în epocă. Regula de bază este următoarea: un oraș este cu atât mai prezent cu cât are un număr mai mare în ambele categorii simultan. Altfel, un oraș cu multe ocurențe și puține recurențe reprezintă mai mult o excepție, o obsesie localizabilă în câteva romane. În primă fază a rezultat următorul grafic:

Acest grafic poate părea prea puțin familiar cercetătorilor de astăzi și asta este prima noastră teză majoră: pentru a analiza proza românească din această perioadă este nevoie de o restructurare a situației urbane de atunci. Cu ochii de astăzi și prin analiză de tip *close reading* foarte multe lucruri *scapă ochiului*: situația unor centre extrem de puternice în epocă din diverse zone și de diferite tipuri (Bârlad, Predeal, Slatina, Calafat etc).

Împărțindu-l în cadrane, putem observa că după depășirea valorilor de 100 de ocurențe și 30 de recurențe se formează câteva grupe de orașe hiper-prezente în întreaga epocă: **a) orașe fundamentale în imaginarul românesc**: Constanța și Galați (alături de București sau Iași reprezintă cele mai des menționate orașe în romanul românesc de la începutul secolului XX, cu peste 350 de ocurențe și peste 80 de recurențe), Brăila, Craiova, Brașov (valul doi ca

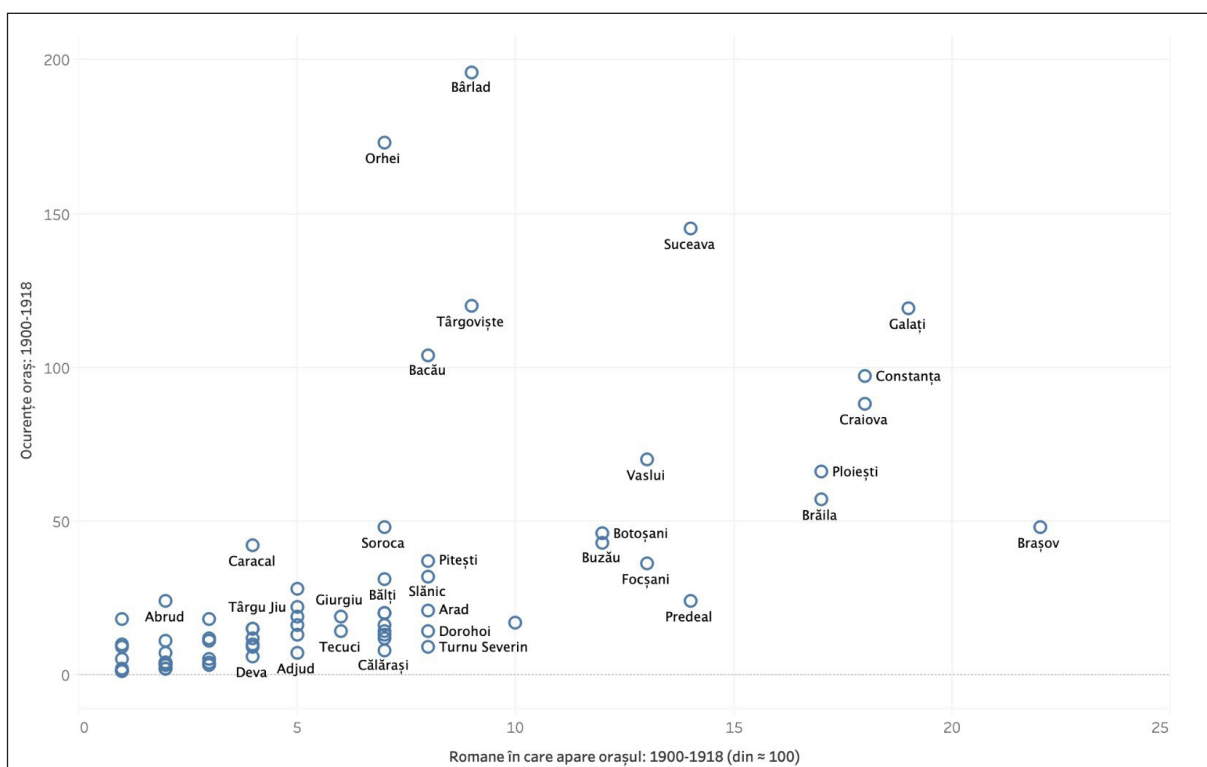
importanță, formează un grup extrem de prezent cu peste 200 de ocurențe în peste 70 de romane fiecare), Pitești, Bacău, Sibiu, Buzău, Ploiești, Cluj, Botoșani, Predeal (bine distribuite în valul 3, iată funcția stațiunilor ca Predeal apare acum fundamentală și apariția Transilvanniei în conștiința romanescă); **b) orașe de consolidare regională** cu o importanță sporită, dar care funcționează fie ca locuri comune în epocă pentru anumite romane (Vaslui, Focșani, Cernăuți mai stabile), fie ca locuri speciale pentru anumite romane (Orhei, Suceava, Chișinău, Târgoviște, Mizil, Slatina); un caz extrem de interesant îl reprezintă Bârladul, care deși depășește 400 de ocurențe este menționat în doar puțin peste 30 de romane (mai multe investigații vor fi necesare aici); **c) orașe secundare** (sub 100 de ocurențe în câte 30 de romane). Această ultimă categorie a fost pusă într-un grafic nou pentru vizualizare mai bună:

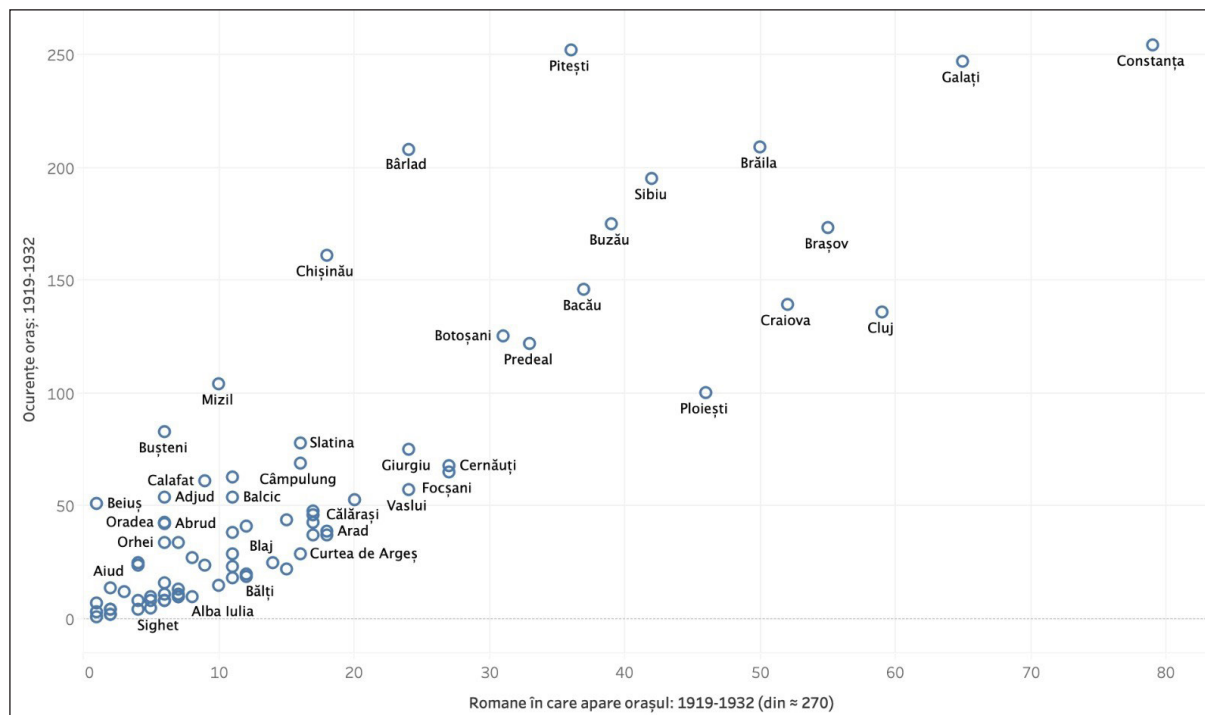

Secțiunea ne arată importanța în cadrul romanului românesc a câtorva orașe de graniță: Giurgiu, Călărași, Calafat etc. Apoi, prezența distribuției coerente a provinciilor istorice și intrarea în scenă a Ardealului: Moldova (Suceava, Câmpulung, Pașcani, Tecuci, Dorohoi etc.), Țara Românească (Călărași, Câmpina, Curtea de Argeș). În cazul orașelor din Transilvania majoritatea suferă o reprezentare obsesivă în câteva romane, de unde numărul mare de ocurențe (aproximativ 50) în doar 5-10

romane pentru Beiuș, Oradea, Deva, Blaj, Timișoara etc.

Dar pentru a stabili totuși transformările acestui imaginar urban românesc a fost necesar un pas în plus: verificarea acestor date pe două epoci diferite, separate de Unirea din 1918: 1901-1918 și 1919-1932. Știm că perioadele nu sunt egale și că din cauza asta vor exista erori de comparație, dar considerăm această separare utilă pentru cercetări viitoare din motivele pe care le relevă următoarele grafice:

Se vede din aceste grafice că de fiecare dată există un grup de romane menționate de sub 50 de ori în 10, respectiv 20 de romane și o serie de orașe care capătă un statut hipercanonic. În a doua perioadă a romanului crește numărul de ocurențe și recurențe pentru Sibiu, Cluj sau Brașov (care aproape că nu contau în prima perioadă). Constanța, deși avea un statut bun înainte de Unire, capătă în primul deceniu al perioadei interbelice un statut aparte, devenind cel mai prezent oraș al romanului românesc după București și Iași. La fel, cresc extrem de mult ca importanță Pitești, Buzău, în vreme ce Bârladul are același statut special în ambele perioade.

Concluzii

Am încercat, în analiza noastră, să surprindem cât mai exact proporțiile spațiale ale romanului românesc, precum și felul în care aceste date ilustrează, într-o anumită

măsură, mutațiile de perspectivă și de instrumentalizare a spațialității în producția de roman de început de secol XX. Am văzut cum dimensiunea turistică a spațiului în care se petrece acțiunea relevă câteva date deosebit de relevante despre dezvoltarea burgheziei românești, sau felul în care imaginarul românesc diseminează câteva noduri topografice naționale într-un mod recurent, creând astfel o rețea urbanistică internă prezentă în conștiința românească pe parcursul unei întregi producții scripturale autohtone. Privite din perspectiva importanței asupra conștiinței literar-culturale românești, aceste date sunt în măsură să dea adevăratele proporții ale unui imaginar citadin care, cu câteva decenii în urmă, era prins între bovarism geografic auto-colonial și un proces laborios de formare și consolidare identitară.²⁵ Însă, desigur, aceste date trecute prin instrumente de vizualizare (grafice, hărți) reprezintă doar un început, sperăm noi, pentru cercetări viitoare. „Drumul” abia a început.

Note:

1. Perioada este aleasă conform studiilor lui Andrei Terian, care arată că în 1932-1947 producția de roman crește masiv, 1932 delimitând perioade diferite de producție. Vezi Andrei Terian, „Big Numbers. A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, supliment nr. 1 (2019): 55-71.
2. Vezi Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, Emanuel Modoc, „Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 29-43.
3. Vezi Ștefan Baghiu, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Iunis Minculete, Ovio Olaru, „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”, în *Transilvania*, nr. 10 (2020): 1-11. Pentru explorarea conceptelor de *geocriticism* și geografie literară în spațiul românesc vezi Marius Conkan, Daiana Gărdan, „Space in Literature and Literature in Space”, *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 6, no.1 (2020). <https://doi.org/10.24193/mjst.2020.9.01>. Modelele tutelare de analiză a geografiei literare la care pot fi conectate astfel de cercetări rămân Franco Moretti, *The Novel. Volume I. History, Geography*

- and Culture* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006) și Franco Moretti, *Atlas of the European Novel 1800–1900* (London: Verso, 1998).
4. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, Dragoș Varga, *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* (Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019). <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Cuprinde peste 160 de romane digitizate publicate între 1844–1900 cu o eroare de 10%. Accesat la 15 noiembrie 2020. Cu toate că acest proiect nu folosește variantele standardizate din ELTeC, merită menționată, pentru operațiuni digitale tipizate după modelul *Distant Reading for European Literary Theory* o altă arhivă utilă de 80 de romane standardizate conform proiectului ELTeC: Roxana Patraș, *Romanian Novel Corpus (ELTeC-rom): Release with 80 novels encoded at level 1. (Version v0.7.0)* [Data set], Zenodo, 2020. <https://github.com/COST-ELTeC/ELTeC-rom/releases/tag/v0.7.0>. Accesat la 15 noiembrie 2020. Vezi și Roxana Patraș et al., „The Splendors and Mist(eries) of Romanian Digital Literary Studies: a State-of-the-Art just before Horizons 2020 closes off”, *Hermeneia*, nr. 23 (2019): 207–222.
 5. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, Dragoș Varga, *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901–1932* (Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020). <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932>. Cuprinde aproximativ 370 de romane digitizate publicate între 1901–1932 cu o eroare de 20% față de arhivă. Disponibil la 15 decembrie 2020. Pentru situația arhivelor la nivel național și modele de prelucrare vezi Andreea Coroian-Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Teodora Susarenco, David Morariu, Cosmin Borza, „Arhivele romanului românesc și posibilități de digitizare”, *Transilvania*, nr.10 (2019): 1–8; Vlad Pojoga, Ștefan Baghiu, Emanuel Modoc, Daian Gârdan, Andreea Coroian Goldiș, „Tehnici digitale pentru analiza romanului românesc”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 9–16.
 6. Folosim termenul în sensul definit de Christian Moraru, unde „planeta” este diversă, spre deosebire de „globul” omogen. Vezi Christian Moraru, *Reading for the Planet. Toward a Geomethodology* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2015). Vezi și introducerea din Mircea Martin, Christian Moraru și Andrei Terian, *Romanian Literature as World Literature* (New York: Bloomsbury, 2018).
 7. Vezi și Mihai Zamfir, *Scurtă istorie. Panorama alternativă a literaturii române* (București: Cartea românească, 2011). Criticul descrie perspectiva topografică și antropologică asupra mahalalei la Filimon sau Delavrancea.
 8. Vezi în sensul acesta felul în care descrie Daiana Gârdan spațiile interstițiale [*interstitial spaces*]. Daiana Gârdan, *Interstitial Spatiality in the Romanian Novel of the Interwar Period: Mute Rurality and Subverted Urbanity, Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sas (Berlin: Peter Lang, 2019), 69–80.
 9. Mai multe detalii despre situația identitară în romanul românesc din toată perioada 1844–1932 în Vlad Pojoga, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, Denisa Frătean, „Diversitate identitară în romanul românesc (1844–1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 33–44.
 10. I. Peltz, *Horoscop* (București: Editura Cugetarea, 1932), 108. (în MDRR2).
 11. Operăm acești termeni pur orientativ. Pentru o analiză a evoluției analizei de clasă în România vezi Cornel Ban, „Beyond anticommunism: The fragility of class analysis in Romania”, *East European Politics and Societies* 29, nr. 3 (2015): 640–650. Pentru o analiză a dezvoltării capitalismului românesc vezi Cornel Ban, *Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc* (Cluj-Napoca: Tact, 2014).
 12. Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. II (București: Minerva, 1973), 210.
 13. Teodora Dumitru explică cum considerațiile lui Lovinescu vin pe fondul unui clasism general al teoriei. Teodora Dumitru, „Social Class Difference and the Evolution of Romanian Literature from Lovinescu’s Perspective (1924–1929)” în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass, 205–219 (Berlin: Peter Lang, 2020).
 14. Vezi Ștefan Baghiu et al., „Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea”: 39.
 15. Acest aspect de ordin istorico-literar ar merita corelat cu discuția în jurul polilor geografici de producție, vezi în acest sens Alex Goldiș, Cosmin Borza, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Dragoș Varga, David Morariu, „Poli de producție ai romanului românesc (1901–1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 45–52.
 16. Vezi discuția despre „spațiul cultural interactiv” reprezentat de centrele multiethnice est-central europene în Marcel Cornis-Pope, John Neubauer, eds., *History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, vol. II (Amsterdam: John Benjamins, 2006), 4: „Multiethnic nodal cities like Vilnius/ Wilno/ Vilna, Cernăuți/ Czernowitz, Danzig/ Gdańsk, Lviv/ Lwów/ Lemberg, Sibiu/ Nagyszeben/ Hermannstadt, Timișoara/ Temesvár/ Temesburg, Ruchuk/ Ruse, Novi Sad/ Újvidék/ Neusatz, Bratislava/ Pozsony/ Pressburg, and Trieste/ Trst – to name only a few – that were genuinely multiethnic before the emergence of national cultures and continued to challenge the national cultural paradigm from the margin, ascribing to it a dialogic dimension, both internally (a dialogue with other ethnic traditions) and externally (a dialogue with larger geocultural paradigms)”.
 17. De amintit că Gherea descriese situația unui „dublu regim” agrar în secolul al XIX-lea și primul deceniu al secolului XX. Vezi Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Neoibăgia. Studiu economic-sociologic al problemei noastre agrare* (București: Socec, 1910). Vezi și Manuela Boatcă, „Second Slavery versus Second Serfdom: Local Labor Regimes of the Global Periphery”, în *Social Theory and Regional Studies in the Global Age*, ed. Saïd Amir Arjomand, 361–389 (New York: Suny Press, 2014).

18. Pentru o analiză detaliată a acestui fenomen, precum și a paradoxului creat în discursul cultural prevalent al perioadei, vezi Cosmin Borza, „How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1901-2000)”, în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass, 21-40 (Berlin: Peter Lang, 2019). Pentru discuții legate de „inventarea țăranului” în secolul al XIX-lea vezi Valer Simion Cosma, „Inventing the Romanian Peasant in Transylvania during the Nineteenth Century”, în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), 165-191. Pentru conexiunile politicului cu lumea rurală vezi Sorin Radu, Oliver Jens Schmitt, *Politics and Peasants in Interwar Romania: Perceptions, Mentalities, Propaganda* (Cambridge Scholars Publishing: 2017).
19. Pentru o analiză a legăturii dintre identitate, geografie și clasă, vezi Pojoga et al., „Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)”.
20. I. Gorun, *Robinson în Țara Românească. Povestire din zilele noastre* (București: Imprimeria Școalelor, 1909 [1904]), 122-123. (în MDRR2)
21. Semnificativă, această diferență se accentuează gradual în interbelic odată cu „social action”, cum descrie Dragoș Sdrobiș fenomenul. Vezi Dragoș Sdrobiș, „From Science to Action: Professionalizing Social Work in Greater Romania”, în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), 219-249.
22. Vezi o sinteză a activităților de la finalul anilor '30 în Zoltan Rostás, „Monografia Drăgușului și contextul ei”, *Transilvania*, nr. 2-3 (2020): 4-9. Pentru combaterea portretizărilor lumii rurale întreprinse de Blaga sau Eliade și o pledoarie a lui Stahl pentru cunoașterea directă a ruralului, vezi și Ștefan Guga, *Sociologia istorică a lui Henri H. Stahl* (Cluj-Napoca: Tact, 2015).
23. Vezi, pentru o analiză în detaliu a genurilor și subgenurilor romanelor românești, Andrei Terian, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Ovio Olaru, David Morariu, „Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 53-64. Vezi și Andrei Terian, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, Dragoș Varga, „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 17-28.
24. Ștefan Baghiu et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”.
25. Vezi cum formulează conceptul de „geografie critică” autorul în Andrew Thacker, „The Idea of a Critical Literary Geography”, *New Formations* 57 (2005), 56-73.

Bibliography:

- Baghiu, Ștefan, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Iunis Minculete, and Ovio Olaru. “Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”, în *Transilvania* no. 10 (2020): 1-11.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Emanuel Modoc. “Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea.” *Transilvania*, no. 10 (2019): 29-43.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accessed November 15, 2020.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932>. Available December 15, 2020.
- Ban, Cornel. “Beyond anticommunism: The fragility of class analysis in Romania.” *East European Politics and Societies* 29, no. 3 (2015): 640-650.
- Ban, Cornel. *Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc* [Dependency and Development. The Political Economy of Romanian Capitalism]. Cluj-Napoca: Tact, 2014.
- Boatcă, Manuela. “Second Slavery versus Second Serfdom: Local Labor Regimes of the Global Periphery.” In *Social Theory and Regional Studies in the Global Age*, edited by Saïd Amir Arjomand, 361-389. New York: Suny Press, 2014.
- Borza, Cosmin. “How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1901-2000).” In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass, 21-40. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Cornis-Pope, Marcel și John Neubauer (eds.). *History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, vol. I-IV. Amsterdam: John Benjamins, 2004-2010.
- Coroian-Goldiș, Andreea, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Teodora Susarenco, David Morariu, and Cosmin Borza. “Arhivele romanului românesc și posibilități de digitizare” [The Archives of the Romanian Novel and Digitization Possibilities]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 1-8.
- Dobrogeanu-Gherea, Constantin. *Neoiobăgia. Studiu economic-sociologic al problemei noastre agrare* [Neo-Serfdom]. Bucharest: Socec, 1910.
- Gârdan, Daiana. “Interstitial Spatiality in the Romanian Novel of the Interwar Period: Mute Rurality and Subverted Urbanity.” In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass, 69-80. Berlin: Peter Lang, 2019, 69-80.

- Goldiș, Alex, Cosmin Borza, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Dragoș Varga, and David Morariu. "Poli de producție ai romanului românesc (1901-1932)" [Production Centers of the Romanian Novel (1901-1932): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 45-52.
- Guga, Ștefan. *Sociologia istorică a lui Henri H. Stahl* [The Historical Sociology of Henri H. Stahl]. Cluj-Napoca: Tact, 2015.
- Lovinescu, Eugen. *Istoria literaturii române contemporane* [The History of Contemporary Romanian Literature], vol. 2. Bucharest: Minerva, București, 1973.
- Martin, Mircea, Christian Moraru, and Andrei Terian. *Romanian Literature as World Literature*. New York: Bloomsbury, 2018.
- Moraru, Christian. *Reading for the Planet. Toward a Geomethodology*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2015.
- Moretti, Franco, ed. *The Novel. Volume I. History, Geography and Culture*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006.
- Moretti, Franco. *Atlas of the European Novel 1800-1900*. London: Verso, 1998.
- Patras, Roxana. *Romanian Novel Corpus (ELTeC-rom): Release with 80 novels encoded at level 1. (Version v0.7.0)* [Data set]. Zenodo (2020). In *European Literary Text Collection (ELTeC)*, version 1.0.0, November 2020, edited by Carolin Odebrecht, Lou Burnard and Christof Schöch. COST Action Distant Reading for European Literary History (CA16204). DOI: doi.org/10.5281/zenodo.4274954.
- Patras, Roxana, Ioana Galleron, Camelia Grădinaru, Ioana Lionte, and Lucreția Pascaru. "The Splendors and Mist(eries) of Romanian Digital Literary Studies: a State-of-the-Art just before Horizons 2020 closes off." *Hermeneia*, no. 23 (2019): 207-222.
- Pojoga, Vlad, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, and Denisa Frătean. "Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)" [Diversity of Identity in the Romanian Novel (1844-1932)]. *Transilvania* no. 10 (2020): 33-44.
- Pojoga, Vlad, Ștefan Baghiu, Emanuel Modoc, Daiana Gârdan, and Andreea Coroian Goldiș. "Tehnici digitale pentru analiza romanului românesc" [Digital Tools for the Analysis of the Romanian Novel], *Transilvania*, no. 10 (2019): 9-16.
- Radu, Sorin, Oliver Jens Schmitt. *Politics and Peasants in Interwar Romania: Perceptions, Mentalities, Propaganda*. Cambridge Scholars Publishing: 2017.
- Rostás, Zoltan. "Monografia Drăgușului și contextul ei" [The Drăguș Monograph and its Context]. *Transilvania*, no. 2-3 (2020): 4-9.
- Sdrobiș, Dragoș. "From Science to Action: Professionalizing Social Work in Greater Romania." In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass, 219-249. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Simion Cosma, Valer. "Inventing the Romanian Peasant in Transylvania during the Nineteenth Century." In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass, 165-191. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Terian, Andrei. "Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania." *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, and Dragoș Varga. „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă.” *Transilvania*, no. 10 (2019): 17-28.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Ovio Olaru, and David Morariu, "Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă" [Genres of the Romanian Novel (1901-1932). A Quantitative Analysis]. *Transilvania* no. 10 (2020): 53-64.
- Thacker, Andrew. "The Idea of a Critical Literary Geography." *New Formations* 57 (2005): 56-73.
- Vancu, Radu, Alex Goldiș, Ovio Olaru, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Denisa Frătean, and Ștefan Baghiu, "Temporalitatea internă a romanului românesc (1844-1932)" [The Internal Temporality of the Romanian Novel (1844-1932)], *Transilvania*, no. 10 (2020): 22-32.
- Zamfir, Mihai. *Scurtă istorie. Panorama alternativă a literaturii române*. Bucharest: Cartea Românească, 2011.

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1900-1932*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național. Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

TEMPORALITATEA INTERNĂ A ROMANULUI ROMÂNESC (1844-1932)

**Radu VANCU, Alex GOLDIȘ, Ovio OLARU,
Vlad POJOGA, Teodora SUSARENCO,
Denisa FRĂTEAN, Ștefan BAGHIU**

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere

Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters

Personal e-mails: rvancu@gmail.com, al3xgoldis@gmail.com, ovio.olaru@ulbsibiu.ro, vlad.pojoga@ulbsibiu.ro, susarenc098@gmail.com, denisa.fratean@ulbsibiu.ro, stefan.baghiu@ulbsibiu.ro

THE INTERNAL TEMPORALITY OF THE ROMANIAN NOVEL (1844-1932)

The present article follows the relationship of the Romanian novelistic output between 1901 and 1932 with time and temporal distribution. Its emphasis falls on the degree of correlation between the time of publication and the time during which the events unfold for each corresponding novel, expressed through a variable coined “distance”. By making use of this variable, the temporal distribution of the novelistic corpus in the article clearly shows that the novelists’ focus gradually shifts towards contemporary events; while during the period between 1900 up until the outbreak of World War One, novelists were inclined to place the events of their works in the past, the War seems to have triggered an acute preoccupation with the immediate present. Lastly, the text touches upon two distinct subgenres of the novel, arisen out of their relationship to time, namely the historical novel and the so-called ‘contemporary novel’.

Keywords: Romanian literature, time in literature, narrative and time, historical novel.

Temporalitatea internă - între efect metaistoric și „tiers-temps”

În primul dosar de studii critice rezultate din analiza metadatelor colectate în cadrul Muzeului Digital al Romanului Românesc pentru perioada 1844-1900¹ (publicat în numărul 10/2019 al revistei *Transilvania*²), observăm că unul dintre cele mai spectaculoase efecte ale studiului cantitativ aplicat pe respectiva materie (romanul românesc între 1844 și 1900) e reprezentat de reconfigurarea „geografiei [lui] interne”³: înregistrând *toți* cronotopii *tuturor* romanelor românești din secolul al XIX-lea digitizate în cadrul proiectului, rezulta că 112 din cele 157 de romane care constituiau corpusul

analizei cantitative au acțiunea plasată la oraș sau în medii urbanizate - ceea ce însemna că 71% din romanul românesc din secolul al XIX-lea este, contrar percepției dominante a criticii, un roman eminemant urban. Născut urban în secolul al XIX-lea, cel puțin sub aspectul geografiei lui interne, romanul românesc a putut fi tocmai de aceea atât de rapid urbanizat în secolul al XX-lea și sub aspectul psihologic: fiindcă bătălia culturală deschisă de Lovinescu (la început aproape de unul singur), care vedea în urbanizarea prozei românești (atât geografică, precum și psihologică) cea mai eficientă modalitate de sincronizare cu proza occidentală, era deja pe jumătate câștigată. Încă de la bun început, romanul românesc era - cel puțin sub raportul preponderenței

lui statistice, dacă nu și a aceleia estetice – urban din punctul de vedere al geografiei lui interne.

După studiul *geografiei interne* a romanului românesc din secolul al XIX-lea, mai rămânea de studiat și cealaltă jumătate a cronotopului narativ românesc al perioadei: cea care ține nu de relațiile spațiale, ci de cele temporale. E chiar scopul studiului de față, desfășurat însă pe o perioadă mai întinsă din istoria romanului românesc: vom urmări realizarea unui studiu cantitativ asupra *temporalității interne* a romanului românesc dintre 1844 și 1932, concatenând așadar metadatele colectate atât în *MDRR*, cât și în *MDRR2*.⁴ Vom urmări nu doar reprezentări ale timpului în romane, ci deopotrivă – în măsura în care designatorii și *markerii* ficționali ai romanelor o permit – și relația dintre temporalitatea internă a lumii ficționale reprezentate (ceea ce am putea numi *istoria internă* a romanelor) și temporalitatea lumii non-ficționale în contextul căreia sunt publicate respectivele romane (*istoria externă*, narațiunea istorică așa-zicând obiectivă, cu care obiectele literare reprezentate de romane intră în fond în relație chiar și atunci când aleg s-o ignore). *Distanța* dintre „istoria internă” și „istoria externă”, dintre istoria „ficțională” și cea „obiectivă” este, analizată sub raport cantitativ, un indicator semnificativ pentru relația romanului românesc cu istoria în primul lui secol de existență. Studiat sub raport cantitativ, acest designator pe care l-am numit „distanță” (folosind un termen spațial pentru a desemna o realitate mai curând temporală) este relevant pentru a înțelege cum se constituie în romanul românesc ceea ce Hayden White numește, în *Metahistory: The Historical Imagination In Nineteenth-Century Europe*, „problema conștiinței istorice”;⁵ modul în care „poetica romanului” și „poetica istoriei” se oglindesc și se catalizează reciproc pentru a construi „imaginația istorică” – și pentru a trece dincolo de ea în metaistorie.⁶ De asemenea, această „distanță” între timpul istoriei intra-ficționale și cel al istoriei extra-ficționale e similară cu ceea ce Ricoeur numește „medierea” dintre „timpul trăit” al personajului și „timpul cosmic” al istoriei exterioare lumii românești, „un *tiers-temps*”, un „al treilea timp”, cum îi mai spune filozoful francez.⁷ Vom constata că designatorul „distanță”, în ultimă instanță, poate explica una dintre aporiile fundamentale ale analizei din *MDRR*: studiind atunci sub raport cantitativ genurile romanului românesc de secol al XIX-lea, rămânea inexplicabil de ce exact „romanul de familie, considerat drept cel mai reprezentativ subgen românesc pentru literatura europeană a secolului al XIX-lea”, cel care ar reflecta prin excelență consacrarea burgheziei drept clasă socială dominantă⁸, este și cel mai subreprezentat dintre genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. Atunci când indicatorii cantitativi ne vor arăta tot mai limpede scăderea distanței dintre „istoria internă” și „istoria externă” pe măsură ce avansăm mai adânc în secolul al XX-lea, pe măsură ce acest „*tiers-temps*” va tinde să dispară, iar timpul

istoriei din roman va ajunge să se suprapună peste timpul istoriei în care trăiește autorul, vom înțelege că a fost nevoie de constituirea unor comunități istorice (și deopotrivă a unor „comunități imaginate” de lectori care să se recunoască în lumea reprezentată – condiție liminară de existență a oricărei comunități, după Benedict Anderson⁹) pentru ca „romanul de familie”, pe care s-a construit în mare măsură proza europeană de secol al XIX-lea, să își poată începe existența și la noi. E nevoie, altfel spus, ca aceste comunități familiale să se recunoască în comunitatea națională – și să reacționeze la politicile narative ale identității de grup. Și e relevant, în contextul politicilor identitare ale ultimelor decenii, să constatăm că prozatorii americani contemporani, de la Philip Roth la Jonathan Franzen și Nicole Krauss, au construit tot romane ale familiei – ale *identității* de familie: e aceeași reacție a unei „comunități imaginate” care reacționează la modul în care timpul istoriei este metabolizat în interiorul celulei sociale bazale.

Deși problematica raportului dintre roman și temporalitate n-a lipsit cu totul din reflecțiile critice românești, o abordare sistematică menită să clarifice raportul dintre evoluția romanului în România și timpul acțiunii se cere încă realizată. Instrumentarea timpului în narațiune e unul din criteriile aflate pe agenda unor volume fundamentale dedicate prozei, precum *Arca lui Noe* a lui Nicolae Manolescu sau *Romanul psihologic românesc* al lui Al. Protopopescu. Ambele volume lucrează cu o concepție imanentă a temporalității în roman, studiind – pe urmele formalistilor ruși – raportul dintre timpul acțiunii și dispunerea ei narativă (clasica distincție fabulă-subiect). Fără a face din acest raport tema principală a reflecției critice, studiile sus menționate recunosc totuși în ficțiunea modernistă un spațiu privilegiat unde pot fi practicate sau dezvoltate noi experiențe ale temporalității.

Mai îndrăznețe decât această analiză imanentă a temporalității romanului ar putea fi investigațiile cu privire la raportul dintre temporalitățile angajate de acțiunea propriu-zisă a romanului și contextul apariției lui. Aceste interogații n-ar fi posibile fără părăsirea prezumției care stă inclusiv la baza volumului fundamental al lui Paul Ricoeur despre timp și narațiune, conform căruia unele ficțiuni sunt temporale prin însăși dinamica acțiunii și a personajelor, în timp ce altele sunt dedicate „experienței timpului”¹⁰ –, dar mai ales fără disponibilitatea unor baze de date care să permită abordări sistemice. O confruntare a relației dintre mediul temporal al acțiunii și contextul în care apare romanul într-un interval relativ lung de timp (1844 – 1932), așa cum își propune studiul de față, permite reflecția asupra condiționărilor dintre evoluția genului și regimul temporalității.

Evoluții cronologice și reprezentări grafice

Câteva observații preliminare: 1. Fișele în care s-au extras metadatele fiecărui volum de către membrii echipei de digitizare au încercat să rețină cu exactitate anul, intervalul sau evenimentul istoric în care se petrece/de care se leagă acțiunea romanului. Acolo unde aceste precizări lipsesc, s-au reținut măcar secolele. Acolo unde lipsesc cu totul specificările temporale, faptul a fost semnalat ca atare. Au rezultat, astfel, trei categorii cu care vom opera în continuare: timp precizat exact, timp precizat aproximativ și timp neprecizat. 2. În procesul de prelucrare a acestor date pentru reprezentările grafice, am ales să nu lucrăm cu numere de romane (ele ar fi

oferit o imagine distorsionată, având în vedere creșterea progresivă a producției romanului românesc¹¹ și ar fi rezultat pe toate reprezentările grafice creșteri care nu reflectă structura câmpului, ci lărgirea acestuia), ci cu procentaje – categorii ca procentaj al numărului total de romane publicate în perioadele respective. 3. Pentru fixarea timpului acțiunii în raport cu anul publicării am folosit trei denumiri, pe care le-am atribuit fiecărui roman, în cazul în care acesta făcea parte din categoriile stabilite deja ale timpului precizat exact sau timpului precizat aproximativ: trecut, contemporan, viitor. Acestea trei li s-a adăugat, pe graficul rezultat, categoria inițială a timpului neprecizat.

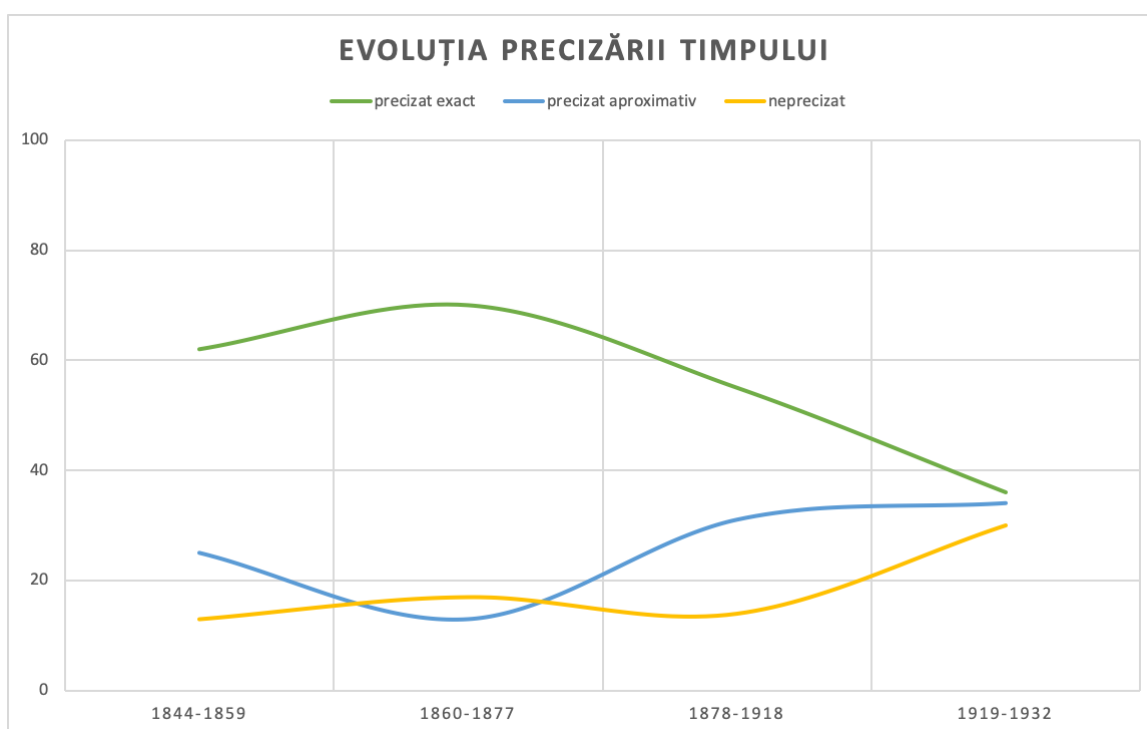

Fig. 1. Evoluția precizării timpului
(1844-1860-1878-1918-1932)

Vom începe prezentarea rezultatelor analizei noastre cantitative cu un grafic general, al celor trei categorii inițiale oferite de metadatele noastre, care prezintă evoluția precizării timpului în romanul românesc între 1844 și 1932. Conform metodologiei precizate mai sus, am împărțit în patru perioade și am calculat procentajul romanelor în care se precizează exact, aproximativ sau nu se precizează timpul (Fig. 1). Se poate observa, chiar și la o primă privire, scăderea constantă a gradului de precizie. Dacă în perioada de început a romanului în România, timpul era precizat exact în 60-70% dintre romane (până la 1877), după Războiul de independență, romancierii încep să renunțe gradual la această acuratețe, ajungând la începutul anilor treizeci la 30-35%. De menționat aici este și faptul că această scădere are loc luând în calcul și

multitudinea de romane despre Primul Război Mondial care apar încă din timpul acestuia, când el devine o un cadru predilect al plasării acțiunii (întâiul astfel de caz apare chiar în 1916). Pe de altă parte, celelalte două categorii, ale timpului precizat aproximativ (aici am încadrat formulările de tipul „secolul douăzeci”, „după război”, „prima jumătate a secolului al XIX-lea” etc.) cresc substanțial, ajungând de la în jur de 20% fiecare pe primele două perioade alese (până în 1877) aproape la paritate cu timpul precizat exact (în jur de 30-35% pentru fiecare din ele). Să asistăm astfel, odată cu începuturile *modernizării* (cu sensul de apartinență la modernism a romanului românesc) la acea *spațializare* a literaturii care are loc în ficțiunea modernă? Procesul, atribuit de criticul american Joseph Frank atât literaturii, cât și artei

moderne (care se abstractizează), este descris astfel:

„Time is no longer felt as an objective, causal progression with clearly marked-out differences between periods; now it has become a continuum in which distinctions between past and present are wiped out. [...] Just as the dimension of depth has vanished from the sphere of visual creation, so the dimension of historical depth has vanished from the content of the major works of modern literature. Past and present are apprehended spatially, locked in a timeless unit

that, while it may accentuate surface differences, eliminates any feeling of sequence by the very act of juxtaposition”.¹²

Deoarece corpusul nostru se oprește în 1932, nu putem oferi un verdict pentru întreaga perioadă a modernității literare românești, însă putem afirma cu siguranță faptul că, în lipsa unor mutații neașteptate, relativizarea temporală descrisă de Frank pentru literatura occidentală pare să reprezinte și *trendul* romanului românesc.

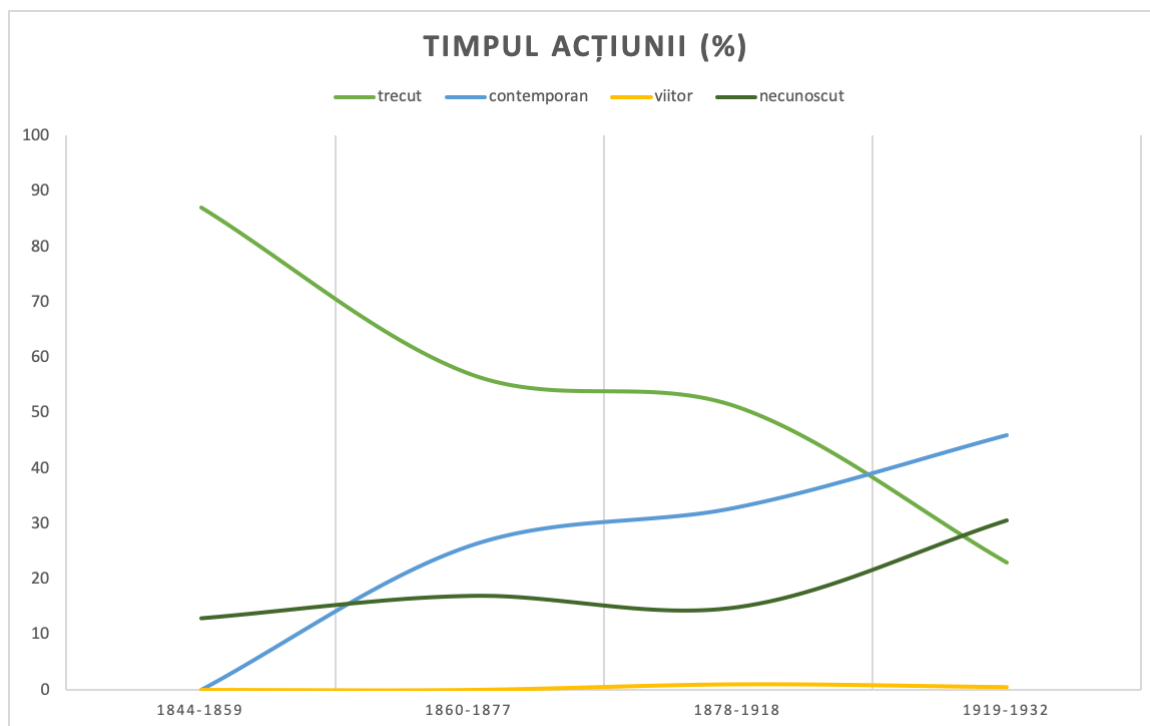

Fig. 2. Timpul acțiunii
(1844-1860-1878-1918-1932)

De asemenea, raportul dintre timpul acțiunii și momentul publicării (Fig. 2) confirmă destul de clar teza că evoluția spre modernitate a genului românesc echivalează cu o creștere a indicelui de contemporanitate: dacă până în preajma Primului Război Mondial romanele în care acțiunea se petrecea în trecut erau dominante (în procente de la 90% până la 50%), după 1918-1919 romanul devine prin excelență un gen al problematicilor actualității. E adevărat, în „De ce nu avem roman?”, articol unde Mihai Ralea discută delimitarea genului de caracteristicile epopeii feudale, eseistul notează condiționările dintre roman, burghezie și contemporaneitate: „Spiritul burghez e progresist. El caută să monteze un roman al vieții contemporane, pe care e firesc să o iubească mai mult, fiindcă acum avea mai multă putere decât trecutul, care se lega de amintiri de subjugare”.¹³ Cifrele confirmă, așadar, că în preajma Primului Război Mondial imaginarul romanului se detașează de problematicile trecutului, optând în mod decisiv pentru dezbaterea

actualității. Momentul e semnificativ nu doar din punct de vedere istoric, ci și din punctul de vedere al istoriei literare românești: epoca elogiului clasicismului de pe poziții nobile, dar și epoca narațiunii sămănătoriste, cu impulsuri paseiste, al cărui rechizitoriu îl alcătuia E. Lovinescu în *Istoria literaturii române contemporane*, luaseră deopotrivă sfârșit.

O mică focalizare a diagramei sus-menționate, cu accent sporit asupra intervalului 1878-1932 și reținând doar concurența dintre trecut și prezent (Fig. 3) arată că perioada în care cei doi poli sunt cei mai îndepărtați este 1919-1925, pentru ca după 1926 să urmeze un interval de nouă diminuare a distanței. Explicațiile acestei oscilații pot fi multiple: anii de după război fac ca romanul să devină aproape exclusiv un gen al actualității, pentru ca perioada următoare – de acalmie socială – să echivaleze cu o mișcare de reechilibrare a raportului dintre imaginarul prezentului și cel al trecutului. Ceea ce rămâne evident – și va fi, probabil, confirmat și de statisticile

ulterioare – e că, odată cu modernismul (probabil nu doar în România), romanul devine prin excelență un gen al actualității, strâns legat de modificările asupra percepției temporalității impuse de civilizația globală și de revoluțiile tehnologice. Privilegierea

contemporaneității este, în mod evident, legată de accelerarea timpului social, de simultaneitatea globală privită de David Harvey ca un criteriu constitutiv al minții moderne și de o fuziune a orizonturilor temporale până la sugera că nu există nimic în afara prezentului.⁴

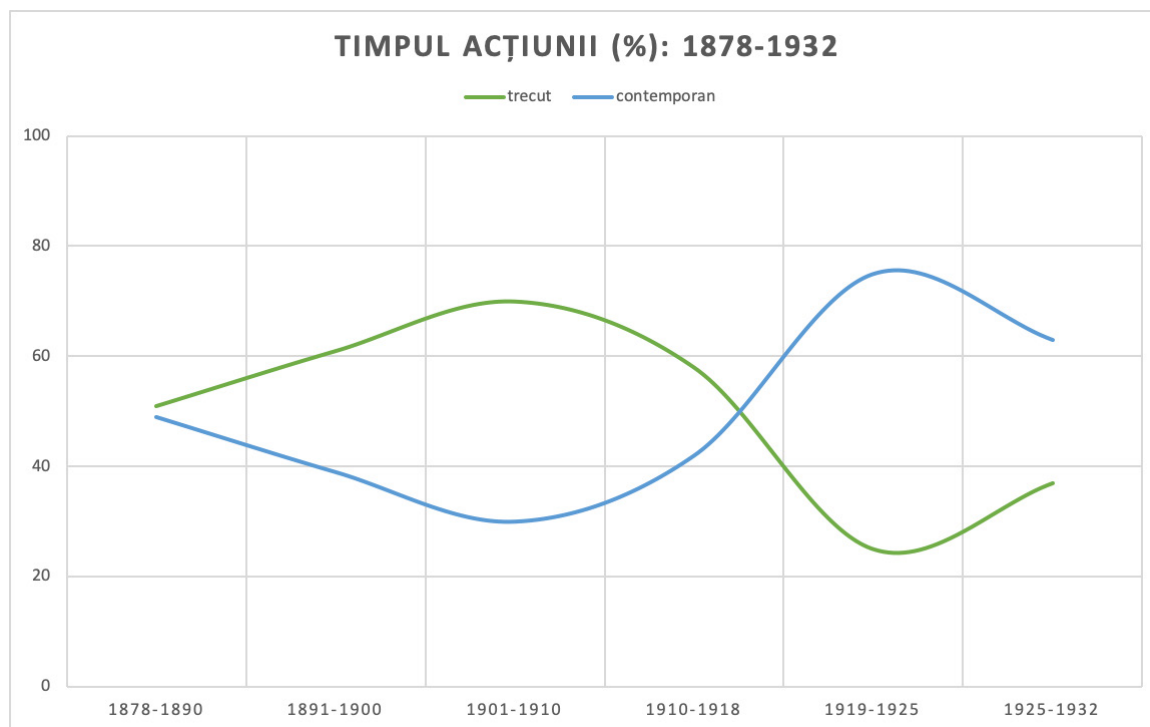

Fig. 3. Timpul acțiunii
(1878-1891-1901-1910-1919-1925-1932)

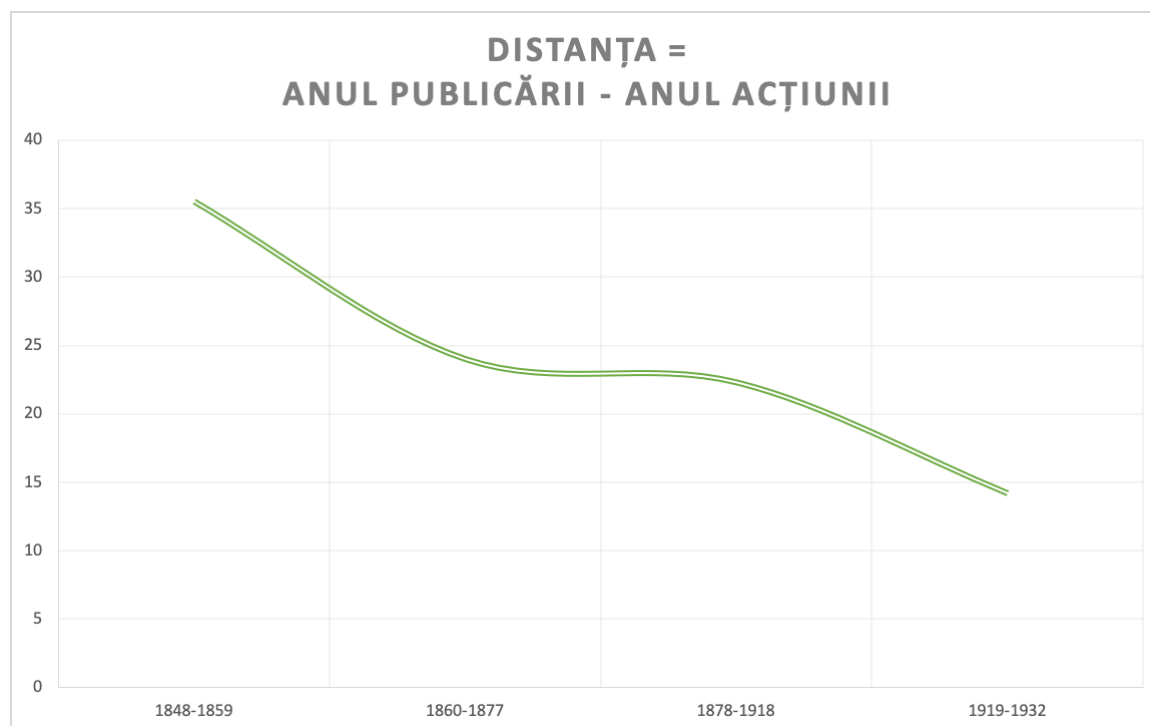

Fig. 4. Distanța dintre anul publicării și anul acțiunii

Mai mult, romanul modernist ar predispupe la fetișizarea prezentului și la instrumentarea lui drept produs estetic profitabil („an aesthetic commodity”¹⁵). Ar fi de văzut, în momentul în care datele statistice cu privire la romanul românesc vor fi complete, dacă epistema postmodernă schimbă în mod decisiv relația privilegiată dintre roman și actualitate, de vreme ce ea redescoperă trecutul ca bază de reflecție metaistorică. Graficul prezentat în Fig. 4 este unul specific romanelor cu timp precizat exact. Rolul său este strict de a verifica ipotezele de lucru prezentate anterior pe cifre cât mai concrete posibil. Dar înainte de a analiza pe scurt rezultatele, este necesară o prezentare în detaliu a metodei de lucru.

Pentru graficul următor, am utilizat o variabilă pe care am denumit-o „distanță”. Distanța este, în fapt, diferența dintre anul publicării unui roman și anul în care se petrece acțiunea în acel roman și urmărește evoluția în timp a gradului de *apropiere* (sau, subsecvent, de *îndepărtare*) dintre momentul publicării și momentul acțiunii. Ea

a fost calculată fie direct (în cazul în care anul acțiunii reieșit din roman a fost unul singur) sau prin raportarea anului publicării la media aritmetică a anilor de început și sfârșit ai acțiunii (în cazul în care acțiunea s-a derulat pe parcursul mai multor ani, precizați). De asemenea, din grafic au fost eliminate un număr nesemnificativ de valori (în jur de 20), a căror distanță era mai mare de 100, din rațiuni care țin de irelevanța pentru demonstrarea gradului de „contemporaneitate” (variabila nu funcționează pe diferențe atât de mari) și capacitatea de a produce erori majore și inutile (mai ales cele 3 romane plasate în Antichitate și cele două plasate mult în viitor – secolele 31 și 41 e.n.). După cum se poate observa relativ ușor, dacă în prima perioadă a romanului românesc (până în 1859), distanța e destul de mare, ea se micșorează gradual între 1860 și 1918, iar imediat după, în perioada 1919-1932, scade substanțial, până sub 15 ani, verificând astfel speculațiile realizate pe cumulul dintre datele exacte și aproximative în graficele anterioare (Fig. 2 și Fig 3).

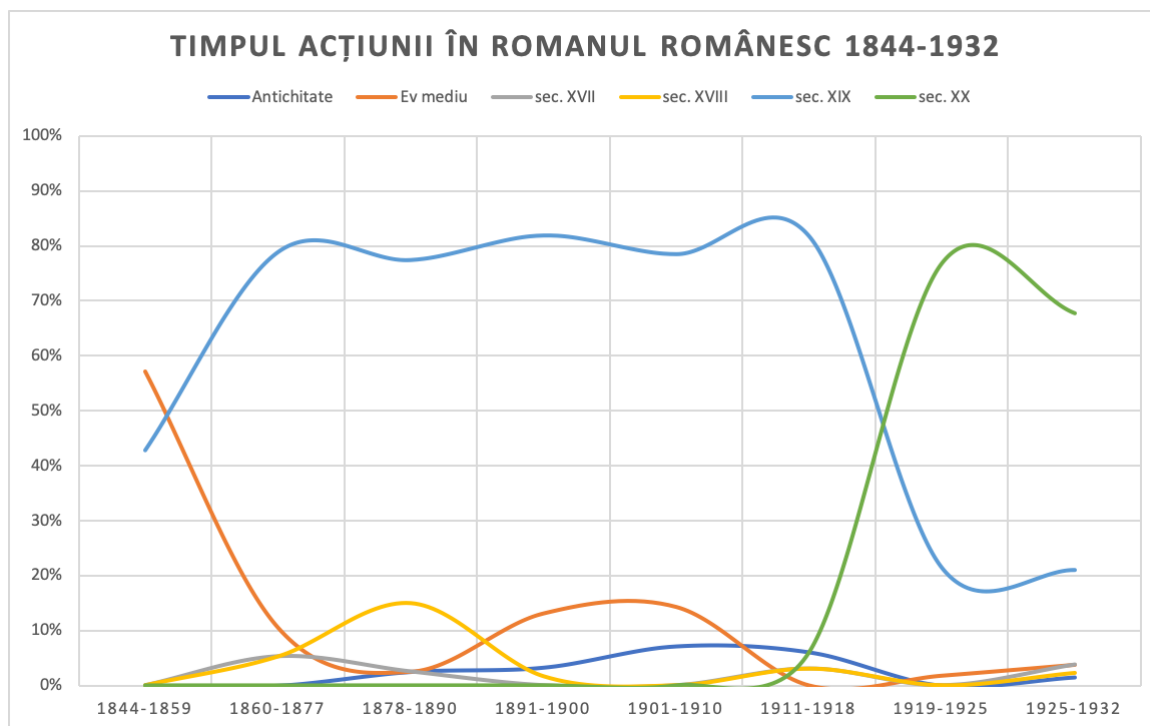

Fig. 5. Timpul acțiunii în romanul românesc
(1844-1860-1878-1891-1901-1911-1919-1925-1932)

Al cincilea și ultimul element grafic pe care îl vom prezenta în acest articol produce, probabil, imaginea cu cea mai mare acuratețe asupra temporalității *interne* a romanului românesc publicat până în 1932. El este bazat atât pe romanele cu timp precizat exact, cât și pe romanele cu timp precizat aproximativ (adică minim 65% din corpul nostru, în orice perioadă a graficului). Pentru desemnarea timpului acțiunii, am operat cu 6 perioade istorice, după cum urmează: Antichitate (până în secolul al V-lea); Evul mediu (din secolul al VI-lea până în

secolul al XV-lea în cazul romanelor plasate în străinătate și până în secolul al XVI-lea în cazul romanelor plasate în România – am ales să folosim acest „Ev Mediu lung” având în vedere decalajele socio-politice și culturale); secolul al XVII-lea; secolul al XVIII-lea; secolul al XIX-lea (am operat aici cu „secolul XIX lung”¹⁶); secolul XX (începând cu 1919, incluzând însă și romanele plasate exact în timpul Primului Război Mondial). Mai mult, de data aceasta am ales să lucrăm și cu o axă de perioade de producție mai detaliată, pentru a putea observa într-un mai mare

detaliu evoluția cronologică a timpului acțiunii. Din datele rezultate, ies în evidență câteva tendințe particulare perioadelor de plasare a acțiunii: 1. Antichitatea crește ușor în procentaj până în preajma anului 1910, când ajunge la maxim, atingând aproape 10% din totalul romanelor analizate; 2. Evul Mediu are două perioade cu influență mai ridicată: 1844-1859, primele romane din literatura română și 1891-1910 – ultima probabil generată de influența sămănătorismului și a paseismului implicit al acestuia; 3. Secolul al XVII-lea atinge pragul maxim între 1878 și 1890, aproximativ 15%; 4. Între secolul al XIX-lea și secolul XX se produce rocada procentuală imediat după Primul Război Mondial. De asemenea, putem vorbi și de o tendință colectivă, și anume scăderea substanțială a romanelor despre orice altă perioadă decât secolele al XIX-lea și XX în imediata urmărire a Primului Război Mondial – între 1919 și 1925, atenția este captată de contemporaneitate și de trecutul imediat într-o asemenea măsură încât aproape toate celelalte perioade de derulare a acțiunii scad spre 0% din total, în vreme ce secolul XX acaparează scena, cu 80% din romanele analizate în Fig. 5 desfășurându-se în timpul secolului XX (adică, având în vedere termenii cu care am operat, în scurta perioadă dintre 1914 și 1925). Această tendință pare, însă, să se amelioreze odată cu îndepărtarea de război, când Antichitatea, Evul mediu și secolele XVII și XVIII au un trend foarte ușor ascendent.

Romanul istoric și romanul de actualitate

Dacă credim clasificările operate de autorii *DCRR*, între 1844 și 1899 au fost publicate un număr de 35 de romane „istorice”, iar între 1900 și 1932 au fost publicate un număr de 29 de romane „istorice”. 64 de romane, așadar, conform dicționarului. În categoria celor dintâi sunt încadrabile, conform lui Andrei Terian et al.,¹⁷ toate tipurile de scriitură care se subscriu tematic unei tare istorice, indiferent dacă momentul istoric lasă loc pentru desfășurarea unei narațiuni moralizatoare, erotice, de moravuri sau detectiviste. Aparentul dezechilibru în producția de roman istoric a celor două perioade (căci sunt de două ori mai multe romane/an pentru a doua perioadă) se inversează dacă luăm în considerare creșterea producției literare din perioada 1901-1932 (de aproximativ 3 ori mai puține romane sunt publicate în prima perioadă în raport cu a doua). În mod natural, însă, o creștere a producției românești implică inevitabil o creștere a numărului de romane istorice publicate. În mod previzibil, producția de roman istoric din perioada 1844-1932 este polarizată în jurul a câteva evenimente cu încărcătură fundamentală pentru provinciile românești și, după 1918, pentru regatul extins. Articolul care trata distribuția pe genuri a romanului românesc din secolul XIX identifica drept momente istorice prelucrate literar, printre altele, „istoria Daciei și destinul lui Decebal, istoria Imperiului Roman, domniile lui Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare, epoca domniilor fanariote, Revoluția de la 1848, Războiul de Independență”.¹⁸ Acestora li se adaugă acum

Războala de la 1907 și Primul Război Mondial.¹⁹

Însă nu toate evenimentele care au loc pe un fundal istoric sunt necesarmente istorice. György Lukács operează o distincție fundamentală între romanul istoric și romanul care face uz de decor istoric, dar care apelează, în construcția personajelor și în resorturile psihologice care le animă, la actualitatea imediată, afirmând că în cazul celui din urmă „contează doar curiozitățile și particularitățile *mediului*, iar nu o imagine artistic fidelă a unei anumite epoci istorice”.²⁰ Problema istoriei devine, conform teoreticianului, una secundară: evenimentele istorice, departe de a fi problematizate ideologic, departe, deci, de a fi interpretate *ca istorie*, devin material literar brut, un „repertoriu de nume” pe care autorii le pot instrumentaliza pentru mizanscena unor conflicte contemporane. Întâlnim romane de dragoste sau polițiste de secol al XIX-lea plasate în decor istoric care îmbogățesc astfel o narativă altminteri clișeizată cu tarele unor secole trecute. De altfel, tocmai această componentă istorică, care nu reușește să producă mutații semnificative în economia romanelor, explică și titulatura de „decor istoric”. Tudor Vianu remarcă, de altfel, predilecția romancierilor români pentru utilizarea prezentului istoric în „formă etern-valabilă”.²¹ Viziunea estetizantă și idealizantă asupra istoriei, dovedită de fixația culturii române pentru Evul Mediu, se datorează și faptului că primul strat literar canonic este romantismul: imaginarul romantic a fixat definitiv preocuparea românilor pentru Evul Mediu, un fapt decisiv pentru trezirea spiritului național și obținerea independenței, precum și pentru tot felul de naționalisme ulterioare. Scrierea romantică duce la monumentalizarea eroilor naționali și demonizarea, în paralel, a asupritorilor istorici, ceea ce explică preocuparea romanului istoric românesc pentru figuri precum Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare, Tudor Vladimirescu sau Horea, Cloșca și Crișan. În secolul XIX, de asemenea, războiul este și unul din puținii catalizatori ai mobilității geografice pentru clasele inferioare.²² În viziunea lui Lukács, „[î]n Franța, a fost exclusiv un rezultat al Revoluției și al regimului lui Napoleon că un sentiment de apartenență la națiune a devenit experiența și proprietatea țărănimii, straturilor sociale inferioare, a micii burghezii ș.a.m.d.”.²³ În cazul României, acest lucru s-a întâmplat abia odată cu Primul Război Mondial.

Referitor la o posibilă clasificare a romanelor începutului de secol XX (1901-1932) în raport cu tipologiile temporale, aceasta poate urmări următorul model intuitiv. În primul rând, întâlnim romane plasate în toiul unui eveniment, justificând astfel aplicarea etichetei de „roman istoric”.²⁴ De departe, cel mai menționat eveniment istoric din romane este Primul Război Mondial (peste 30 de romane discută în mod specific războiul, până la 1932), urmat de Războiul de Independență (în jur de 10 romane). Însă conflagrația mondială, departe de a se fi istoricizat ca atare în această perioadă, poate fi subsumată actualității, în timp ce Războiul de Independență poate fi considerat un conflict „istoric” abia la limită. Dintre evenimentele de actualitate ale acestei perioade, dar care ulterior vor

trece printr-un proces de fixare istorică, se numără Revoluția Rusă sau Răscoala țăranilor din 1907, prezentată în *Răscoala* (1932) lui Liviu Rebreanu, *Domnul deputat. Roman cu răscoalele din 1907*, romanul din 1921 al lui V. Demetrius, sau *Orfanii neamului. Roman senzaționalist*, operă inspirată de evenimentele din 1907 și semnată de N. Rădulescu Niger în 1913. Un al doilea tip de roman îl reprezintă cel al cărui desfășurare nu este în vreun fel datată. În acest caz, plaja posibilităților e mai largă: avem, pe de-o parte, narațiunile anistorice, conținând proză poetică – *Apus în flăcări. Roman sensual*, roman liricoid din 1907, semnat de Mikael Dan și prefăcut de Al. Macedonski – sau romanele pentru copii care, deși poartă mărci subtile ale timpului lor (*Țertfa Lilianei*, roman plasat într-un Ev Mediu generic), nu problematizează în vreun fel istoria. Pe de altă parte, întâlnim romane contemporane, pentru care datarea adesea nu e relevantă, dar care poartă mărcile modernității, actualității istorice de început de secol XX: cosmopolitismul protagoniștilor, narațiunea psihologizantă, deschiderea către Occident ș.a.m.d. Peste 40 de romane sunt plasate în perioada interbelică, în timp ce alte peste 50 de romane sunt plasate într-un moment neprecizat al secolului XX. În ceea ce privește plasarea specifică în *actualitate*, semnalarea faptului că romanele prezintă o temă de maximă importanță pentru lumea contemporană, șase sunt romanele ale căror metadate indică apartenența la acest gen prezumat opus romanului „inactual”, respectiv istoric, prezentând subtitluri precum „Roman de actualitate” sau „Mare roman de actualitate senzațională”. Iată, deci, că acest indiciu paratextual este o pistă falsă, desemnând mai degrabă romane senzaționale. În general, romanele istorice pierd teren, fiindcă criza identitară/ romantismul discursului care subîntindea producția de roman istoric a secolului XIX se estompează. Precum am arătat în secțiunile anterioare ale cercetării noastre, timpul scriiturii tinde să reflecte timpul scrierii, iar odată cu intrarea în interbelic, timpul începe să fie din ce în ce mai puțin relevant în cronotopia romanului românesc, lăsând loc componentei spațiale. Narațiunea se mută în conștiința protagoniștilor sau în lumea largă: ambele presupun un prezent perpetuu.

Timpul predilect în romanul românesc dintre 1844-1932: comparații, recurențe

Pornind de la conexiunea intrinsecă a relației spațio-temporale și luând în considerare imposibilitatea separării acestui binom, analizarea variabilelor temporale, atât în cadrul romanului românesc publicat până la 1900, cât și a celui publicat între 1900 și 1932, impune o delimitare a spațiilor geografice. Astfel, dată fiind geografia internă vastă a romanului românesc, valabilă pentru perioadele care vor fi aduse în discuție, timpul caracteristic acestora va fi tratat în același cadru bivalent: spațiul românesc și cel global.²⁵ La o primă analiză a temporalității, se observă existența a șase perioade predilecte, valorificate,

totuși, în mod distinct, în funcție de cele două categorii geografice aduse în discuție. Această cerință se impune implicit, evoluția socio-culturală în cele două spații generând o periodizare cultural-istorică diferită. Acestea fiind ipotezele de la care am pornit, în spațiul european, perioadele predilecte identificate sunt cele prezentate în Fig 5. Din totalul romanelor analizate, constatăm că cele mai puține au acțiunea plasată în perioada Antichității. Astfel, doar patru dintre romanele publicate până la 1900, respectiv *Psylla. Roman pentru copii* de Zamfir Arbore (1893), *Războiul lui Anastase. Roman istoric* (1896) și *Fiica lui Sejan. Poveste istorică* (1899) de Ciru Oeconomu și *Decebal. Nuvelă istorică* (1882) de I. Florantin, își dezvoltă acțiunea în până în secolul al V-lea. Dintre acestea, un singur roman are acțiunea plasată exclusiv în Dacia, restul fiind situate în centrul Imperiului Roman sau Bizantin. Situația pentru secolul XX este una similară din punctul de vedere al repartizării geografice, iar durata concentrată este înlocuită în două din cele patru romane de o acțiune extinsă pe întreg arealul temporal adus în discuție. *Aventurile d-lui Ionel Lăcustă Termidor* (1932) de Felix Aderca și *Talismanul de safir* (1932) de Alice Basaraba sunt două exemple de proză fantastică în care, fie prin intermediul unui obiect (talismanul de safir), fie prin alte mijloace neprecizate, cele două personaje principale ajung să călătorească de la o epocă la alta. În romanul pentru copii, Alice Basarab o prezintă pe protagonista Mioara în călătoria sa „în timp și spațiu: din Egiptul antic în Moldova lui Ștefan cel Mare; de la curtea lui Ludovic al XIV-lea la aceea a lui Costantin Brâncoveanu”, iar la Felix Aderca „[t]extul relatează peripețiile neverosimile ale protagonistului, urmărit fantasmagoric, în ipostaze animaliere, prenatale, metempsihotice, pe meridianele și în epoci dintre cele mai năzdrăvane (în faze «geo-zoo-ginecologice», pe malul Nilului, la incași, în China, Himalaia, America și București)”.

În comparație cu perioada Antichității, plasarea acțiunii în timpul Evului Mediu cunoaște, în ansamblu, o relativă creștere, vizibilă mai ales în romanele scrise până la 1910. Particular este cazul lui N. D. Popescu, în ale cărui romane timpul variază de la anul 1436 până în anul 1698. Câteva dintre titlurile sugestive pentru acest autor ar fi: *Fata de la Cozia. Nuvelă istorică originală* (1887) (anii acțiunii din roman 1436-1438) și *Constantin Brâncoveanu. Nuvelă istorică originală* (1885) (anii acțiunii din roman 1692-1698-1712). Pentru autorii care publică după 1910, perioada Evului Mediu nu prezintă același interes. Se observă o înjumătățire a numărului acestora și un nou caz particular, asemenea celui amintit mai sus – romanul istoric sadovenian. Exemplele pe care le putem menționa cu referire la această perioadă îl readuc în discuție pe N. D. Popescu cu patru romane haiducești: *Micul Haiducul. O pagină din epoca fanarioților. Nuvelă originală* (1881), *Iancu Țianu, zapciu de plasă. Nuvelă originală* (1873), *Boierii haiduci. Nuvelă originală* (1892), *Bujor haiducul. Nuvelă originală* (1882) și impun trecerea în revistă a perioadei

fanariote (1711–1821), perioadă ilustrată în cealaltă perioadă în romane precum: *Crăișorul* (1929) de Liviu Rebreanu și *Păcatele sulgeriului* (1912) de Radu Rosetti.

Invers, se observă și predilecția autorilor pentru actualitate istorică: trei sferturi din romanele scrise până la 1900 au drept timp al acțiunii același secol cu cel al publicării. Aici trebuie, de asemenea, luate în considerare două evenimente majore: Revoluția de la 1848 – cu romanele: *Revoluția română din 1848*, *Mușatoiu* (1868) de Al. Pelimom, *Tălharul Fulger. Roman criminal întâmplat în timpul Revoluției de la 1848* (1892) de Ilie Ighel –; și Războiul de Independență din 1877–1878, eveniment tratat în mai multe romane, dintre care amintim: *Santinela de la Grivița* (1889), *Botezul de sânge. Nuvelă istorică originală* (1892), *Primul rănit. Nuvelă istorică contemporană* (1890) și *Sora de caritate. Nuvelă originală* (1892) de N.D. Popescu, *Trei sergenți. Campania românilor în Bulgaria* (1879) de Al. Pelimon. Această proporție scade considerabil în cazul autorilor români care publică după 1900, ei plasându-și acțiunea în secolul anterior, păstrând evenimentele istorice amintite mai sus. Gala Galaction, Ioan Slavici, Nițescu Gh. Filip, Sofia Nădejde, Mariu Theodorian-Carada sau Panait Macri sunt câțiva dintre autorii care au drept ancoră temporală anii Războiului de Independență, în timp ce N. Rădulescu-Niger, Vasile Pop și Ioan Adam scriu despre domnia lui Al. Ioan Cuza.

Pentru că începutul de secol XX aduce în discuție un eveniment major, Primul Război Mondial, am considerat necesară împărțirea timpului în raport cu acesta. Iată de ce timpul predilect în romanul secolului al XX-lea poate fi împărțit pe trei categorii majore: perioada antebelică (1901–1913), perioada războiului (1914–1918) și perioada interbelică, la care vom adăuga și romanele care au timpul vag precizat (secolul XX). Constatăm ușoare variații între numărul romanelor cu acțiune plasată în cele trei etape amintite anterior, dintre care vom aduce în discuție romanele și autorii care își plasează acțiunea în perioada Primului Război Mondial. Și nu, nu toate romanele se concentrează asupra ororilor războiului, ci un număr relevant de romane cu acțiunea plasată în acest timp capătă un ton pamfletar și ironic, prin intermediul căruia se sancționează indiferența aristocrației pusă în contrast cu eroismul soldaților, corupția politică și infidelitatea. Ilustrăm aceste categorii prin romanul *Balaurul* (1923) de Hortensia Papadat-Bengescu și *Strada Lăpușneanu. Cronică din 1917* (1921) de Mihail Sadoveanu. Dacă până acum am discutat despre timpul în roman privit fie din punct de vedere retrospectiv, fie contemporan timpului scrierii, trebuie menționat cazul particular al scriitorului Victor Anestin, care se remarcă prin două romane: *În anul 4000 sau O călătorie în Venus* (1899) și *O tragedie cerească. Poveste astronomică* (1914), roman a cărui acțiune este plasată în anul 3000, așadar cu o mie de ani anterioară primului.

Note:

1. prin *MDRR* ne referim la arhiva romanelor publicate între 1844–1900. Vezi Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, Dragoș Varga, *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* (Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019). <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accesat la 15 noiembrie 2020. Cuprinde aproximativ 160 de romane digitizate publicate între 1844–1900 cu o eroare de 10% față de numărul total. Cu toate că acest proiect nu folosește variantele standardizate din ELTeC, merită menționată, pentru operațiuni digitale tipizate după modelul *Distant Reading for European Literary Theory* o altă arhivă utilă de 80 de romane standardizate conform proiectului ELTeC: Roxana Patraș, *Romanian Novel Corpus (ELTeC-rom): Release with 80 novels encoded at level 1. (Version v0.7.0)* [Data set]. Zenodo, 2020. <https://github.com/COST-ELTeC/ELTeC-rom/releases/tag/v0.7.0>. Accesat la 15 noiembrie 2020. Vezi și Roxana Patraș et al., „The Splendors and Mist(eries) of Romanian Digital Literary Studies: a State-of-the-Art just before Horizons 2020 closes off”, *Hermeneia*, nr. 23 (2019): 207–222.
2. vezi Andreea Coroian-Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Teodora Susarenco, David Morariu, Cosmin Borza, „Arhivele romanului românesc și posibilități de digitizare”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 1–8; Vlad Pojoga, Ștefan Baghiu, Emanuel Modoc, Daiana Gârdan, Andreea Coroian Goldiș, „Tehnici digitale pentru analiza romanului românesc”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 9–16; Andrei Terian, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, Dragoș Varga, „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 17–28; Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, Emanuel Modoc, „Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 29–43.
3. „E, după cum spuneam, surprinzătoare această predominanță netă a urbanului ca mediu epic al romanului românesc de secol 19. Pe de o parte, ea contrazice percepția de până acum a istoriei literare; pe de alta, explică de ce intuiția lui Lovinescu privind natura necesarmente urbană a prozei era una corectă – și, de asemenea, de ce ea a avut o influență imediat atât de puternică: *primo*, fiindcă ea venea să urbanizeze ceea ce era deja urbanizat, ducea altfel spus o bătălie de la bun început câștigată; *secundo*, fiindcă romancierul român a trebuit să facă doar efortul de a adapta la mediul deja urbanizat psihologia personajelor lui”. Baghiu et al., „Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea”, 38.
4. prin *MDRR2* ne referim la romanele digitizate și publicate între 1901–1932. Vezi Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, Dragoș Varga, *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901–1932* (Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020). <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932>. Cuprinde aproximativ 370 de romane

- digitizate publicate între 1901-1932 cu o eroare de 20% față de numărul total. Disponibil de la 15 decembrie 2020.
5. Hayden White, *Metahistory: The Historical Imagination In Nineteenth-Century Europe* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973), 43.
 6. Vom proceda, așadar, într-un mod similar celui din capitolul dedicat de White modului în care filozofia istoriei a lui Hegel permează romanul de secol al XIX-lea pentru a construi acest efect metaistoric. White, *Metahistory*, 81 *et passim*.
 7. Paul Ricoeur, *Temps et récit. 3. Le Temps raconté* (Paris: Éditions du Seuil, 1985), 147.
 8. „[O] discuție parte merită romanul de familie, considerat drept cel mai reprezentativ subgen românesc pentru literatura europeană a secolului al XIX-lea, de vreme ce el ar reflecta prin excelență consacrarea burgheziei drept clasă socială dominantă. Valorizarea vieții comune, generalizarea gusturilor și intereselor clasei de mijloc, cu noile sale moravuri, ritualuri ori coduri de gândire și de comportament, raportul tot mai tensionat dintre public și privat, redefinirea rolurilor sociale ale femeii, impactul relațiilor politice și economice asupra individului, conflictul dintre generații constituie câteva dintre tematicile specifice subgenului, care-i legitimează și motivează expansiunea. În astfel de proze, casa, spațiul domestic ori familia constituie nucleul desfășurării conflictelor și reperul central al evoluției personajelor – nu doar un simplu punct de pornire al acțiunii, ca în romanul picaresc sau ca în Bildungsroman –, conturând istorii ale comunităților burgheze și micburgheze, care, adeseori, dobândesc valențele unor narațiuni identitare naționale. Or, tocmai acest subgen foarte popular în culturile vestice, dar și est-central europene, este puțin reprezentat în romanul românesc din secolul al XIX-lea”. Terian et al., „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă.” *Transilvania*, nr. 10 (2019): 24. Între timp, cercetările arhivei MDRR2 au relevat un alt aspect extrem de important în legătură cu figura burghezului în sine în secolul al XIX-lea: anume că termenul de „burghez” apare cu adevărat în romanul românesc abia în a treia fază a acestuia, 1918-1932, până atunci fiind amintit extrem de rar. Vezi Vlad Pojoga, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, Denisa Frățean, „Diversitatea identitară în romanul românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 33-44.
 9. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londra: Verso, 2016), 7.
 10. Ricoeur, *Temps et récit*.
 11. vezi Andrei Terian, „Big Numbers. A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, supliment nr. 1 (2019), 55-71. Articolul lui Terian a ajutat de altfel la delimitarea perioadei, anul 1932 marcând terminarea unei faze a romanului românesc (1918-1932) în funcție de producția pe an. Din 1932 producția intră într-o altă fază până în 1947, fază în cadrul căreia producția crește considerabil, omogen pe întreaga perioadă.
 12. Joseph Frank, *The Idea of Spatial Form* (London: Rutgers University Press, 1991), 63.
 13. Mihai D. Ralea, „De ce nu avem roman”, *Viața românească* XIX, nr. 4 (aprilie 1927): 82.
 14. David Harvey, *Condiția postmodernității: o cercetare asupra originilor schimbării culturale*, traducere de Cristina Gyurcsik (Timișoara: Amarcord, 2012), 241.
 15. Mark Currie, *About Time. Narrative, Fiction and the Philosophy of Time* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007), 11.
 16. vezi Eric Hobsbawn, *The Age of Revolution 1789-1848* (Londra: Orion, 2010 [1962]); Eric Hobsbawn, *The Age of Capital 1848-1875* (Londra: Orion, 2010 [1975]); Eric Hobsbawn, *The Age of Empire 1875-1914* (Londra: Orion, 2010 [1987]).
 17. Terian et al., „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă”, 22.
 18. Ibid., 22.
 19. vezi Andrei Terian, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Ovio Olaru, David Morariu, „Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă”, *Transilvania* nr. 10 (2020): 53-64.
 20. Georg Lukács, *The Historical Novel* (Londra: Merlin Press, 1962), 19.
 21. Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români* (București: Editura Minerva, 1988), 347.
 22. Vezi cum este descrisă circulația rural-urban mai ales pe motivul plecării la oaste în Emanuel Modoc, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Andreea Coroian-Goldiș, Radu Vancu, Vlad Pojoga, „Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 12-21.
 23. „in France it was only as a result of the Revolution and Napoleonic rule that a feeling of nation-hood became the experience and property of the peasantry, the lower strata of the petty bourgeoisie and so on.” Lukacs, *The Historical Novel*, 24.
 24. Mai în detaliu, este vorba de un eveniment care angajează viețile protagoniștilor într-o manieră ce face ca parcursul lor să devină el însuși o reprezentare sau nuanțare suplimentară a evenimentului.
 25. Pentru descrierea acestei geografii planetare vezi Ștefan Baghiu, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Iunis Minculete, Ovio Olaru, „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 1-11.

Bibliography:

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 2016.
- Baghiu, Ștefan, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Iunis Minculete, and Ovio Olaru. „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea” [The Geography of the Romanian Novel (1901-1932): Spaces from Abroad]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 1-11.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of

- the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accessed November 15, 2020.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932>. Available December 15, 2020.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Emanuel Modoc. "Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea" [The Internal Geography of the Romanian Novel in the 19th Century]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 29-43.
- Coroian-Goldiș, Andreea, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Teodora Susarenco, David Morariu, Cosmin Borza. "Arhivele romanului românesc și posibilități de digitizare" [The Archives of the Romanian Novel and Digitization Possibilities]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 1-8.
- Currie, Mark. *About Time. Narrative, Fiction and the Philosophy of Time*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.
- Frank, Joseph. *The Idea of Spatial Form*. London: Rutgers University Press, 1991.
- Goldiș, Alex, Cosmin Borza, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Dragoș Varga, and David Morariu. "Poli de producție ai romanului românesc (1901-1932)" [Production Centers of the Romanian Novel (1901-1932): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. (2020): 45-52.
- Harvey, David. *Condiția postmodernității: o cercetare asupra originilor schimbării culturale* [The Condition of Postmodernity]. Translated by Cristina Gyuresik. Timișoara: Amarcord, 2012 [1989].
- Hobsbawm, Eric. *The Age of Capital 1848-1875; The Age of Empire 1875-1914; The Age of Revolution 1789-1848*. London: Orion, 2010.
- Lukács, Georg. *The Historical Novel*. Londra: Merlin Press, 1962.
- Modoc, Emanuel, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Andreea Coroian-Goldiș, Radu Vancu, Vlad Pojoga. "Geografia internă a romanului românesc (1901-1932): Arealul național" [The Internal Geography of the Romanian Novel (1901-1932): The National Areal]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 12-21.
- Patras, Roxana. *Romanian Novel Corpus (ELTeC-rom): Release with 80 novels encoded at level 1. (Version v0.7.0)* [Data set]. Zenodo (2020). In *European Literary Text Collection (ELTeC)*, version 1.0.0, November 2020, edited by Carolin Odebrecht, Lou Burnard and Christof Schöch. COST Action Distant Reading for European Literary History (CA16204). DOI: doi.org/10.5281/zenodo.4274954.
- Patras, Roxana, Ioana Galleron, Camelia Grădinaru, Ioana Lionte, Lucreția Pascaru. "The Splendors and Mist(eries) of Romanian Digital Literary Studies: a State-of-the-Art just before Horizons 2020 closes off." *Hermeneia*, no. 23 (2019): 207-222.
- Pojoga, Vlad, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, and Denisa Frătean. "Diversitatea identitară în romanul românesc (1844-1932)" [Identity and Diversity in the Romanian Novel (1844-1932)]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 33-44.
- Pojoga, Vlad, Ștefan Baghiu, Emanuel Modoc, Daian Gârdan, and Andreea Coroian Goldiș. "Tehnici digitale pentru analiza romanului românesc" [Digital Tools for the Analysis of the Romanian Novel]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 9-16.
- Ralea, Mihai D. "De ce nu avem roman" [Why We Don't Have Novels]. *Viața românească*, no. 4 (1927): 82.
- Ricœur, Paul. *Temps et récit. 3. Le Temps raconté*. Paris: Éditions du Seuil, 1985.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, and Dragoș Varga. "Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă." [The Genres of the Romanian Novel in the 19th Century] *Revista Transilvania*, nr. 10 (2019): 17-28.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Ovio Olaru, David Morariu. "Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă" [The Genres of the Romanian Novel (1901-1932). A Quantitative Analysis]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 53-64.
- Terian, Andrei. "Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania," *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
- Vianu, Tudor. *Arta prozatorilor români* [The Art of Romanian Prose Writers] București: Minerva, 1988.
- White, Hayden. *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973.

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1900-1932*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național. Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

DIVERSITATE IDENTITARĂ ÎN ROMANUL ROMÂNESC (1844-1932)

**Vlad POJOGA, Daiana GÂRDAN, Ștefan BAGHIU,
Cosmin BORZA, Iunis MINCULETE, Denisa FRĂTEAN**

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române

Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
Sextil Pușcariu Institute of Linguistics and Literary History of the Romanian Academy

Personal e-mails: vlad.pojoga@ulbsibiu.ro, alexandra.gardan@gmail.com, stefan.baghiu@ulbsibiu.ro,
cosmi_borza@yahoo.com, iunisstefana.minculete@ulbsibiu.ro, denisa.fratean@ulbsibiu.ro

DIVERSITY AND IDENTITY IN THE ROMANIAN NOVEL (1844-1932)

This study explores, using intersectionality and quantitative analysis, several axes that help shape the identity of the characters in the fictional worlds from a corpus of approximately 500 Romanian novels published between 1844 and 1932. They are gender, ethnicity/nationality, and class/work. It also briefly analyzes the gender gap in the production of the novel and examines the dynamics between the gender of the authors and the gender of the main character(s) and the person of the narration, by using metadata compiled by our research team and complex searches in the digital corpus.

Keywords: Romanian literature, Romanian novel, axes of identity, intersectional analysis, quantitative analysis.

În ultimii ani, au apărut în cercetările umaniste românești o serie de re-contextualizări care își propun de-construcția, de-colonializarea și des-centralizarea acestora, din perspective variate: de la abordări care țin de istorie¹ la abordări care țin de teoria critică a rasei², de la studii de gen³ la studii literare⁴ la abordări intersecționale⁵. Privind din mai multe direcții teoretice și aplicând o paletă largă de instrumente analitice, aceste cercetări aduc în prim-plan tot mai pregnant viziuni și metodologii cvasi-ignorare până acum în spațiul academic românesc, aproape toate având ca numitor comun identitatea și caracteristicile care compun identitatea – fie ea a *persoanelor* sau a *personajelor*, fie ea *personală* sau *de grup* – în funcție de subiectul ales. Cercetarea de față vine în siajul

acestor abordări și, folosindu-se de intersecționalitate, schițează *de departe*⁶ profilul identitar al personajelor și autorilor romanului românesc publicat între 1844 și 1932. Vom explora, astfel, diversitatea plecând de la premisa că „nicio axă a identității nu poate fi înțeleasă ca separată de celelalte – fie în termenii experienței individuale sau ai structurilor politice care stau la baza stratificării sociale”⁷ și că „vietile și organizarea puterii dintr-o anumită societate sunt înțelese mai bine dacă nu le percepem ca fiind modelate de o singură axă de diviziune socială, fie ea rasa sau genul sau clasa, ci de mai multe axe, care funcționează împreună și se influențează una pe cealaltă”⁸. Așadar, cercetarea noastră va explora cantitativ aspecte care țin de gen (atât al autoarelor/autorilor, cât și al protagonistelor/protagoniștilor – dar

și dinamica dintre genului autorului, genul personajului principal și persoana narațiunii), etnie/naționalitate (a protagoniștilor) și proveniență socială și ocupație (a protagoniștilor).

Înainte de a trece însă la analiza propriu-zisă, vom prezenta pe scurt corpusul pe care se fundamentează aceasta. El este format din două baze digitale de romane românești, realizate în cadrul a două proiecte separate, una publicată în 2019⁹ și acoperind perioada 1844-1900, cealaltă acoperind perioada 1901-1932¹⁰ și însumând peste 500 de romane. În timpul procesului de digitizare al acestora, cercetătorii echipei noastre au alcătuit și o bază extinsă de metadate care conținea, printre altele, categorii spațio-temporale (există, bineînțeles, o diversitate spațio-temporală care se poate sau nu suprapune cu cea identitară, abordată însă deja separat – și pe larg –, în studii de geografie literară¹¹ și într-o investigație a temporalității interne a acestora¹²), categorii naratologice și categorii care țin de identitatea protagoniștilor (genul, etnia/naționalitatea și proveniența socială a acestora). Folosindu-ne de tehnici digitale¹³ și de reprezentări grafice complexe, vom schița în continuare o imagine de ansamblu asupra diversității identitare a romanelor din corpusul ales.

1. Diversitatea de gen în romanul românesc (1844-1932)

În această secțiune ne propunem să analizăm situația romanului scris de femei și a reprezentărilor feminine din corpusul prezentat anterior. Fenomenele care întrețin marginalizarea autoarelor în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX (primul moment în care putem vorbi despre o lentă și timidă profesionalizare a scriiturii feminine)¹⁴ se leagă, credem, în primul rând de monopolizarea sau colonizarea subiectelor și subgenurilor „tari” de către scriitorii vremii – în producția literară și în discursul critic deopotrivă. Căsnicia dintre activitatea de scriitor și cea de critic literar și/sau ideolog în cazul majorității autorilor de roman românesc de la originile acestuia și, în discuția de față, până la 1932 (borna temporală de sus a proiectului nostru)¹⁵ are și ea un rol dirijor în evoluția romanului românesc în care, deși se poate argumenta rolul important pe care romanele scrise de femei îl joacă – tentative de a demonstra acest lucru există¹⁶ –, scriitoarele rămân personaje aproape invizibile, iar postura lor scriitoricească se reduce, în general, la recipiente ale directivelor date de mentorii de cenaclu (vezi situația de la *Șburătorul*)¹⁷ și de criticii cei mai activi de pe piața culturală și care produc, în siajul acestora, romane care nu izbutesc să fie reținute în istoria receptării decât ca experimente naive sau sentimentale.

Măsurarea impactului romanelor scrise de femei este o sarcină costisitoare în termeni de resurse și instrumente, care merită, cu certitudine, o cercetare extinsă și atentă

la toate nuanțele și dimensiunile acestui segment de producție. Corpusul realizat de echipa proiectului de față și, în speță, baza de date generată pe baza arhivei transparentizează o rețea de gen în producția de roman românesc intuită doar parțial până acum. Corpusul de lucru reprezintă cca. 80% din producția de roman românesc în ediție între 1900-1932, din care abia cca. 12% dintre volumele apărute sunt semnate de femei (amintim câteva dintre aceste nume: Hortensia Papadat-Bengescu, Sofia Nădejde, Sarina Cassvan, Adela Xenopol, Natalia Negru, Constanța Hodoș, Aida Vrioni, Henriette Yvonne Stahl, Margareta Miller-Verghy ș.a., dintre care, cele mai prolifiche sunt primele trei menționate). Acest procent nu spune ceva doar despre condiția de minorat a prozatoarelor române în termeni de chiar producție de roman, ci și despre truvabilitatea acestora peste arc de timp, deoarece, conform *DCRR-1*, procentul romanelor scrise de femei din perioada vizată se apropie de 20%. Cu toate acestea, ar fi injust să nu atragem atenția asupra unei realități importante în economia istoriei romanului românesc feminin, și anume că, după 1900, femeile reușesc să constituie, totuși, o nișă a lor, spre deosebire de secolul al XIX-lea. Arhiva realizată în urma proiectului care-l precedă pe cel de față și care reprezintă un procent de aproape 90% (*MDRR*) din producția de roman românesc în ediție din secolul al XIX-lea conține abia două titluri scrise de femei: un roman pentru copii semnat de Iulia Hașdeu, în 1881, în limba franceză (*Mademoiselle Maussade*), publicat în foileton, respectiv un roman de senzație a cărui paternitate i-a fost atribuită Mariei Boucher, în colaborare cu V. A. Urechia (*Omul muntelui*), apărut în 1858 în ediție¹⁸. Dacă în secolul al XIX-lea creația literară era considerată o îndeletnicire de lux pentru femeile cu o poziție socială privilegiată¹⁹, odată cu modernizarea romanului românesc asistăm și la o profesionalizare treptată a scrisului în cazul femeilor²⁰.

Reprezentările femeilor din universurile ficționale, fie ele scrise de scriitori sau de scriitoare, oglindesc, într-o oarecare măsură, imaginea diversității de gen în cazul autorilor volumelor în cauză. Aproximativ 28% dintre protagoniștii romanelor din arhivă sunt femei, iar cca. 6% dintre volume au pe poziția protagonistului cuplul masculin/feminin. Numărul de nume feminine rămâne minoritar în logică macroeconomică, iar faptul că există un procent de reprezentativitate mai mare în ceea ce privește personajele tratate de autori nu se traduce, automat, într-un câștig feminist. Privite, de data aceasta, în universul lor ficțional individual, aceste personaje au, în general, doar două funcții: de agent moralizator sau de recipient al codurilor de gen existente în epocă (înger/diavol, fecioară/ispită, obiect al dorinței sau al fascinației, personaj auxiliar sau adjuvant al bărbatului, femeia tânără/copil etc.). Chiar și în cazul scriitoarelor, protagonistele femei sunt livrate în general prin intermediul aceluiași *male gaze* ca în cazul scriitorilor, ca să preluăm termenul brevetat de Laura Mulvey în

studiile de film. Cu toate acestea, creșterea procentuală a reprezentativității femeilor între 1900-1932 raportat la secolul al XIX-lea (unde sub 20% dintre personajele principale sunt femei și cca. 4% sunt cupluri masculin/feminin pe poziția protagonistului) se traduce și într-un spațiu mai mare de negociere și de nuanțare al imaginii femeii, racordat la evenimentele emancipatoare și la mișcările feministe pe care și multe dintre scriitoarele care activează în spațiul publicistic le adoptă, chiar dacă parțial, la noi²¹.

2. „Neamuri” și naționalități în romanul românesc (1844-1932)

A doua parte a cercetării noastre are în vedere o analiză duală, concentrată în primă fază pe etniile și naționalitățile protagoniștilor, așa cum au fost ele extrase în seria de metadata realizată de echipa MDRR²², iar în ultimă fază pe densitatea ocurențelor principalelor grupuri de populație din spațiul românesc, așa cum sunt ele reprezentate în documentele statistice ale vremii. Însă înainte de a explora datele propriu-zise, o scurtă clarificare terminologică: Thomas Hylland Eriksen, în *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*²³, dedică întreg capitolul inițial al lucrării unor ample explorări ale relațiilor dintre conceptul de etnie și concepte precum rasă sau clasă, explicând pe larg suprapunerile și diferențele dintre acestea. Pentru că articolul de față nu își propune (și nici nu ar avea cum) să dezbată la nivel teoretic aceste concepte, vom avea în vedere termenul de „etnie” așa cum este el definit de Eriksen, ca „an aspect of social relationship between persons who consider themselves as essentially distinctive from members of other groups of whom they are aware and with whom they enter into relationships”²⁴, dar vom opera cu termenul de „neam”, așa cum apare în recensământul din 1930, cu categoriile înregistrate de acesta, pentru a confrunța, nu fără observații critice, universul literar cu realitatea din teren din acea perioadă. În ceea ce privește termenul de naționalitate, el va fi folosit în sensul de dicționar, strict juridic, de apartenență cetățenească la un stat.

Din numărul total de romane analizat, conform metadatelor extrase de cercetătorii proiectului nostru, circa 10% au personaj principal de alt „neam”/naționalitate decât cea română. Printre aceștia se regăsesc în mai mult de un roman protagoniști bulgari, evrei, francezi, germani, greci, italieni, polonezi, ruși și spanioli și într-un singur roman protagoniști americani, belgieni, englezi, indieni, portughezi, romi, sârbi, turci, ucraineni, maghiari. Cel mai bine reprezentat grup etnic este cel al evreilor, iar cea mai puțin diversă perioadă din punctul de vedere al protagoniștilor din cele trei analizate (1844-1900; 1901-1918; 1919-1932) este 1901-1918. Procentual, însă, cele trei perioade sunt apropiate (având protagoniști de alt „neam”/naționalitate în 13%,

8%, respectiv 11% din totalul romanelor). Care ar fi însă posibilele explicații ale acestei subreprezentări evidente a grupurilor etnice minoritare, descrise în epocă drept „neamuri”? Mai ales având în vedere că după scăderea categoriilor care nu însumează mai mult de aproximativ 1% din populația României la 1930²⁵ (deci după Unire), rămânem cu procente și mai mici în ceea ce privește reprezentativitatea, undeva în jurul a 5% din totalul romanelor arhivate de noi. De luat în calcul aici este și că diversitatea populației crește substanțial după 1918, odată cu unirea Regatului cu trei provincii cu o structură mult mai diversă a populației. Una dintre explicații – și probabil cea mai plauzibilă, cel puțin în acest stadiu al cercetărilor de tip cantitativ – este următoarea: chiar dacă diversitatea generală a populației crește substanțial după Marea Unire, după cum arată Alex Goldiș et al.²⁶, producția de roman rămâne concentrată în aceleași zone geografice – cu precădere Muntenia, Oltenia și Moldova, care, sunt și cele mai puțin diverse etnic, având o populație de români în proporție de aproximativ 90% fiecare. Această concentrare este dublată, conform aceluiași studiu, de masarea unei proporții covârșitoare a editurilor în București, iar poziția geografică a Bucureștiului în raport cu extremitățile diverse ale țării (Transilvania, Bucovina, Basarabia și Dobrogea) este, după toate aparențele, o altă explicație a acestei disproporții. Bineînțeles, aceste două explicații operează doar la nivelul câmpului literar și analizează strict din punct de vedere cantitativ producția și reprezentarea în roman, fără a include alți factori sociali, politici și economici, care au stat chiar la baza creării condițiilor fundamentale ale acestor reprezentări din cadrul câmpului (printre altele, politici identitare naționaliste sau eugeniste).²⁷

În continuare, vom folosi altă metodă a analizei cantitative și vom explora cu ajutorul ei numărul de ocurențe al principalelor „neamuri” prezente în romanele românești din corpusul nostru, operând cu terminologia folosită în *Recensământul general al populației din 1930* (Fig. 1):

POPULAȚIA PE NEAMURI — *Appartenance*

Tabela 1

	Cifre absolute	%
TOTAL ROMÂNIA	18,057,028	100.0
Români	12,981,324	71.9
Unguri	1,425,507	7.9
Germani	745,421	4.1
Ruși	409,150	2.3
Ruteni, Ucrainieni	582,115	3.2
Sârbi, Croați, Sloveni	51,062	0.3
Bulgari	366,384	2.0
Cehi, Slovaci	51,842	0.3
Polonezi	48,310	0.3
Huțani	12,456	*
Evrei	728,115	4.0
Greci	26,495	0.1
Albanezi	4,670	*
Armeni	15,544	*
Turci	154,772	0.9
Tătari	22,141	0.1
Găgăuzi	105,750	0.6
Țigani	262,501	1.5
Alte neamuri	56,355	0.3
Neamul nedecarat	7,114	*

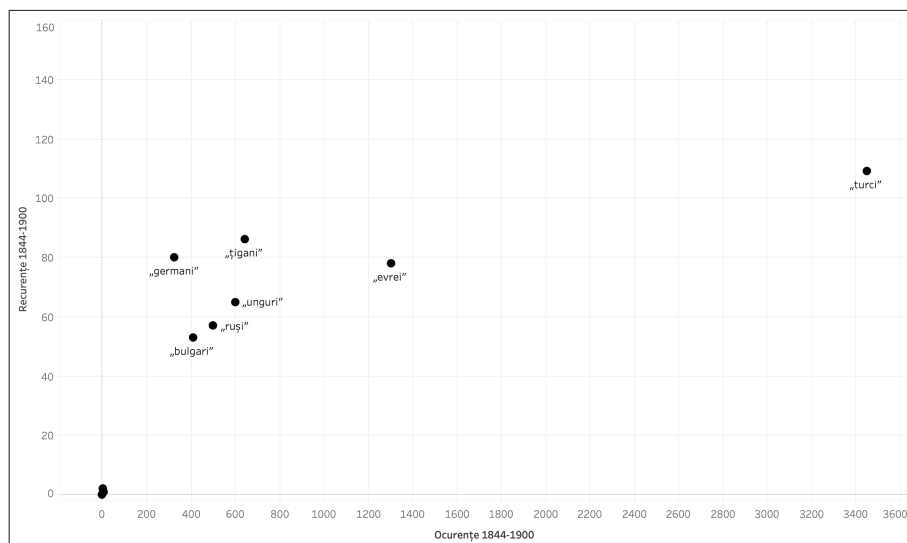

Fig. 2. Recurențe vs. ocurențe ale „neamurilor” (1844-1900)

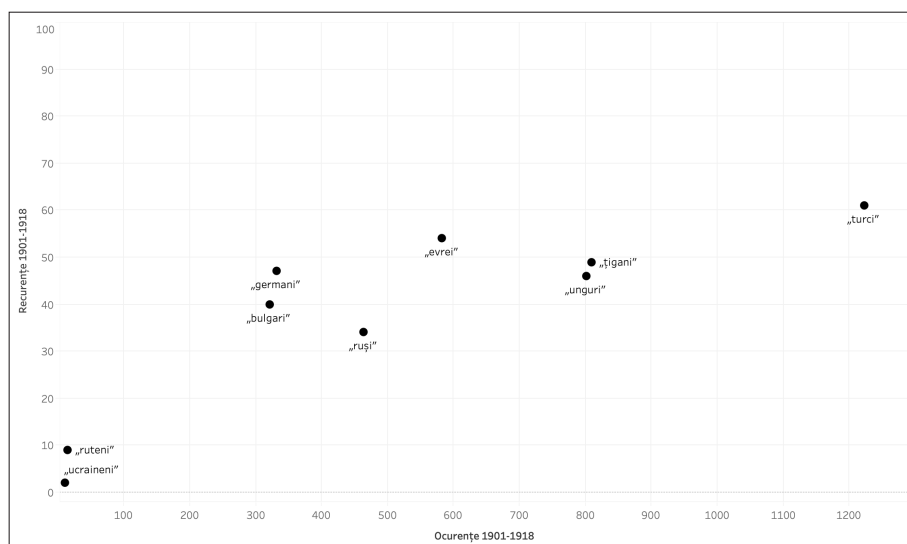

Fig. 3. Recurențe vs. ocurențe ale „neamurilor” (1901-1918)

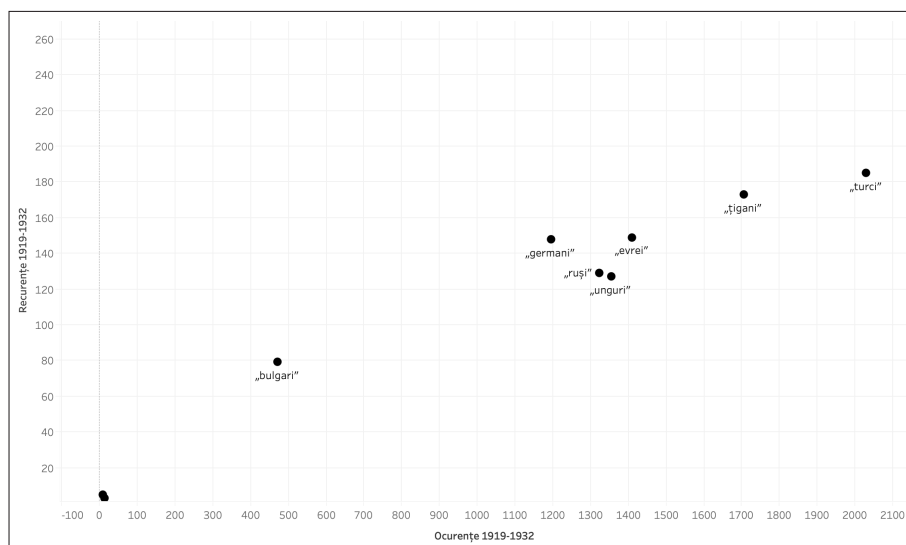

Fig. 4. Recurențe vs. ocurențe ale „neamurilor” (1919-1932)

Am observat deja cum diversitatea care rezultă din datele recensământului din 1930 (aproape o treime din populație nu face parte din categoria „români”) nu se translatează în categoriile identitare ale protagoniștilor, însă acum ne propunem identificarea evoluției ocurențelor tuturor „neamurilor” care însumează minim 1% din populația țării la 1930 și nu sunt evidențiați ca „români”. Am ales să ne folosim de datele acestui instrument statistic specific pentru că el este unul dintre cele mai detaliate până în acel moment²⁸ și conține, așa cum am spus deja, cea mai diversă populație a României de până în acel moment. Astfel, am aplicat retroactiv aceleași categorii pentru toate romanele din corpusul nostru, încercând să identificăm evoluția cantitativă a mențiunilor acestor „neamuri”. Pentru fiecare din categoriile alese, am căutat în corpusul nostru digital (cu ajutorul unei funcții complexe de căutare), termenul de bază și termeni adiacenți care ar putea asimilați cu acesta (din familia lexicală – forme de singular masculin și feminin, forme de plural masculin și feminin; și grafii diferite – dacă a fost cazul). Nu am inclus în vizualizarea noastră, deși sunt prezenți în corpus și ar merita o căutare și analiză separată care să vizeze stereotipurile etnice ale epocii, termeni peiorativi de numire a acestor categorii (care nu se găsesc în recensământ), având în vedere dificultatea de a identifica sensurile figurate, complexitatea discuției și multitudinea de nuanțe care ar fi apărut. Nu am inclus nici termeni echivalenți (precum „neamț” pentru „german”), folosindu-ne strict de identificatorii din Fig. 1. Am reținut, astfel, două variabile pentru fiecare „neam”²⁹: numărul de **recurențe** (numărul de romane în care apare „neamul”) și numărul de **ocurențe** (numărul de menționări al „neamului”, indiferent de locul apariției) în fiecare din cele trei perioade alese (1844-1900; 1901-1918; 1919-1932) și le-am proiectat pe cele două axe ale Fig. 2, 3, 4. Pentru a putea reprezenta toate trei intervalele pe aceleași axe, am raportat atât numărul de recurențe, cât și numărul de ocurențe la numărul de romane din corpusul nostru din fiecare perioadă, cuantificând astfel, cu ajutorul unor constante, relevanța în fiecare dintre aceste perioade.

Încă de la o primă analiză a valorilor rezultate, putem observa că „turcii” sunt cei mai prezenți în romanul românesc publicat între 1844 și 1932 și ca număr de ocurențe, și ca număr de recurențe (apariții). Așadar, în cele mai multe romane și de cele mai multe ori apare acest „neam”, însă se poate observa cum, de la o perioadă la alta, numărul de ocurențe al „turcilor” scade puternic, chiar dacă numărul de romane în care apar aceștia rămâne la un nivel relativ similar. De luat în seamă este, în acest caz, ca și în cazul „germanilor”, „ungurilor”, „rușilor” sau „bulgarilor”, că aceste categorii desemnează, pe lângă „neamurile” din interiorul teritoriului țării și persoane aparținând aceluiași categorii, dar care, geografic, sunt în afara teritoriului țării (de cele mai multe ori aflat în proximitate). Așadar, prezența substanțială a „turcilor” în

romanul de secol XIX poate fi atribuită mai degrabă unui interes *extern* decât *intern* (având în vedere principalele evenimente istorice). Astfel, odată cu trecerea în noul secol și cu Primul Război Mondial, este explicabilă această scădere a ocurențelor. Mai puțin explicabilă fiind, însă, păstrarea unui nivel la fel de ridicat (cel mai ridicat) al recurențelor. A doua cea mai prezentă categorie este cea a „țigănilor”, al căror număr de ocurențe variază între perioade, însă care ajung la un nivel extrem de apropiat de cel al „turcilor” în ceea ce privește atât recurențele, cât și ocurențele, în perioada 1919-1932, fără a beneficia însă de o componentă de interes *extern* apropiată ca importanță de cea a „turcilor”, asta în cazul în care există măcar. Numărul de ocurențe și recurențe al „evreilor” crește și el în perioada 1919-1932, ca și cel al „rușilor”, probabil rezultat al fluctuațiilor socio-politice de după Primul Război Mondial, în vreme ce coordonatele „ungurilor” scad substanțial în aceeași perioadă. Din graficul prezentat decurg, așadar, două posibile ipoteze pentru analize ulterioare: prima, aceea că minoritatea etnică („neamul”) cea mai *prezentă* în romanul românesc din perioada 1844-1932, atât conform recurențelor, cât și conform ocurențelor, este cea romă („țigăni”) – având în vedere posibilitatea ridicată ca o majoritate covârșitoare a mențiunilor „turcilor” să facă referire la spațiul *extern*; a doua, aceea că atât „neamul turcilor” cât și „neamul țigănilor”, cele mai prezente indiferent de criteriile de filtrare ulterioare, au fiecare câte un singur protagonist în corpusul nostru de romane, rezultând de aici o evidentă disproporție între reprezentarea *socială* și cea *fictională*. Cu un număr uriaș de ocurențe și un număr infim de protagoniști, aceste „neamuri” sunt, în fapt, mai mult stereotipizate prin vocile celorlalte personaje.

3. Muncă/clasă în romanul românesc (1844-1932)

Unul dintre cele mai valide filtre pentru a reflecta transformările și dinamica romanului românesc în primele trei decenii ale secolului XX este constituit de cartografierea meseriilor/profesiilor personajelor. Un reper important pentru dezvoltarea acestui demers este, desigur, romanul de secol XIX, care, în ciuda faptului că manifestă o predilecție pentru trame istorice și pentru intrigi senzationaliste sau romantice, prilejuiește destule incursiuni în mediile profesionale considerate specific modernității burgheze. Pe de o parte, în romanele haiducești și în cele istorice (cumulând peste 1/3 din producția totală a perioadei³⁰), domnitorii și dregătorii, boierii și arendașii, haiducii și conducătorii răscoalelor monopolizează prim-planul acțiunii. Cel mai adesea, activitatea lor se reduce la îndeplinirea unor funcții-șablon dihotomice: „pământeanul”-„veneticul”, dreptul-coruptul, curajosul-lasul, protectorul-opresorul etc. Țăranii rămân constant doar în fundalul evenimentelor principale și se activează la rândul lor exclusiv schematic: când trebuie fie să demonstreze că, parafrazându-l pe

Alecsandri, în toți plugarii și ciobanii „există” un soldat patriot sau un haiduc erou, fie să întruchipeze mitic românitatea autentică, fie să exemplifice exploatarea celor mulți (de către străinii de neam, mai niciodată de către marii proprietari autohtoni). Episodic, mai apar medici (între cuți, totuși, ca statut de vrăcii locali), ca în *Ursita* (1863-1864) lui B.P. Hasdeu și pompieri (la origine, țărani) ca în *Revoluția română din 1848. Mușătoiul* (1868) de Al. Pelimon. Pe de altă parte, cele câteva romane sociale ale vremii (de exemplu, Nicolae Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, 1863, Nicolae D. Xenopol, *Brazi și putregai*, 1881, Duiliu Zamfirescu, *În fața vieții*, 1884, *Lumea nouă și lumea veche*, 1891), precum și numeroasele romane de mistere și senzaționaliste (publicate de Al. Pelimon, C.D. Aricescu, I. M. Bujoreanu, G. Baronzi, Teochar Alexi, N. Rădulescu-Niger ș.a.) amplifică semnificativ aria de acoperire a profesiilor și meseriilor tipice secolului XIX românesc: negustori/târgoveți/comercianți, funcționari, profesori/meditatori, pedagogi, magistrați, avocați, medici, politicieni, cârciumari, ba chiar angajați la circ, hamali și muncitori în fabrici (cu precădere atunci când acțiunea se mută în mari orașe occidentale). Din întreaga sferă într-o expansiune continuă, se distinge (prin cantitate și diversitate) focalizarea pe funcționarii statului. Deși ar fi trebuit să constituie mica burghezie și o probă a funcționării moderne a statului, aceștia sunt șarjați de romancierii români ai secolului XIX drept „noua boierime”. Începând cu Radu Ionescu, *Don Juanii din București* (1861), continuând cu Dimitrie Bolintineanu, *Elena* (1862) și până la Costache Negruzzi, *Mihai Vereanu* (1873), Al. Pelimon, *Un funcționar sinucis* (1873) ori Duiliu Zamfirescu, *În fața vieții* (1884), apare și se stabilizează ideea aspirației fiilor de boieri mici și mari de a dobândi posturi înalte/sinecuri în administrația statului, care să le permită influență sau protecție politică și economică, îmbogățire rapidă fără muncă, anume „să trăiești și să cheltuiești... fără să muncești sau să moștenești”³¹. Nici măcar schimbările de la conducerea țării nu îi afectează major pe funcționarii-boieri, fiindcă originea „înaltă” le permite să schimbe fără mari pierderi sferele de influență politică. În schimb, un număr notabil de alte romane (din nou, Al. Pelimon, *Un funcționar sinucis*, dar și I.C. Fundescu, *Scarlat* (1875), G. Baronzi, *Muncitorii statului* (1880), N.D. Xenopol, *Brazi și putregai* (1881), C. Zamfir Arbore, *Temnița și exil* (1884) insistă pe vulnerabilitatea/precaritatea condiției de funcționar al statului în cazul celor care nu provin din familii boierești. Destinele telegrafistilor, ale raportorilor statistici, ale copiștilor din tribunale, ale angajaților din prefecturi etc. depind exclusiv de rezultatele luptelor politice sau de interesele de moment ale marilor boieri care controlează ținuturi întregi.

În secolul XX lucrurile se schimbă destul de radical. Și vom încerca să dăm câteva date ale acestor schimbări. Inovațiile fundamentale sunt aduse în perioadă în romanul social³² și în cel psihologic. În primul caz, ele țin mai ales de prezentarea unui alt tip de funcționar, diferit

de cel din secolul al XIX-lea mai ales printr-un oarecare *downgrade* al statutului în sine. Declasare care aduce și o perspectivă mult mai *din interior* asupra personajelor de tipul ăsta: nemaifiind clasă privilegiată, asociată cu boierimea, funcționăria se *proletarizează*. La o analiză scurtă a termenului (poate înșelătoare, din moment ce el poate numi și calitatea cuiva de a fi harnic) rezultatele sunt următoarele: termenul „muncitor” apare de 155 de ori în 61 de romane din perioada 1844-1900 (pe o producție de aproximativ 160 de titluri) și de 170 de ori în 45 de romane din perioada 1901-1918 (pe o producție de aproximativ 100 de titluri, dar pe o perioadă de timp mult mai scurtă) și de 427 de ori în 127 de romane din 1919-1932. Chiar dacă ar fi să luăm secolul al XIX-lea lung în considerare, numărul total de ocurențe ar fi de 325 în 106 romane pentru 1844-1918 (în 82 de ani) și 427 în 127 de romane pentru 1919-1932 (în 14 ani). Pe scurt, muncitorul e *mai prezent* când producția românească crește și se intensifică. Dar în ceea ce privește termenul „muncă”, lucrurile devin interesante. În sensul că pentru perioada 1844-1900 termenul apare de 538 de ori în 114 romane din aproximativ 160 (da, există mai bine de 50 de romane în secolul al XIX-lea în care munca nici măcar nu este pomenită), în 1901-1918 termenul apare de 1001 ori în 81 de romane din aproximativ 100 (deci în aproape toate), iar în perioada 1919-1932 de 1944 de ori în 241 de romane din aproximativ 270. În același timp, în vreme ce în perioada 1900-1918 am putut identifica în jur de cinci romane cu protagonist muncitor și abia după 1912 (*Fata tatii. Roman de moravuri* de Smaranda Gheorghiu din 1912, cu protagonistă muncitoare, *Ion Negan. Roman social* de F.R. Atila din 1912, *Țineretea Casandrei* de V. Demetrius din 1913, *Două cruci. Roman de viață macedoneană* de Victor Eftimiu din 1914 și *Blăstăm de mamă* de Mihail Gaspar din 1916), în perioada de după Unire numărul lor se triplează, dar se concentrează deseori tot pe viața femeilor în contextul social al epocii (exemplul cel mai bun fiind *Americana îndrăgostită* de V. Pop din 1920) și apar foarte rar până în 1925, când asistăm la o adevărată producție românească cu protagonist muncitor (aproximativ 20 de romane), racordându-se la un întreg fenomen european și american care presupune intrarea masivă în scenă a unor prozatori ca Upton Sinclair. Pentru a da mai multă coerență acestei căutări, am căutat un termen special: „proletar”. Termenul apare în romanul românesc din perioada 1844-1918 de doar 30 de ori în 15 romane. În perioada 1919-1932 termenul apare de 130 de ori în 40 de romane.

Câteva date interesante am mai menționa pentru aceste cercetări de început în legătură cu o anumită „figură a burghezului” care se dezvoltă mai ales în perioada interbelică. Sigur, ea apare în romanul de secol al XIX-lea mai ales ca pătură superioară. În ce constă însă declasarea burghezimii: în mare în utilizarea mai puternică a termenului: dacă în 1844-1918 termenul de „burghez” apare de 103 ori în 36 de romane din aproximativ 270, în 1919-1932 apare de 386 de ori în 103 romane. Aici putem identifica adevărata apariție în

scenă a burghezului, care era mai degrabă *sugerat* decât *prezent* în secolul al XIX-lea (în doar 15 romane apare de doar 41 de ori termenul) și înainte de Unire (fiind prezent în 21 de romane de 62 de ori), devenind acum important în universul identitar al prozei.³³

O altă observație importantă în legătură cu identitatea socială poate fi făcută în legătură cu lumea rurală. Spuneam, la fel, că „țărani răman constant doar în fundalul evenimentelor principale și se activează la rândul lor exclusiv schematic”. Dar trebuie menționat că termenul apare de 1364 de ori doar în secolul al XIX-lea. Deși este portretizat mai mereu colectiv, în fundal, deși este prezentat mereu schematic, el apare extraordinar de des. La fel, în perioada 1901-1918, în 79 de romane din aproximativ 100 apare invocat de 2007 ori. Iar în 1919-1932 de 3664 de ori în 241 de romane din aproximativ 270.³⁴

4. Triada gen autor/gen protagonist/persoana narării

„Din punct de vedere gramatical, naratorul relatează mereu la persoana I”, spune Mike Bal în *Naratology*³⁵, adăugând că folosirea termenului de persoana a III-a este chiar „absurdă”.³⁶ Dincolo de jocul retoric extrem de fertil pe care îl oferă o astfel de afirmație, în toată perioada studiată de noi, persoana dominantă a narării este persoana a III-a. Inițial, am analizat procentual raportul dintre persoana I și persoana a III-a, atât pentru intervalul 1844-1900, cât și pentru prima parte a secolului XX. Mai exact, perioada cuprinsă între anii 1901-1932. Rezultatele arată că doar 17% dintre romanele aparținând secolului al XIX-lea și 20% dintre romanele de început de secol XX sunt narate la persoana I, restul fiind narate la persoana a III-a. Astfel, se poate observa că există o creștere nesemnificativă a romanelor narate la persoana I, ceea ce relevă o constantă a acestui tipar narativ. Deși e un loc comun faptul că „naratorul, care este eminentă o instanță textuală, trebuie clar diferențiat de persoana autorului”³⁷, studiul cantitativ al instanțelor se pretează unor conexiuni între genul autorului și persoana adresării, mai ales pentru a observa predilecții de redare. Am corelat astfel persoana narațiunii cu alte două variabile, și anume genul autorului și genul protagonistului. În ceea ce privește producția de romane relateate la persoana a III-a cu autor și protagonist masculin, se observă o creștere treptată pe parcursul secolului al XIX-lea, urmată de o scădere la începutul secolului XX, cu variații între anii 1920-1932. Acest trinom este cel mai folosit în ambele perioade puse în discuție, urmat de romanele cu personaj feminin, care prezintă fluctuații constante pe parcursul intervalelor de timp analizate, cu o creștere sensibilă în deceniul al treilea al secolului XX. Următoarea categorie predominantă este cea a romanelor cu autor și protagonist masculin, relateate la persoana I. Dacă până în anul 1929, acest tip de roman prezintă oscilații, începând cu anii '30, se poate observa o creștere, proporția lui fiind de aproximativ 25% din corpus. În cazul autorilor

de gen masculin, cu personaj principal feminin, narate la persoana I este relevantă menționarea intervalului 1860-1870, perioadă în care prezența acestui tip de romane este semnificativă, urmată de o scădere.

În cazul scriitoarelor, analiza se simplifică pe secolul al XIX-lea, gradul lor de reprezentativitate remarcându-se doar în cazul romanelor relateate la persoana a III-a, cu protagonist feminin al căror moment semnificativ este evident între anii 1870-1880, când întâlnim un prim și unic caz în arhiva MDRR. Desigur, prin completarea arhivei, s-ar mai putea găsi și alte titluri, importante în viitor pentru analize ale felului în care a evoluat producția romanelor scrise de femei. Această categorie cunoaște, de asemenea, o creștere între anii 1910-1920, când ajunge la valoarea de 12%, procentaj similar și în cazul romanelor cu protagonist masculin, narate la persoana a III-a, în primul deceniu al secolului XX.

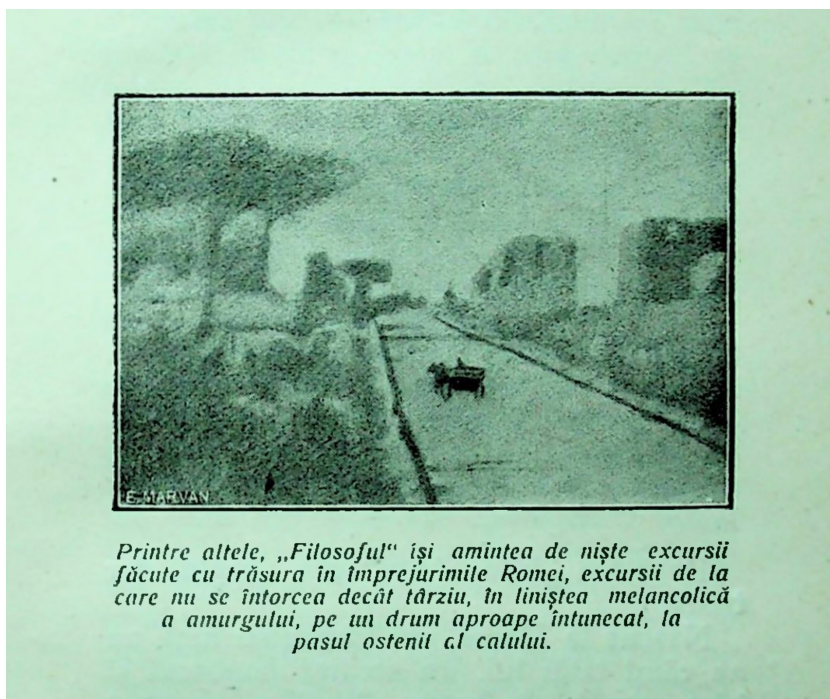
Alte două variabile care au fost corelate de noi sunt proveniența socială a protagonistului și persoana narării. Am luat în considerare trei categorii principale: boierimea/aristocrația, burghezia și țărănimea. Rezultatele obținute indică faptul că în romanul românesc al secolului al XIX-lea predomină narațiunea la persoana a III-a, cu protagoniști aparținând clasei boierimii/aristocrației. Această categorie rămâne reprezentativă și în intervalul 1901-1932, dar începe să cunoască un declin treptat. În ceea ce privește clasa burgheziei, aceasta monopolizează narațiunea la persoana I între 1844-1870, lucru explicabil datorită faptului că societatea românească se afla „în perioada de naștere și formare a burgheziei.”³⁸ Relatarea la persoana a III-a de către un protagonist burghez cunoaște o creștere semnificativă între 1921 și 1929, când constituie aproximativ o treime din total. În schimb, protagoniștii proveniți din clasa țărâniei sunt aproape inexistenți, fie că vorbim despre narațiuni la persoana I sau a III-a, până la începutul anilor 1930, când cunosc o ascensiune considerabilă și egalează numărul romanelor cu protagonist aparținând clasei aristocrației/boierimii.

O altă variabilă definitorie pentru conturarea identității protagoniștilor o reprezintă meseriile. Diversitatea acestora a făcut imposibil studiul lor exhaustiv, motiv pentru care ne-am axat pe două categorii centrale/majore: intelectualul și muncitorul. Eticheta de „intelectual” a fost atribuită meseriilor care vizau latura culturală, artistică, spirituală și medicală. Narațiunea la persoana a III-a realizată de către un protagonist intelectual cunoaște un moment semnificativ între 1871-1880, urmând să ia din nou amploare începând cu anul 1930. În cazul romanelor în care personajul intelectual relatează la persoana I se poate observa o creștere considerabilă între 1881-1890, ajungând la un procentaj de 16% din totalul publicațiilor apărute în intervalul menționat. Personajul muncitor care narează la persoana a III-a prezintă variații pe tot parcursul perioadei analizate, iar relatarea la persoana I,

din perspectiva unui muncitor este aproape inexistentă.

Cu ocurențe semnificative în secolul al XIX-lea este și categoria haiducului, care își atinge cota maximă între 1881 și 1899, urmând ca în secolul XX să fie lipsită de reprezentativitate. Conform studiilor propuse de Roxana Patraș, trei factori principali au determinat popularitatea romanului haiducesc în secolul al XIX-lea: „a. publicarea masivă a unor versuri în proză – denumite balade haiducești sau rapsodii haiducești – grupate sub aceste denumiri (...) b. apariția unor opere ficționale originale

(romane și proză scurtă) și a unor autori care au extins forma baladei sau care au introdus părți consistente din baladele haiducești în operele lor «originale» (...) c. circulația în limba română a unor romane haiducești aparținând culturilor învecinate: Serbia, Cehia, Bulgaria, Rusia.”³⁹ Din categoria romanelor haiducești, un caz particular îl reprezintă *Blestemul. Poveste născocită* de Simeon Bălănescu, publicat în 1894–1895, singurul roman cu protagonist haiduc narat la persoana I.

Printre altele, „Filosoful” își amintea de niște excursii făcute cu trăsura în împrejurimile Romei, excursii de la care nu se întorcea decât târziu, în liniștea melancolică a amurgului, pe un drum aproape întunecat, la pasul ostenit al calului.

Ilustrație din romanul *Filosoful* de Ovid O. Densușianu (1926)

Note:

1. vezi Robert Pyrah și Marius Turda, ed., *Re-Contextualising East Central European History: Nation, Culture and Minority Groups* (New York: Legenda, 2010).
2. vezi Oana Dorobanțu și Carmen Gheorghe, ed., *Problema Românească - O analiză a rasismului românesc* (București: Hecate, 2019).
3. vezi Mihaela Miroiu și Maria Bucur, *Nașterea cetățeniei democratice: femeile și puterea în România modernă* (București: Humanitas, 2019).
4. vezi Anca Parvulescu și Manuela Boatcă, „The Inter-Imperial Dowry Plot”, *Interventions*, DOI: 10.1080/1369801X.2020.1762693.
5. vezi Angéla Kóczé, Violetta Zentai, Jelena Jovanović, și Enikő Vincze, ed., *The Romani Women's Movement Struggles and Debates in Central and Eastern Europe* (New York: Routledge, 2018).
6. adică folosindu-se de o lectură distantă, conform teoretizării din Franco Moretti, *Distant Reading* (Londra: Verso, 2013).
7. în original „no axis of identity can be understood as separable from others—whether in terms of individual experience or the political structures that underlie social stratification”. Cressida Heyes, „Identity Politics”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2020 Edition), ed. Edward N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/identity-politics/>.
8. în original „lives and the organization of power in a given society are better understood as being shaped not by a single axis of social division, be it race or gender or class, but by many axes that work together and influence each other”. Patricia Hill Collins și Sirma Bilge, *Intersectionality* (Cambridge, UK: Polity Press, 2016), 2.

9. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, Dragoș Varga, *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* (Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019). <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Cuprinde peste 160 de romane digitizate publicate între 1844-1900 cu o eroare de sub 10%. Accesat la 15 noiembrie 2020.
10. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, Dragoș Varga, *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1900-1932* (Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020). <https://revistatransilvania.ro/mdrr1900-1932>. Cuprinde peste 360 de romane digitizate publicate între 1900-1932 cu o eroare de 20%. Disponibil de la 15 decembrie 2020.
11. vezi Ștefan Baghiu, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Iunis Minculete, Ovio Olaru, „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 1-11.; Emanuel Modoc, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Andreea Coroian-Goldiș, Radu Vancu, Vlad Pojoga, „Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 12-21.
12. vezi Radu Vancu, Alex Goldiș, Ovio Olaru, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Denisa Frătean, Ștefan Baghiu, „Temporalitatea internă a romanului românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 22-32.
13. pentru o scurtă trecere în revistă a posibilelor instrumente digitale de analiză a corpurilor de romane, vezi Vlad Pojoga, Ștefan Baghiu, Emanuel Modoc, Daian Gârdan, Andreea Coroian Goldiș, „Tehnici digitale pentru analiza romanului românesc”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 9-16.
14. Vezi Bianca Burța-Cernat, *Fotografie de grup cu scriitoare uitate. Proza feminină interbelică* (București: Cartea Românească, 2011).
15. vezi Andrei Terian, „Big Numbers. A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, supliment nr. 1 (2019), 55-71. Articolul lui Terian a ajutat de altfel la delimitarea perioadei, anul 1932 marcând terminarea unei faze a romanului românesc (1918-1932) în funcție de producția pe an. Din 1932 producția intră într-o altă fază până în 1947, fază în cadrul căreia producția crește considerabil, omogen pe întreaga perioadă.
16. Vezi Daiana Gârdan, „The Great (Female) Unread. Romanian Women Novelists in the First Half of the Twentieth Century: A Quantitative Approach”, în *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*, 4, 1/2018, p. 109-124.
17. Vezi Ligia Tudurachi, *Grup șburător: trăitul și scrisul împreună în cenacul lui E. Lovinescu* (Timișoara: Editura Universității de Vest, 2019).
18. O notă explicativă se autoimpune. Un survol al DCRR-1, atent la contribuțiile femeilor în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea în producția romanească, va face vizibil faptul că spațiul predilect în care femeile scriau era publicistica, romanele publicate în ediție fiind mai rare și mai puține decât romanele foileton. O discuție care elimină aproape integral foiletonul nu poate, deci, face dreptate până la capăt aportului feminin la modernizarea romanului românesc. Proiectul de față a lucrat însă, din motive tehnice pe care le-am expus și în alte dăți, cu romane publicate în ediții, iar panorama de față le are în vedere, firește, doar pe acestea, reduse încă o dată la eșantionul digitizat (80% din producție).
19. Vezi Dora Pavel, „Care e prima doamnă din literatura română?”, *Apostrof* 37, nr. 6 (1993).
20. Perioada cuprinde și un eveniment esențial, Primul Război Mondial, care ar necesita lămuriri suplimentare asupra condiției femeilor înainte de, în timpul și după război. Vezi Maria Bucur, *Gender and War in Twentieth-Century Eastern Europe* (Bloomington: Indiana University Press, 2006).
21. Vezi, pentru o imagine panoramică a activismului feminin din spațiul românesc din epocă Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1838-1929)* (Iași: Polirom, 2002).
22. După cum am explicat și în alte articole, acestea sunt culese individual de membrii echipei și centralizate.
23. vezi Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, ediția a treia (Londra: Pluto Press, 2010), 1-23.
24. Ibid., 16-17.
25. vezi Recensământul general al populației din 1930, vol. II. Neam, limbă maternă, religie, <https://archive.org/stream/recensamntulgeneo2inst#page/n3/mode/2up>.
26. vezi Alex Goldiș, Cosmin Borza, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Dragoș Varga, *Poli de producție ai romanului românesc (1901-1932): Rețele editoriale și forme de canonizare*, *Transilvania* nr. 10 (2020): 45-52.
27. Pentru o prezentare detaliată a contextului vezi Maria Bucur, *Eugenics and Modernization in Interwar Romania* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2002); Maria Bucur, *Eugenie și modernizare în România interbelică* (Iași: Polirom, 2005); Marius Turda, *Modernism and Eugenics* (Berlin: Springer, 2010); Marius Turda, „The Nation as Object: Race, Blood, and Biopolitics in Interwar Romania”, *Slavic Review* 66, nr. 3 (2007): 413-441; Marius Turda and Paul Weindling, eds., *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900-1940* (Budapest: Central European University Press, 2007); Marius Turda, *The History of East-Central European Eugenics, 1900-1945: Sources and Commentaries* (New York: Bloomsbury, 2015); Marius Turda, *Eugenism și antropologie rasială în România. 1874-1944* (București: Cuvântul, 2018).
28. cu toate că există cercetări sociologice de anvergură pe provincii, precum studiul profesorului Sylviu Dragomir, *The Ethnical*

- Minorities in Transylvania* (Geneva: Sonor Printing Co., 1927). Accesat 15 noiembrie 2020. Online la http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/85439/1/BCUCLUJ_FG_388065_1927.pdf.
29. aceleași ca cele utilizate de grupul nostru de cercetare pentru cuantificarea relevanței orașelor în Baghiu et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”; Modoc et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național”.
 30. Vezi Andrei Terian, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, Dragoș Varga, „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă”, în *Transilvania*, nr. 10 (2019), 17-28. Vezi și Andrei Terian, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Ovio Olaru, David Morariu, „Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 53-64.
 31. Radu Ionescu, *Don Juanii din București* (MDRR).
 32. Vezi câteva analize intersecționale plecând de la cazul romanului Ion de Liviu Rebreanu și de la literatura română din Transilvania vezi: Manuela Boatcă, Anca Parvulescu, „Creolizing Transylvania: Notes on Coloniality and Inter-imperiality”, *History of the Present* 10, nr.1 (2020). 9-27; Anca Parvulescu, Manuela Boatcă, „(Dis)Counting Languages: Between Hugo Meltzl and Liviu Rebreanu”, *Journal of World Literature* 5, nr. 1 (2020): 47-78; Anca Parvulescu, Manuela Boatcă, „The longue durée of Enslavement: Extracting Labor from Romani Music in Liviu Rebreanu's Ion”, *Literature Compass* 17, nr.1-2 (2020). Accesat la 15 noiembrie 2020: <https://doi.org/10.1111/lic3.12559>.
 33. Pentru o corelare a statutului profesional cu geografia romanului vezi Modoc et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național”; Baghiu et al., „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”.
 34. Pentru situație a romanului rural vezi Cosmin Borza, „How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1901-2000)”, în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass, 21-40 (Berlin: Peter Lang, 2019). Pentru discuții legate de „inventarea țăranului” în secolul al XIX-lea vezi Valer Simion Cosma, „Inventing the Romanian Peasant in Transylvania during the Nineteenth Century”, în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), 165-191. Pentru conexiunile politicului cu lumea rurală vezi Sorin Radu, Oliver Jens Schmitt, *Politics and Peasants in Interwar Romania: Perceptions, Mentalities, Propaganda* (Cambridge Scholars Publishing: 2017). Vezi și Dragoș Sdrobiș, „From Science to Action: Professionalizing Social Work in Greater Romania”, în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), 219-249.
 35. Mieke Bal, *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative* (Toronto: University of Toronto Press, 2017), 13: „From a grammatical point of view, this narrating subject is always a «first person»”.
 36. Ibid.
 37. Uri Margolin, „Narrator”, în *The Living Handbook of Narratology*, ed. Peter Hühn, et al. (Hamburg University). <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narrator>. Accesat la 15 noiembrie 2020.
 38. I. Negoitescu, *Istoria literaturii române*, Vol. I, (București: Editura Minerva, 1991), 3.
 39. Roxana Patraș, „Hadjuk Novels in the Nineteenth-Century Romanian Fiction: Notes on a Sub-genre”, *Swedish Journal of Romanian Studies* II, nr. 1 (2019), 26.

Bibliography:

- Baghiu, Ștefan, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Iunis Minculete, and Ovio Olaru. “Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea” [The Geography of the Romanian Novel (1901-1932): Spaces from Abroad]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 1-11.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accessed November 15, 2020.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932>. Available December 15, 2020.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, Emanuel Modoc, “Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea” [The Internal Geography of the Romanian Novel in the 19th Century]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 29-43.
- Bal, Mieke. *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press, 2017.
- Boatcă, Manuela, Anca Parvulescu. “Creolizing Transylvania: Notes on Coloniality and Inter-imperiality.” *History of the Present* 10, no.1 (2020). 9-27.
- Borza, Cosmin. “How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1901-2000).” In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass, 21-40. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Bucur, Maria. *Eugenics and Modernization in Interwar Romania*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2002.
- Bucur, Maria. *Eugenie și modernizare în România interbelică* [Eugenics and Modernization in Interwar Romania]. Iași: Polirom,

- 2005.
- Bucur, Maria. *Gender and War in Twentieth-Century Eastern Europe*. Bloomington: Indiana University Press, 2006.
- Burța-Cernat, Bianca. *Fotografie de grup cu scriitoare uitate. Proza feminină interbelică* [Group Photo with Forgotten Female Writers. Interwar Feminine Prose]. Bucharest: Cartea Românească, 2011.
- Dorobanțu, Oana, and Carmen Gheorghe, ed. *Problema Românească – O analiză a rasismului românesc* [The Romanian Problem – An Analysis of Romanian Racism]. București: Hecate, 2019.
- Dragomir, Sylvius. *The Ethnical Minorities in Transylvania*. Geneva: Sonor Printing Co, 1927. http://dspace.bcucuj.ro/bitstream/123456789/85439/1/BCUCLUJ_FG_388065_1927.pdf. Accessed November 15.
- Eriksen, Thomas Hylland. *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. Second Edition. London: Pluto Press, 2010.
- Gârdan, Daiana. "Interstitial Spatiality in the Romanian Novel in the Interwar Period: Mute Rurality and Subverted Urbanity." In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass, 69–81. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Gârdan, Daiana. "The Great Female Unread. Romanian Women Novelists in the First Half of the Twentieth Century: A Quantitative Approach." *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*, vol. 4, no. 1 (2018): 109–124.
- Goldiș, Alex, Cosmin Borza, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Dragoș Varga, and David Morariu. "Poli de producție ai romanului românesc (1901–1932)" [Production Centers of the Romanian Novel (1901–1932): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 45–52.
- Heyes, Cressida. "Identity Politics." *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2020 Edition), edited by Edward N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/identity-politics/>.
- Hill Collins, Patricia, and Sirma Bilge. *Intersectionality*. Cambridge, UK: Polity Press, 2016.
- Kóczé, Angéla, Violetta Zentai, Jelena Jovanović, and Enikő Vincze, ed. *The Romani Women's Movement: Struggles and Debates in Central and Eastern Europe*. New York: Routledge, 2018.
- Margolin, Uri. "Narrator." In *The Living Handbook of Narratology*, edited by Peter Hühn (Hamburg University). <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narrator>. Accessed November 15.
- Mihăilescu, Ștefania. *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1838–1929)* [From the History of Romanian Feminism. Texts Anthology (1838–1929)]. Iași: Polirom, 2002.
- Miroiu, Mihaela, and Maria Bucur. *Nașterea cetățeniei democratice: femeile și puterea în România modernă* [Birth of Democratic Citizenship: Women and Power in Modern Romania]. Bucharest: Humanitas, 2019.
- Modoc, Emanuel, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Andreea Coroian-Goldiș, Radu Văncu, and Vlad Pojoga. "Geografia romanului românesc (1901–1932): arealul național" [The Geography of the Romanian Novel (1901–1932): The National Areal]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 12–21.
- Moretti, Franco. *Distant Reading*. London: Verso, 2013.
- Negoîtescu, I. *Istoria literaturii române*, vol. I [The History of Romanian Literature]. Bucharest: Minerva, 1991.
- Parvulescu, Anca, and Manuela Boatcă. "The Inter-Imperial Dowry Plot." *Interventions*. DOI: 10.1080/1369801X.2020.1762693
- Parvulescu, Anca, and Manuela Boatcă. "(Dis)Counting Languages: Between Hugo Meltzl and Liviu Rebreanu." *Journal of World Literature* 5, no.1 (2020): 47–78.
- Parvulescu, Anca, and Manuela Boatcă. "The *longue durée* of Enslavement: Extracting Labor from Romani Music in Liviu Rebreanu's Ion." *Literature Compass* 17, no.1–2 (2020). Accessed November 15, 2020: <https://doi.org/10.1111/lic3.12559>.
- Patraș, Roxana, Ioana Galleron, Camelia Grădinaru, Ioana Lionte, and Lucreția Pascaru. "The Splendors and Mist(eries) of Romanian Digital Literary Studies: a State-of-the-Art just before Horizons 2020 closes off." *Hermeneia*, no. 23 (2019): 207–222.
- Patraș, Roxana. "Hadjuk Novels in the Nineteenth-Century Romanian Fiction: Notes on a Sub-genre." *Swedish Journal of Romanian Studies* II, no. 1 (2019).
- Patras, Roxana. *Romanian Novel Corpus (ELTeC-rom): Release with 80 novels encoded at level 1. (Version v0.7.0)* [Data set]. Zenodo (2020). In *European Literary Text Collection (ELTeC)*, version 1.0.0, November 2020, edited by Carolin Odebrecht, Lou Burnard and Christof Schöch. COST Action Distant Reading for European Literary History (CA16204). DOI: doi.org/10.5281/zenodo.4274954.
- Pavel, Dora. "Care e prima doamnă din literatura română?" [Who is the First Lady in Romanian Literature]. *Apostrof* 37, no. 6 (1993).
- Pojoga, Vlad, Ștefan Baghiu, Emanuel Modoc, Daiana Gârdan, and Andreea Coroian-Goldiș. "Tehnici digitale pentru analiza romanului românesc" [Digital Tools for the Analysis of the Romanian Novel]. *Transilvania*, nr. 10 (2019): 9–16.
- Pyrh, Robert, and Marius Turda, ed. *Re-Contextualising East Central European History: Nation, Culture and Minority Groups*. New York: Legenda, 2010.
- Radu, Sorin, and Oliver Jens Schmitt. *Politics and Peasants in Interwar Romania: Perceptions, Mentalities, Propaganda*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2017.
- Sdrobiș, Dragoș. "From Science to Action: Professionalizing Social Work in Greater Romania." In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass, 219–249. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Simion Cosma, Valer. "Inventing the Romanian Peasant in Transylvania during the Nineteenth Century." In *Ruralism and*

- Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass, 165–191. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, and Dragoș Varga. “Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă” [Genres of the Romanian Novel in the 19th Century. A Quantitative Analysis]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 17–28.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, and Ovio Olaru, David Morariu. “Genurile romanului românesc (1901–1932). O analiză cantitativă” [Genres of the Romanian Novel (1901–1932). A Quantitative Analysis]. *Transilvania* no. 10 (2020): 53–64.
- Terian, Andrei. “Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania.” *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55–71.
- Tudurachi, Ligia. *Grup sburător: trăitul și scrisul împreună în cenachul lui E. Lovinescu* [Sburător Group: Living and Writing Together in E. Lovinescu’s Cenacle]. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2019.
- Turda, Marius, and Paul Weindling, eds. *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940*. Budapest: Central European University Press, 2007.
- Turda, Marius. “The Nation as Object: Race, Blood, and Biopolitics in Interwar Romania.” *Slavic Review* 66, no. 3 (2007): 413–441.
- Turda, Marius. *Eugenism și antropologie rasială în România. 1874–1944* [Eugenism and Racial Anthropology in Romania. 1874–1944]. Bucharest: Cuvântul, 2018.
- Turda, Marius. *Modernism and Eugenics*. Berlin: Springer, 2010.
- Turda, Marius. *The History of East-Central European Eugenics, 1900–1945: Sources and Commentaries*. New York: Bloomsbury, 2015.
- Vancu, Radu, Alex Goldiș, Ovio Olaru, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Denisa Frătean, and Ștefan Baghiu, “Temporalitatea internă a romanului românesc (1844–1932)” [The Internal Temporality of the Romanian Novel (1844–1932)], *Transilvania*, no. 10 (2020): 22–32.

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1900–1932*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național. Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

POLI DE PRODUCȚIE AI ROMANULUI ROMÂNESC (1901-1932): REȚELE EDITORIALE ȘI FORME DE CANONIZARE

**Alex GOLDIȘ, Cosmin BORZA, Daiana GÂRDAN,
Emanuel MODOC, David MORARIU, Dragoș VARGA**

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române

Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
Sextil Pușcariu Institute of Linguistics and Literary History of the Romanian Academy

Personal e-mails: al3xgoldis@gmail.com, cosmi_borza@yahoo.com, alexandra.gardan@gmail.com,
ermocod@gmail.com, david.morariu@ulbsibiu.ro, dragos.varga@ulbsibiu.ro

PRODUCTION CENTERS OF THE ROMANIAN NOVEL (1901-1932): EDITORIAL NETWORKS AND CANONIZATION PROCESS

The following study employs a quantitative analysis of the Romanian novelistic production from the period 1901-1932. By using the literary corpus developed by the research project ASTRA Data Mining. The Digital Museum of the Romanian Novel 1901-1932, implemented by ASTRA National Museum Complex, this paper focuses on the secondary canonical writers (with their “b-sides and rarities”), the novelists’ origins, the abundance and the geographical nodes of production, in order to investigate the dynamic relation between national cultural centers and their respective editorial networks, as well as the mechanisms of canonization within the Romanian novel of the period.

Keywords: Novelistic production, Romanian Novel, Romanian literature, Quantitative analysis, Literary cartography.

Decupajul 1901-1932 rămâne unul dintre cele mai interesante intervale ale evoluției romanului românesc, în măsura în care acum se cristalizează principalele genuri și subgenuri, dar au loc și dezbateri substanțiale cu privire la căile de dezvoltare a romanului.¹ E epoca în care se dispută formule sau modele narrative (creație și analiză, balzacianism și proustianism), dar mai ales se fac primele bilanțuri cu privire la originea și consistența genului. O analiză cantitativă asupra acestei perioade este menită să scoată din folclor și să testeze câteva afirmații și diagnoze critice puțin contestate în istoria literaturii române.²

Unul dintre cele mai provocatoare studii asupra romanului românesc până azi, punct de intersecție al tuturor dezbaterilor despre romanul românesc în epocă, îi aparține lui Mihail Ralea. În cele doar câteva pagini ale eseului „De ce nu avem roman”, Ralea realizează o radiografie complexă a genului din cel puțin trei puncte de vedere: al producției, al genezei/evoluției și al axiologiei. În ceea ce privește considerațiile cu privire la productivitatea romanului în epoca vizată, datele statistice par să-i dea dreptate măcar parțial eseistului interbelic: „Înainte de Primul Război Mondial, nuvela și schița au fost genurile preferate ale scriitorului român”.³

Dacă această afirmație e greu de probat în absența unor date care să releve preponderența genului scurt asupra romanului, în schimb, al doilea versant al afirmației lui Mihail Ralea este confirmat statistic: „după război, cu o tenacitate conștientă, toată lumea s-a îndreptat spre roman”.⁴ Într-adevăr, faptul că numărul romanelor apărute în intervalul 1901-1918 este mai mic decât cel al romanelor apărute în doar 6 ani, în perioada 1919-1926 inclusiv (așadar, înainte de apariția eseului lui Ralea) confirmă efervescența constatată intuitiv de critic.

Tocmai creșterea productivității (chiar dacă nu neapărat spectaculoasă sau nu la intensitatea din deceniile patru și cinci ale secolului XX) face și mai problematică afirmația principală a articolului, care îmbină criteriul istoric-morfologic cu cel valoric: nu avem roman, consideră Ralea pe urmele lui Thibaudet, în măsura în care ne-a lipsit epopeea în favoarea baladei, argument ranforsat de absența unei clase burgheze bine consolidate (și a publicului feminin instruit).⁵ Afirmația a părut cu atât mai curioasă cu cât, fără a lua în calcul romanele epocii precedente, doar primul sfert al secolului XX contabilizează un număr considerabil de romane importante: *Șoimii* (1904), *Neamul Șoimăreștilor* (1915), *Strada Lăpușneanu* (1921) ale lui Sadoveanu, *Ion* (1920) și *Pădurea spânzuraților* (1922), Hortensia Papadat-Bengescu tipărise *Sfinxul* (1920), *Femeia în fața oglinzii* (1921), *Balaurul* (1923), *Fecioarele despletite* (1926); Henriette Yvonne Stahl publicase *Voica* (1924); apăruseră, apoi, *La Medeleni* (1925; 1926), *Domnișoara din strada Neptun* (1921) și *Omul descompus* (1925) de Felix Aderca. Tendința de apariție a unor romane reținute de conștiința publică continuă și după depășirea „pragului simbolic” marcat de articolul-rechizitoriu al lui Ralea, cu *Concert din muzică de Bach* (1927), Hortensia Papadat-Bengescu, *Întunecare* (1927), Cezar Petrescu, *Ciuleandra* (1927), Liviu Rebreanu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* (1930), Camil Petrescu, *O moarte care nu dovedește nimic* (1931), Anton Holban, *Nunta domniței Ruxanda* (1932), Mihail Sadoveanu, precum și romanul lui Eliade, *Isabel și apele Diavolului* (1930). Nu în ultimul rând, intervalul cuprinde *Răscoala* (1932) lui Rebreanu.

Așadar, la o privire mai atentă, nu numai că productivitatea genului crește – iar tendința continuă (între 1927 și 1932 se publică 144 de romane) –, dar evoluția lui pare să infirme diagnosticele cele mai influente ale epocii. O analiză sumară a romanelor canonice sau care tind să iasă treptat din canon (*shadow canon*, în concepția lui David Damrosch⁶), menționate anterior, demonstrează că mediul predilect reflectat de roman e cel burghez. În consecință temerile lui Ralea că „romanul nostru întârzie” pentru că „individul nu e încă complet detașat de mediu”, dublate de cele ale lui Lovinescu din aproximativ aceeași perioadă conform cărora literatura română e sufocată de imaginarul rural⁷, sunt nefondate: cu excepția unora dintre prozele sadoveniene, a două dintre romanele lui Rebreanu sau a *Voicai* Henriettei

Yvonne Stahl, imaginarul romanelor consacrate ale perioadei e prin excelență burghez și plasat în mediul urban.

Mai interesant e, însă, întregul portret-robot al romanelor canonice apărute în acest interval, așa cum se detașează el din confruntarea fișelor celor 22 de romane „supraviețuitoare” menționate mai sus. Fără a formula atât de stringent întrebarea lui Franco Moretti din *The Slaughterhouse of Literature*⁸ cu privire la ce trăsături formale asigură rezistența în timp a unor romane în detrimentul altora, o schiță sumară a canonizării romanului în acest interval cuprinde următoarele caracteristici: el este publicat în proporție covârșitoare la o editură bucureșteană (doar *Întunecarea* lui Cezar Petrescu apare la Craiova), acțiunea se petrece în mediul citadin (cu doar patru excepții), personajul provine de obicei din mediul burghez (cu 5 excepții), este bărbat (cu un scor de 15 la 7), iar dominantă este persoana a III-a narării (exceptând două cazuri).

O investigație cantitativă relevantă nu se rezumă, firește, la inventarierea caracteristicilor „vârfurilor”, ci implică analiza întregului corpus de texte,⁹ care relevă backgroundul semnificativ din care se desprind romanele canonice.

B-sides (romane necunoscute relevante)

Dacă instabilitatea este, foarte probabil, termenul cel mai la îndemână pentru a reda imaginea câmpului literar românesc și situația pieței de carte din primele decenii ale secolului al XX-lea, o discuție despre „marele necitit”¹⁰ al lui Margaret Cohen sau despre „rivalii”¹¹ lui Franco Moretti ar putea atrage atenția prin exercițiul de decontextualizare pe care l-ar impune. Dată fiind absența unei rețele consolidate de scriitori ale căror romane să se bucure de interesul constant din partea publicului vremii, rămâne validă o întreagă serie de direcții de analiză a romanelor care, dincolo de lipsa unui ecou în epocă, nu au beneficiat nici de o recuperare din partea criticii și a istoriei literare. Fiindcă, în ciuda faptului că în foarte multe dintre cazuri romanele au fost scrise sub impulsul unor factori mai degrabă extraliterari (de ordin social sau politic, pe seama cărora poate fi pus și tezismul romanelor), multe dintre acestea ar merita astăzi o (re)vizitare. Iar un asemenea demers de recuperare poate avea în vedere tocmai relevarea încercărilor de transpunere la nivelul textului literar a principalelor trenduri ale perioadei sau chiar convingerile de ordin ideologic ale scriitorilor.

Fără a insista prea mult pe enunțarea criteriilor de selecție, important de reținut este că, în cele ce urmează, nu propunem un exercițiu de analiză în scop rectificator a modului în care au fost sau nu receptate anumite romane publicate la începutul secolului trecut, ci o trecere în revistă a câtorva dintre titlurile care atrag atenția prin tematica abordată, prin modul în care sunt

construite și redade spațiile în care este plasată trama, prin artificii de ordin formal, prin încadrarea generică sau chiar prin perspectiva din care se raportează la încadrarea generică și la modelele/trăsăturile unor subgenuri populare în perioada respectivă.

Un prim roman demn de reținut îi aparține Smarandei Gheorghiu, *Băiatul mamei* (1920), o continuare a prozei *Fata tatii* (1912). În ciuda faptului că nu se remarcă prin originalitatea stilului sau a tramei, romanul poate constitui punctul de plecare al unei discuții despre feminism în literatura română de la începutul secolului al XX-lea. Ceea ce suscită interesul este preeminența atitudinii militante feministe, care, cum subliniază Daiana Gârdan¹², caracterizează în epocă mai degrabă activitatea publicistică a autoarelor decât creația lor literară. Iată unul dintre fragmentele ce redau vădit întregul sistem de convingeri care ancorează ideologic discursul:

„Educația copiilor, asistența publică, educația artistică, care înalță și înobilează sufletele, cum și multe altele din funcțiunile statului, pot fi date cu încredere femeii și socotesc că ea s-ar face demnă de orice serviciu, mai ales dacă i se va da aceeași instrucție și în fața legii civile, se va ridica din locul ce i s-a rezervat, loc de incapabilă și de inconstientă, rămânând până azi trecută la un loc cu epilepticii și cu nebunii!”¹³

De remarcat sunt și *La 18 ani* (1921), *Diplomatul, tăbăcarul și actrița* (1926), *Fundătura Cimitirului No. 13* (1932) și *Horoscop* (1932), semnate de F. Lorian, Carol Ardeleanu, Tudor Teodorescu-Braniște, respectiv I. Peltz. Ținând cont de mediul în care este plasată acțiunea și de influența sa proeminentă asupra evoluției protagoniștilor, cele patru proze pot fi catalogate drept romane ale mahalalei (toate împărtășind și apetența pentru descrierile pitorești ale spațiilor de la periferie). Un studiu de caz interesant poate fi dezvoltat prin evaluarea romancierilor menționați drept „rivali” ai lui F. Aderca (cel din *Domnișoara din strada Neptun*, 1921). De exemplu, de la modul în care Teodorescu-Braniște și Lorian zugrăvesc mahalaua, conferindu-i statutul unui microunivers în care obiceiurile comunității și conduita personajelor capătă alte conotații și sunt într-o manieră diferită percepute („[d]ar la mahala, în mijlocul prostimii, legendele prind...”¹⁴ sau „[c]um lucră imaginația oamenilor, mai ales a femeilor de pe la mahalale”¹⁵) și până la răspunsul pe care Aderca îl formulează întrebării „[e]ste mahalaua o dependență?”, există o mulțime de particularități ale acestui spațiu „pestriț” pe care romanele amintite le aduc în prim-plan.¹⁶ Răspunsul lui Aderca merită consemnat, întrucât atrage atenția asupra rolului de organism social generativ atribuit mahalalei, spațiu ce asigură, prin mecanismele sale de producție, echilibrul social și economic:

„Mahalaua este organul reproductiv al orașului. Aici

se înmulțesc orătăniile și câinii. Aici sunt meseriașii, lucrătorii de fabrici, servitorii, spălătoresele și poeții [...]. Orașul propriu-zis nu face decât să consume. Toate marile începuturi, de aici, de la mahala pornesc: cântecele, cuvintele cu haz și bolile”.¹⁷

Mai mult, maniera naturalistă în care Ardeleanu urmărește cu minuțiozitate procesul degradării personajelor este anticipată încă din primele pagini ale romanului, care decriptează nu doar atmosfera și decorul spațiilor marginale, dar și mecanismele de funcționare din interiorul acestei lumi:

„Pe câmpul acesta al murdăriei, muștelor și țânțarilor, cioburile de sticlă, spărturile de farfurii, vasele și tinichelele aruncate pretutindeni, strălucesc în raza soarelui ca briliante într-un țesut de preț. [...] Grupe răzlețe de câte doi-trei oameni pătează câmpul, în marginea cea mai înaintată a gunoiului, proaspăt cărat de vagonete [...]. Și oamenii aceștia, plecați de mijloc, cu capul în pământ, cu ochii mari, de parcă ar fi căutători de aur, băgători de seamă, răscolesc cu mâinile gunoaielor, fără nicio altă preocupare decât aceea de a găsi cârpe, oase, fiare, nasturi și orice alt lucru pe care să-l poată folosi pentru ei sau să câștige ceva, vânzându-l”.¹⁸

Pot fi, așadar, selectate (pe baza unui exercițiu de *close reading*) și dezbătute o mulțime de fragmente ce redau specificitatea periferiei ca spațiu predilect al desfășurării acțiunii. Diferența dintre *Domnișoara din strada Neptun* și romanele alese pentru analiză (diferență care justifică, în fond, și „supraviețuirea” celui dintâi) transpare, fapt evident și numai după o confruntare a datelor din *DCRR-1*, la nivelul modalității de consemnare ori de redare a mediului, respectiv la nivelul manierei în care sunt conturate și individualizate personajele ce aparțin mahalalei.¹⁹

Tot urmând criteriul încadrării generice se pot distinge și romanele considerate în *DCRR-1* științifico-fantastice sau, mai exact, primele încercări de roman științifico-fantastic. Pe lângă romanul deja menționat al lui N. Rădulescu-Niger, arhiva digitală a romanului românesc din perioada 1901-1932 propune și alte romane (pseudo)științifico-fantastice.²⁰ Dintre acestea, se remarcă *Un român în lună. Roman astronomic* (1914) de H. Stahl. Dat fiind că reprezintă una dintre primele încercări de abordare a acestui subgen la noi, romanul iese în evidență tocmai prin modul în care Stahl pare a-și asuma rolul de promotor în câmpul literar românesc. Dimensiunea metatextuală a discursului reiese mai ales din „lămurirea” formulată de la bun început de către autor și din lista cu „lucrări folosite”, care însumează nu mai puțin de 13 tratate de astronomie – de la *Cum să înveți stelele* (V. Anestin), *La lună* (A. Guillemin) și până la *The Moon* (G. P. Serviss) – și care se încheie cu următoarea precizare: „o lunetă de 75mm, obiectiv”.

Despre romane interesante nu neapărat din perspectiva

tematicii sau a încadrării în subgen, ci mai degrabă din punctul de vedere al rețelilor de formule și de stiluri narative care se întrepătrund, ar trebui discutat, pornind chiar de la *Stafile dragostei* (1929), experimentul propus de Alexis Nour, Doctorul Ygrec, Sărmanul Klopstock și Alexandru Bilciurescu. Subintitulat „romanul celor 4”, *Stafile dragostei* propune – dincolo de lipsurile reclamate în *DCRR-1* privind, printre altele, și „inventivitatea” – un exercițiu de parodiare a romanelor senzaționale (un întreg mister creat de uciderea doctorului Heraclide este rezolvat de către un „detectiv amator”), exercițiu care este subliniat și de alternanța stilurilor, a tehnicilor și a formulelor narative. Se trece de la stilul epistolar la jurnal și chiar la inserarea unor pagini de ziar în text (cititorii află toate detaliile anchetei și întreaga reconstituire a crimei direct din paginile ziarului *Dimineața*). Mai mult, discursul este fragmentat și prin reproducerea unor texte cu caracter juridic și medical, cum este „[a]ctul medico-legal” în cadrul căruia doctorul Vintilă Grumeș „medic legist al Capitalei, în urma delegației No. 2318 din 9 iunie 1930”²¹ descrie procedurile medicale și concluziile autopsiei. În fond, proteismul discursului românesc pe care îl propune *Stafile dragostei* este doar unul dintre exemplele posibile în favoarea ipotezei conform căreia romanul publicat între 1900 și 1932 poate reactiva dezbateri teoretice substanțiale despre formulele și direcțiile pe care lecturile canonice ale literaturii române le-au minimalizat sau ignorat de-a lungul timpului.

Romancieri prolifici

Un fenomen definitoriu pentru producția de roman din primele trei decenii ale secolului al XX-lea este cvasi-absența grafomanilor. Cel mai prolific romancier al intervalului 1901-1932 este N. Rădulescu-Niger (27 de titluri), adică un autor care publica susținut încă de la finalul secolului XIX (3 romane în foileton doar în 1896, 13 între 1879 și 1900), după cum, aproape de vârful ierarhiei productivității perioadei cu 6, respectiv 9 romane se plasează cei doi lideri detașați ai epocii precedente – N. D. Popescu (43 de apariții între 1864 și 1899) și Panait Macri (15 apariții între 1882 și 1899). Totodată, cifrele atinse de ceilalți prozatori prodigioși ai secolului XIX (G. Baronzi – 10, Al. Pelimon – 8, Pantazi Ghica – 7) sunt asemănătoare cu cele la care ajung atât Vasile Pop (11 între 1905 și 1931), Mihail Găspăr (9 între 1909 și 1929) și Victor Eftimiu (9 între 1907 și 1932), cât și romancierii pentru care abia deceniile patru și cinci consemnează amplificarea cantitativă a creației: Cezar Petrescu (11 între 1927 și 1932), Ion Agârbiceanu (9 între 1912 și 1930), F. Aderca (7 între 1921-1932) sau Damian Stănoiu (5 între 1928 și 1932).²²

Această situație se poate explica prin faptul că numărul romanelor nou-apărute crește semnificativ abia la finalul anilor '20 și spectaculos din 1933,²³ dar ea dă seama în primul rând de morfologia câmpului cultural al vremii:

inclusiv în primii ani de după Primul Război Mondial, când potențialul public cititor se dublează, literatura română nu reușește să-și consolideze un sistem de piață suficient de stabil, încât să creeze cerere pentru anumite genuri de consum sau emulație majoră pentru scriitori (care să îi facă să aspire la dobândirea unui statut profesionist sau măcar popularitate largă). De altfel, Vasile Pop (autodidact, format în medii țărănești și muncitorești) și Mihail Găspăr (preot bănățean, militant al drepturilor românilor transilvăneni) sunt autori apropiați de mișcările sămănătoriste și poporaniste, așa încât numărul peste medie de romane publicate de cei doi prozatori are mai ales justificări ideologice/naționaliste. Tezismul ideologic motivează și ardoarea cu care scriu și publică N. Rădulescu-Niger și Cezar Petrescu, care – primul exclusiv în registru minor, al doilea cu reușite notabile – pe de o parte, vizează revalorificarea motivelor sămănătoriste în ample construcții/cicluri romanești și, pe de altă parte, manifestă un interes constant pentru literatura de consum²⁴: romane pentru copii, romane de aventuri, romane de senzație melodramatice, inclusiv roman științifico-fantastic.²⁵ Ba chiar, fapt bine cunoscut, Cezar Petrescu este singurul scriitor român al perioadei care își anunță ambiția unui proiect după model balzacian-zolist – „Cronica românească a secolului XX”.

În schimb, rare sunt proiectele literare în care menirea producției însemnate este de a impune sau măcar de a forma gustul pentru experimente formale sau orientări tematice inedite. Merită menționați, în acest sens, F. Aderca, promotorul filonului senzualist-expresionist în romanul interbelic, și Damian Stănoiu, care, începând cu finalul anilor '20, acaparează industriuos modelul incursiunilor satiric-voyeuriste în mediile monahale (anterior explorat de C.D. Aricescu, *Sora Agapia sau Călugăria și căsătoria*, 1871, ori de N. Rădulescu-Niger, *Părintele Veniamin. Romanul tainelor călugărești*, 1922).

Un caz cu totul aparte este constituit, desigur, de Mihail Sadoveanu. Autor a 14 romane între 1904 și 1932, Sadoveanu a dovedit capacitatea unică în epocă de a răspunde și de a se conforma celor mai influente tendințe social-culturale din primele decenii ale secolului XX, dar, totodată, de a le inova formulele manierizate, reușind ceea ce Mihail Dragomirescu numea în 1934 „minunea ca un scriitor [...] să poată trăi de pe urma literaturii”²⁶. Deși nu pot concura numărul, popularitatea și receptarea critică pozitivă ale volumelor de proză scurtă, cele 14 romane sadoveniene nu doar că se plasează pe podiumul prolificității din primele trei decenii ale secolului XX, dar și confirmă că autorul este printre puținii care beneficiază de un public cititor al cărui interes nu scade: deși de la debutul editorial din 1904 până în 1932 arareori trec mai mult de doi ani până ce o nouă proză de dimensiuni mari să-i fie publicată, lui Sadoveanu îi apar constant și reeditări – *Șoimii* (1904) în 1921 și 1926, *Floare ofilită* (1906) în 1924 și 1928, *Însemnările lui Neculai Manea* (1907) în 1925, *Neamul Șoimăreștilor*

(1915) în 1923 și 1931, *Oameni din lună* (1923) în 1926, *Venea o moară pe Siret...* (1925) în 1926, *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă* – două ediții în 1929.

Poli geografici de producție

Una dintre cele mai surprinzătoare trăsături ale producției de roman a perioadei 1901-1932 o constituie distribuția geografică a polilor editoriali, în special dacă datele sunt comparate cu cele pe care le avem la dispoziție despre secolul XIX. În timp ce în epoca precedentă o varietate oricât de timidă caracteriza locurile publicării (București – 74%, Brașov – 11%, Craiova – 4%, Iași – 2,5%, Cluj – 2%, Sibiu – 1,2%, alte orașe – 8%), în primele trei decenii ale secolului XX Bucureștiul domină cu peste 88% din producția editorială totală, urmat la o distanță imensă de Iași – 2,2%, Craiova – 2%, Cluj – 1%, Chișinău și Galați – 1%. Sunt câteva fluctuații de date extrem de interesante: Brașovul dispare, în întregime, de pe harta editorială a țării, după ce în secolul anterior ocupă una dintre pozițiile fruntașe; în schimb, apare Chișinăul, chiar dacă doar cu câteva prezențe. Așadar, cele peste trei sute de romane publicate la București indică o concentrare a capitalului cultural și simbolic de neînchipuit în trecut.

În privința editurilor ardelenesti se pot sesiza, pe lângă gradul foarte mic de reprezentativitate pe piața editorială românească, alte două fenomene interesante: pe de o parte, apar câteva cazuri de patriotism local (este vorba de două romane publicate la Oradea – *Carmen* de I. Negruț și *Romanța fără note* a lui M.G. Sămărineanu – cu acțiunea plasată în Oradea și cu protagoniști care aspiră la înfrumusețarea unui etos al zonei) care pot fi interpretate și ca provincializări incipiente ale producției; pe de altă parte, se poate observa un anumit determinism regional identificabil în preferința pentru tipul protagonistului și pentru locul desfășurării acțiunii: în aproape toate romanele publicate în Transilvania, personajele centrale sunt țărani sau de origine rurală, iar acțiunea romanelor se desfășoară predominant în mediul țărănesc.

Proveniența autorilor

Dacă distribuția pieței editoriale și decorul narațiunilor²⁷ confirmă o situație deja intuită, și anume concentrarea acțiunii și a resursei editoriale în capitală, o hartă a provenienței autorilor oglindește un caz inedit. În ciuda coerenței ierarhiei, numărul autorilor bucureșteni îl surclasează pe cel al romancierilor din provincie într-o măsură mai puțin categorică decât dimensiunile enunțate anterior. Se cuvine, însă, din capul locului, și o erată: din cei aproximativ 180 de autori unici de roman românesc din perioada și corpusul investigate, am reușit să extragem date biografice pentru 130 dintre aceștia, restul fiind cu totul ocoliți de instrumentarul bibliografic utilizat în cercetarea de față²⁸. Dintre aceștia, 19% dintre autori sunt originari din București,

9% din Iași, 5% din Bârlad și 4% din Craiova. Restul pozițiilor – cu excepția câtorva autori de origine străină (doi autori născuți la Paris, doi la Budapesta, respectiv Bratislava și opt aromâni)²⁹ – sunt împărțite între diverse centre urbane, târguri de provincie și sate românești. Două sunt regiunile care ar merita o atenție deosebită din perspectiva indicilor biografici ai romancierilor: Transilvania și Macedonia. Născuți cu precădere în zone rurale (Șiria, Gătaia, Burjuc, Brad, Târlisua, Plăginești, Cenade etc.) și educați în contextul socio-politic și instituțional al Austro-Ungariei, romancierii ardeleni au căutat validare în centre culturale din afara spațiului românesc, precum Budapesta sau Viena. În secolul al XIX-lea, de pildă, poate fi luat drept un adevărat eveniment editorial romanul *Noptile carpatine sau istoria martirilor libertății* al scriitorului sibian Ioachim C. Drăgescu. De cealaltă parte, romancieri aromâni precum Nuși Tulliu, Victor Eftimiu, Petru Vulcan sau Mihail Drumeș, cu toții scriitori stabiliți mai târziu în România, s-au dezvoltat asimilaționist în ambianța literară autohtonă. Dincolo de aceste regiuni, rămâne surprinzătoare dominația netă a autorilor proveniți din Moldova, cu Bârladul ca nod topografic deosebit de productiv din punctul de vedere al autorilor livrați pe scena literară românească (N.D. Cocea, N. Rădulescu-Niger, Victor Ioan Popa, Alice Gabrielescu, Corneliu Moldoveanu sau G. Cornea).

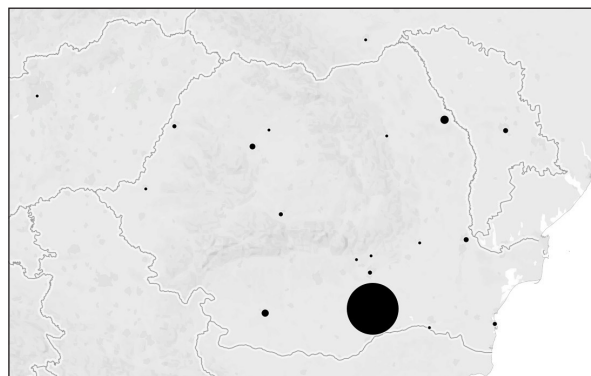

Fig.1. Distribuția pe orașe a editurilor

Fig. 2. Orașele de proveniență a scriitorilor români

Note:

1. Am operat, în cadrul proiectului, cu un decupaj relevant de studiul lui Andrei Terian, care arată prin metode cantitative că perioadele 1901-1918 și 1919-1932 sunt destul de omogene ca producție locală a romanului și diferite între ele (de aici borna 1932). În 1932-1947 producția crește masiv. Vezi Andrei Terian, „Big Numbers. A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, supliment nr. 1 (2019): 55-71.
2. Acest proiect folosește arhiva MDRR2 (*Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932*) care cuprinde aproximativ 370 de romane digitizate publicate între 1901-1932, cu eroare de aproximativ 20% din arhivă. Vezi Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, Dragoș Varga, *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* (Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020). <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932>. Disponibil la 15 decembrie 2020. Cu toate că acest proiect nu folosește variantele standardizate din ELTeC, merită menționată, pentru operațiuni digitale tipizate după modelul *Distant Reading for European Literary Theory*, o altă arhivă de 80 de romane standardizate conform proiectului ELTeC: Roxana Patraș, *Romanian Novel Corpus (ELTeC-rom): Release with 80 novels encoded at level 1. (Version v0.7.0)* [Data set]. Zenodo, 2020. <https://github.com/COST-ELTeC/ELTeC-rom/releases/tag/v0.7.0>. Accesat la 15 noiembrie 2020. Vezi și Roxana Patraș et al., „The Splendors and Mist(eries) of Romanian Digital Literary Studies: a State-of-the-Art just before Horizons 2020 closes off”, *Hermeneia*, nr. 23 (2019): 207-222.
3. Mihai D. Ralea, „De ce nu avem roman”, *Viața românească*, an. XIX, nr. 4 (1927): 82.
4. Ibid.
5. În acest sens, vezi Vlad Pojoga, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, Denisa Frătean, „Diversitatea identitară în romanul românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 33-44; autorii arată că figura burghezului este amintită foarte rar până în intervalul 1918-1932, când crește masiv ca număr de ocurențe și recurențe.
6. David Damrosch, „World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age”, în *Comparative Literature in an Age of Globalization*, ed. Haun Saussy (Baltimore: The John Hopkins University Press, 2006), 45-53.
7. Vezi E. Lovinescu, *Serieri 4. Istoria literaturii române contemporane*, ed. Eugen Simion (București: Minerva, 1973), 11-18. În această privință, câteva date importante care arată subreprezentarea romanului rural pot fi găsite în Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, Emanuel Modoc, „Geografia internă a romanului românesc în secolul al XIX-lea”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 29-43. Vezi și Cosmin Borza, „How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1901-2000)”, în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, și Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), 21-40. Vezi și demonstrația că pretențiile lui Lovinescu nu vin fără un anume clasism în Teodora Dumitru, „Social Class Difference and the Evolution of Romanian Literature from Lovinescu's Perspective (1924-1929)” în Baghiu et al., *Ruralism and Literature in Romania*, 205-219.
8. Franco Moretti, „The Slaughterhouse of Literature”, *Modern Language Quarterly*, vol. 61, nr. 1 (2000): 207-227.
9. Pentru situația arhivelor de roman la nivel național și pentru o serie de tehnici digitale utile în analiza corpusurilor, vezi Andreea Coroian-Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Teodora Susarenco, David Morariu, Cosmin Borza, „Arhivele romanului românesc și posibilități de digitizare”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 1-8; Vlad Pojoga, Ștefan Baghiu, Emanuel Modoc, Daiana Gârdan, Andreea Coroian Goldiș, „Tehnici digitale pentru analiza romanului românesc”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 9-16.
10. Vezi Margaret Cohen, *The Sentimental Education of the Novel* (Princeton: Princeton University Press, 1991).
11. Moretti, „The Slaughterhouse”, 208.
12. Vezi Daiana Gârdan, „The Great Female Unread. Romanian Women Novelists in the First Half of the Twentieth Century: a Quantitative Approach”, *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*, vol. 4, nr. 1 (2018): 109-124. Un exemplu relevant oferit în acest studiu al romanelor Sofiei Nădejde, dintre care în arhiva digitizată a proiectului de față sunt prezente *Patimi. Roman din viața românească* (1903); *Robia banului. Roman* (1906); *Părinți și copii* (1907); *Irimel. Întâmplările unui tânăr român în Moldova, Rusia, Japonia* (1927). Conform încadrării propuse de DCCR-1, cele patru romane sunt sociale, de moravuri și de aventuri, cu intenții didactice evidente, dar care oferă prea puțin material de studiu din perspectiva feminismului.
13. Smaranda Gheorghiu, *Băiatul mamei* (București: Alcalay, 1920), 170-171. (MDRR2).
14. Tudor Teodorescu-Braniște, *Fundătura Cimitirului No. 13* (București: Adevărul, 1932), 73. (MDRR2).
15. F. Lorian, *La 18 ani. Roman* (București: Socec & Co., 1921), 72. (MDRR2).
16. Vezi cum descrie Daiana Gârdan acest spațiu „interstițial” în Daiana Gârdan, „Interstitial Spatiality in the Romanian Novel in the Interwar Period: Mute Rurality and Subverted Urbanity”, în Baghiu et al., *Ruralism and Literature in Romania*, 69-81.
17. F. Aderca, *Domnișoara din strada Neptun* (București: Socec & Co., 1921), 131. (MDRR2).
18. C. Ardeleanu, *Diplomatul, tăbăcarul și actrița. Roman* (București: Editura Casei Școalelor, 1926), 10-11. (MDRR2).
19. Vezi DCCR-1 pentru constatarea acestor diferențe: de la „realismul crud” al lui Aderca, la „naturalismul” imputat lui Ardeleanu și până la „realismul caricatural” propus de Teodorescu-Braniște sau absența „forței de generalizare” a personajelor lui Peltz.
20. V. Anestin, *O tragedie cerească* (1914); H. Stahl, *Un român în lună. Roman astronomic* (1914); Șt. V. Serdaru, *Apocalipsul* (1921). (MDRR2).
21. Alexis Nour, Doctorul Ygrec, Sărmanul Klopstock, Alexandru Bilciurescu, *Stațiile dragostei* (București: Adevărul, 1929), 156. (MDRR2).

22. Mulți autori prezenți cu romane în secolul al XIX-lea pot fi investigați în *MDRR*: cuprinde aproximativ 160 de romane digitizate publicate între 1844-1900 cu o eroare de 10% față de total. Vezi Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, Dragoș Varga, *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* (Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019). <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accesat la 15 noiembrie 2020.
23. Terian, „Big Numbers”.
24. Vezi și secțiunea „Noile romane de consum”, în Andrei Terian, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Ovio Olaru, David Morariu, „Genurile romanului românesc (1901-1932). O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 53-64. Pentru situația romanelor în secolul al XIX-lea vezi Andrei Terian, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, Dragoș Varga, „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 17-28. Pentru predilecția pentru descrierea anumitor perioade istorice în romanul românesc al perioadei, corelată cu subgenurile prezente, vezi Radu Vancu, Alex Goldiș, Ovio Olaru, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Denisa Frătean, Ștefan Baghiu, „Temporalitatea romanului românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 22-32.
25. Vezi o analiză despre strănietatea cazului romanului științifico-fantastic al lui N. Rădulescu-Niger, *Omul de cristal* (1920): Mihai Iovănel, „Peasants and Intelligent Machines”, în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga și Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), 119. Vezi și Mihai Iovănel, „Mobile Frontiers: Instrumentations of Paraliterature in Modern Romanian Literature (1878-2018)”, *Transylvanian Review*, XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 73-82.
26. Mihail Dragomirescu, *Sămănătorism, poporanism, criticism* (București: Editura Institutului de literatură, 1934), 9.
27. Pentru a conecta aceste zone de producție la orașele acțiunii și orașele menționate în romanul românesc din perioadă, vezi Emanuel Modoc, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Andreea Coroian-Goldiș, Radu Vancu, Vlad Pojoga, „Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național”, *Revista Transilvania*, nr. 10 (2020): 12-21.
28. Aurel Sasu, ed., *Dicționarul biografic al literaturii române*, vol. I-II (Pitești: Paralela 45, 2006); Eugen Simion, ed., *Dicționarul general al literaturii române*, vol. I-VII (București: Univers Enciclopedic, 2004-2009). Eugen Simion, ed., *Dicționarul general al literaturii române*, ed. a II-a revizuită, adăugită și adusă la zi, vol. I-IV (București: Univers Enciclopedic, 2016-2017).
29. Vezi cum se reflectă diversitatea geografică străină în epocă în romanul românesc în Ștefan Baghiu, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Iunis Minculete, Ovio Olaru, „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 1-11.

Bibliography:

- ***. DCRR-1. *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989* [The Chronological Dictionary of the Romanian Novel from Origins to 1989]. Cluj-Napoca: Academia Română, 2004.
- Baghiu, Ștefan, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Iunis Minculete, Ovio Olaru. „Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea” [The Geography of the Romanian Novel (1901-1932): Spaces from Abroad]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 1-11.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, and Maria Sass, eds. *Ruralism and Literature in Romania*. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Emanuel Modoc. „Geografia romanului românesc în secolul al XIX-lea” [The Internal Geography of the Romanian Novel in the 19th Century]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 29-43.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. Accessed November 15, 2020.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932>. Available December 15, 2020.
- Borza, Cosmin. “How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1901-2000).” In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass, 21-40. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Cohen, Margaret. *The Sentimental Education of the Novel*. Princeton: Princeton University Press, 1999.
- Coroian-Goldiș, Andreea, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Teodora Susarenco, David Morariu, and Cosmin Borza. “Arhivele romanului românesc și posibilități de digitizare” [The Archives of the Romanian Novel and Digitization Possibilities]. *Transilvania*, no. 10 (2019): 1-8.
- Damrosch, David. “World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age.” In *Comparative Literature in an Age of Globalization*, edited by Haun Saussy, 45-53. Baltimore: The John Hopkins University Press, 2006.
- Dragomirescu, Mihail. *Sămănătorism, poporanism, criticism* [Sămănătorism, Poporanism, Criticism]. Bucharest: Editura Institutului de literatură, 1934.
- Dumitru, Teodora. “Social Class Difference and the Evolution of Romanian Literature from Lovinescu’s. Perspective (1924-

- 1929).” In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass, 205–219. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Gârdan, Daiana. “Interstitial Spatiality in the Romanian Novel in the Interwar Period: Mute Rurality and Subverted Urbanity.” In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass, 69–81. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Gârdan, Daiana. “The Great Female Unread. Romanian Women Novelists in the First Half of the Twentieth Century: A Quantitative Approach.” *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 4, no. 1 (2018): 109–124.
- Iovănel, Mihai. “Mobile Frontiers: Instrumentations of Paraliterature in Modern Romanian Literature (1878–2018).” *Transylvanian Review*, XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 73–82.
- Iovănel, Mihai. “Peasants and Intelligent Machines.” In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass, 117–128. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Lovinescu, E. *Scrieri 4. Istoria literaturii române contemporane* [The History of Romanian Contemporary Literature]. Bucharest: Minerva, 1973.
- Modoc, Emanuel, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Andreea Coroian-Goldiș, Radu Vancu, and Vlad Pojoga. “Geografia romanului românesc (1901–1932): arealul național” [The Geography of the Romanian Novel (1901–1932): The National Areal]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 12–21.
- Moretti, Franco. “The Slaughterhouse of Literature.” *Modern Language Quarterly*, vol. 61, no. 1 (2000): 207–227.
- Patraș, Roxana. *Romanian Novel Corpus (ELTeC-rom): Release with 80 novels encoded at level 1. (Version v0.7.0)* [Data set]. Zenodo (2020). In *European Literary Text Collection (ELTeC)*, version 1.0.0, November 2020, edited by Carolin Odebrecht, Lou Burnard and Christof Schöch. COST Action Distant Reading for European Literary History (CA16204). DOI: doi.org/10.5281/zenodo.4274954.
- Patraș, Roxana, Ioana Galleron, Camelia Grădinaru, Ioana Lionte, and Lucreția Pascaru. “The Splendors and Mist(eries) of Romanian Digital Literary Studies: a State-of-the-Art just before Horizons 2020 closes off.” *Hermeneia*, no. 23 (2019): 207–222.
- Pojoga, Vlad, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, and Denisa Frătean. “Diversitate identitară în romanul românesc (1844–1932)” [Identity and Diversity in the Romanian Novel (1844–1932)]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 33–44.
- Pojoga, Vlad, Ștefan Baghiu, Emanuel Modoc, Daiana Gârdan, and Andreea Coroian Goldiș. “Tehnici digitale pentru analiza romanului românesc” [Digital Tools for the Analysis of the Romanian Novel]. *Transilvania*, nr.10 (2019): 9–16.
- Ralea, Mihai D. “De ce nu avem roman” [Why We Don’t Have Novels]. *Viața românească*, no. 4 (1927): 82.
- Sasu, Aurel, ed. *Dicționarul biografic al literaturii române*, vol. I–II [Biographical Dictionary of Romanian Literature]. Pitești: Paralela 45, 2006.
- Simion, Eugen, ed. *Dicționarul general al literaturii române*, vol. I–VII [General Dictionary of Romanian Literature]. Bucharest: Univers Enciclopedic, 2004–2009.
- Simion, Eugen, ed. *Dicționarul general al literaturii române*. Ediția a II-a revizuită, adăugită și adusă la zi, vol. I–IV [General Dictionary of Romanian Literature]. Bucharest: Univers Enciclopedic, 2016–2017.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, and Dragoș Varga. “Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă” [The Genres of the Romanian Novel in the 19th Century]. *Transilvania*, nr. 10 (2019): 17–28.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Ovio Olaru, and David Morariu. “Genurile romanului românesc (1901–1932). O analiză cantitativă” [The Genres of the Romanian Novel (1901–1932). A Quantitative Analysis]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 53–64.
- Terian, Andrei. “Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania,” *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55–71.
- Vancu, Radu, Alex Goldiș, Ovio Olaru, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Denisa Frătean, and Ștefan Baghiu, “Temporalitatea internă a romanului românesc (1844–1932)” [The Internal Temporality of the Romanian Novel (1844–1932)], *Transilvania*, no. 10 (2020): 22–32.

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1900–1932*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național. Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

GENURILE ROMANULUI ROMÂNESC (1901–1932). O ANALIZĂ CANTITATIVĂ

**Andrei TERIAN, Daiana GÂRDAN,
Emanuel MODOC, Cosmin BORZA, Dragoș VARGA,
Ovio OLARU, David MORARIU**

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca/

Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
Sextil Pușcariu Institute of Linguistics and Literary History, Cluj-Napoca

Personal e-mails: andrei.terian@ulbsibiu.ro, alexandra.gardan@gmail.com, ermodoc@gmail.com,
cosmi_borza@yahoo.com, dragos.varga@ulbsibiu.ro, ovio.olaru@ulbsibiu.ro, david.morariu@ulbsibiu.ro

THE GENRES OF THE ROMANIAN NOVEL 1901–1932: A QUANTITATIVE ANALYSIS

Combining the instruments of quantitative analysis with those of genre theory, the present article studies the ratio, characteristics, and tendencies underpinning the most important subgenres of the Romanian novel between 1901 and 1932. Among these subgenres, we lay special emphasis on those of popular fiction, on the social, historical, sentimental, psychological, and philosophical novel, as well as on the so-called “event novel”. The conclusions of our inquiry illustrate the ever-growing divide between artistic literature and popular fiction, the recasting of the Romanian novelistic subgenres during the early 20th century, and the gradual relocation of the novelists’ focus from the unmediated depiction of events towards the world and the individual self.

Keywords: Romanian novel, (sub)genres, quantitative analysis, archive vs. canon

Sistemul taxonomic și dispersia formelor

În ciuda proiectelor ideologice puternic orientate înspre impunerea unor modele literare teziste (sămănătorism, poporanism, socialism ș.a.), producția de roman a primelor trei decenii ale secolului al XX-lea relevă un câmp dinamic și un exercițiu colectiv de importare și testare a celor mai proeminente formule europene ale vremii. O panoramă a subgenurilor rămâne, în continuare, o sarcină dificilă, care se confruntă nu doar cu un material opac, puțin cunoscut în dimensiunile sale reale până în prezent, ci și cu o tradiție critică orientată covârșitor către valorificarea de repere canonice izolate.

Încercând să contribuie la acest capitol incomplet al istoriografiei literare românești și continuând astfel demersul de popularizare și de sistematizare a arhivei romanului românesc început în articolul *Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă*, studiul de față adoptă, rafinează și pune la lucru o taxonomie care, cu toate imperfecțiunile ei, se dovedește funcțională în economia cercetărilor cantitative dedicate corpusului vizat. În mod concret, demersul nostru va urmări succesiv transformările subgenurilor deja consacrate în secolul al XIX-lea, apoi deplasările survenite în cadrul ecosistemului generic al romanului românesc și, în sfârșit, emergența de noi

forme narative care se impun în epoca analizată. Iar, în acest sens, vom folosi ca punct de reper următorul tabel sinoptic al producției autohtone de roman din perioada

1901-1932, realizat după datele și metadatele furnizate de *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989* (DCRR-1):

Nr. crt.	Subgenul românesc	Cantitate	Pondere procentuală
1	societal	112	23,04
2	sentimental	101	20,78
3	de senzație	42	8,64
4	psihologic	38	7,81
5	istoric	30	6,17
6	Bildungsroman/ biografie romanțată/ autobiografic	27	5,55
7	rural	21	4,32
8	de aventuri	20	4,11
9	erotic	13	2,67
10	haiducesc	12	2,46
11	de război	12	2,46
12	polițist	11	2,26
13	de familie	10	2,05
14	poetic	8	1,64
15	satiric	7	1,44
16	științifico-fantastic	6	1,23
17	religios	4	0,82
18	epistolar	3	0,61
19	parabolă	3	0,61
20	filosofic	2	0,41
21	al mahalalei	2	0,41
22	cu cheie	2	0,41
Total		486	100

Dinamica subgenurilor populare

În studiul său *Romanul popular în România. Literar și paraliterar* (2006), Ioana Drăgan sistematizează câteva genuri ale literaturii așa-zicând „de consum” dintre 1848 și începutul Primului Război Mondial: romane de mistere urbane („city mysteries”), romane istorice, romane sociale și romane haiducești². Dintre acestea, dinamica cea mai interesantă o comportă, în secolul al XX-lea, **romanul haiducesc**, care suferă o transformare lentă, dar ireversibilă: imaginarul romantic pe care astfel de producții îl întrețineau se deplasează, parțial, pe fundalul unui decor istoric, pentru ca apoi, după ce romanul senzational cu tentă istorică își epuizează posibilitățile (paradigmatic în această privință e cazul lui N. D. Popescu), să se dizolve cu totul în imaginarul lumii moderne. Dar această dizolvare nu echivalează cu

o dispariție, ci mai degrabă cu o metabolizare. Pădurile haiducilor, dinamica antrenantă, suspansul bine dozat, toate tributare legăturii strânse a acestui gen „cu tradiția folclorică românească”³, trec în galeria de elemente moderne de care se îmbogățește întreaga producție românească de roman. Din „plăcerea copilărească a repetiției, pe care literatura populară a exploatat-o mereu”⁴, rămâne, în cazul romanului, o plăcere a diversificării continue a decorului, exprimată prin explozia referințelor la orașe de pe tot mapamondul (semnificativ mai diverse decât în secolul precedent), pe de o parte, și prin apelul la viața internă a protagoniștilor, pe de altă parte. În timp ce conflictul din subsidiar al romanului haiducesc consolida un nucleu național-patriotic, romanul de senzație de început de secol XX vădește aspirații internaționaliste, cel mai vizibil întrezărite în diversificarea locațiilor pe fundalul cărora

se desfășoară acțiunea: dacă romanele cu haiduci se petreceau pe teritoriul provinciilor românești, romanele secolului al XX-lea ajung în America de Sud, Norvegia, Coasta de Azur, țări africane etc.⁵

De altfel, pentru intervalul 1901-1932, urmând DCRR-1, doar în 15 romane (c. 3,01% din producția totală a epocii) haiducia reprezintă motorul principal al narațiunii⁶. Ultimul de pe această listă, *Haiducii*, publicat de Panait Istrati în 1930, ar putea fi interpretat ca o tentativă de a revitaliza genul din interiorul unei convenții moderniste, de vreme ce povestea este o narațiune în ramă relatată la persoana întâi. Pe de altă parte, intervalul de 14 ani dintre *Haiducii* și penultimul roman haiducesc din această epocă, publicat de N. D. Popescu în 1916, e grăitor pentru felul în care războiul mondial a pus capăt subgenului, aducând alte tipuri de conflicte, mult mai actuale, în atenția cititorilor. Dacă ne rezumăm la tipul de protagonist, însă, o analiză cantitativă a romanelor acestei perioade ne indică doar patru romane cu protagoniști haiduci, în timp ce analiza cantitativă a proiectului anterior a identificat nu mai puțin de 22 de romane haiducesci în perioada 1844-1900, pornind de la același criteriu al „ocupației” protagonistului. Acest aspect nu ne indică o schimbare de metodologie, ci faptul că subgenul însuși își fluidizează granițele, epuizându-și coordonatele narrative originare și îndreptându-se spre alte teritorii. Un ultim factor indicând topirea genului în mai genericul „roman de aventuri” este însăși taxonomia folosită în DCRR-1: romane cu temă haiducescă sunt catalogate tot mai frecvent ca romane de aventuri. E interesant, de altfel, cum majorității romancierilor români de secol XIX li se atribuie o filiație în romanul de aventuri⁷ sau de colportaj francez⁸, în timp ce pentru romancierii secolului XX, printre lecturile formatoare se numără tocmai cărțile autorilor de romane populare românești ai secolului XIX, anume tot ceea ce a ajuns să fie considerat între timp paraliteratură⁹. Dacă N. D. Popescu, acel „cultivator al aventurii picarești, căreia îi dă direcția patriotică făcând distincție între haiduci și tâlhari”, cum îl caracterizează G. Călinescu, întrupează romantismul romanului de suspans al secolului al XIX-lea, omologul lui în secolul al XX-lea este N. Rădulescu-Niger, pe care același Călinescu îl va numi un „romancier popular îngrozitor” și un „cronicar vulgar cu pretenții mussetiene”¹⁰. Din această perioadă, el este cel mai prolific romancier, figurând în repertoriul genului cu 18 titluri, dintre care *Orfanii neamului*, *Drama unei tinereți* sau *Intrigă amoroasă* sunt foarte sugestive pentru tipul de scriitură pe care îl cultivă.

Alte două mutații în ierarhia genurilor sunt simultane și complementare. Astfel, din DCRR-1 dispăre practic după 1910 eticheta de „roman de mistere”, care începuse deja să fie înlocuită, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, de narațiunile de tip „polițist” și de acelea „criminale”. O privire mai atentă, însă, ne indică faptul că romanele senzaționale, cele de mistere, cele polițiste și cele

criminale sunt intersanjabile în sistemul taxonomic al DCRR-1. De pildă, *Misterul morții Jeanei Cristescu* (George Caliga, 1909) este încadrat ca roman polițist, deși titlul trădează un nucleu senzaționalist. În mod similar, *Grozăviile poliției noastre sau România în fața unui război din cauza unor documente furate* (1909), scris lui Vasile Pop, este încadrat ca roman senzațional și polițist deopotrivă. Din acest motiv, emergența **romanului polițist** ca subgen independent, respectând convențiile statornicite ale acestui tip de scriitură, este dificil de datat în literatura română¹¹. O investigație din unghiul formalismului cantitativ a romanelor acestei perioade ne va arăta, poate, momentul exact al apariției *indiciului* ca instrument narativ apt să transforme narațiunea senzațională într-una cu adevărat detectivistică. Într-un asemenea demers, ar fi util de reconstituit demonstrația lui Franco Moretti¹², care a identificat în „clues” avantajul lui Arthur Conan Doyle asupra contemporanilor săi în foiletonistica britanică de secol XIX și secretul succesului său la public.

Un alt subgen care apare în această perioadă este cel **științifico-fantastic**. Primul roman din această categorie este considerat *În anul 4000 sau O călătorie în Venus* (1899) de Victor Anestin, un pionier românesc al acestei formule al cărui caracter insolit se datorează proiecțiilor futuriste ale începutului de secol XX. Următorul este *Spre centrul pământului*, o prelucrare după Jules Verne realizată de D. Munteanu-Râmnic în 1907. Comun acestui subgen de romane, 6 la număr în intervalul 1901-1932, este că, deși sunt departe de a influența în mod semnificativ piața, conservă o pronunțată componentă pedagogică: cu excepția ultimului titlu încadrabil în acest subgen în epocă, *Omul de cristal* de N. Rădulescu-Niger, care este, de altfel, un roman melodramatic, narațiunile se coagulează pe fondul unui imaginar tehnicist descris îndeaproape. Adesea, interesul se concentrează asupra unor proiecții sociale utopice sau asupra unor probleme contemporane stringente, cum se întâmplă în *Puterea științei sau Cum a fost „omorât” războiul european. Poveste fantastică* (1916) de Victor Anestin.

Epoca 1901-1932 marchează și emergența **romanului pentru copii și/sau adolescenți**, deși genul se prefigurase încă din secolul al XIX-lea prin scrierile Iuliei Hasdeu și ale lui Zamfir C. Arbore. Chiar dacă majoritatea scrierilor din această categorie sunt pur și simplu romane de aventuri, există și exemple mai proeminente, precum *Fram, ursul polar* (1932) de Cezar Petrescu, *Țertfa Lilianei* (1930) de N. Batzaria și *Nicușor. Întâmplări din viața unui copil cuminte* (1931) de Ion Pas, trei romane care au trei descendențe diferite și care dau seama de imixtiunea unui tip de scriitură în altul. În timp ce *Fram, ursul polar* redă povestea unui urs polar antropomorfizat și reprezintă o mărturie voalată asupra efectelor antropocenului și asupra alienării moderne, totul luând forma unui Bildungsroman adresat copiilor și adolescenților, *Nicușor* este un roman educativ și de

aventuri domestice care se adresează unei categorii mai mici de vârstă; în sfârșit, *Țertfa Lilianei* e un produs melodramatic în sialul lui *Cuore*, romanul din 1886 al lui Edmondo de Amicis, sau al lui *Singur pe lume* de Hector Malot, prezentând similarități cu alte romane sentimentale, de genul celor semnate de Rădulescu-Niger.

Dacă în romanul românesc din secolul al XIX-lea dimensiunea așa-zicând „profesionistă” și „paraliteratura” erau ușor de confundat, în primul rând pentru că cea dintâi „înglobează multe dintre motivele, tehnicile și procedeele unor registre literare diverse, iar categoriile de public cărora li se adresează nu sunt încă bine definite”¹³, în primele trei decenii ale secolului al XX-lea genurile romanești sunt mult mai bine fixate. În orice caz, se adâncește acum clivajul între romanele *low-brow* – cu toate subgenurile aferente: polițist, de aventuri, de mistere, haiducesc, erotic, pentru copii, de colportaj etc. – și romanele *high-brow*, care reclamă o grilă de lectură estetică. Desigur, discuția despre cele două categorii este foarte amplă și ea depășește granițele literaturii române, dar un element semnificativ rămâne acela că multe din subtitlurile romanelor de secol XIX aveau rolul de a fixa textul într-o categorie distinctă. Această modă, fără a dispărea cu desăvârșire, este, totuși, estompată după 1900, când majoritatea romanelor canonice (și, ulterior, majoritatea romanelor în general) se dispensează de subtitlu. *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* sau *Pădurea spânzuraților* nu sunt semnalate de autorii lor ca romane „istorice”, „psihologice” sau „sociale”, sugerând astfel că grila de lectură implicită este una estetică. Evident, acesta nu înseamnă automat că absența subtitlului e un indicator al valorii literare al operei, ci doar un indiciu al intenționalității ei.

Trăgând linie, începutul secolului XX duce la dispariția romanului haiducesc, la diversificarea romanelor de senzație și de aventură și la apariția de noi și exotice combinații, toate pregătind terenul pentru ceea ce Andreas Huyssen numea „alteritatea refulată a modernismului”¹⁴, cultura de masă.

Romanul social

Caracterul de subgen dominant al romanului rural în primele trei decenii ale secolului al XX-lea (când, împreună cu sateliții săi – „rural”, „al mahalalei” ș.a. –, forma narativă tinde să atingă 30% din producția epocii) a fost câștigat, fără îndoială, și cu prețul unei elasticități conceptuale. Atât de laxe au fost definițiile și, mai ales, instrumentalizările romanului social în cultura română, încât sintagma a ajuns un fel de *passe-partout*. După ce în perioada interbelică devenise un trend ca autorii să-și subintituleze astfel cele mai diverse producții romanești (Aida Vrioni, *Rătăcire*, 1923; Ștefan I. Popescu, *Răzbumarea*, 1924; George Raicu-Delahuși, *Suflete predestinate*, 1925; Delafras, *Micul sacrificiu*, 1927

etc.), în timpul regimului comunist subgenului i se putea aronda aproape orice tip de formulă narativă: de la *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir¹⁵ până la prozele de tinerețe ale lui Mihail Sadoveanu¹⁶, la scrierile realist-socialiste¹⁷ sau la romanele „obsedantului deceniu”¹⁸. Consecință directă, cum demonstrează amănunțit Daiana Gârdan¹⁹, eticheta „roman social” cunoaște în DCRR-1 o frecvență mult prea mare și utilizări foarte eterogene, incompatibile deci cu cercetări cantitative menite să dea seama de stabilizarea și metamorfozele subgenului în câmpul cultural românesc²⁰. Tocmai de aceea nu ar trebui să surprindă faptul că romanul social ajunge să funcționeze ca un „supragen” devorator, aglomerând proze rurale, ale târgului și citadine, deopotrivă ale periferiei, ale mahalalei și ale ghetoului, ale războiului, ale Revoluției din 1848 și ale Răscoalei din 1907, după cum și orice narațiune care surprinde oricât de schematic medii existențiale particulare: spitalul, școala, cazarma, diverse sporturi etc. Totuși, inventarierea utilizării sintagmei în DCCR-1, coroborată cu consultarea celor două arhive ale Muzeului Digital al Romanului Românesc (din secolul al XIX-lea²¹, respectiv dintre 1901 și 1932²²), poate oferi o serie de deschideri interpretative esențiale pentru înțelegerea modulațiilor romanului social în literatura română.

Mai întâi, fundamentale pentru dezvoltarea acestui subgen se dovedesc a fi romanele de mistere publicate de scriitori precum I. M. Bujoreanu, G. Baronzi, Al. Pelimon sau C. D. Aricescu, proze care, în ciuda caracterului lor senzationalist, oferă un cadru consistent de radiografiere critică/satirică a „actualității”, accentuând tensiunile majore sau chiar ireconciliabile dintre clasele sociale. În consecință, ele se constituie drept principala alternativă la seria mult mai bine reprezentată de narațiuni romantice (istorice, haiducesc, sentimentale ș.a.), care eludează sau minimizează tocmai ceea ce teoreticienii literari consideră a fi principala trăsătură a romanului social: angajamentul critic (uneori, inclusiv tezigist/propagandistic/protestatar) față de realități contemporane, prin expunerea dependenței protagoniștilor față de diverse raporturi sociale, politice sau economice²³. Prin focalizarea pe lumea negustorilor și a meșteșugarilor din mahalale, a funcționarilor statului, a medicilor și a profesorilor din provincie, romanele de mistere din secolul al XIX-lea contribuie într-o măsură însemnată la stabilizarea subgenului redus de obicei în istoriografia românească doar la scrierile „canonice” ale lui Nicolae Filimon și Duiliu Zamfirescu (care, aspect semnificativ, limitează aria de acoperire a radiografiei sociale la marea și mica boierime).

Totodată, romanele de factură sămănătoristă²⁴ și cele inspirate de ideile socialiste din epocă îndeplinesc în primele decenii ale secolului al XX-lea funcțiile romanului de mistere în ceea ce privește popularizarea tramelor, formulelor și viziunilor narative specifice romanului social. Dincolo de exaltările naționaliste și de înscenările artificios-idilice, proze precum *Tribunul poporului* (1903)

și *Măria sa „Ogorul”* (1907) de N. Rădulescu-Niger, *Dușmani ai neamului* (1905) de Ludovic Daus, *Două neamuri* (1906) de C. Sandu-Aldea, *Înstrăinații* (1910) de Dumitru C. Moruzi ș.a. accentuează filonul tezist al subgenului, denunțând mai veridic ca oricând realitățile întunecate ale existenței rurale. Aceeași componentă militant-protestatară este valorificată și de romanele semnate de membri sau afini ai mișcărilor socialiste ori poporaniste din epocă, datorită cărora arealul social se extinde mult dincolo de universul țărănesc: V. Demetrius, Dem. Theodorescu, Sofia Nădejde, Tudor Theodorescu-Braniște, Ion Pas, Eugen Todie radiografiază cele mai variate medii muncitorești din mahalalele marilor orașe și din târguri (măcelari, croitorese, tehnicieni, mici funcționari etc.), I. Peltz, Aida Vrioni, Theodor D. Speranția sau Emil Dorian expun experiențele preponderent traumatizante ale comunităților evreiești (anticipând dezvoltarea romanului ghetoului din anii '30), iar Eugenia Ianculescu de Reus și (Olimpia Teodoru) Olteo pledează pentru emanciparea femeii.

În plus, tocmai caracterul fătis conflictual al relațiilor dintre clasele sociale și dimensiunea militantă a prozelor – componentele care definesc subgenul – au fost de cele mai multe ori eludate²⁵ în consacrarea principalilor reprezentanți ai romanului social din România primelor decenii ale secolului al XX-lea: Ioan Slavici (*Mara, Din două lumi, Cel din urmă armaș*), Ion Agârbiceanu (*Arhanghelii*), Mihail Sadoveanu (*Floare ofilită, Însemnările lui Neculai Manea, Venea o moară pe Siret...*), Liviu Rebreanu (*Ion, Răscoala*), Cezar Petrescu (*Întunecare, I-II, Calea Victoriei, Pământ și cer, I-II*).

Deloc în ultimul rând, romanul social de la începutul secolului al XX-lea a contribuit decisiv la stabilizarea binomului rural-urban în literatura română, în sensul că, spre deosebire de hibridizările masive specifice secolului al XIX-lea, cele două spații beneficiază de structurarea unor imaginare, problematici și tipologii de personaje pe cât de verosimile, pe atât de specifice. În ceea ce privește romanul rural, în ciuda unei productivități încă foarte reduse (cele 40 de proze care ar putea fi caracterizate *de facto* prin acest calificativ constituie sub 7% din totalul romanelor publicate între 1901 și 1932²⁶), se poate remarca o glisare tot mai accentuată de la viziunile rustice despre satul ancestral și mitic înspre imaginarea unor comunități rurale mult mai veridice, în care relațiile/conflictele sociale, economice, ideologice ori politice constituie cu adevărat vectori existențiali. Liviu Rebreanu, prin *Ion* (1920), definitivează și clasicizează respectiva mutație, modelând o întreagă orientare încă din imediata contemporaneitate: de la Henriette Yvonne Stahl (*Voica*, 1924) până la Panait Istrati și Cezar Petrescu (tot mai înstrăinați de reminiscențe sămănătoriste în abordarea ruralității). Totodată, după ce în secolul al XIX-lea a inspirat mai ales satire/caricaturizări vulgarizatoare, mediul citadin începe să fie valorizat ca subiect predilect

al romanului social, în special datorită complexității mediilor și identităților pe care le cuprinde. Deși atitudinea critică în raport cu modernitatea urbană e pregnantă, diversificarea perspectivelor rămâne trăsătura centrală a romanului social citadin, simptomatice, în acest sens, fiind prozele semnate de Hortensia Papadat-Bengescu, Mateiu Caragiale, Cezar Petrescu sau Mihail Sadoveanu.

Romanul istoric

O discuție privind profilul și dezvoltarea romanului istoric în România la începutul secolului al XX-lea implică o revalorificare și o revizitare a tradiției subgenului din cel puțin două unghiuri diferite. Pe de o parte, eticheta eterogenității ce poate fi aplicată formei (și, de aici, „hibriditatea intergenerică” și „flexibilitatea”²⁷ ce polarizează demersul de încadrare într-un subgen a romanelor cu tramă istorică) nu face decât să evidențieze necesitatea de a raporta în mod constant romanul istoric la transformările înregistrate în rândul celorlalte subgenuri cu care coexistă în epocă. Pe de altă parte, cea de-a doua perspectivă – care decurge, de fapt, din prima – relevă modul în care „proteismul” subgenului poate fi justificat și printr-o serie de caracteristici ce aparțin contextului mai larg și prin invocarea, în principal, a două mobiluri extraliterare: instrumentarea ficțională a istoriei în serviciul unor deziderate de ordin național și gustul publicului ca factor ce influențează decisiv dinamica pieței literare.

Iată de ce o analiză succintă și de la distanță a romanelor românești încadrabile în subgenul istoric (dintre care amintim: *O fată de tarabostes. Roman de pe timpul dacilor*, 1901; *Valea Albă*, 1476. *Roman războinic*, 1904; *Fiica lui Radu-cel-Frumos. Împrejurări și chipuri din trecut*, 1905; *Din vremuri de mărire. Roman istoric*, 1909; *Crăișorul*, 1929; *Eroii lui Mihai Viteazul. Roman istoric*, 1931, romane semnate de T. Chitul, Gh. Becescu-Silvan, E. Th. Aslan, M. Gașpar, L. Rebreanu, respectiv V. Pop) trebuie să aibă mereu în vedere cele două mobiluri menționate anterior. O asemenea abordare se impune mai ales pentru că – dovadă stau aici și operele din secolul al XIX-lea (auto)intitulate și/sau incluse de către autorii DCRR-1 în categoria romanelor istorice – impactul factorilor extraliterari este unul major într-o literatură care s-a aflat în situația de a prelua aproape concomitent atât modelul romantic, cât și formula clasică a romanului istoric²⁸. Trimiterea la romanul istoric de secol XIX poate fi, în aceeași măsură, justificată de perpetuarea principalelor sale trenduri și în perioada 1901-1932. După cum arată Marcel Cornis-Pope²⁹, evoluția romanului istoric în spațiul românesc al secolului al XIX-lea poate fi sintetizată prin două tendințe ce sunt impuse în principal de contextul cultural al vremii. Este vorba despre necesitatea revizitării, în siajul doctrinei romantice, a istoriei naționale în scopul reliefării caracterului

original al literaturii române, pe de o parte, și despre urgența depășirii, într-o direcție opusă (care include intersectarea cu modelul lui Walter Scott), a procedeelelor de reconstituire romanțată a decorului istoric și a destinului personajelor legendare. Însă, deși există câteva titluri care ar merita discutate din perspectiva tendinței secunde, a doua jumătate a secolului al XIX-lea rămâne tributară acestor texte literare încadrabile, mai degrabă, în discursul „paraliterar”³⁰, pentru a răspunde așteptărilor cititorilor din epocă. De altfel, din radiografierea operelor cuprinse în arhiva destinată secolului al XIX-lea se constată că aproape jumătate dintre romanele ai căror indici paratextuali fac posibilă anexarea acestora la categoria romanului istoric nu sunt consemnate în DCRR-1 ca aparținând acestui subgen³¹.

Cum se prezintă aceste tendințe la începutul secolului al XX-lea? O primă constatare din perspectiva încadrării generice vizează perpetuarea hibridizărilor romanului istoric cu romanul de senzație. Iată doar câteva exemple: *Cuza Vodă. Roman popular* (1910), *Cărvunarii. Poveste istorică. 1823-1827* (1928), *Fata vornicului Oană* (1929), romane scrise de V. Pop, D. V. Barnoschi și M. Gașpar. Cu toate acestea, în noua arhivă, care acoperă perioada 1901-1932, există și romane – cum sunt *Haiducul*, 1908, și *Pandurul*, 1912, amândouă semnate de B. Dumbravă – care oferă, conform încadrărilor și descrierilor furnizate de DCRR-1, pe lângă detaliile de natură senzatională și decorurile romantice, tablouri și cronici ale epocilor trecute, a căror autenticitate merită consemnată. Este începutul unei ample renegocii a raportului dintre pretextul istoric și dimensiunea senzatională, în sensul că preeminența reconstituirilor realiste (bazate pe documentări temeinice) asupra intrigilor spectaculoase și melodramatice devine odată cu trecerea timpului din ce în ce mai evidentă.

Această reconfigurare a subgenului poate fi urmărită cel mai bine în evoluția prozei lui Mihail Sadoveanu, pe care Cornis-Pope o echivalează cu dinamica însăși a romanului istoric modern³². De la *Șoimii*, romanul său din 1904, căruia DCRR-1 îi consemnează „aura romantică” ce înconjoară personajele, până la *Nunta domniței Ruxanda* (1932), trecând prin *Neamul Șoimăreștilor* (1915) – „un tablou amplu, al principalelor aspecte social politice” din vremea lui Ștefan Tomșa, dar care aduce în discuție caracteristici evidente ale romanului de aventuri³³ – și *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă. Roman istoric* (1929), există o evoluție neîndoieabilă în ceea ce privește reconstituirile realiste, cu tentă exhaustivă, ale epocilor trecute. Însă, cu toate că Sadoveanu este romancierul care s-a impus în fața „rivalilor” săi (dacă e să împrumutăm limbajul lui Franco Moretti privind modul de configurare a pieței literare), acesta nu este singurul autor care propune depășirea modelului senzationalist al romanului istoric. În acest sens, o verificare în DCRR-1 a modului în care romancierii epocii chestionează convențiile acestui subgen arată că și scrieri precum

Cu paloșul. Poveste vitejească din vremea descălecăturii Moldovei și Păcatele sulgeriului, semnate de Radu Rosetti și publicate la începutul secolului, în 1905, respectiv 1912, pot fi discutate din această perspectivă. De exemplu, pe prima dintre ele, ce numără mai bine de 600 de pagini, DCRR-1 o plasează (în ciuda atmosferei romantice și a alunecării înspre cultivarea senzationalului) pe aceeași linie dez-idealizantă ce premerge și din care va culmina ficțiunea sadoveniană.³⁴

Prin urmare, evoluția romanului istoric din câmpul literar românesc al primelor trei decenii ale secolului al XX-lea poate fi rezumată astfel: de la discursul de factură romantică și de la ficțiunea (pseudo)istorică moștenite din secolul precedent către un realism solid ancorat pe terenul verosimilului documentar și al consistenței psihologice.

Romanul de eveniment

„Romanul de eveniment” sau „romanul evenimentului” sunt formule pe care le propunem (*faute de mieux*, cel puțin deocamdată) pentru a denumi un subgen care focalizează impactul pe care îl are asupra intrigii romanului participarea personajelor la un eveniment istoric major (în general, un război, o revoluție sau o răscoală). În acest sens, o primă observație vizează evoluția spectaculoasă a formei – mai exact, faptul că primele trei decenii ale începutului de secol XX coincid atât cu emergența, cât și cu apogeul subgenului. Acest interval reunește nu numai formele incipiente și precare – cum sunt, de exemplu, romanele semnate de Gh. Becescu-Silvan sau N. Rădulescu-Niger, *Pentru neamul țării. 1877-1878. Roman războinic* (1906), respectiv *Pentru patrie. Roman eroic de actualitate, dedicat Franței și Belgiei* (1915) –, ci și capodoperele acestei structuri românești. Dacă în ceea ce le privește pe cele dintâi accentul cade mai degrabă pe evocarea (doar) a unor momente/episoade sau pe caracterul „festiv”³⁵ al scenelor de război, în cazul unor romane ca *Balaurul* (H. Papadat-Bengescu, 1923), *Moartea unei republici roșii* (F. Aderca, 1924), *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* (C. Petrescu, 1930) sau *Răscoala* (L. Rebreanu, 1932), reconstituirile evenimentelor se remarcă nu doar prin complexitatea și meticulozitatea analizei, ci și prin introducerea de noi perspective, care generează, prin caracterul lor neconvențional, mutații în cadrul subgenului³⁶.

Cât privește aspectul cantitativ al formei, se poate constata, utilizând aceleași metadate puse la dispoziție de DCRR-1, că romanele ce redau imaginea Primului Război Mondial, deși ele nu apar decât începând cu mijlocul epocii, reprezintă majoritatea operelor de subgen (aproximativ 60%). Lor li se adaugă romanele ce zugrăvesc Răscoala de la 1907 (aproximativ 15%) și operele ce evocă evenimentele Războiului de Independență (toate publicate până în 1912 și acoperind cam 10% din total).

Alte evenimente evocate în textele ce pot fi încadrate în acest subgen sunt războiul româno-maghiar din 1919 și revoluția rusă din 1917, deși ele ar putea fi văzute foarte bine și ca extensii ale Primului Război Mondial. De altfel, imaginea acestui cataclism și repercusiunile sale de ordin politic, social, moral și psihologic sunt redade din multiple perspective în romanele vremii: de la realitatea cruntă a frontului³⁷ și drama identitară a românilor din Ardeal³⁸ până la reverberațiile de natură psihologică și morală, resimțite și analizate din perspectiva unor personaje ce aparțin „lumii bune” a vremii³⁹. În aceeași măsură, romanele destinate răscoalei țărănești din 1907 oferă un material de studiu substanțial⁴⁰, iar util de discutat în acest context ar fi chiar tonalitatea naturalistă în care sunt reconstituite în detaliu scenele evenimentului. Subsumarea acestor texte paradigmei „realismului traumatic”, realizată de către Cosmin Borza⁴¹, poate conduce, de pildă, la o întreagă serie de constatări. Una dintre acestea reliefează posibilitatea grupării romanelor Răscoalei nu doar din perspectiva identității de la nivelul tramei, ci și din aceea a similitudinilor la nivelul procedeelor de reprezentare. Numitorul comun ar fi, în acest caz, gustul pentru oroare și aspirația către depășirea convențiilor realiste clasice.

Romanul sentimental

Cu variațiile sale în taxonomia propusă de DCRR-1 (roman erotic, narațiune sentimentală, ficțiune amoroasă etc.) și cu o pondere de peste 20% din producția totală, acest subgen reprezintă un filon destul de consistent, ce cunoaște o evoluție constantă de la finele secolului al XIX-lea până la *boom*-ul din anii '30. Cu toate acestea, în demersurile critice din spațiul românesc, romanul de dragoste a primit destul de puțină atenție din partea exegeților, deasupra lui plutind, în general, stigmatul minoratului, al romanului de consum, fără reușite estetice. Cât despre spațiul occidental, cele mai atente analize ale romanului sentimental sunt acelea care aplică un filtru feminist, în încercarea de reabilitare a arhivei românești scrise de femei, care a funcționat, mai ales în Franța și în Anglia, ca un catalizator al romanului modern. Și în spațiul românesc producția de roman sentimental a avut rolul de facilitator al modernizării⁴², numai că raportul de gen s-a aflat aici mereu în favoarea autorilor, nu a autoarelor⁴³. În orice caz, în ciuda neglijării subgenului de către critică, trama erotică a reușit să acomodeze în România cele mai importante formule românești internaționale – cel puțin dacă ne ghidăm după cei doi parametri pe care Margaret Cohen îi propune pentru definirea formei: 1. existența unui conflict interior, de natură morală, tradus prin plasarea protagonistului în fața unei alegeri imposibile, care cere, de cele mai multe ori, transgresarea convențiilor și a codurilor sociale active în epocă, și 2. apetența pentru descrierea corpurilor și a naturii sub

imperativul sentimentelor protagoniștilor⁴⁴. Descrierile din DCRR-1 compun, împreună cu metadatele extrase din arhiva MDRR-2, o rețea de trame și formule literare care apropie subgenul romanului sentimental de cel psihologic și de cel social. Dacă în secolul al XIX-lea romanul sentimental, deși conținător al unor puseuri de introspecție rudimentară, era blocat în clișeele genului și în discursul idilicizant (vezi romanele lui Traian Demetrescu: *Intim*, 1892; *Iubita*, 1895; *Cum iubim*, 1896), spre mijlocul perioadei interbelice asistăm la cristalizarea treptată a romanului de dragoste, cu toată suita lui de dimensiuni psihologizante. Perioada vizată rămâne, însă, una cu precădere experimentală, pentru că abia începând cu deceniul al patrulea, în siajul unor opere precum *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* de Camil Petrescu (1930) și *O moarte care nu dovedește nimic* (1931) de Ioan Holban, acest subgen își va câștiga o reputație mai bună. Tocmai de aceea, romanul sentimental reprezintă, înainte de toate, un exercițiu esențial și un spațiu acomodant și fertil pentru realizarea modernă a romanului românesc – psihologic și social.

Romanul psihologic

Sintagma reprezintă, de fapt, un termen-umbrelă care desemnează experimentele românești de analiză psihologică desfășurate în primele trei decenii ale secolului al XX-lea. Astfel de exerciții convergente au făcut treptat posibilă apariția vârfurilor canonice în cadrul acestui subgen. Coordonata sa definitorie o constituie de perspectiva narativă orientată către gândurile și trăirile protagoniștilor. Deși desăvârșită de modelul proustian – aserțiune care aspiră să oglindească un consens critic minimal –, această categorie românească are origini mai degrabă difuze și, la fel ca alte subgenuri care au o definiție mai degrabă laxă (romanul social, de pildă), a fost folosită cu foarte mare libertate atât în comentariile aplicate, cât și în diverse taxonomii (este și cazul DCRR-1). Conform compendiilor și dicționarelor de termeni literari – de pildă, *The Encyclopedia of the Novel* – protoistoria romanului psihologic este mai îndepărtată decât am intuit, în subgenuri cu originea în secolele XVII-XVIII, ca romanele cavaleresti, ficțiunile sentimentale, romanele epistolare sau autobiografiile romanțate⁴⁵. În spațiul occidental, majoritatea comentatorilor plasează momentul de „naștere” propriu-zisă a subgenului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (prin autori ca Dostoievski, Tolstoi, Henry James sau Paul Bourget), iar vârful paradigmei în prima jumătate a secolului următor, prin Marcel Proust și James Joyce. În spațiul românesc, romanul psihologic este asociat în primul rând cu modernizarea prozei autohtone și cu formarea canonului interbelic. Aici, importul formei marchează o nouă vârstă, modernă (și mondenă), a romanului românesc, care iese astfel de sub tirania imaginată a ruralismului⁴⁶.

De altfel, realitatea de pe teren – cu rezervele de rigoare, având în vedere că ne referim tot la un demers interpretativ – arată că romanul psihologic înregistrează, conform DCRR-1, mai puțin de 8% din producția perioadei 1901-1932; procentul corespunde în linii mari imaginii negative pe care ideologii și criticii literari ai epocii au creat-o referitor la producția de roman românesc, deplângând constant lipsa romanului modern, racordat la trendurile europene, a romanului *nou*, de introspecție, care să testeze resorturile scriiturii „feminine”, psihologizante. Din acest punct de vedere, primele trei decenii din secolul al XX-lea sunt mai degrabă o continuare a unui exercițiu vag abordat în secolul al XIX-lea și mai ales de către autoare: puținele romane „psihologice” etichetate astfel de către DCRR-1 sunt semnate cu precădere de femei (romanul *Astra*, publicat în 1887 de Carmen Sylva și Mite Kremnitz sub pseudonimele DITO și IDEM, care urmărește trăirile protagonistei Astra și ale personajelor cu care ea comunică – vorbim despre un roman epistolar –, și romanul *Lilian*, publicat în foileton de Aurelia Păcățeanu-Rubenescu în 1897, care se construiește ca o analiză a frământărilor sufletești ale protagonistei, prinsă într-o căsnicie nefericită, pot constitui două studii de caz concludente). Un tipar ușor de observat la un survol de la distanță al arhivei 1901-1932 este preferința pentru personajele feminine ca teren de desfășurare a analizei psihologice (*Fecioara* lui Petru Vulcan, 1900; *Suflete de femei. Roman psihologic* de Grigore Mărunțeanu, 1902; romanele lui Mihail Sadoveanu, *Mariana Vidrașcu* și *Floarea ofilită*, ambele publicate în 1906, sau *Apa morților*, cu protagonista Maria Stahu, publicat în 1909; *Băiatul mamei*, roman publicat de Smaranda Gheorghiu în 1917, care are ca protagonistă o activistă pentru drepturile femeii ale cărei emoții intense fac obiectul analizei). Firește, în acest interval apar și primele manifestări care intră în canonul alternativ al romanului interbelic românesc, ca *Pădurea spânzuraților* (1922) de Liviu Rebreanu, *Fecioarele despletite* (1925) de Hortensia Papadat-Bengescu, *Omul descompus* (1925) de F. Aderca sau *Romanul lui Mirel* (1929) de Anton Holban. Însă, din punct de vedere tematic, supragenul romanului psihologic se suprapune cel mai adesea subgenului sentimental sau de familie, decorul predilect fiind mica burghezie, fie bucureșteană, fie din provincie.

Romanul filosofic

Deși subgenul reprezintă un filon minor în economia romanului românesc din primele decenii ale secolului al XX-lea, manifestările sale nu sunt de neglijat; nu numai datorită caracterului experimental și particularităților sale de tramă și arhitectură, ci și portanței canonice pe care o va dobândi acest gen în anii '30. Romanul filosofic este definit în literatura de specialitate drept

suport ficțional/spațiu pentru explorarea conceptelor și întrebărilor filosofice⁷, locul lui fiind mai degrabă disputat între cele două discipline. Suprapuse adesea celui filosofic, „romanul de idei”, „romanul metafizic”, „romanul religios” sau „romanul parabolă” funcționează și ele, în speță, conform aceluiași principiu, ca vehicul sau mediu literar propice pentru livrarea, adesea în cheie tezigă, a unor sisteme filosofice sau etice, fie că acestea țin de o paradigmă culturală anume sau de gândirea idiosincratică a autorului. Experimentele psihologizante de început de secol XX creează o atmosferă fertilă pentru astfel de subgenuri hibride tematic și compozițional. Un exemplu elocvent îl constituie *Lydda. Scrisori romane* (1911) de Duiliu Zamfirescu, definit de DCRR-1 drept roman filosofic și redactat într-o formulă bizară, care compilează jurnalul cu romanul epistolar. Personajele ficțiunii sunt, însă, simple pretexte, ele funcționează mai degrabă ca niște cutii de rezonanță ale problemelor etice și filosofice asupra cărora meditează autorul. Și Ion Agârbiceanu semnează, în 1930, un roman care primește în DCRR-1 eticheta de roman filosofic sau „roman-eseu” și care propune o formulă didactic-meditativă, la intersecția dintre literatură și eseistică filosofică, glosând în jurul noțiunii de durere. Un alt autor, plasat și mai sus în ierarhia canonică, testează și el una dintre formulele acestui evantai, și anume romanul metafizic. Ne referim, firește, la *Adam și Eva* (1925) al lui Rebreanu, care propune, pe lângă o schemă erotică ce se îndepărtează, în sfârșit, de schemele romanului sentimental, și un tipar narativ atipic, care relevă disponibilitățile deloc clișeizate ale subgenului. De altfel, experimentele semnalate mai sus arată, în pofida subreprezentării cantitative a acestei forme, o anumită apetență comună în literatura epocii pentru explorări narative, ideologice și psihologice, ce s-ar putea încadra în efortul mai mult sau mai puțin generalizat al romanului românesc modern spre subiectivizare și interiorizare.

Concluzii

În perioada 1901-1932, romanul românesc înregistrează sub raport cantitativ o creștere relativ constantă, întreruptă temporar doar în anii Marelui Război, dar reluată apoi într-un ritm și mai accelerat⁸. Însă acest proces ascunde o serie de tendințe mult mai semnificative, care nu pot fi sesizate decât în momentul în care cuplăm simpla aglutinare de cifre la sistemul subgenurilor românești. Iar, din această perspectivă, cel puțin trei par a fi dominantele epocii.

În primul rând, epoca 1901-1932 consacră (mai ales spre finalul său) o evidentă „*despărțire a apelor*” între *literatura de consum* și *literatura artistică* – altfel spus, între romanul privit ca instrument de satisfacere a dorințelor, curiozităților și fanteziilor individuale și romanul conceput ca vehicul al unei plăceri estetice

superioare. E adevărat, nu se poate spune că romancierii secolului al XIX-lea nu aveau aspirații artistice. Însă ceea ce le lipsea atunci, în oceanul de literatură populară care îi înconjura, era *sistematicitatea* unor asemenea preocupări, tradusă printr-un sistem de convenții care să poată susține poetici diferite. Un asemenea framework apare abia în primele decenii ale secolului (mai exact, după război), când creșterea cantitativă a producției de romane este dublată de profesionalizarea scriitorilor ca romancieri și, totodată, de formularea unor poetici concurente care să poată explicita mizele estetice și ideologice ale diverselor subgenuri românești. De altfel, cea mai bună dovadă a rezultatelor acestui proces este că, deși celebra întrebare „De ce nu avem roman?” nu dispare în epocă – fiind, dimpotrivă, reactivată într-un articol al lui Mihai Ralea⁴⁹ –, ea își primește cea mai categorică replică nu într-un articol programatic, ci în consistentul tom IV din *Istoria literaturii române contemporane* (1928) a lui E. Lovinescu, care așază în prim-plan romancierii și care ar fi fost de neconceput în deceniile anterioare.

În al doilea rând, primele trei decenii ale secolului al XIX-lea marchează o *resetare a sistemului subgenurilor în romanul românesc*. Un asemenea proces se poate observa pe mai multe niveluri: dispariția fără urmă a unora dintre formele dominante din veacul precedent (în special a romanului haiducesc, a romanului criminal și a romanului de mistere), apariția – sau, cel puțin, ascensiunea spectaculoasă – a unor noi subgenuri (aproape) inexistente în secolul al XIX-lea (romanul „de eveniment”, romanul psihologic, romanul „filosofic”) și, nu mai puțin, clusterizarea unora dintre subgenurile existente până la a atinge statutul unor *hipergenuri* (e cazul romanului social, care va fi urmat la scurt timp de romanul psihologic și de cel istoric). Însă poate că cel

mai clar simptom al transformărilor profunde pe care le traversează romanul românesc în această perioadă este tocmai faptul că, la începutul anilor '30, în anticiparea celui mai semnificativ boom pe care îl va resimți de-a lungul istoriei sale, el se profilează deja ca un *sistem „complet”*, căruia niciuna dintre formele caracteristice ale romanului internațional al perioadei interbelice, de la policier și science-fiction la radiografia mediilor profesionale și autoanaliză, nu-i mai este străină.

În sfârșit, o ultimă întrebare: există un „sens” al tuturor acestor transformări? Putem găsi un numitor comun între dispariția unor subgenuri și apariția altora – sau un ansamblu de regularități care să explice măcar unele dintre laturile acestui proces? Să recunoaștem că modul în care am dispus mai sus descrierea subgenurilor nu este deloc inocent, din moment ce ordinea formelor pare să sugereze prin ea însăși sensul unei evoluții. Căci, dacă e să pornim de la componentele inerente oricărui text narativ, putem observa că, de-a lungul perioadei 1901-1932, se produce o *deplasare evidentă pe axa acțiune (conflict) – lume (cadru) – sine (personaj)*. Altfel spus: de la romanele haiducești, de mistere, criminale, senzaționale, care puneau accentul pe insolitul întâmplărilor și pe răsturnările neprevăzute ale intrigii, observăm mai întâi o translație către caracterizarea diverselor „medii”, societăți și epoci (în romanul social, în romanul istoric, dar și în romanul „de eveniment”, unde evenimentul nu e valorizat în facticitatea lui, ci ca un catalizator apt să schimbe o întreagă lume/colectivitate), iar apoi către diversele sondări ale interiorității (percepută, în romanele de tip sentimental, psihologic și filosofic, atât ca un nod de emoții adeseori confuze, cât și ca o rețea de idei și de credințe). Iar, prin acestea, romanul românesc a intrat deja într-o nouă fază.

Note:

1. Andrei Terian et al., „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă”, *Transilvania*, nr. 10 (2019): 17-28.
2. Ioana Drăgan, *Romanul popular în România. Literar și paraliterar* (Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2006), 147.
3. Terian et al., „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea”, 18.
4. Massimo Fusillo, „Aethiopika (Heliodorus, Third or Fourth Century)”, în Franco Moretti, ed., *The Novel: Forms and Themes*, vol. 2 (Princeton: Princeton University Press, 2006), 135.
5. V. în acest sens Ștefan Baghiu et al., „Geografia romanului românesc (1900-1932): străinătatea”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 1-11.
6. Este vorba despre romanele *Dușmănie* (Vasile E. Moldovan, 1903), *Calea robilor* (Spiru Prassin, 1903), *Moșneagul de la munte. Roman de la Pind* (Jules Brun și N. Papahagi, 1904), *Haiducul* (Bucura Dumbravă, 1908), *Sake haiducul sau asasinarea unui om politic care trăiește. Mare roman popular de senzație* (Poisson Du Sérail, 1908), *Isprăvile tâlhărești ale lui Nicolae Grozea, Dumitru Lungu și Ioniță Tinsul. Nuvelă originală* (N.D. Popescu, 1909), *Ținerețea lui Iancu Țianu, vestit căpitan de haiduci* (N.D. Popescu, 1909), *Țianu Țianu, polcovnic de poterași* (N.D. Popescu, 1910), *Pantelimon! Viața și faptele lui* (Gheorghe Frunză, 1911), *Scăparea lui Țianu din oca părăsită* (N.D. Popescu, 1911), *Haiducul Iancu Țianu, voievodul codrilor. Mare roman original de senzație, după hrisoave și documente vechi* (Gheorghe Frunză, 1912), *Ioan Mândru, cel mai vestit căpitan de haiduci* (Schlüter, 1914), *Dragostea lui Iancu Țianu cu Smaranda Gălășeasca. Nuvelă originală* (N.D. Popescu, 1916), *Prinderea lui Iancu Țianu căpitanul de haiduci. Nuvelă originală* (N.D. Popescu, 1916) și, în sfârșit, *Haiducii* (Panait Istrati, 1930). Cifra a fost ajustată de la 12 la 15 având în vedere și conținutul operei, nu doar calificarea ei generică propusă de DCRR-1.
7. „Scriitorul (Nicolae Filimon – n.m.) e neînțeles; format la lectura proastelor romane franceze de aventuri, și-a falsificat gustul,

- cultivând situațiile și clișeele verbale de melodramă. Observația moravurilor e pătrunzătoare, dar psihologia individuală e nulă.” – Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii române moderne* (București: Editura Eminescu, 1985), 105.
8. „Formația beletristică a lui Kogălniceanu este exclusiv franceză, începând cu clasicul minor Fénelon, al cărui Telemac i-a fost cartea de căpătâi, continuând cu convenționalul Florian și sfârșind cu romancierii de aventuri, ca Paul de Kock” (Cioculescu, Streinu, Vianu, *Istoria*, 49).
 9. „N. D. Popescu avea pretenția de a urma pe Odobescu. Nuvelele n-au valoare. Ceea ce a făcut simpatică figura colporteurului chiar printre scriitori (Sadoveanu îl cultiva în tinerețe) sunt istoriile de haiduci.” (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a doua, revăzută și adăugită (București: Minerva, 1986), 598).
 10. Călinescu, *Istoria*, 592.
 11. Chiar și Mihai Iovănel, în microsinteza sa consacrată genului, evită să fixeze un început categoric al acestuia în literatura română – v. Mihai Iovănel, „Literatura polițistă”, în *Dicționarul general al literaturii române*, coord. Eugen Simion, ediția a II-a, vol. 4 (București: Muzeul Literaturii Române, 2017), 777-781.
 12. Franco Moretti, *Distant Reading* (Londra: Verso, 2013), 72-73.
 13. Drăgan, *Romanul popular în România*, 116.
 14. Andreas Huyssen, *After the great divide: Modernism, mass culture, postmodernism* (Bloomington: Indiana University Press, 1986), 16.
 15. Vezi Perpessicius, *Mențiuni de istoriografie literară și folclor (1948-1956)* (București, E.S.P.L.A., 1957), 286-304.
 16. Rodica Florea, „Romanul sadovenian – social și de moravuri – până la primul război mondial”, în *Revista de istorie și teorie literară*, nr. 4 (1970): 523-536.
 17. L. Raicu, „Dezvoltarea romanului social – un fenomen caracteristic al noii noastre literaturi”, în *Viața românească*, nr. 12 (1955): 182-195.
 18. Vezi dezbateră „Romanul social, eroii săi și adevărul vieții”, în *Contemporanul*, nr. 44 (1974), 6-7.
 19. Daiana Gârdan, „Tipologiile romanului românesc și provocările cercetării cantitative. Cazul romanului social și de moravuri”, în *Caietele Sextil Pușcariu*, vol. IV (2019): 418-427.
 20. Vezi și Terian, „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea”, 17-28.
 21. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, Dragoș Varga, *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* (Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019). <https://revistatransilvania.ro/mdrr>. (MDRR) Cuprinde peste 160 de romane digitizate publicate între 1844-1900 cu o eroare de sub 10%. Accesat la 1 noiembrie 2020.
 22. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, Dragoș Varga, *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1900-1932* (Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020). <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932>. (MDRR2) Cuprinde peste 360 de romane digitizate publicate între 1901-1932 cu o eroare de 20%. Disponibil la 15 decembrie 2020.
 23. Vezi Louis Cazamian, *Le roman social en Angleterre (1830-1850)* (Paris, Société nouvelle de librairie et d'édition, 1904), Jean Charles-Brun, *Le roman social en France au XIXe siècle* (Paris, V. Giard & E. Brière Libraires-Éditeurs, 1910), Joseph W. Childers, „Industrial Culture and the Victorian Novel”, în Deirdre David (ed.), *The Cambridge Companion to the Victorian Novel*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 77-96, precum și Paul Schellinger, *The Encyclopedia of the Novel*, vol. 1-2 (New York: Routledge, 1998) – în special, capitolul despre romanul spaniol și cel despre romanul criticii sociale în epoca victoriană.
 24. De altfel, Daiana Gârdan, în „Tipologiile romanului românesc și provocările cercetării cantitative”, demonstrează că N. Iorga este „unul dintre cei mai prolifici comentatori ai romanului social”.
 25. Trebuie adăugat și că, în critica autohtonă, lipsa componentei militante a funcționat ca un criteriu central al valorizării romanelor sociale, iar eventualele afectări ale „obiectivității” discursului narativ au fost evaluate ca scăderi estetice.
 26. Vezi Cosmin Borza, „How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1900-2000)”, în *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), 21-40.
 27. Jerome de Groot, *The Historical Novel* (London/New York: Routledge, 2010).
 28. Vezi Georg Lukács, *Romanul istoric (I-II)*. Traducere, note și indici de Ion Roman (București: Minerva, 1978).
 29. Marcel Cornis-Pope, „The Search for a Modern, Problematicizing Historical Consciousness: Romanian Historical Fiction and Family Cycles”, în Marcel Cornis-Pope and John Neubauer, eds., *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: junctures and disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, Vol. I (Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Co., 2004), 499-505.
 30. V. Drăgan, *Romanul popular în România, passim*.
 31. Vezi Terian, „Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea”, 17-28.
 32. Cornis-Pope, „The Search for a Modern, Problematicizing Historical Consciousness”, 500.
 33. DCRR-1, 1402.
 34. DCRR-1, 1394.
 35. DCRR-1, 1402.
 36. Vezi perspectiva lui Nicolae Manolescu despre originalitatea romanului lui Camil Petrescu și modul în care *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* „polemizează” cu romanul de război – Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*. 5

- secole de literatură* (Pitești: Paralela 45, 2008), 638–639.
37. Hortensia Papadat-Bengescu, *Balaurul* (1923); Ion Victor Popa, *Floare de oțel. Roman de război* (1930); Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* (1930).
 38. Irina G. Lecca, *Marcu Ulpiu-Traian Stănoiu* (1920); Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților* (1922); Sebastian Bornemisa, *Duhul cel rău* (1927).
 39. Mihail Sadoveanu, *Strada Lăpușneanu. Cronică din 1917* (1921); Cezar Petrescu, *Întunecare* (1927).
 40. N. Rădulescu-Niger, *Orfanii neamului* (1913); V. Demetrius, *Domnul deputat. Roman cu răscoalele din 1907* (1921); Sylvius Rolando, *Ne leagă pământul* (1926); Liviu Rebreanu, *Răscoala* (1932).
 41. Vezi Cosmin Borza, „Răscoala ca revoluție literară. 1907 în romanele românești interbelice și postbelice”, în Emanuel Grosu, Anca-Diana Bibiri, Camelia Grădinescu, Andreea Mironescu, Roxana Patraș, ed., *Revolutions. The Archeology of Change* (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017), 371–378.
 42. Vezi, pentru o discuție aprofundată, Daiana Gârdan, „Evoluția romanului erotic românesc din prima jumătate a secolului al XX-lea. Între exercițiu și canonizare”, *Transilvania*, nr. 7 (2018): 5–10.
 43. Vezi Daiana Gârdan, „The Great Female Unread. Romanian Women Novelists in the First Half of the Twentieth Century: A Quantitative Approach”, *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*, nr. 1 (2018), 109–124.
 44. Vezi Margaret Cohen, *The Sentimental Education of the Novel* (Princeton: Princeton University Press, 1999).
 45. Peter Melville Logan, ed., *The Encyclopedia of The Novel* (Chichester: Wiley-Blackwell, 2011), 634.
 46. O cercetare care adresează clișeuul prevalenței literaturii rurale în spațiul românesc în prima jumătate a secolului al XX-lea și cu precădere în perioada interbelică ce merită văzută pentru informare în acest sens este articolul semnat de Cosmin Borza, „How to Populate a Country”, 21–40.
 47. Peter Melville Logan (ed.), *The Encyclopedia of The Novel*, 606.
 48. Andrei Terian, „Big Numbers. A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review* 28, suppl. 1 (2019): 55–71.
 49. Mihai Ralea, „De ce nu avem roman?”, în *Scrieri*, vol. 2, ed. N. Tertulian (București: Editura Minerva, 1972): 82–91.

Bibliography:

- *** DCRR-1 – *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989*. [The Chronological Dictionary of the Romanian Novel from Origins to 1989] Cluj-Napoca: Academia Română, 2004.
- Baghiu, Ștefan, Andrei Terian, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Iunis Minculete, and Ovio Olaru. “Geografia romanului românesc (1901-1932): străinătatea” [The Geography of the Romanian Novel (1901-1932): Spaces from Abroad]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 1–11.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. <https://revistatransilvania.ro/mdrr>.
- Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frățean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. <https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932>.
- Borza, Cosmin. “How to Populate a Country. A Quantitative Analysis of the Rural Novel from Romania (1900–2000)”. In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass, 21–40. Berlin, Peter Lang, 2019.
- Borza, Cosmin. “Răscoala ca revoluție literară. 1907 în romanele românești interbelice și postbelice.” In *Revolutions. The Archeology of Change*, edited by Emanuel Grosu, Anca-Diana Bibiri, Camelia Grădinescu, Andreea Mironescu, and Roxana Patraș, 371–378. Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2017.
- Călinescu, G. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* [The History of Romanian Literature from Origins to the Present]. Ediția a doua, revăzută și adăugită. București: Minerva, 1982.
- Cazamian, Louis. *Le roman social en Angleterre (1830-1850)*. Paris: Société nouvelle de librairie et d’édition, 1904.
- Charles-Brun, Jean. *Le roman social en France au XIXe siècle*. Paris: V. Giard & E. Brière Libraires-Éditeurs, 1910.
- Childers, Joseph W. “Industrial Culture and the Victorian Novel”. In *The Cambridge Companion to the Victorian Novel*, edited by Deirdre David, 77–96. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Cioculescu, Șerban, Vladimir Streinu, and Tudor Vianu. *Istoria literaturii române moderne* [History of Modern Romanian Literature]. București: Eminescu, 1985.
- Cohen, Margaret. *The Sentimental Education of the Novel*. Princeton: Princeton University Press, 1999.
- Cornis-Pope, Marcel. “The Search for a Modern, Problematising Historical Consciousness: Romanian Historical Fiction and Family Cycles.” In *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries, Vol. I*, edited by Marcel Cornis-Pope and John Neubauer, 499–505. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Co., 2004.
- De Groot, Jerome. *The Historical Novel*. London/New York: Routledge, 2010.

- Drăgan, Ioana. *Romanul popular în România. Literar și paraliterar* [The Popular Novel in Romania. Literary and Paraliterary]. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2006.
- Florea, Rodica. "Romanul sadovenian – social și de moravuri – până la primul război mondial" [Sadoveanu's Social and Moral Novels Until the First World War]. *Revista de istorie și teorie literară*, nr. 4 (1970): 523-536.
- Fusillo, Massimo. "Aethiopika (Heliodorus, Third or Fourth Century)." In *The Novel: Forms and Themes*. vol. 2. edited by Franco Moretti, 131-137. Princeton: Princeton University Press, 2006.
- Gârdan, Daiana. "Evoluția romanului erotic românesc din prima jumătate a secolului al XX-lea. Între exercițiu și canonizare" [The Evolution Of The Romanian Erotic Novel From The First Half Of The 20th Century. Between Exercise and Canonization]. *Transilvania* no. 7 (2018): 5-10.
- Gârdan, Daiana. "The Great Female Unread. Romanian Women Novelists in the First Half of the Twentieth Century: A Quantitative Approach." *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 4, no. 1 (2018): 109-124.
- Gârdan, Daiana. "Tipologiile romanului românesc și provocările cercetării cantitative. Cazul romanului social și de moravuri" [The Typologies of the Romanian Novel and the Challenges of Quantitative Research]. *Caietele Sextil Pușcariu* 4 (2019): 418-427.
- Goldiș, Alex, Cosmin Borza, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, Dragoș Varga, and David Morariu. "Poli de producție ai romanului românesc (1901-1932)" [Production Centers of the Romanian Novel (1901-1932): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 45-52.
- Huyssen, Andreas. *After the Great Divide: Modernism, Mass Culture, Postmodernism*. Bloomington: Indiana University Press, 1986.
- Iovănel, Mihai. "Literatura polițistă [Detective Fiction]". In *Dicționarul general al literaturii române* [The General Dictionary of Romanian Literature], second edition, vol. 4, edited by Eugen Simion, 777-781. Bucharest: Muzeul Literaturii Române, 2017.
- Lukács, Georg. *Romanul istoric* [The Historical Novel], vol. 1-2. Translated by Ion Roman. Bucharest: Editura Minerva, 1978.
- Manolescu, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură* [The Critical History of Romanian Literature]. Pitești: Paralela 45, 2008.
- Melville Logan, Peter, ed. *The Encyclopedia of The Novel*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2011.
- Modoc, Emanuel, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Andreea Coroian-Goldiș, Radu Vancu, and Vlad Pojoga. "Geografia romanului românesc (1901-1932): arealul național" [The Geography of the Romanian Novel (1901-1932): The National Areal]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 12-21.
- Perpessicius. *Mențiuni de istoriografie literară și folclor (1948-1956)*. București, E.S.P.L.A., 1957.
- Pojoga, Vlad, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, and Denisa Frătean. "Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)" [Identity and Diversity in the Romanian Novel (1844-1932)]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 33-44.
- Raicu, Lucian. "Dezvoltarea romanului social – un fenomen caracteristic al noii noastre literaturi", *Viața românească*, nr. 12 (1955): 182-195.
- Ralea, Mihai. "De ce nu avem roman?" [Why Don't We Have a Novel]. In *Scrieri*, vol. 2, edited by N. Tertulian, 82-91. Bucharest: Editura Minerva, 1972.
- Schellinger, Paul. *The Encyclopedia of the Novel*, vol. I-II. New York: Routledge, 1998.
- Terian, Andrei. "Big Numbers. A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania." *Transylvanian Review* 28, suppl. 1 (2019): 55-71.
- Terian, Andrei, Daiana Gârdan, Cosmin Borza, David Morariu, and Dragoș Varga. "Genurile romanului românesc în secolul al XIX-lea. O analiză cantitativă." [The Genres of the 19th Century Romanian Novel. A Quantitative Analysis]. *Transilvania* 48, nr. 10 (2019): 17-28.
- Vancu, Radu, Alex Goldiș, Ovio Olaru, Vlad Pojoga, Teodora Susarenco, Denisa Frătean, and Ștefan Baghiu, "Temporalitatea internă a romanului românesc (1844-1932)" [The Internal Temporaity of the Romanian Novel (1844-1932)], *Transilvania*, no. 10 (2020): 22-32.

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1900-1932*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național. Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

A LITERATURE REVIEW OF NLP APPROACHES TO FAKE NEWS DETECTION AND THEIR APPLICABILITY TO ROMANIAN-LANGUAGE NEWS ANALYSIS

Costin BUSIOC, Stefan RUSETI, Mihai DASCALU

Universitatea Politehnica din București
Politehnica University of Bucharest
Personal e-mail: mihai.dascalu@me.com

A LITERATURE REVIEW OF NLP APPROACHES TO FAKE NEWS DETECTION AND THEIR APPLICABILITY TO ROMANIAN-LANGUAGE NEWS ANALYSIS

Fighting fake news is a difficult and challenging task. With an increasing impact on the social and political environment, fake news exert an unprecedentedly dramatic influence on people's lives. In response to this phenomenon, initiatives addressing automated fake news detection have gained popularity, generating widespread research interest. However, most approaches targeting English and low-resource languages experience problems when devising such solutions. This study focuses on the progress of such investigations, while highlighting existing solutions, challenges, and observations shared by various research groups. In addition, given the limited amount of automated analyses performed on Romanian fake news, we inspect the applicability of the available approaches in the Romanian context, while identifying future research paths.

Keywords: fake news identification, Natural Language Processing Techniques, Romanian language

Introduction and Fake News Characterization

Against the changes the world is currently facing, an increasing number of daily tasks are moving online, including reading the news and being informed about relevant topics. The increase in the volume of information made available led, in turn, to fake news dissemination becoming a trending topic on the Internet. Recent events such as the COVID-19 pandemic have shown that fake news exerts a significant negative influence on societies by highlighting stories that do not necessarily report on facts.¹ Moreover, fake news serves to misinform people and manipulate their opinions for several reasons.²

Research communities expressed concern about this flood of misinformation and introduced automated fake news identification solutions based on Natural Language Processing (NLP) techniques. In this study,

we reference existing datasets and related work in the analysis of English fake news, discuss potential detection techniques for Romanian fake news, as well as establish future work plans for this research initiative.

Literature Review

In this section, we discuss frequently employed methods for compiling fake news corpora, alongside the machine learning solutions developed to analyze data and build classifiers capable of distinguishing between fake and true news.

Datasets

A challenging and crucial step in fake news identification consists of building a relevant corpus containing labeled articles. However, the effort required to compile a clear

and objective set of articles, especially one containing thousands of entries, is quite high, as is evident from the analysis performed by Hassan et al.³ In order to reduce the time and energy invested in such activities, certain research groups empower that the content generated by specific entities is objective and describes facts – for example, CNN⁴ and PolitiFact⁵.

The Fake News Challenge

One of the most important datasets that is intensively used for testing machine learning models is The Fake News Challenge (FNC-1).⁶ The challenge tackles a slightly different, but related task, namely stance detection, whereby the system is presented with the headline and the content of the article, and programmed to decide if the content agrees, disagrees, discusses, or is completely unrelated to the headline. The decision to tackle stance detection instead of the general fake news detection problem was influenced by the difficulty of achieving the latter, even for humans. This specific task is more effectively approached by machine learning models; in this manner, the challenge could attract more attention from researchers and, in turn, solving this challenge would bring the research community a step closer to identifying fake news. Human fact checkers can use such a tool to gather different opinions for a specific headline, which considerably reduces the time needed to research a given subject. The challenge is based on the Emergent dataset,⁷ which contains 300 claims and 2,595 associated news articles. New headlines were added and paired with the news articles, resulting in almost 50,000 training examples with an associated stance type.

Satires

Although serving a different purpose, satires are stories which can still be considered fake as their nature is to present events by extrapolating facts in a humorous way. The concept of satires is deeply discussed by Rubin et al.⁸ because satires are definitely encouraging the fake news trend, without having this intention. Satires are written in such a way that people with certain interests and a specific sense of humor can understand the joke; however, such text may easily become viral, with other groups of people interpreting the story as completely true. In addition, it is highly possible for such texts to get mixed up with serious news articles and be intensively shared on social media platforms as they usually focus on general interest topics, such as public figures or politics. Since social media platforms only highlight the title of articles, it is not that difficult for people to limit their attention to one or two sentences, and not read the entire story in order to get a sense of the underlying humor. Rubin et al. pinpoint out that, at the time of writing, several of the most read sources are also the least trustworthy, indicating the ease of an unreliable source to become a trusted source of information.

Drawing on the link between fakes news and satire, the corpus Rubin et al. compiled for their experiment comprises of 360 articles, which were added via a 2-step process. First, they collected 120 satires from 2 sources and 120 valid articles from 2 sources. The subjects were split across 12 different categories such as science, business and civics, and the groups of articles were complementary, so as to include similar topics in both a satirical and an objective manner. Second, 120 more articles were collected to add more diversity on the source set.

While analyzing the semantic differences between satires and legitimate articles, a series of interesting facts emerged. For example, satires usually quote obsessively to build up to the story's punchline, whereas real articles merely report on facts. There is also common practice for satires to start the story by reiterating the title and to wrap it up with a humorous conclusion. Based on these observations, characteristics like humor, absurdity, grammar, negative affect, and punctuation were defined for the analyzed texts, with a view to outlining a classification model.

ClaimBuster

ClaimBuster⁹ is a tool which detects check-worthy sentences in political discourses and debates, highlighting pieces from candidates' speeches that may require additional attention. Such a solution reduces the time journalists invest in interpreting complex discourses, by spotting top priority phrases in need of a check-worthy analysis before becoming viral and misinforming citizens through controversial information. Roughly 20,000 sentences from the past 15 US Presidential Elections were selected to be analyzed and categorized by volunteers according to one of the following three categories: "Non-Factual Sentence (NFS)" – sentences that contain subjective information or words that do not contain fact related data, "Unimportant Factual Sentence (UFS)" – sentences reporting on well-known information or essential data, "Check-worthy Factual Sentence (CFS)" – sentences that actually need to be identified and feature potential misleading information.

The volunteers interacted with the labeling process through a web page where random sentences were selected to be tagged accordingly. The process provided more contextual details on the sentences to identify the category as effectively as possible and avoid producing entries the compilers felt unsure of. All volunteers were trained before actually using the platform, and most of them were students, professors, and journalists. In addition, payments were offered to stimulate the volunteers' attention, with rewards being awarded in accordance with the number of sentences labeled and their length. Once a specific phrase was similarly classified by multiple users, the label was considered final and was not shown again to future users.

Additional measures were taken to ensure the volunteers'

attention and the quality of data they produced. A subset of statements was pre-annotated by experts, thus providing clear baselines; these statements were randomly sent for classification to volunteers, and a quality user index was created for each participant. The index influenced both the level of trust in selecting the statement labels and the formula whereby the financial rewards of the volunteers were calculated. Once the data were completely annotated, the next steps consisted of applying a binary supervised learning classification algorithm, which clusters check-worthy sentences under one category, and the other two types of sentences under another.

Politifact

Politifact¹⁰ is also referenced by Wang,¹¹ where 12,800 short-statements were uniformly selected based on 6 categories defined by Politifact: pants-fire, false, barely-true, half-true, mostly-true, and true. “The problem of fake news detection is more challenging than detecting deceptive reviews” is highlighted in the paper, as a side note to the 2016 US Presidential Elections. The LIAR dataset described by the paper introduces the potential of applying Machine Learning algorithms to analyze such statements and classify politics-related information, by defining a structured, annotated, and large enough dataset for such experiments.

FEND

More recently, Zhang et al.¹² emphasized how a continuously updated source of truth corpus can alleviate the limitations of applying an algorithm that does not have a sufficient degree of generality to new, unseen articles. By developing the algorithm for such a database, deceptive information would constantly be highlighted and marked for double checking.

FEND (Fake News Detection), the architecture proposed by the authors, is centered on the idea of clustering news with similar subjects into groups, in order to easily compare fake articles with real ones addressing the same topic. The underlying assumption was that CNN and New York Times are legitimate news providers. The authors defined the concept of an event, consisting of a (subject, verb, object) tuple and a topic, represented by a subject and object pair. The initial step consisted of identifying events and topics for every news article, while building clusters that share a similar subset of topics in that group, whereas different clusters do not share common topics in their representative subset.

Two popular algorithms were used to obtain the clusters, Affinity Propagation and K-Means. One large difference between them is that K-Means requires the number of clusters to be defined beforehand, whereas Affinity Propagation does not depend on such preliminary data. First, the Affinity Propagation algorithm was applied to the articles compiled from CNN and the New York Times. The number of clusters

obtained were used as input for the K-Means algorithm, which generated a second set of clusters. The authors discovered that the two algorithms returned identical results for the given dataset.

Labelling a new article as true or false is effected through two simple processes: if the clustering algorithm does not redirect the article to an already true built cluster, the article is considered false. If it can be integrated into one of the clusters, the topics of the article are compared to topic of the cluster, and a specific value is attributed based on the threshold value.

Four datasets from different sources known to post tendentious information were created to test fake news detection as follows: advocate.com, naturalnews.com, greenvillegazette.com and politicot.com. The process of identifying fake news consisted of a two-step filtering. First, the clustering is used to detect fake news based on topics known to be fake. Secondly, a credibility score is given based on the differences between the events in a cluster and the events from the analyzed articles. By experimenting with different threshold values for the credibility score, accurate detection results were ultimately obtained, averaging a success rate of 97% with a threshold value of 0.7. In addition, a second experiment was performed with a folding test approach: 75% of the legitimate CNN and New York Times articles being used in the train clustering step, and several random articles from the remaining 25% were mixed with fake news from one of the selected 4 fake sources. The accuracy ranged between 89.55% and 93.77% for the four experiments (one for each fake news article).

Fake News Identification Methods

As most datasets are not large enough to train complex neural networks, classical algorithms were used to tackle the problem of fake news identification. For example, Rubin et al.¹³ used a SVM model on their corpus. The results obtained after deploying a ten-fold cross validation process to juxtapose several mixes of characteristics with Tf-Idf vector representations are as follows: 85% accuracy with a 89% recall when using absurdity (i.e., a heuristic accounting for the unexpected introduction of newly named entities in the final sentence of satirical news); 93% accuracy with 82% recall, in the cases were either grammar or punctuation were assessed, and 90% accuracy with 84% recall, when all the features were taken into consideration.

In the case of ClaimBuster, the classification step consisted of several algorithms and experiments based on supervised learning methods, including Multinomial Naive Bayes Classifier (MNB; Kibriya et al.¹⁴), Support Vector Machine (SVM; Crammer and Singer¹⁵), and Random Forest Classifier (RFC; Hassan et al.¹⁶). The models included features such as sentence sentiment and word or part-of-speech counts. Since the size of the dataset grew, the SVM model was the only framework to

preserve a high level of accuracy, averaging a precision rate of 72%, a recall of 67%, and an accuracy of 96% when compared to the top 100 phrases.

During the 2016 US Presidential Elections, ClaimBuster covered the debates alongside two trusted entities, CNN and Politifact, in an attempt to identify the check-worthy sentences in the candidates' speeches; 40% of the selected items were commonly singled out, whereas 25% of the sentences were only marked by ClaimBuster, therefore highlighting its potential for success in such scenarios.

The classifiers experimented on the LIAR dataset¹⁷ consisted of a majority baseline, a regularized logistic regression classifier (LR), an SVM, a bi-directional long short-term memory networks model (Bi-LSTMs)¹⁸, and a convolutional neural network model (CNNs)¹⁹. Among the solutions, the CNN approach surpassed the other ones, achieving a .270 accuracy on the 6-classes classification task.

Several models were tested on FNC-1, which is large enough to test more complex NLP models. Bhatt et al.²⁰ experimented with the usual methods used in NLP for encoding and then comparing two fragments of text, like CNN, BiLSTM, BiLSTM with attention, or CNN + BiLSTM. All these models did not fare well, performing worse than a simple TF-IDF baseline. Instead, Bhatt et al. combined a pretrained skip-thought network to generate embeddings for the headline, and the text with TF-IDF vectors, together with hand-crafted features counting the overlap of words and character n-grams from the two texts. Until Transformer-based models²¹ started being used in NLP tasks, this was the best performing solution on the FNC-1 dataset with a weighted accuracy of 83%. Slovikovskaya²² tested the more popular Transformer architectures, like Bert²³, XLNet²⁴, and RoBERTa²⁵ on the FNC-1 dataset, and improved the best result significantly, with RoBERTa achieving a weighted accuracy of more than 89%.

Potential Automated Detection Tools for Romanian-Language Fake News

Particular attention must be paid to Romania and the Republic of Moldova, as in the case of low-resource languages. Fake news has not yet been the topic of major public debates, neither in the mass media nor in academic national journals. Yet the 2018 Flash Eurobarometer showed that Romania is the European country with the highest incidence of consumers to use and trust unfiltered online content. Numerous government and independent reports have signaled that, in this country, the dissemination of fake news is not only a consequence of an "orchestrated misinformation" campaign²⁶ but also "a threat to national security."²⁷ Therefore, the apparent lack of impact of fake news on Romanian society is an indication not of the relative absence of the phenomenon but of insufficient observation and understanding. An in-depth analysis of fake news in the Romanian language is not only a priority but also a matter of urgency.²⁸

As with any other task, the construction of a fake news classifier must start with a dataset of labeled examples. As seen in other studies, building such a dataset is a difficult and laborious task, which involves multiple annotators in order to reduce the level of subjectivity in the dataset. In addition, it is of paramount importance to produce a clear definition, which prevents the phenomenon from being mistaken for other similar types of discourse. To this end, we envision fake news as a narrative microgenre of the journalistic discourse whereby false information or inferences are willfully disseminated with a view to producing an immediate practical effect in the target audience. The corpus could be developed on a taxonomy of 6 surveyed types of news: (i) true news, (ii) plausible news, (iii) propaganda news, (iv) fabricated news, (v) fictional news, and (vi) satirical news. Of them, only categories (iii) and (iv), in which facts themselves are fabricated, are fake news in every sense of the concept, with the other categories serving to single out and delineate the former two.

An approach similar to Zhang et al.'s²⁹ can be adopted here, in that a relatively small number of highly credible sources may be used as reference points. This way, the dataset construction could be substantially simplified, yet in turn, the variability of subjects and writing styles would be significantly reduced. This might limit the capability of the model to generalize for new uncharted texts. Our goal is to build a large and diversified dataset with articles from multiple sources that cover as many subjects as possible. This is the main setback encountered when constructing an accurate classifier, as pretrained Natural Language Processing models like RoBERT³⁰ are already available for Romanian. From this point of view, previous analyzes, such as Dragomir et al.³¹ and Terian et al.³² can serve as possible models.

Conclusions and Future Work

In this paper, we highlighted the impact of fake news at a social level and examined the challenges faced when combating this phenomenon, which can be successfully addressed by devising automated detection methods. We assessed the available solutions, potential obstacles, the results obtained by using various NLP techniques, and the data recent experiments relied on. Drawing on the existing international literature, and in places on our own related research findings, we also outlined potential approaches to the automated detection of Romanian fake news articles and the key points at issue.

Acknowledgement:

This work was supported by a grant of the Romanian Ministry of Education and Research, CNCS - UEFISCDI, project number PN-III-P1-1.1-TE-2019-1794, within PNCDI III.

Notes:

1. Gordon Pennycook, Jonathon McPhetres, Yunhao Zhang, Jackson J. Lu, and David G. Rand. "Fighting COVID-19 Misinformation on Social Media: Experimental Evidence for a Scalable Accuracy-nudge Intervention." *Psychological Science* 31, no. 7 (2020). Hunt Allcott, Matthew Gentzkow, and Chuan Yu. "Trends in the Diffusion of Misinformation on Social Media." *Research and Politics* 6, no. 2 (2019): 1-8.
3. Naeemul Hassan, Fatma Arslan, Chengkai Li, and Mark Tremayne, "Toward Automated Fact-checking: Detecting Check-worthy Factual Claims by Claimbuster," *Proceedings of the ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining*, Part F1296 (New York: ACM, 2017), 1803-1812.
4. CNN. Retrieved November 2, 2020, from <https://edition.cnn.com/>
5. PolitiFact. Retrieved November 2, 2020, from <https://www.politifact.com/>
6. See <http://www.fakenewschallenge.org>
7. William Ferreira and Andreas Vlachos, "Emergent: A Novel Data-set for Stance Classification," *Proceedings of the 2016 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies, NAACL HLT 2016*, 1 (San Diego: ACL, 2016), 1163-1168.
8. Victoria Rubin, Niall Conroy, Yimin Chen, and Sarah Cornwell, "Fake News or Truth? Using Satirical Cues to Detect Potentially Misleading News," *Proceedings of the Second Workshop on Computational Approaches to Deception Detection* (San Diego, ACL, 2016), 7-17.
9. Hassan, Arslan, Li, and Tremayne, "Toward Automated Fact-checking."
10. PolitiFact. Retrieved November 2, 2020, from <https://www.politifact.com/>
11. William Yang Wang, "'Liar, liar pants on fire': A New Benchmark Dataset for Fake News Detection." *ACL 2017: 55th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics, Proceedings of the Conference (Long Papers)*, 2 (Vancouver: ACL, 2017), 422-426.
12. Chao Zhang, Ashish Gupta, Christian Kauten, Amit V. Deokar, and Xiao Qin, "Detecting Fake News for Reducing Misinformation Risks Using Analytics Approaches," *European Journal of Operational Research* 279, no. 3 (2019): 1036-1052.
13. Rubin, Conroy, Chen, and Cornwell, "Fake News or Truth?"
14. Ashraf M. Kibriya, Eibe Frank, Bernhard Pfahringer, and Geoffrey Holmes, "Multinomial Naive Bayes for Text Categorization Revisited," *Australasian Joint Conference on Artificial Intelligence* (Berlin-Heidelberg: Springer, 2004), 488-499.
15. Crammer, Koby and Yoram Singer, "On the Algorithmic Implementation of Multiclass Kernel-based Vector Machines," *Journal of Machine Learning Research* 2 (2001): 265-292.
16. Hassan, Arslan, Li, and Tremayne, "Toward Automated Fact-checking."
17. Wang, "'Liar, liar pants on fire': A New Benchmark Dataset for Fake News Detection."
18. Sepp Hochreiter and Jürgen Schmidhuber, "Long Short-term Memory," *Neural Computation* 9, no. 8 (1997): 1735-1780; Graves, Alex, and Jürgen Schmidhuber, "Frame-wise Phoneme Classification with Bidirectional LSTM and Other Neural Network Architectures," *Neural Networks* 18, no. 5-6 (2005): 602-610.
19. Yoon Kim, "Convolutional Neural Networks for Sentence Classification," *Proceedings of the 2014 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP)* (Doha, Qatar: ACL, 2014), 1746-1751.
20. Gaurav Bhatt, Aman Sharma, Shivam Sharma, Ankush Nagpal, Balasubramanian Raman, and Ankush Mittal, "Combining Neural, Statistical and External Features for Fake News Stance Identification," *WWW '18: Companion Proceedings of the The Web Conference* (International World Wide Web Conferences Steering Committee Republic and Canton of Geneva, Switzerland, 2018), 1353-1357.
21. Ashish Vaswani, Noam Shazeer, Niki Parmar, Jakob Uszkoreit, Llion Jones, Aidan N. Gomez, Łukasz Kaiser, and Illia Polosukhin, "Attention Is All You Need," *Advances in Neural Information Processing Systems* (New York: Curran Associates, 2017), 5998-6008.
22. Valeriya Slovikovskaya and Giuseppe Attardi, "Transfer Learning from Transformers to Fake News Challenge Stance Detection (FNC-1) Task," *Proceedings of the 12th Language Resources and Evaluation Conference* (Marseille: European Languages Resources Association, 2020), 1211-1218.
23. Jacob Devlin, Ming-Wei Chang, Kenton Lee, and Kristina Toutanova, "Bert: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding," *Proceedings of NAACL-HLT 2019* (Minneapolis, Minnesota: ACL, 2019), 4171-4186.
24. Yang, Zhilin, Zihang Dai, Yiming Yang, Jaime Carbonell, Russ R Salakhutdinov, and Quoc V. Le, "XLNet: Generalized Autoregressive Pretraining for Language Understanding," *Advances in Neural Information Processing Systems* 32 (New York: Curran Associates, 2019), 5753-5763.
25. Yinhan Liu, Myle Ott, Naman Goyal, Jingfei Du, Mandar Joshi, Danqi Chen, Omer Levy, Mike Lewis, Luke Zettlemoyer, and Veselin Stoyanov, "RoBERTa: A Robustly Optimized BERT Pretraining Approach," *arXiv preprint arXiv:1907.11692*, 2019.
25. Sorin Ioniță and Septimiu Pârnu, *Fake news în România și Moldova. Dezinformarea, proasta guvernare și combaterea lor în Europa de Est* (Bucharest: EFOR, 2019).
27. Iuliana Grigore and Andrada Halgaș, "'Fabricate' pentru România. Interese ascunse în știrile false", *Intelligence*, 9 Jan. 2019. <https://intelligence.sri.ro/fabricate-pentru-romania-interese-ascunse-stirile-false/>
28. Anca-Simina Martin and Simina-Maria Terian, "Știrile false: limite și perspective ale analizei lingvistice," *Transilvania* 49, no.

- 10 (2020): 72–77.
29. Chao Zhang, Ashish Gupta, Christian Kauten, Amit V. Deokar, and Xiao Qin, “Detecting Fake News for Reducing Misinformation Risks Using Analytics Approaches,” *European Journal of Operational Research* 279, no. 3 (2019): 1036–1052.
30. Mihai Masala, Stefan Ruseti, and Mihai Dascalu, “RoBERT – A Romanian BERT Mode,” *Proceedings of COLING 2020* (Barcelona: ACL, 2020). Online.
31. Isabela-Anda Dragomir, Maria-Dorinela Sirbu, Mihai Dascalu, Simina-Maria Terian, and Stefan Trausan-Matu, “Exploring Differences in NATO Discourses Using the ReaderBench Framework,” *University Politehnica of Bucharest Scientific Bulletin – Series C* 82, no. 1 (2020): 3–18.
32. Simina-Maria Terian, Teodor-Mihai Cotet, Maria-Dorinela Sirbu, Mihai Dascalu, and Stefan Trausan-Matu. “Discourses of Economic Crisis in Romanian Media: An Automated Analysis Using the ReaderBench Framework.” *Transylvanian Review* 28, Suppl. 1 (2020): 245–260.

Bibliography:

- Allcott, Hunt, Matthew Gentzkow, and Chuan Yu. “Trends in the Diffusion of Misinformation on Social Media.” *Research and Politics* 6, no. 2 (2019): 1–8.
- Bhatt, Gaurav, Aman Sharma, Shivam Sharma, Ankush Nagpal, Balasubramanian Raman, and Ankush Mittal. “Combining Neural, Statistical and External Features for Fake News Stance Identification.” In *WWW '18: Companion Proceedings of the The Web Conference*, 1353–1357. International World Wide Web Conferences Steering Committee Republic and Canton of Geneva, Switzerland, 2018.
- CNN. Retrieved November 2, 2020, from <https://edition.cnn.com/>
- Crammer, Koby and Yoram Singer. “On the Algorithmic Implementation of Multiclass Kernel-based Vector Machines.” *Journal of Machine Learning Research* 2 (2001): 265–292.
- Devlin, Jacob, Ming-Wei Chang, Kenton Lee, and Kristina Toutanova. “Bert: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding.” In *Proceedings of NAACL-HLT 2019*, 4171–4186. Minneapolis, Minnesota: ACL, 2019.
- Dragomir, Isabela-Anda, Maria-Dorinela Sirbu, Mihai Dascalu, Simina-Maria Terian, and Stefan Trausan-Matu. “Exploring Differences in NATO Discourses Using the ReaderBench Framework.” *University Politehnica of Bucharest Scientific Bulletin – Series C* 82, no. 1 (2020): 3–18.
- Ferreira, William, and Andreas Vlachos. “Emergent: A Novel Data-set for Stance Classification.” In *Proceedings of the 2016 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies, NAACL HLT 2016*, 1, 1163–1168. San Diego: ACL, 2016.
- Graves, Alex, and Jürgen Schmidhuber. “Framewise Phoneme Classification with Bidirectional LSTM and Other Neural Network Architectures.” *Neural Networks* 18, no. 5–6 (2005): 602–610.
- Grigore, Iuliana, and Andrada Halgaș. “‘Fabricate’ pentru România. Interese ascunse în știrile false [‘Made’ for Romania: Hidden Interests in Fake News].” *Intelligence*, 9 Jan. 2019. <https://intelligence.sri.ro/fabricate-pentru-romania-interese-ascunse-stirile-false/>
- Hassan, Naeemul, Fatma Arslan, Chengkai Li, and Mark Tremayne. “Toward Automated Fact-checking: Detecting Check-worthy Factual Claims by Claimbuster.” In *Proceedings of the ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining*, Part F1296, 1803–1812. New York: ACM, 2017.
- Hochreiter, Sepp, and Jürgen Schmidhuber. “Long Short-term Memory.” *Neural Computation* 9, no. 8 (1997): 1735–1780.
- Ioniță, Sorin, and Septimiu Pârnu. *Fake news în România și Moldova. Dezinformarea, proasta guvernare și combaterea lor în Europa de Est* [Fake News in Romania and Moldova: Misinformation, Bad Governance, and the Fight Against Them in Eastern Europe]. Bucharest: EFOR, 2019.
- Kibriya, Ashraf M., Eibe Frank, Bernhard Pfahringer, and Geoffrey Holmes. “Multinomial Naive Bayes for Text Categorization Revisited.” In *Australasian Joint Conference on Artificial Intelligence*, 488–499. Berlin-Heidelberg: Springer, 2004.
- Kim, Yoon. “Convolutional Neural Networks for Sentence Classification.” In *Proceedings of the 2014 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP)*, 1746–1751. Doha, Qatar: ACL, 2014.
- Liu, Yinhan, Myle Ott, Naman Goyal, Jingfei Du, Mandar Joshi, Danqi Chen, Omer Levy, Mike Lewis, Luke Zettlemoyer, and Veselin Stoyanov. “RoBERTa: A Robustly Optimized BERT Pretraining Approach.” arXiv preprint arXiv:1907.11692, 2019.
- Martin, Anca-Simina, and Simina-Maria Terian. “Știrile false: limite și perspective ale analizei lingvistice [Fake News: Limits and Perspectives of Linguistic Analysis].” *Transilvania* 49, no. 10 (2020): 72–77.
- Masala, Mihai, Stefan Ruseti, and Mihai Dascalu. “RoBERT – A Romanian BERT Mode.” In *Proceedings of COLING 2020*. Online. Barcelona: ACL, 2020.
- Pennycook, Gordon, Jonathon McPhetres, Yunhao Zhang, Jackson J. Lu, and David G. Rand. “Fighting COVID-19 Misinformation on Social Media: Experimental Evidence for a Scalable Accuracy-nudge Intervention.” *Psychological Science* 31, no. 7 (2020): 770–780.

- PolitiFact. Retrieved November 2, 2020, from <https://www.politifact.com/>
- Rubin, Victoria, Niall Conroy, Yimin Chen, and Sarah Cornwell. "Fake News or Truth? Using Satirical Cues to Detect Potentially Misleading News." In *Proceedings of the Second Workshop on Computational Approaches to Deception Detection*, 7–17. San Diego, ACL, 2016.
- Slovikovskaya, Valeriya, and Giuseppe Attardi. "Transfer Learning from Transformers to Fake News Challenge Stance Detection (FNC-1) Task." In *Proceedings of the 12th Language Resources and Evaluation Conference*, 1211–1218. Marseille: European Languages Resources Association, 2020.
- Terian, Simina-Maria, Teodor-Mihai Cotet, Maria-Dorinela Sirbu, Mihai Dascalu, and Stefan Trausan-Matu. "Discourses of Economic Crisis in Romanian Media: An Automated Analysis Using the ReaderBench Framework." *Transylvanian Review* 28, Suppl. 1 (2020): 245–260.
- Vaswani, Ashish, Noam Shazeer, Niki Parmar, Jakob Uszkoreit, Llion Jones, Aidan N. Gomez, Łukasz Kaiser, and Illia Polosukhin. "Attention Is All You Need." In *Advances in Neural Information Processing Systems*, 5998–6008. New York: Curran Associates, 2017.
- Yang, Zhilin, Zihang Dai, Yiming Yang, Jaime Carbonell, Russ R Salakhutdinov, and Quoc V. Le. "XLNet: Generalized Autoregressive Pretraining for Language Understanding." In *Advances in Neural Information Processing Systems* 32, 5753–5763. New York: Curran Associates, 2019.
- Wang, William Yang. "'Liar, liar pants on fire': A New Benchmark Dataset for Fake News Detection." In *ACL 2017: 55th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics, Proceedings of the Conference (Long Papers)*, 2, 422–426. Vancouver: ACL, 2017.
- Zhang, Chao, Ashish Gupta, Christian Kauten, Amit V. Deokar, and Xiao Qin. "Detecting Fake News for Reducing Misinformation Risks Using Analytics Approaches." *European Journal of Operational Research* 279, no. 3 (2019): 1036–1052.

ȘTIRILE FALSE: LIMITE ȘI PERSPECTIVE ALE ANALIZEI LINGVISTICE

Anca-Simina MARTIN, Simina-Maria TERIAN

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Lucian Blaga University of Sibiu

Personal e-mail: anca.martin@ulbsibiu.ro, simina.terian@ulbsibiu.ro

FAKE NEWS: LIMITS AND PERSPECTIVES OF LINGUISTIC ANALYSIS

This article sets out to offer an overview and a review of the latest linguistic research into fake news. To this end, the authors put forward a critical discussion of the paradigms and instruments deployed over the past decade to analyze and identify this textual (micro)genre, from natural language processing techniques to critical discourse analysis. The conclusion of our study is that a proper understanding of the fake news phenomenon can only be achieved by bringing together qualitative and quantitative methods.

Keywords: fake news, natural language processing, critical discourse analysis, quantitative vs. qualitative methods.

Premise pentru o abordare lingvistică a știrilor false

În studiul de față ne propunem să realizăm o trecere în revistă și, totodată, o evaluare a stadiului actual al cercetării fenomenului *fake news*, îndeosebi din unghiul de vedere al analizei lingvistice. În acest scop, abordarea noastră se sprijină pe trei premise definitorii.

În primul rând, ni se pare important să punctăm că noțiunea de *fake news* nu se referă pur și simplu la clasa „știrilor neadevărate”, care acoperă o tipologie mult mai largă de texte (nu doar *fake news*, ci și știri eronate, știri ficționale/imaginare, știri satirice sau parodice etc.). Toate acestea intră, dintr-un motiv sau altul, sub incidența „falsului” (sau a „neadevărului”), deși nu toate pot fi reduse la *fake news*. Aceasta se întâmplă deoarece *fake news* nu reprezintă doar niște texte „false”, ci niște texte concepute pentru a-și induce în mod deliberat în eroare cititorii. Cu alte cuvinte, *fake news* nu constituie doar un ansamblu eteroclit de texte care eșuează în a comunica „adevărul”; ele reprezintă, ca urmare a intenționalității specifice care stă la baza lor, un (micro)gen discursiv care merită descris în articulațiile sale caracteristice. Tocmai din acest motiv, traducerea *fake news* în limba română ca „știri false” rămâne problematică. În engleză, diferența de nuanță dintre „fals” și „falsificat” este sugerată exemplar de binomul *false news* vs. *fake news*.

În română, însă, din cauza absenței dubletului adjectival amintit, poate că o traducere mai adecvată a *fake news* ar fi aceea de „știri contrafăcute”. Totuși, având în vedere că în cercetarea românească actuală pare să se fi impus deja în exclusivitate sintagma „știri false”, o vom utiliza și noi în articolul de față, chiar dacă vom păstra față de ea o rezervă strategică.

În al doilea rând, în calitatea lor de (micro)gen discursiv, știrile false au făcut până acum obiectul a numeroase abordări, care au reunit majoritatea disciplinelor socio-umane prin instrumentarea unei perspective preponderent comunicative. E vorba, mai exact, despre o perspectivă care se bazează în primul rând pe teoriile comunicării și pe studiile media, dar care antrenează și alte științe sociale (sociologie, psihologie, economie, științe politice ș.a.). Cercetările de această factură – îi amintim aici doar pe Brian McNair, Nicole A. Cooke, Klaus Sachs-Hombach și Bernd Zywiets, Michael Adrian Peters *et al.*, Seth Ashley, Jessica Roberts și Adam Maksl, Innocent E. Chiluba și Sergei A. Samoilenko, Julian McDougall, precum și singura abordare mai amplă de acest fel din România, aceea a lui Marian Voicu¹ – au contribuit substanțial la o mai bună înțelegere a surselor, a condițiilor de apariție și de răspândire, a publicului și a consecințelor indirecte ale știrilor false. Totuși,

aceste studii nu au încercat să integreze și o descriere structurală/ formală/ lingvistică a *fake news* ca micro-gen discursiv, mulțumindu-se să le exploreze „cauzele și consecințele”². Or, în opinia noastră, orice studiu temeinic consacrat știrilor false trebuie să cuprindă și o componentă de analiză lingvistică a fenomenului, în absența căreia concluziile sale nu ar putea fi decât aproximative și/sau tangențiale obiectului investigat.

În al treilea rând, se ridică, desigur, și problema metodologiei și a instrumentelor la care ar trebui să recurgă o astfel de analiză lingvistică a *fake news*. Încă de la începuturile studierii acestui fenomen, cercetătorii au fost tentați de utilizarea și de optimizarea unor instrumente de detecție automată care să le poată pune astfel între paranteze propria subiectivitate și propriile *parti pris*-uri ideologice. Mai mult, abordările cantitativ-computaționale ale știrilor false au cunoscut de-a lungul ultimului deceniu o evoluție spectaculoasă atât sub raportul volumului de date pe care sunt capabile să îl proceseze, cât și sub acela al preciziei instrumentelor de analiză. Cu toate acestea, una dintre tezele centrale ale studiului nostru este că, în pofida progreselor indiscutabile ale cercetărilor cantitative, pentru analiza știrilor false nu este deloc oportun (cel puțin deocamdată) să se debaraseze de aportul metodelor calitative. Dimpotrivă, așa cum ne propunem să arătăm în continuare, abordările calitative pot contribui la elucidarea unor proprietăți și conexiuni fundamentale pentru înțelegerea adecvată a fenomenului *fake news*.

Detectoare de minciuni și saci de cuvinte

Știrile false propun adesea un discurs multimodal, care îmbină imaginea, materialele video și, cel mai important, conținutul textual cu caracter înșelător. În consecință, o bună parte din cercetările care analizează acest fenomen folosesc instrumente și concepte din zona lingvisticii. Cu toate că știrile false au o istorie îndelungată,³ apariția primelor studii dedicate lor și îndeosebi metodelor lingvisticii computaționale de a le identifica sunt de o dată relativ recentă, ceea ce sugerează că explorările fenomenului au depins într-o măsură importantă de progresele înregistrate în domeniul informaticii, care să permită procesarea automată de text și analizele calitative de ordin lexical și semantic.

Cercetările timpurii în acest domeniu mai evidențiază și influența pe care literatura din zona detectării limbajului înșelător a exercitat-o asupra studiului fenomenului știrilor false. În această categorie intră contribuții precum “The Lie Detector: Explorations in the Automatic Recognition of Deceptive Language”, în care Rada Mihalcea și Carlo Strapparava utilizează tehnici de procesare a limbajului natural pentru a demonstra că există clase de cuvinte frecvent folosite care diferențiază textele cu limbaj înșelător de cele cu conținut veridic. De exemplu, cei doi cercetători arată că, în primul tip de texte, domină categorii de cuvinte

ca YOU, OTHER, HUMANS,⁴ care marchează o distanțare de conținutul fals, „as if trying not to have the own self involved in the lies”, iar în cel de-al doilea gen de texte, se observă alegeri lexicale care denotă certitudini, „which is probably explained by the need of the speaker to explicitly use truth-related words as a means to emphasize the (fake) ‘truth’ and thus hide the lies”.⁵

Cercetări cum este cea derulată de Mihalcea și Strapparava au inspirat, mai aproape de momentul prezent, o serie de studii importante în domeniul știrilor false, care întrebunțează abordări lingvistice sau propun astfel de modalități de a aborda acest fenomen. Un exemplu de paradigmă lingvistică ce poate fi aplicată în acest domeniu este *Bag of Words* (BOW) sau reprezentarea datelor (*data representation*), potrivit căreia fiecare lexem dintr-un discurs, indiferent de dimensiuni sau tip, este tratat ca o entitate separată și de importanță egală în raport cu celelalte lexeme. Pentru a se depista dacă un discurs conține informații false, se analizează frecvența lexemelor individuale și a expresiilor multi-cuvânt (MWEs) identificate – părți de vorbire, pronume, conjuncții, cuvinte care denumesc locații sau emoții negative⁶ –, rezultând astfel o serie de *n*-grame. Acestea din urmă servesc mai apoi la identificarea unor tipare de utilizare a cuvintelor și implicit, a unor *pattern*-uri ale conținuturilor cu caracter fals.⁷ Dacă cercetarea derulată de Mihalcea și Strapparava sugera, prin alegerile lexicale ale autorilor de conținut mincinos, o distanțare a acestora de subiectul discursurilor vehiculate, autorii de știri false tind să folosească mai des verbe și pronume personale.⁸ Un exemplu de studiu bazat pe această abordare este cel derulat de Momchil Hardalov *et al.*, care arată că cele mai bune rezultate în detectarea știrilor false s-au obținut atunci când s-au luat în considerare aceste tipare, reprezentate prin *n*-grame, indicatori ai credibilității (utilizarea majusculei, punctuația, folosirea pronumelor, analiza sentimentelor) și semantici (*embeddings* și *DBPedia data*).⁹ Există, însă, și voci care contestă utilitatea abordării BOW în studiul știrilor false, argumentând că atunci când conținuturile sunt convertite în reprezentări numerice, nu se iau în considerare poziția lexemelor în enunț și contextul.¹⁰

De la PCFG la RST

Din acest motiv, se apelează adesea și la analize *deep syntax* în studiile dedicate discursurilor false. În contextul acesta, Gramaticile Probabilistice Independente de Context (PCFG) s-au dovedit un instrument util în transformarea enunțurilor în arbori de parsare (*parse trees*) sau reguli de rescriere,¹¹ care descriu diverse structuri sintactice cu grade diferite de reflectare a realității. Acestea permit apoi realizarea de analize gramaticale independente de context¹² prin raportare la tipare sintactice care provin din surse cunoscute și studiate de discurs înșelător. Song Feng *et al.*, de exemplu, au aplicat cu succes stilometria

sintactică unui corpus de recenzii disponibile pe situri ca *Yelp* și *TripAdvisor*, obținând o acuratețe de 85% în ceea ce privește reperarea celor cu conținut înșelător, cu mult peste performanțele obținute de Mihalcea și Strapparava, care s-au bazat în cercetarea lor pe atribute lexico-sintactice de suprafață.¹³ Dar, ca în studiile anterior menționate, se observă și aici o tendință de a încorpora alte abordări, precum BOW și *n*-grame, care au potențialul de a completa explorările sintactice.

Analizele semantice, așa cum am văzut în cazul cercetării lui Momchil Hardalov *et al.*, reprezintă și ele un liant pentru conectarea interdisciplinară a paradigmatelor de cercetare lingvistică a fenomenului *fake news*. O extensie a modelului care aduce laolaltă *n*-gramele și explorările sintactice, abordarea semantică pleacă de la premisa că, de exemplu, discursul unui autor care nu are cunoștințe legate de un eveniment va prezenta contradicții și omisiuni care nu se regăsesc în conținuturile veridice pe aceeași temă elaborate de alți autori.¹⁴ Pornind de la această premisă și de la paradigma N-GRAM+SYN propusă de Feng *et al.*, studiul Vanessei Wei Feng și al lui Graeme Hirst arată că, dacă recenziile diversilor autori sunt comparate cu atributele generale și specifice ale unui produs, gradul de adevăr al acestora poate fi calculat cu o eficiență ridicată. Cu alte cuvinte, dacă descrierile mai multor experiențe personale diferite prezintă un grad ridicat de compatibilitate, atunci cele care prezintă diferențe notabile se califică drept discursuri false.¹⁵ Adăugând acest nou indicator, C (Compatibilitate), modelului de lucru propus de Feng *et al.*, Feng și Hirst au reușit astfel să îmbunătățească performanțele obținute de predecesori, atingând o acuratețe de aproximativ 91% în ceea ce privește detectarea recenziilor false.¹⁶ Deși utilă și eficientă în acest context, Conroy *et al.* avertizează cu privire la potențiala inaplicabilitate a acestei metode în privința altor tipuri de discurs fals, de vreme ce „the ability to determine alignment between attributes and descriptors depends on a sufficient amount of mined content for profiles” și că asocierea corectă a descriptorilor cu atributele extrase poate constitui, în multe cazuri, o provocare.¹⁷

Dacă abordările anterioare se limitează la lexicul discursurilor false și caută să îl separe de context, paradigma Teoriei Structurii Retorice (RST) se apleacă tocmai asupra relațiilor care se stabilesc între elementele lingvistice din astfel de texte.¹⁸ În cercetările care întrebuintează acest instrumentar conceptual, diferențele de coerență și structură între discursurile false și cele veridice pot fi redată grafic, prin *Vector Space Modeling* (VSM), ceea ce permite mai apoi să se analizeze distanța acestora de anumiți centri de adevăr și minciună.¹⁹ Un astfel de studiu este cel propus de Victoria L. Rubin și Tatiana Lukoianova, care demonstrează că „[r]elations among discourse parts as well as the overall rhetorical structure seem to have

different patterns in truthful and deceptive stories” și că, astfel, analiza pragmatică a discursului poate aduce o contribuție importantă la eforturile de identificare a conținuturilor false.²⁰

O nouă paradigmă: analiza critică a discursului

Analiza discursului – înțeleasă în accepțiunea largă de „close study of language in use”, a lui Stephanie Taylor²¹ – s-a dovedit, până în prezent, una din cele mai ofertante metodologii de studiere a fenomenului *fake news*, fiind aplicată cu succes și generând rezultate promițătoare în cercetarea utilizării apelative a termenului și în ceea ce privește știrile false îndreptate împotriva vaccinării, de exemplu. *Stricto sensu*, cele mai importante contribuții vin, însă, din direcția analizei critice a discursului (CDA), al cărei scop este, în acest context, să decodifice rolul pe care îl joacă știrile false în promovarea și consolidarea anumitor raporturi de forțe între consumatorii și creatorii de astfel de conținut.

Apărută în 1989, odată cu publicarea volumului *Language and Power* de către Norman Fairclough, această paradigmă de analiză a discursului a început să fie aplicată studiului știrilor false cu precădere începând cu 2016, anul alegerilor prezidențiale precedente din Statele Unite, când platformele de știri care reclamau pericolele la care *fake news* expun principiile democrației erau ele însele acuzate că vehiculau conținut eronat, menit să inducă electoratul în eroare.²² Potrivit lui Johan Farkas și Jannick Schou, acest moment a transformat știrile false în ceea ce Ernesto Laclau numește „semnificant flotant”, și anume „a signifier used by fundamentally different and in many ways deeply opposing political projects as a means of constructing political identities, conflicts and antagonisms”.²³ Pe baza intervențiilor lui Donald Trump de pe rețelele sociale și a unui corpus de articole științifice și jurnalistice anglo-americane publicate între noiembrie 2016 și martie 2017, cei doi cercetători identifică trei momente care au contribuit decisiv la întrebuintarea știrilor false ca semnificant flotant, utilizat concomitent de anumite platforme de știri și de candidatul republican cu scopul de a critica, delegitima și exclude proiectul politic aflat în opoziție ideologică: (a) știrile false ca o critică adusă capitalismului digital, (b) politici de dreapta și canalelor de media partizane, (c) respectiv mediei liberale și *mainstream*.²⁴

Cu toate că nu enunță în termeni expliciti aceeași teză, Christopher A. Smith ajunge la o concluzie asemănătoare în „Weaponized iconoclasm in Internet memes featuring the expression ‘Fake News’”. Aplicând instrumentele analizei critice a discursului multimodal (MCDA) formulate de David Machin și Andrea Mayr unui corpus de 50 meme-uri *fake news* diseminate prin intermediul siturilor sociale în perioada cuprinsă între martie și aprilie 2018, cercetătorul observă, în mod similar, că și discursul digital neconvențional a cunoscut recent o transformare în ceea ce el numește „weaponized

iconoclastic multimodal propaganda (WIMP) discourse”, adică un „discurs multimodal iconoclastic de propagandă agresivă”.²⁵ Pe de altă parte, Smith arată că termenul de *fake news* constituie, în cazul meme-urilor, o sursă de atac unidirecțional, care vizează aproape în exclusivitate media liberală și *mainstream*, cum ar fi CNN, prin personalități emblematică ale postului precum Anderson Cooper și Jake Tapper.²⁶ Meme-urile studiate de Smith surprind, însă, și dimensiunea bidirecțională semnalată de Farkas și Schou, cu amendamentul că limbajul și suportul vizual utilizate în acest tip de meme-uri par doar la suprafață să ridiculizeze candidatul republican și/sau media partizană. În subsidiar, însă, ironia este îndreptată tot în direcția mediei liberale, care este acuzată indirect că încearcă să destabilizeze instituția prezidențială prin vehicularea de conținuturi cu caracter înșelător.²⁷

Într-o abordare bazată pe analiza critică a discursului, lingvistica corpusurilor și multimodalitatea socio-semiotică, Stefania M. Maci se îndepărtează de dimensiunea politică a discursului *fake news*, concentrându-se asupra dinamicii și strategiilor pe care acesta le utilizează pentru a pune la îndoială credibilitatea politicilor oficiale de vaccinare. Cercetătoarea arată că, în cazul știrilor false îndreptate împotriva vaccinelor, atitudinea care transpare din peste 45% din cele 16,768 tweet-uri studiate este una neutră, în sensul în care se reproduc fără sursă statistici și cifre cu scopul de a încuraja consumatorul să se informeze cu privire la efectele secundare ale vaccinelor.²⁸ În tweet-urile care îi identifică pe cei responsabili de obligativitatea lor, media oficială nu este asociată, ca în cazul știrilor false din zona politică, cu un pol al puterii care, în funcție de punctul de observație, vehiculează ori demontează *fake news*. În ceea ce privește știrile false anti-vaccin, canalele media *mainstream* nu se mai situează de o parte și de alta

a baricadei, ci devin, alături de medici și cercetătorii din domeniu, complici ai *Big Pharma* într-un plan elaborat al acestora din urmă de a-și maximiza profiturile.²⁹

Concluzii

Deși abordările de această factură se află încă la început, analiza critică a discursului se profilează încă de pe acum drept cel mai eficient instrument de investigare calitativă a fenomenului *fake news*. În plus, după cum o arată studiile lui Smith și Maci, forța euristică a CDA crește exponențial atunci când i se asociază concepte și metode de natură cantitativă și/sau computațională. În acest sens, trebuie reamintit că, așa cum arată Costin Busioc, Stefan Ruseti și Mihai Dascalu, de-a lungul ultimului deceniu instrumentele de detectare automată a știrilor false bazate pe tehnicile de procesare a limbajului natural au cunoscut îmbunătățiri spectaculoase, care le permit să abordeze acum fenomenul din unghiuri multiple și cu o acuratețe mult mai ridicată.³⁰ Un *framework* extrem de util în acest sens s-a dovedit a fi *ReaderBench*, care a facilitat deja analize de tipul acelor efectuate de Simina-Maria Terian *et al.*³¹ și de Isabela-Anda Dragomir *et al.*³² și pe care ne propunem să-l folosim și în cadrul studierii fenomenului știrilor false în limba română. Mai departe, în ceea ce privește contextualizarea datelor obținute prin detecție automată și explicarea lor cu referire la diverse cadre sociale, politice, economice, culturale ș.a., considerăm că analiza critică a discursului poate oferi aparatul metodologic cel mai adecvat pentru o asemenea operație.

Acknowledgement:

This work was supported by a grant of the Romanian Ministry of Education and Research, CNCS - UEFISCDI, project number PN-III-P1-1.1-TE-2019-1794, within PNCDI III.

Note:

1. Brian McNair, *Fake News: Falsehood, Fabrication and Fantasy in Journalism* (London-New York: Routledge, 2017); Nicole A. Cooke, *Fake News and Alternative Facts: Information Literacy in a Post-Truth Era* (Chicago: ALA Editions, 2018); Klaus Sachs-Hombach and Bernd Zywiets (eds.), *Fake News, Hashtags & Social Bots: Neue Methoden populistischer Propaganda* (Wiesbaden: Springer, 2018); Michael Adrian Peters *et al.* (eds.), *Post-Truth, Fake News: Viral Modernity & Higher Education* (Singapore: Springer Nature, 2018); Seth Ashley, Jessica Roberts and Adam Maksl, *American Journalism and "Fake News": Examining the Facts* (Santa Barbara-Denver: ABC-CLIO, 2018); Innocent E. Chiluwa and Sergei A. Samoilenko (eds.), *Handbook of Research on Deception, Fake News, and Misinformation Online* (Hershey: IGI Global, 2019); Julian McDougall, *Fake News vs Media Studies: Travels in a False Binary* (New York: Springer, 2019); Marian Voicu, *Matrioșka minciunilor: Fake news, manipulare, populism* (Bucharest: Humanitas, 2018).
2. McNair, *Fake News: Falsehood, Fabrication and Fantasy in Journalism*, 1.
3. Cercetările recente în arheologie conduse de Dr. Nicky Nielsen și Dr. Steven Snape au demonstrat că bătălia de la Kadesh între Ramses al II-lea și Muwatalli II, conducătorul Imperiului Hitit, care a condus la primul tratat de pace documentat istoric, nu s-a soldat, așa cum se credea, cu victoria absolută a faraonului egiptean și că prestigiul de care s-a bucurat acesta, sugerat de numeroasele monumente ridicate în cinstea virtuților sale militare, sunt poate primul exemplu de propagandă și *fake news*. Vezi Nicky Nielsen, "Cereal Cultivation and Nomad-sedentary Interactions at the Late Bronze Age Settlement of Zawiyet Umm el-Rakham," *Antiquity* 91, no. 360 (2017): 1561-1573; Michael Addelman, "New Evidence Shows Might of Pharaoh Ramses is Fake News," *The University of Manchester*, January 29, 2018.

4. Cei doi cercetători folosesc accepțiunea de „clasă de cuvinte” propusă de James Pennebaker și Martha Francis și cu care operează programul de analiză de text Linguistic Inquiry and Word Count (LIWC). Vezi James Pennebaker, Martha Francis, *Linguistic Inquiry and Word Count: LIWC* (Mahwah: Erlbaum Publishers, 1999) și Rada Mihalcea, Carlo Strapparava, “The Lie Detector: Explorations in the Automatic Recognition of Deceptive Language,” in *Proceedings of the ACL-IJCNLP 2009 Conference Short Papers*, ed. Keh-Yih Su *et al.* (Suntec, Singapore: Association for Computational Linguistics, 2009): 311.
5. Mihalcea and Strapparava, “The Lie Detector,” 312.
6. Joanna M. Burkhardt, “Combating Fake News in the Digital Age,” *Library Technology Reports* 53, no. 8 (2017): 16.
7. Dylan de Beer and Machdel Matthee, “Approaches to Identify Fake News: A Systematic Literature Review,” in *Integrated Science in Digital Age 2020*, ed. Tatiana Antipova (Cham: Springer, 2020), 17.
8. Joanna M. Burkhardt, “Combating Fake News,” 16.
9. Momchil Hardalov, Ivan Koychev, and Preslav Nakov, “In Search of Credible News,” in *Artificial Intelligence: Methodology, Systems, and Applications: 17th International Conference, AIMS 2016, Varna, Bulgaria, September 7–10, 2016, Proceedings*, ed. Christo Dichev and Gennady Agre (London: Springer, 2016), 178–179.
10. de Beer and Matthee, “Approaches to Identify Fake News,” 17.
11. Nadia Conroy, Victoria Rubin, and Yimin Chen, “Automatic Deception Detection: Methods for Finding Fake News,” in *Proceedings of the Association for Information Science and Technology* 52, no. 1 (2015): 2.
12. de Beer and Matthee, “Approaches to Identify Fake News,” 17.
13. Song Feng, Ritwik Banerjee, and Yejin Choi, “Syntactic Stylometry for Deception Detection,” in *Proceedings of the 50th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*, ed. Haizhou Li *et al.* (Jeju, Korea: Association for Computational Linguistics, 2012): 174.
14. Conroy, Rubin, and Chen, “Automatic Deception Detection,” 2.
15. Vanessa Wei Feng and Gaeme Hirst, “Detecting Deceptive Opinions with Profile Compatibility,” in *Proceedings of the Sixth International Joint Conference on Natural Language Processing*, ed. Ruslan Mitkov and Jong C. Park (Nagoya, Japan: Asian Federation of Natural Language Processing, 2013): 341.
16. Feng and Hirst, “Detecting Deceptive,” 345.
17. Conroy, Rubin, and Chen, “Automatic Deception Detection,” 2–3.
18. Burkhardt, “Combating Fake News,” 16.
19. Conroy, Rubin, and Chen, “Automatic Deception Detection,” 3.
20. Victoria Rubin and Tatiana Lukoianova, “Truth and Deception at the Rhetorical Structure Level,” *Journal of the Association for Information Science and Technology* 66, no. 5 (2014): 915–916.
21. Stephanie Taylor, *What Is Discourse Analysis?* (London and New York: Bloomsbury Academic, 2013), 4.
22. Johan Farkas and Jannick Schou, “Fake News as a Floating Signifier: Hegemony, Antagonism and the Politics of Falsehood,” *Journal of the European Institute for Communication and Culture* 25, no. 3 (2018): 298.
23. Farkas and Schou, “Fake News as a Floating Signifier,” 300.
24. Farkas and Schou, “Fake News as a Floating Signifier,” 303–309.
25. Cristopher A. Smith, “Weaponized Iconoclasm in Internet Memes Featuring the Expression ‘Fake News,’” *Discourse & Communication* 13, no. 3 (2019): 7–8.
26. Smith, “Weaponized Iconoclasm,” 11–12.
27. Smith, “Weaponized Iconoclasm,” 12.
28. Stefania M. Maci, “Discourse Strategies of Fake News in the Anti-vax Campaign,” *Lingue Culture Mediazioni - Languages Culture Mediation* 6, no. 1 (2019): 34–35.
29. Maci, “Discourse Strategies of Fake News,” 24, 33.
30. Costin Busioc, Stefan Ruseti, and Mihai Dascalu, “A Literature Review of NLP Approaches to Fake News Detection and Their Applicability to Romanian-Language News Analysis,” *Transilvania* 49, no. 10 (2020): 65–71.
31. Simina-Maria Terian, Teodor-Mihai Cotet, Maria-Dorinela Sirbu, Mihai Dascalu, and Stefan Trausan-Matu. “Discourses of Economic Crisis in Romanian Media: An Automated Analysis Using the ReaderBench Framework,” *Transylvanian Review* 28, Suppl. 1 (2020): 245–260.
32. Isabela-Anda Dragomir, Maria-Dorinela Sirbu, Mihai Dascalu, Simina-Maria Terian, and Stefan Trausan-Matu, “Exploring Differences in NATO Discourses Using the ReaderBench Framework,” *University Politehnica of Bucharest Scientific Bulletin – Series C* 82, no. 1 (2020): 3–18.

Bibliography:

- Addelman, Michael. "New Evidence Shows Might of Pharaoh Ramses is Fake News." *The University of Manchester*. January 29, 2018. <https://www.manchester.ac.uk/discover/news/new-evidence-shows-might-of-pharaoh-ramses-is-fake-news/> (accesat 21 octombrie 2020).
- Ashley, Seth, Jessica Roberts, and Adam Maksl. *American Journalism and "Fake News": Examining the Facts*. Santa Barbara-Denver: ABC-CLIO, 2018.
- Burkhardt, Joanna M. "Combating Fake News in the Digital Age." *Library Technology Reports* 53 no. 8 (2017): 5–33.
- Busioc, Costin, Stefan Ruseti, and Mihai Dascalu. "A Literature Review of NLP Approaches to Fake News Detection and Their Applicability to Romanian-Language News Analysis." *Transilvania* 49, no. 10 (2020): 65–71.
- Chiluwa, Innocent E., and Sergei A. Samoilenko (eds.). *Handbook of Research on Deception, Fake News, and Misinformation Online*. Hershey: IGI Global, 2019.
- Conroy, Nadia, Victoria Rubin, and Yimin Chen. "Automatic Deception Detection: Methods for Finding Fake News." In *Proceedings of the Association for Information Science and Technology* 52, no. 1 (2015): 1–4.
- Cooke, Nicole A. *Fake News and Alternative Facts: Information Literacy in a Post-Truth Era*. Chicago: ALA Editions, 2018.
- De Beer, Dylan and Machdel Matthee, "Approaches to Identify Fake News: A Systematic Literature Review." In *Integrated Science in Digital Age 2020*, ed. Tatiana Antipova, 13–22. Cham: Springer, 2020.
- Dragomir, Isabela-Anda, Maria-Dorinela Sirbu, Mihai Dascalu, Simina-Maria Terian, and Stefan Trausan-Matu. "Exploring Differences in NATO Discourses Using the ReaderBench Framework." *University Politehnica of Bucharest Scientific Bulletin – Series C* 82, no. 1 (2020): 3–18.
- Fairclough, Norman. *Language and Power*. London and New York: Longman, 1989.
- Farkas, Johan and Jannick Schou. "Fake News as a Floating Signifier: Hegemony, Antagonism and the Politics of Falsehood." *Journal of the European Institute for Communication and Culture* 25, no. 3 (2018): 298–314.
- Feng, Song, Ritwik Banerjee, and Yejin Choi. "Syntactic Stylometry for Deception Detection." In *Proceedings of the 50th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*, ed. Haizhou Li *et al.*, 171–175. Jeju, Korea: Association for Computational Linguistics.
- Feng, Vanessa Wei and Gaeme Hirst, "Detecting Deceptive Opinions with Profile Compatibility." In *Proceedings of the Sixth International Joint Conference on Natural Language Processing*, ed. Ruslan Mitkov and Jong C. Park, 338–346. Nagoya, Japan: Asian Federation of Natural Language Processing, 2013.
- Hardalov, Momchil, Ivan Koychev, and Preslav Nakov. "In Search of Credible News." In *Artificial Intelligence: Methodology, Systems, and Applications: 17th International Conference, AIMSA 2016, Varna, Bulgaria, September 7–10, 2016, Proceedings*, ed. Christo Dichev and Gennady Agre, 172–180. London: Springer, 2016.
- Machin, David and Andrea Mayr. *How to Do Critical Discourse Analysis: A Multimodal Introduction*. London: Sage, 2012.
- Maci, Stefania M. "Discourse Strategies of Fake News in the Anti-vax Campaign." *Lingue Culture Mediazoni – Languages Culture Mediation* 6, no. 1 (2019): 15–44.
- McDougall, Julian. *Fake News vs Media Studies: Travels in a False Binary*. New York: Springer, 2019.
- McNair, Brian. *Fake News: Falsehood, Fabrication and Fantasy in Journalism*. London-New York: Routledge, 2017.
- Mihalcea, Rada and Carlo Strapparava. "The Lie Detector: Explorations in the Automatic Recognition of Deceptive Language." In *Proceedings of the ACL-IJCNLP 2009 Conference Short Papers*, ed. Keh-Yih Su *et al.*, 309–312. Suntec, Singapore: Association for Computational Linguistics, 2009.
- Nielsen, Nicky. "Cereal Cultivation and Nomad-sedentary Interactions at the Late Bronze Age Settlement of Zawiyet Umm el-Rakham." *Antiquity* 91, no. 360 (2017): 1561–1573.
- Pennebaker, James and Martha Francis. *Linguistic Inquiry and Word Count: LIWC*. Mahwah: Erlbaum Publishers, 1999.
- Peters, Michael Adrian *et al.* (eds.). *Post-Truth, Fake News: Viral Modernity & Higher Education*. Singapore: Springer Nature, 2018.
- Rubin, Victoria and Tatiana Lukoianova. "Truth and Deception at the Rhetorical Structure Level." *Journal of the Association for Information Science and Technology* 66, no. 5 (2014): 905–917.
- Sachs-Hombach, Klaus and Bernd Zywiets (eds.). *Fake News, Hashtags & Social Bots: Neue Methoden populistischer Propaganda*. Wiesbaden: Springer, 2018.
- Smith, Cristopher A. "Weaponized Iconoclasm in Internet Memes Featuring the Expression 'Fake News'." *Discourse & Communication* 13, no. 3 (2019): 1–17.
- Taylor, Stephanie. *What Is Discourse Analysis?* London and New York: Bloomsbury Academic, 2013.
- Terian, Simina-Maria, Teodor-Mihai Cotet, Maria-Dorinela Sirbu, Mihai Dascalu, and Stefan Trausan-Matu. "Discourses of Economic Crisis in Romanian Media: An Automated Analysis Using the ReaderBench Framework." *Transylvanian Review* 28, Suppl. 1 (2020): 245–260.
- Voicu, Marian. *Matryoshka minciunilor: Fake news, manipulare, populism* [Matryoshka of Liars: Fake News, Manipulation, Populism]. Bucharest: Humanitas, 2018.

CONSIDERAȚII LINGVISTICE PRIVIND FITONIMELE ROMÂNEȘTI CONSTRUITE CU AJUTORUL TERMENULUI „VÂNT” (II)

Radu DRĂGULESCU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Departamentul de Studii Române
Lucian Blaga” University of Sibiu, Department of Romance Studies
Personal e-mail: radu.dragulescu@ulbsibiu.ro:

LINGUISTIC CONSIDERATIONS ON ROMANIAN PHYTONIMS CREATED WITH THE TERM WIND (II)

In the folkloric creations of the Romanians the wind has deep mythological implications. Our paper aims to reveal an inventory, an interpretation and a statistical analysis of Romanian names of plants which implicates the word „wind”, spread through the botanical terminology, a phenomenon which, as considered by E. Coșeriu is not enough highlighted (given that the individual speaker became creator of language / poetry whenever he named a flower. Botanical popular terminology has primarily a practical value, designating, distinguishing and categorizing elements of the plant kingdom within the given natural reign, but also has a high theoretical significance, especially for linguists, both by the ethimons to which they send back and by the metaphorical meanings the phytonims mostly have.

Keywords: romanian phytonyms, ethnobotany, linguistic imaginary, vânt/wind.

Așa cum precizăm în lucrarea din numărul anterior¹, vom prezenta aici fitonimele ce implică *vântoasele* sau *cele din vânt*. Am arătat că printre fitonimele românești am identificat un număr de 39 care sunt create cu ajutorul termenului *vânt*. În privința posibilității studierii semantice a nomenclaturilor, Simina Terian consideră că „textemele realizează adeseori o reorganizare a opozițiilor echipolente din lexicul primar sub forma unor opoziții graduale și/sau privative”.²

Am adoptat ortografia propusă de DOOM2, conform căruia se scriu cu cratimă substantivele compuse cu unitate semantică și gramaticală mai mică decât a celor scrise într-un cuvânt, eventual, cu articulare și flexiune și la primul element, având structura substantiv + prepoziție + substantiv, substantiv + substantiv în nominativ, substantiv (articulat) + substantiv în genitiv. De asemenea, DOOM2 prevede generalizarea scrierii cu cratimă a compuselor nesudate care denumesc specii distincte de plante³:

Bășică-di-ali-din-vânt (*Saponaria officinalis*): < lat. vessica; planta conține saponine și, dacă este frecată,

mai ales adăugând și apă, face clăbuc. Planta este utilizată pentru a trata mai multe afecțiuni, inclusiv împotriva „celor din vânt” prin care se înțeleg o serie de boli neuropsihice.

Brânca-vântului, brânga-vântului (plantă neidentificată folosită contra durerilor din vânt): < lat. branca. Desemnează fasciția/apariția pe arbori a unor fascicole de ramuri subțiri comparabile cu un măturoi (a se vedea patul vântului) ori este vorba despre *Lycopodium clavatum*, un remediu contra durerilor reumatice (numită și brânca-ursului și brâul-pământului).

Brâul-vântului (*Lycopodium spp.*) < DLR consideră etimologia necunoașcută și precizează că avem a face cu un cuvânt străvechi, care se găsește și în celelalte trei dialecte românești (arom. *Brân*, meglrom. *brøn*, istrorom. *brăv*) și că se înrudește cu albanezul bresbrezi. I.I. Russu⁴ îl consideră cuvânt autohton: „cingătoare”, alte variante indică etimonul lat. brandeum „pânză de in; bandă, cingătoare”, cu care se aseamănă tulpinile. Cu *Lycopodium clavatum* se legau peste mijloc femeile cu hipermenoree din Moldova și din Ucraina. Planta

cunoaște multe denumiri care implică vântul, dar se numește și împiedicătoare (și diverse variante), deoarece tulpinile plantei sunt întinse și încâlcite, împiedicând animalele și oamenii. Fiindcă planta se numește și piedica-vântului, vântoasă, coada-alor-din-vânt, iarba-alor-din-vânt, praful-strigoilor am putea deduce că ea împiedica, în credința poporului, și duhurile rele. Și slovacii cred că apără de spirite rele. Ciobanii din Valahia moravă țineau planta în stâni pentru a se apăra de vrăji, iar cei din Maramureș o îndeasă între bârnele grajdurilor/stânilor, zic ei, să nu tragă/între vântul, dar poate, este vorba despre „Cele din vânt”⁶.

Buruiana-vântului (*Pastinaca sativa*, *Seseli rigidum*, *Seseli varium*): < slav. burjanŭ. Plantele s-au utilizat în tratarea bolilor produse de „cele din vânt”, ființe malefice care luau mințile ori ologeau, în special, pe cei ce dormeau primăvara pe afară/pe pământ.

Buruiană/buruie-ne-de-vânt-rău (*Aster linosyris*, *Valeriana officinalis*): plantele s-au folosit contra molimelor și a paraliziei, popular *vânt rău*. Poporul crede că molimele și paralizii sunt luate din vânturile rele ori date de Vântoase drept pedepse. Fiertura de *Aster linosyris* s-a folosit la spălături pentru a lecuia leziunile produse de vărsatul de vânt.

Buruiană-vântoasă (*Filipendula ulmaria*): C. Drăgulescu⁷ consideră că ar avea înțelesul de „buruiană de Vântoase” sau ar fi de fapt *buruiană vinoasă, fiindcă maghiarii numesc planta borvirág „floarea vinului”, iar florile s-au folosit la aromatizarea vinului.

Coada-alor-de-vânt (*Lycopodium clavatum*): planta are tulpini ca niște cozi (lat. coda < cauda); Germanii numesc planta Hexenkraut „buruiana vrăjitoarelor”.

Coada-hălor-din-vânt (*Selaginella helvetica*): a se vedea coarda-celor-din-vânt.

Coarda-celor-din-vânt (*Selaginella helvetica*): plantele au tulpini târătoare, ca niște coarde (< lat. chorda). S-au folosit ca amulete și leacuri împotriva Celor din Vânt. Poate fi o alterare a fitonimului de mai sus sau fenomenul să se fi petrecut în sens invers.

Iarba-alor-din-vânt (*Lycopodium clavatum*): a se vedea coada-alor-de-vânt, brâul-vântului, piedica-vântului.

Iarba-vântului (*Agrostemma githago*, *Agrostis stolonifera*, *Alpinia officinarum*-rizomul, *Apera spica-venti*, *Aster amellus*, *Aster linosyris*, *Betonica officinalis* actualmente *Stachys officinalis*, *Bromus spp.*, *Cynodon dactylon*, *Geranium columbinum*, *Hieracium umbellatum*, *Nepeta cataria*, *Nepeta pannonica*, *Orobancha caryophylla*, *Pulsatilla vulgaris*, actualmente *Pulsatilla montana*, *Seseli rigidum*, *Silene alba*): în cazul speciilor *Hieracium umbellatum* și *Orobancha caryophylla*, e vorba de o confuzie, în opinia lui C. Drăgulecu⁸ numele corect fiind iarba-vulturului, respectiv iarba-untului. Pentru restul, a se vedea iarba-vântului-sec.

Iarba-vântului-sec (*Geranium columbinum*): pentru speciile de graminee (*Agrostis stolonifera*, *Apera spica-*

venti, *Bromus spp.*, *Cynodon dactylon*) și pentru *Pulsatilla vulgaris*, actualmente *Pulsatilla montana*, numele propriu-zis este „iarbă fălăind în vânt”, grecii numind o serie de graminee *aira*, „iarba vântului”; speciile de *Agrostis*, *Apera* se numesc și în germană *Windhalm*, iar *Pulsatilla Windröschen*, ultima și în fr. *herbe au vent*, it. *hierba del viento*; *Agrostis stolonifera*, *Nepeta cataria* și *Stachys officinalis* s-au folosit ca leacuri împotriva bolilor din vânt (boli infecțioase și tulburări neuropsihice); *Aster linosyris*, *Geranium columbinum*, *Silene alba* și *Seseli rigidum* au fost utilizate contra vântului rău (paralizii și pareze) sau umflăturilor din vânt. Anticii numeau unele specii din familia Apiaceae, *kamphsánema* (gr. ánemos „vânt”); rizomul de *Alpinia officinarum* are acțiune stomahică și era recomandat pentru „vânturi” (gaze intestinale); tot pentru „vânturi” s-au folosit *Agrostemma githago* și *Silene alba*.

Iarbă-de-vânt (*Seseli rigidum*): a se vedea iarba-vântului.

Iarbă-vântoasă, iarbă-vârtoasă (*Kochia prostrata*): în Dicționarul lui Borza întâlnim primul fitonim, iar în *Flora și vegetația din Valea Prutului*⁹, al doilea. Numele sugerează, fie rostogolirea de către vânt a tufelor uscate, fie constituția tulpinilor (vârtoasă < lat. *virtuosa), fiind vorba de o alterare, în timp, a denumirii.

Lingura-vântului (*Echium vulgare*, *Ganoderma lucidum*): a se vedea lingură-de-vânt.

Lingură-de-vânt (*Echium vulgare*): < lat. lingula. Fitonimul are seminificația „lingură/limbă/frunză de cele din vânt” și pare a se referi la Vântoase (a se vedea lingură-de-Vântoasă), planta fiind folosită în tratarea epilepsiei care, în credința populară, se capătă din vânturi rele ori din duhuri rele. Pornind de la asemănarea fonetică dintre lingură și lingoare (febră tifoidă), alte specii s-au folosit în tratarea frigurilor.

Lingură-de-Vântoasă (*Clavariadelphus pistillaris*): alți informatori cred că este a Frumoaselor, Zânelor, Celor din vânt, strigoaicelor sau Milostivelor.

Mătura-vântului: a se vedea mătura-Vântoaselor.

Mătura-Vântoaselor, numită și mătura-vrăjitoarei, mătura-de-vrăjitoare este apariția pe arbori a unor fascicule de ramuri subțiri ca niște mături în urma atacului unor ciuperci precum *Melampsorella cerastii* (*Melampsorella caryophyllacearum*). În credințele și basmele populare astfel de mături sunt folosite de Iele, nume provenit din pronumele de pers. a III-a, fem., pl. sau din tc. jel „vânt”, dat fiind sinonimul Vântoase/Cele din vânt. Mătură este termen cu origine necunoscută conform DLR¹⁰, cuvânt autohton în opinia lui I.I. Russu¹¹, cf. rad. i.-e. *me(n)th- „a amesteca”. cf. rad. i.-e. *me(n)th- „a amesteca”. Alte păreri pun subst. mătură în relație, fie cu sl. metla „nuielușă”, bg., rus. metlá, scr., ceh. metla „mătură” (și sl. motiti „a agita”), fie cu un presupus lat. mattula, din care și sard. matta „tufă, arbust”, calabr. mattulu, abruz. mattele „mănunchi”, matorre „mătură de nuiel”.

Patul-celor-din-vânt (*Centaurea triumfetti*): cf. ngr. pátos „drum bătut, pietruit” cf. it. patto „așternut de paie”, alb. pat „podea”. Planta are inflorescență pufoasă, iar poporul crede că pe ea dorm Cele din vânt (a se vedea coarda-celor-din-vânt).

Scaunul-hălor-din vânt (*Verbascum nigrum*): < lat. scamnum. Planta are multe flori galbene, poate ajunge la 1,5 metri și are multiple întrebuințări în medicina populară. Conține saponozide, verbascosid, tanin, rezine, ulei volatil, zaharoză, cartenoizi, fitosteroli și substanțe minerale. Are calități depurative, calmante, antihistaminice, antimicrobiene, emoliente, expectorante, diaforetice, sudorifice și, de asemenea, fluidizează secrețiile bronhice.

Vântoasă (*Lycopodium clavatum*): poporul crede că

planta apără de duhurile rele din vânt, de unde și alte nume ale plantei: coada-alor-din-vânt, iarba-alor-din-vânt, praful-strigoilor, piedica-vântului, brăul-vântului (a se vedea acolo).¹²

Fitonimele sunt sugerate, în special, de implicațiile mitologice și credințe populare, îndeosebi cu referire la Vântoase/Cele din vânt. Apoi, ar urma cele care datorează denumirile aspectului fizic, dar aceste două categorii se împletesc. Unele dintre ele datorează denominația utilizării ca plante de leac în tratarea anumitor afecțiuni, dar majoritatea dintre acestea țin tot de planul mitologic și de credințele populare. În consecință, am socotit de cuviință să încadrăm la această categorie doar plantele care se folosesc în eliminarea gazelor intestinale. Puține au o explicație de natură strict lingvistică.

Note:

1. Radu Drăgulescu, *Linguistic Considerations on Romanian Phytonyms Created with the Term Wind (I)*,
2. Simina-Maria Terian, *Textemele românești. O abordare din perspectiva lingvisticii integrale* (Iași: Institutul European, 2015).
3. DOOM2, p. LXX-LXXIII.
4. I.I. Russu, *Etnogeneza românilor* (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981).
5. A se vedea și Constantin Drăgulescu, Radu Drăgulescu, *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacilor. Denumirile dacice de plante* (Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga”, 2000) și Constantin Drăgulescu, Drăgulescu, Radu, *Considerații asupra unor lexeme daco-geto-trace* (Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2014).
6. Drăgulescu, *Dicționarul*, 2018.
7. Ibid.
8. Ibid.
9. Tatiana Tofan-Burac, T. Chifu (Iași: Editura Corson, 2002).
10. DLR, Tomul IX, Litera M (București Editura Academiei Române, 2010).
11. Russu, *Etnogeneza*.
12. Drăgulescu, *Linguistic Considerations*.

Bibliography:

- Borza, Al. *Dicționar etnobotanic*. București: Editura Academiei R.S.R., 1968.
- DLR, Tomul IX, Litera M. București: Editura Academiei Române, 2010.
- DLR, Tomul XIX, Vîclă-Z. București: Editura Academiei Române, 2010.
- DLR, Tomul XV, SPONGIAR-Ș. București: Editura Academiei Române, 2010.
- Drăgulescu, Constantin. *Dicționarul explicativ al fitonimelor românești*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2018.
- Drăgulescu, Constantin, Radu Drăgulescu. *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacilor. Denumirile dacice de plante*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga”, 2000.
- Drăgulescu, Constantin, Drăgulescu, Radu. *Considerații asupra unor lexeme daco-geto-trace*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2014.
- Pricop, Alina-Mihaela, „Termenul vânt în *Dicționarul fenomenelor atmosferice* (DFA)”. *Philologica Jassyensia*, no. 1(21), (2015).
- Russu, I.I. *Etnogeneza românilor*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- Terian, Simina-Maria. *Textemele românești. O abordare din perspectiva lingvisticii integrale*. Iași: Institutul European, 2015.
- Tofan-Burac, Tatiana, T. Chifu. *Flora și vegetația din Valea Prutului*. Iași: Editura Corson, 2002.

TEORII ȘI IPOSTAZE ALE AUCTORIALITĂȚII ÎN EPOCA GLOBALIZĂRII DIGITALE (1980 – 2020) (II)

Alex CIOROGAR

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Litere
Babeș-Bolyai University, Faculty of Letters
Personal e-mail: alex.ciorogar@ubbcluj.ro

THEORIES AND PRACTICES OF AUTHORSHIP IN THE AGE OF DIGITAL GLOBALIZATION (1980-2020) (II)

In current debates of authorship, a somewhat controversial issue has surprisingly been the centuries-old argument surrounding the status of creative subjects. Some academics have briskly asserted that the author is categorically dead. On the other hand, however, others have claimed quite the contrary. As such, an extraordinary number of researchers sustain that the (same) author has made a definite come-back. I will try to show that all debates surrounding the-death-and-return-of-the-author conundrum should readily be discarded since they are directly accountable for the conceptual deadlock we find ourselves in today. Consequently, my paper will focus on emphasizing new ways in which literary scholars could come to terms with what's unfolding right in front of our eyes: a new regime of authoriality.

Keywords: authorship, ecology of knowledge, conceptual history, the age of digital globalization, the ascension of authorship.

Există două tipuri de reacții în fața „mortii autorului”. E vorba, pe de-o parte, de cele care pur și simplu prelungesc teoria dispariției subiectului creator și, pe de alta, de cele care o contracarează. Cei care ignoră însă relevanța și implicațiile ideilor legate de numele unor Barthes și Foucault întrețin o iluzie naivă. E limpede că nu ne mai putem întoarce la definiția romantic-liberală a autorului, cum la fel de clar e, în același timp, că fenomene precum literatura digitală sau cea transnațională, ca să numesc doar două dintre cele mai aprig dezbătute subiecte la ora actuală în studiile literare, ne obligă să depășim, totuși, etapa deja clasicizată a studiilor literare anti-umaniste.

Înainte de a schița, totuși, o alternativă, trebuie (re)amintit că moartea autorului a însemnat critica subiectului creator. Am văzut că intențiile acestuia fuseseră deconspirate drept fasciste, autorul devenind un simplu element în cadrul unor structuri coercitive mai mult sau mai puțin sistematice (ideologice, discursive, inconștiente, lingvistice). Dar moartea autorului însemnase și moartea vechii critici academice (biografice, pozitivistice, istorice). Autorul nu se mai afla

nici la originea textului, nici într-o poziție capabilă să garanteze sensul ultim al operei literare. Scriptorul, cum spunea Barthes, se văzuse prins în textura, în forțele, în perspectivele, în vocile, în discursurile, în relațiile, în dinamica textualității. Autorul nu mai putea fi gândit în niciun alt fel decât ca instanță textuală, ca efect ori ca funcție a acestuia: poziția autorului fusese deșirată într-o multitudine de procese ale micro-subiectivării discursive.

Moartea autorului a reprezentat, pe scurt, punctul culminant al evoluției unei teorii anti-romantice: „aflată la granița dintre interiorul și exteriorul textului, funcția auctorială e proiectată drept spațiul în care diverse voci, poziții și identități contradictorii intră în conflict”. Or, dacă psihanaliza, dezvoltările lingvisticii saussuriene și critica ideologică au demonstrat că autorul nu mai poate constitui principalul obiect de studiu al sferei literare, cercetătorii fuseseră nevoiți să inventeze soluții alternative.

Una dintre direcțiile (sau soluțiile principale ale studiilor auctoriale contemporane ar putea fi descrisă ca

o simplă prelungire a ipotezelor de cercetare anunțate de Michel Foucault în „Ce este un autor?” și, mai exact, ca o (re)examinare istorică a modificărilor pe care funcția-de-autor le-ar fi suferit în diverse epoci și contexte social-politice. O a doua ar putea fi descrisă drept reacția discursului academic în fața evacuării acestui câmp disciplinar. Mai simplu spus, cei care s-au îndepărtat de directivele anunțate în 1969 de Foucault migraseră, iată, înspre analiza textualității literare unde redescoperiseră însemnele auctorialității. După ce aproape două decenii fuseseră închinată jocului semnificanților, o serie întreagă de cercetători se întorseseră, pe parcursul anilor nouăzeci, la studiul figuralității sau a iconografiei auctoriale. Tot din acest nucleu se vor dezvolta, apoi, și mai recente domenii de investigație dedicate fie celebrității, fie *personei* ori carierei literare. În fond, absolut toate studiile dedicate figuralității scripturale încercaseră să reintroducă problema auctorialității în sfera de interes a criticii literare prin deplasarea centrului de greutate. Moartea autorului a condus, deci, la (re)nașterea acestuia drept ficțiune sau figură a textului, instanță lipsită de orice formă de autoritate.

Cu toate acestea, ambele direcții ar putea fi descrise ca aparținând aceleiași etape a „întoarcerii autorului”. Tot aici putea fi integrată, de altfel, întreaga pleiadă a studiilor feministe, postcolonialiste și etnice (studiile de gen, *queer, gay & lesbian studies*). Ambele direcții—genealogia funcției auctoriale și analiza politicilor identitare, pe de o parte, și studiul figuralității textuale, pe de alta—rămân însă reprezentative pentru perioada ultimului deceniu al secolului XX. În paranteză fie spus, „întoarcerea autorului” nu e un fenomen care să se fi limitat la sfera studiilor literare. Ba chiar dimpotrivă. Aș zice că domeniul care a profitat cel mai mult de pe urma renașterii auctoriale nu e altul decât cel al industriei de carte (biografiile romanțate, festivalurile literare, târgurile de carte, lansările, colocviile, conferințele și dezbaterile - toate acestea sunt centrate în jurul autorului). „Întoarcerea autorului” a însemnat, pe scurt, și o comodificare a acestuia.

Mai importantă este însă, cum ziceam, analiza aspectelor care au determinat morfologia auctorialității începutului de mileniu. Pentru a detecta o nouă pistă de investigație, clișeele domeniului trebuie, mai întâi, cartografiate. Or, cele descrise mai sus, arată, în fond, că două sunt domeniile din care provin cele mai des întâlnite locuri comune ale disciplinei: poststructuralismul și hermeneutica. Principiile celor două direcții de gândire sunt, în esență, contradictorii. Dacă pentru poststructuralism subiectul empiric nu avea nicio relevanță, cu atât mai puțin în procesul interpretativ, hermeneutica literară rămâne interesată de recompunerea intențiilor auctoriale. Cele două au însă în comun următoarele două lucruri: foarte simplu spus, cele două regimuri interpretative sunt de acord cu ideea conform căreia autorul sau, mai exact, concepția noastră

despre auctorialitate are capacitatea de a influența atitudinile analitice și evaluative pe care le adoptăm în fața textelor; și, apoi, faptul că individul creator e doar unul din multiplele elemente ale contextului literar.

Așa cum bine remarcă Fotis Jannidis, Gerhard Lauer, Matias Martinez și Simone Winko în introducerea volumului *Texte zur Theorie der Autorschaft*, până și metodologia cercetării filologice e determinată de autor, în sensul în care bibliografiile și bibliotecile își iau drept element ordonator tot numele scriitorilor. Mai mult, societățile, fundațiile, premiile pentru literatură, muzeele și monumentele poartă numele unor autori. Cercetarea filologică se bazează, în plus, pe conceperea edițiilor critice, a volumelor de corespondență sau a biografiilor centrate în jurul acelorași subiecți creatori³. Știm, apoi, că metodele istoriei și a criticii biografice se formaseră în jurul figurii auctoriale. Sigur că rolul autorului empiric în interpretarea textelor depinde de natura informațiilor biografice și de felul în care acestea sunt utilizate, dar dezvoltarea teoriei literare a demonstrat că articularea sensului final al unei opere (doar) prin intermediul datelor empirice rămâne imposibilă. La fel de absurdă s-a dovedit a fi, cu toate acestea, și pretenția deconstrucției de a elimina rolul agentivității din cadrul studiilor literare, pentru că experiența de lectură ține mereu cont de existența unui scriitor, raportare care—ideea trebuie subliniată—nu discreditează (sau nu ar trebui să discrediteze) demersul interpretativ³. Istoria teoriilor auctoriale moderne alegorizează întreg parcursul revoluționar al metodologiilor ce au structurat câmpul studiilor literare.

Mergând mai departe, trebuie să ținem cont că, după experiența postmodernității, identitatea nu mai poate fi gândită în afara performativității. Cu atât mai puțin cea auctorială. Pentru a se adapta vremurilor extrem de instabile, „performance”-urile identitare se modifică azi extrem de rapid, combinând diverse registre și mijloace media, așa cum bine observă Carmen Rosa Caldas-Coulthard și Rick Iedema în *Identity Trouble*⁴. Fie că o plasăm în cadrul „modernității lichide” (Zygmunt Bauman) ori în sfera „prezentului spumos” (Peter Sloterdijk), criza identitară reiese din contradicția între nevoia de certitudine, pe de o parte, și oportunitatea sau necesitatea reinventării, pe de alta, redefinind natura subiectului creator prin dinamism, fluiditate și complexitate. Aglutinând sensuri, resurse, afecte, evenimente și regimuri existențiale, identitatea subiectului auctorial e constant multiplicată. Articulată undeva la granița dintre dimensiunea socială și experiența fenomenologică, identitatea e nu doar relațională, ci și multimodală.

Nu putem, astfel, decât să fixăm ambiguitățile conceptului de autor. Iată câteva dintre cele mai importante dihotomii ce caracterizează funcționarea auctorialității: 1) genialitate vs. meșteșug, 2) autonomie vs. heteronomie, 3) subminare vs. subversiune, 4)

singularitate vs. multiplicitate, 5) celebritate vs. anonimitate, 6) autenticitate vs. falsitate, 7) prezență vs. absență, 8) autoritate vs. inferioritate. E clar, deci, că perechile enumerate nu pot fi gândite în termeni exclusivști. Ar fi mai indicat să spunem că ele indică existența unui spectru auctorial plurimodal. Ambivalența, ermetismul, imprecizia sau incertitudinea auctorialității va fi mereu performată prin intermediul sau cu ajutorul categoriilor enumerate.

Există o discrepanță foarte mare între imaginea autorului în cadrul teoriei literare și figura pe care acesta o menține încă în practica criticii literare⁶. Pentru a explica procesul comprehensiunii literare, Eefje Claassen articulează metodele psihologiei cognitive cu instrumentele teoriei literare, iar, în vederea contracarării accepiunilor normative privind rolul autorului în lectura literară, teoreticiană pune în pagină rezultatele unor cercetări empirice privind reprezentările auctoriale ale cititorilor. Aș vrea însă să nuanțez câteva dintre observațiile făcute de Claassen. Atunci când o eroare interpretativă sau contextualizantă (unii ar spune că e vorba, în fond, de același lucru) se repetă de suficiente ori, începi să te întrebi dacă nu cumva există o formă de adevăr în inadvertență. Aș zice, de pildă, moartea autorului nu reprezintă doar o luptă anti-autoritară ori anti-patriarhală. E drept că gestul e, politic vorbind, îndreptat împotriva ideologiei burgheze, dar eseu nu poate fi în mod obiectiv legat de contextul social al mișcărilor contra-culturale. „Moartea autorului” are prea puțin de-a face cu momentul „mai '68” (așa cum știm, eseu a fost publicat cu un an înainte într-o revistă americană). Cu toate acestea, nu pot însă să nu fiu de acord cu ideea conform căreia tocmai acestea ar fi (falsele) motive pentru care intervenția lui Barthes devenise cel mai influent text al dezbaterilor teoretice ale vremii. S-ar putea ca tocmai interpretarea greșită-alegorică a gestului pus în pagină de autorul *Elementelor de semiologie* să fi contribuit la contextualizarea eronată a textului său.

Trecând însă peste problema semnalată, Claassen se dovedește a fi, de fapt, o foarte rafinată analistă a problemei anti-intenționaliste. Ea demonstrează, cu alte cuvinte, faptul că cei doi reprezentanți ai *Noii Critici* americane (Wimsatt și Beardsley) au avut rezerve nu atât în raport cu problema interpretării propriuzise, ci cu cea a evaluării. Ceea ce fascinează în critica literară cognitivă e faptul că perspectiva (sau ansamblul metodologic) reușește să examineze, aproape simultan, toate cele trei elemente ale relației comunicaționale – autorul, textul și cititorul. Această observație poate fi însă transformată și într-un soi de acuza. Altfel spus, critica cognitivă nu poate gândi fenomenul auctorialității decât prin ochii cititorului și ai lecturii. Autorul își pierde în acest fel consistența ontologică. De altfel, Claassen nu pare deloc interesată de analiza condițiilor de existență ce asigură statutul autorului (nici în câmpul

literar, nici în cadrul industriilor creative). Existența sau nevoia existenței acestuia e pur și simplu presupusă. O observație crucială ar fi însă următoarea: Claassen arată că, în loc să propună descrieri neutre ale fenomenului, teoriile anti-auctoriale se dovedesc a fi, fără excepție, normative.

S-ar părea că lucrurile sunt destul de clare: în privința rolului auctorialității, spune Claassen, studiile literare se află încă de partea „mortii autorului”, pe când alte domenii ale câmpului literar demonstrează că autorul e încă în viață. Nu cred, totuși, că situația poate fi însă simplificată așa ușor, fiindcă, așa cum vom vedea, există o serie întreagă de studii mai mult sau mai puțin teoretice interesate tocmai de examinarea „vivacității” acestei figuri auctoriale. Numesc aici doar studiile de celebritate literară și interesul francofon pentru posturalitate. Cu toate acestea, Claassen reușește în a demonstra că autorul e unul dintre elementele ce structurează procesul cititorilor de literatură. Mai exact, cercetătoarea arată că „investigația empirică spune că, chiar atunci când cititorii nu dețin absolut nici o informație despre autorul real, ei proiectează, totuși, o imagine mentală a unei persoane care a scris un text cu un anumit scop”⁷. Atunci când autorul empiric e însă implicat (și identificat), elementele ce compun această figură par a fi doar trei: aspectele identitare, intențiile presupuse și atitudinea sau poziția morală⁸.

Chiar dacă cititorii construiesc imagini mentale ale autorilor, acest lucru nu ne spune prea multe despre procesul interpretativ. Lectura nu e, totuși, sinonimă cu exegeza. Imaginea autorului implicit e afectată dacă și când cititorul primește informații cu privire la autorul empiric. Dacă aduni, metaforic vorbind, o serie întreagă de autori implicați, cititorul ajunge, scrie Claassen, la ceea ce Foucault numise funcția de autor. Diferența ar fi, totuși, că, dacă funcția foucauldiană fusese construită cu ajutorul unor schele cultural-legale, lanțul autorilor implicați rămâne rezultatul legăturilor pe care cititorul le stabilește între diferite texte – o conglomerare, deci, a unor figuri abstracte.

Din punct de vedere metodologic, „întoarcerea autorului” include și o altă serie de instrumente sau paradigme epistemologice. Una dintre cele mai cunoscute, rămâne, probabil, așa-numita „persona criticism” dezvoltată de Cheryl Walker (vezi „Persona Criticism and the Death of the Author” în William H. Epstein, *Contesting the Subject: Essays in the Postmodern Theory and Practice of Biography and Biographical Criticism*, Purdue University Press, 1991). Lucrurile n-ar trebui generalizate. Și asta tocmai fiindcă există reacții sau direcții în critica literară feministă care, plecând de la același fenomen al „mortii autorului”, au ales să ignore cerința normativă. Mă întorc la Claassen: „moartea autorului și implicațiile sale n-au oprit critica feministă ori postcolonială să analizeze identitatea, genul și etnicitatea autorilor [...] „autorul funcționează

ca o categorie de valorizare a operei literare”⁹.

O excelentă dramatizare a genealogiei conceptului de autoritate (și, prin extensie, de axiologie) și relația acestuia cu ideea de auctorialitate poate fi citită în primele pagini ale unei publicații venite tot din zona țărilor de jos. Aceasta e exemplar sintetizată în următorul paragraf: „pe scurt, dezvoltarea autorității autorului pleacă de la cea a poetului roman a cărui autoritate personală și inițiatoare fusese actuală, trece prin autorul medieval care este autorizat de Dumnezeu să vorbească cu autoritate și prestigiul extraordinar al autorului ca geniu în perioada romantic-modernă și ajunge la scăderea tot mai mare a autorității sociale a autorului modern în secolul al XX-lea”¹⁰. Sigur că ceea ce mă interesează în articolul de față nu e atât structura istorică a unei dialectici, cât transformările pe care auctorialitatea le-a suferit în ultimii aproximativ douăzeci de ani. Fără a intra acum în alte detalii, voi spune doar că regimul „ascensiunii auctoriale” presupune o paradoxală asamblare a relațiilor dintre figura scriitorului extrem-contemporan și puterile pe care acesta le deține.

Drepturile de proprietate literară se află, de pildă, într-o relație extrem de strânsă cu construcțiile culturale ale auctorialității bazate, la rândul lor, pe ideile de originalitate, creativitate, unicitate și inspirație. Deconstrucția ideii de geniu a condus la examinarea practicilor și a instituțiilor economico-politice care au contribuit la cristalizarea conceptului de auctorialitate romantică. În mod similar, trebuie spus că întreaga atmosferă a anilor cincizeci fusese dominată de curente anti-autoritare asociate, în linii mari, „Noii Stângi” (Herbert Marcuse fiind principalul lor reprezentant). Și mai fascinant e faptul că eforturile anti-auctoriale ale *Noii Critici* americane ar putea fi relativizate prin problematizarea unor alte exemple istorice, precum formalismul rus sau naratologia pre-structuralistă. Diferența dintre cele două mari discursuri orientate împotriva intențiilor subiectului creator ar fi, totuși, următoarea: dacă miza anti-auctorială a formalistilor avusese consecințe metodologice, reprezentanții teoriei „morții autorului” aveau în vizor probleme de natură filozofică.

Discursul anti-auctorial a fost contracara de multe alte părți ale câmpului literar (problema edițiilor critice, organizații, premii, platforme), dar și de metamorfozele sociologiei literare recente. Merită subliniată, în primul rând, mișcarea petrecută în spatele tuturor acestor declamații fastuoase. Aș zice, așadar, că exact în momentul în care auctorialitatea trecuse, în sfârșit, prin filtrul teoriei literare, aceasta fusese conceptualizată în sens negativ. Altfel spus, în clipa în care conceptul de autor intrase în vizorul teoriei literare, reflecția nu făcuse altceva decât să înlăture conceptul din sfera mult mai practică a criticii și istoriei literare. Nici măcar azi nu am putea spune că autorul a primit un loc de cinste în cadrul teoriei. Sigur, dezbateră e ceva mai

complicată, însă rămâne de domeniul evidenței faptul că auctorialitatea e înțeleasă astăzi în termeni instituționali. Nu e de mirare faptul că, înțeleasă ca un set de practici, auctorialitatea face obiectul unor investigații de natură sociologică, retorică (retorica ar trebui înțeleasă aici în sens foarte larg: ansamblul de mecanisme responsabile de producția de imagini, figuri, posturi, stiluri publice) ori pragmatică.

Conceptul a fost, cu alte cuvinte, relocalizat. Din cercul strâmt al criticii și istoriei literare, autorul a trecut, în cea de-a doua jumătate a veacului trecut, în rândul teoriei, doar pentru a fi redistribuit, de-a lungul anilor nouăzeci, în alte două mari categorii. N-aș vrea să pierd din vedere nici faptul că auctorialitatea urmărește oarecum evoluția filozofică a ideii de subiect, dar e limpede, pe de-o parte, că demonstrația a fost deja implementată de suficienți gânditori și, pe de alta, că ea nu ajută—cum au arătat fără să vrea aceeași gânditori—foarte mult atunci când avem de-a face cu realitatea literară. Succesul studiilor culturale constă în aceea de a-și fi arogat întreaga agendă a politicilor identitare (postcolonialismul și feminismul, repet), la fel cum transformarea auctorialității într-o proprietate textuală (de la naratologie la iconografie, majoritatea lecturilor figurale ar putea fi incluse în această categorie) a reușit să prelungească, timp de câteva decenii, investigațiile domeniului.

Un loc comun al epocii curențe îl reprezintă faptul că, din punct de vedere economic (și într-o înțelegere mai mult sau mai puțin marxistă), informația a înlocuit vechiul capital. Acest lucru a modificat, bineînțeles, și felul în care măsurăm valoarea auctorialității și a poziției pe care o ocupă în relație cu alte roluri sociale. Michael Joyce sugerează, în acest sens, că auctorialitatea ar fi devenit modulară¹¹. O mult mai interesantă abordare vine însă din sfera retoricii actuale. Titlul lucrării semnate de Michelene Wandor e foarte sugestiv în acest sens: „The Author is Not Dead, Merely Somewhere Else”. Autorul n-a murit, a fost pur și simplu relocalizat. Teza e interesantă, spuneam, fiindcă noul spațiu al auctorialității, sugerează Wandor, n-ar fi altul decât cel al scrierii creative. Miza principală a demonstrației e aceea de a revela legăturile dintre teoria literară, pe de o parte, și practica scrierii creative.

Mai relevant pare fi clișeu împotriva căruia Wandor își propune să direcționeze întreaga demonstrație a cărții. Și anume că teoria ar fi oarecum opusă scrierii creatoare și, în același timp, că, împotriva teoriilor anilor șazeci, cea din urmă ar fi reușit să (re)aducă autorul înapoi în text. Însemnătatea și, totodată, fragilitatea gestului constă în aceea că, deși teoria nu e, desigur, opusă scrierii creatoare, nu e deloc clar de ce locul auctorialității (al intenționalității și al subiectivității) ar fi, într-adevăr, în text. Disciplina e definită, deși ambiguu, într-o modalitate ce amintește de felul în care Damrosch a regândit literatura mondială: „scrierea creatoare e o modalitate de gândire imaginativă”¹². Și

mai complicate sunt narațiunile ce compun contextul sau fundația necesară cursurilor de scriere creatoare de a se fi focalizat, în răspăr cu tendințele anti-umaniste ale gândirii critice, în jurul subiectivității creatoare (alfabetizarea, liberalizarea și democratizarea învățământului și a sistemului educațional, dezvoltările sociale postbelice, apariția teoriei culturale, formațiunile ideologice și, în sfârșit, apariția sau consolidarea unor noi instituții pedagogice).

Autorii și istoria literaturilor naționale au primit legitimitate canonică numai în urma „dezvoltării criticii literare, a principiilor și a vocabularului care au stabilit forma discursului critic”¹³. Pe teren american, literatura devenise, sub influența pragmatismului lui Dewey, „o modalitate de auto-exprimare; literatura nu mai era un subiect dedicat examinării lingvistice sau istorice, ea devenise acum un element ce ar putea fi implicat în procesul dezvoltării de sine”¹⁴. Pe scurt, putem spune, fără a exagera, că fortificarea statutului profesional al scriitorilor fusese un rezultat mai mult sau mai puțin direct al articulării noilor principii ale criticii literare cu filozofia constructivist-pragmatistă. Wandor ne aduce aminte că, atunci când nu oscila între „pură știință” ori impresionism, critica literară fusese restrânsă, cel puțin până la începutul secolului XX, la o combinație de parafrază, biografie, istorism, etică și sursologie. Cursurile de scriere creatoare fuseseră gândite, așadar, atât ca o formă interioară sau internalizată de înțelegere a literaturii, cât și ca o reacție la mai vechea versiune a studiului literar. În consecință, putem zice că nu e deloc de mirare că, pentru a deveni autor, individul înscris în cadrul cursului de scriere creatoare avea nevoie să stăpânească, în primul rând, totalitatea conceptelor din sfera criticii literare.

Mai puțin cunoscută rămâne ideea conform căreia I.A. Richards ar fi reușit să combine, în redactarea criteriilor deja amintite, filozofia analitică a vremii cu psihanaliza freudiană, anticipând, într-o oarecare măsură, experimentele științelor cognitive de azi¹⁵. *Noua Critică* nu fusese, cel puțin nu în mod integral, orientată împotriva examinării intențiilor auctoriale. Ceea ce demonstrează, totuși, că, de la Richards la F.R. Leavis, „critica practică” (așa cum mai fusese numită tehnica *close-reading*-ului) nu era total dezinteresată de relevanța contextelor sociale în raport cu exegeza sau evaluarea (vezi și discuția despre importanța fenomenologiei heideggeriene și a filozofiei diltheyene în raport cu dezvoltarea concepțiilor lui F.R. Leavis în ceea ce privește practica criticii literare în Michael Bell, „F.R. Leavis: The Writer, Language, History” în Kyriaki Hadjiafxendi, Polina Mackay, *Authorship in Context From the Theoretical to the Material*, Palgrave Macmillan, 2007, pp. 75-91).

Deși rezultate ale dezvoltărilor tehnologice, democratizarea și contra-cultura anilor șaizeci produsese, scrie Wandor, fenomene contradictorii:

dacă sfera academică dezvolta din ce în ce mai sofisticate analize ale intertextului, mișcările comunitare susțineau și mai abilită auctorialitatea individuală. Observația nu e inedită și, așa cum am văzut, ea descrie efectele și reacțiile pe care le-a produs moartea autorului. Consecința fusese însă mult mai imediată decât părea a fi fost dintr-o perspectivă construită în termeni strict diacronici. Schimbările nu fuseseră de natură ontologică sau, ca să explic lucrurile altfel, diferențele nu fuseseră de esență, ci de grad. Astfel, nu e de mirare că cercetătoarea observă o modificare a vocabularului: din anii șaizeci până în anii optzeci ai veacului trecut, critica se transformase în teorie și literatura în text. În încercarea de consolidare a studiilor literare, autorul părăsise arena reflecțiilor epistemologice în favoarea științificității disciplinare.

Călcând pe urmele sugestiilor unui Gerald Graff care, la începutul anilor nouăzeci, propusese studiul evoluției conflictelor culturale ca soluție împotriva inconsistenței reformelor educaționale (vezi *Beyond the Culture Wars: How Teaching the Conflicts Can Revitalize American Education*, 1993), Wandor susține, fără a se revendica de la preceptele anunțate de fostul președinte MLA, că, pentru o mai bună înțelegere a transformărilor pe care le-au suferit studiile literare, ar trebui să problematizăm nu atât adaosurile teoretice, ci, mai degrabă, dinamica polemicilor iscate între încercările unora de a dilua textul într-o formă de „literaritate” și ale celorlalți de a întări definiția ontologic-autonomistă a operei literare. Pe scurt însă, relocalizarea auctorialității ar putea fi citită în felul următor: dezbaterile din jurul morții autorului care avuseseră loc în câmpul criticii și teoriei literare fuseseră mai mult sau mai puțin concomitente cu instituționalizarea practicilor auctoriale implicate în orice formă de scriere creatoare. Ironia, demonstrează Wandor cu suficientă elocvență, e aceea că nașterea ideii de scriere creatoare rămâne, în fond, rezultatul interogațiilor pe care teoria literară le adresase procesualității textuale.

Apariția sau nașterea istorică a statutului profesional al scriitorilor e, cu toate acestea, o chestiune separată. Apariția manualelor dedicate autorilor și scrierii creatoare, înființarea organizațiilor specializate și consolidarea drepturilor de proprietate literară sunt cele mai importante elemente care au condus, de la începutului secolului XX încoace, la formalizarea condiției actuale a scriitorilor. Terenul pare a fi însă minat cu nepotriviri. Logica cursurilor de scriere creatoare se află în directă contradicție cu stabilizarea normelor auctoriale. Și asta pentru că cele dintâi mizează pe existența unui concept romantic care presupune creativitate, talent sau geniu din partea scriitorilor, pe când cele din urmă funcționează în sens prescriptiv.

Didactica scrierii creatoare e fundamentată pe o serie de obstacole mai mult sau mai puțin iraționale. Pedagogii implicați în acest domeniu se dovedesc a fi hotărâți în a

transforma identitatea auctorială în sursa principală a creativității. Însă nu e neapărat vorba de fața rațională ori conștientă a sinelui, ci mai degrabă despre încercările autorilor de a se exprima renunțând la propriul eu. Anomaliile își fac și aici simțită prezența. Cu alte cuvinte, scrierea creatoare a fost înlocuită fie de ideea exprimării experiențelor individuale, fie de noțiunea literaturii ca terapie¹⁶. Wandor mai argumentează că „scrierea creatoare se bazează pe o teorie a lecturii care ne întoarce înapoi la complicata problemă a intenționalității și la ideea conform căreia intenția auctorială ar putea fi recompusă în urma lecturii”¹⁷. Cursurile de scriere creatoare sunt bazate pe absolut toate ideile care au fost spulberate de critica și teoria anti-umanistă. Moartea autorului a condus, așa cum bine știm deja, la denigrarea conceptului de subiectivitate și, la fel de important, a noțiunii de intenționalitate. Întoarcerea autorului a însemnat și recentrarea unei întregi discipline în jurul individului creator. Chiar dacă aici nu mai e vorba de elaborarea unor strategii ori metode de lectură interpretative, cursurile de scriere creatoare au încercat să restabilească un soi de nouă poetică. Altfel spus, nu criticul e cel care beneficiază aici de procesele sau efectele teoretizării, ci scriitorul.

Problema este că Wandor nu face nimic altceva decât să recite, ca să spun așa, teoriile lui S. Burke. Or, principala teză a criticului irlandez—aceea de a sublinia contradicțiile implicite ale teoriei barthesiene—fusesse deja discutate chiar și de Eugen Simion încă de la începutul anilor optzeci. E adevărat că poziția de putere din care cineva proclamă moartea autorului reclamă, în primul rând, tocmai o (re)afirmare a legitimității figurilor auctoriale, dar faptul nu e, totuși, greu de observat și a fost foarte limpede punctat de însuși Barthes. Să ne amintim că, în 1971, Barthes declarase, la fel de apoftegmatic, „întoarcerea amicală a autorului”.

Ideea conform căreia moartea autorului ar fi condus însă la insularizarea studiilor literare e, din păcate, adevărată. Și asta cu atât mai mult cu cât Burke însuși declară, la un moment dat, că argumentul circular al teoreticianului francez demonstrase imposibilitatea non-prezenței auctoriale. Dacă scăpările ce ar caracteriza absența autorului nu au făcut decât să întărească poziția figurii creatoare, izolaționismul pe care Burke îl indică ar rămâne, în cele din urmă, un non-sens. Spun asta pentru că tocmai agenda secesionistă a morții autorului (o teorie, susține Burke, pe care n-ar putea să o priceapă cei din afara universităților) a produs o reală democratizare și largire a sferei literare. Or, e clar că tocmai datorită neînțelegerii se născuseră o serie întreagă de alte noi mișcări identitare.

Nu se poate însă nega nici realitatea faptului că bibliografia critică dedicată unor Barthes, Foucault și Derrida e ridicol de întinsă, la fel cum vastitatea acestui material nu reprezintă neapărat un indiciu al vulgarizării teoriilor auctoriale, ci, mai degrabă, un simptom al

mecanismului auto-reproductiv al sistemului academic. Chiar și așa, putem zice că multitudinea și amploarea intervențiilor datorate celor trei gânditori semnaleză, pe de altă parte, nevoia sau plăcerea publicului larg (și, deci, a non-specialiștilor) de a fi fost la curent cu cele mai noi propuneri teoretice. Ideea conform căreia oricine poate să devină acum un critic literar (a se citi un autor) rămâne și ea una liberală. Recunoașterea faptului că nu scriitorul e cel care deține toată autoritatea în câmpul literar presupune și conștientizarea unei opinii care susține că oricine poate deveni un autor dacă își dă frâu liber pasiunilor. Barthes nici măcar nu susținuse, așa cum făcuseră, în fond, reprezentanții *Noii Critici*, faptul că accesul la literatură depinde doar de însușirea unui set de instrumente critice. Cel care a semnat *Gradul zero al scriiturii* arătase că auctorialitatea e, în cele din urmă, o predispoziție sau o atitudine mai mult sau mai puțin hedonistă în fața textului.

Unde Wandor are dreptate să-l prețuiască pe Burke e atunci când cercetătorul irlandez demonstrează, fără doar și poate, că auctorialitatea e un concept aflat în constantă febrilitate: „Burke sugerează că în discuțiile legate de multiplele manifestări și implicații ale auctorialității există o tensiune care poate fi redusă la lupta conceptuală dintre uzurpare și autoritate”¹⁸. Cu alte cuvinte, autorul nu a murit de cauze naturale. El a fost ucis, susține Wandor pe urmele lui Burke, doar pentru a fi fost înlocuit de „noul autor” (teoreticianul ca autor). Prin faptul că rescrie textul, criticul ocupă acum poziția auctorială în raporturile stabilite între instanțele din câmpul literar. Privind invers argumentul, putem spune că moartea autorului reprezintă o decizie critică și nu un adevăr al textului literar. Absența autorului nu e un fapt ușor verificabil despre literatură ori discurs, ci o declarație a formei auctoriale adoptate de teoreticieni. Dezbateră din jurul morții autorului reprezentase, așadar, o investigație a relației dintre critic și text, în aceeași măsură în care intenția autorului fusese demascată drept o formă de control de care criticul trebuia să se debaraseze.

Nu pot, totuși, să fiu de acord cu observația cercetătoarei atunci când spune că „aceasta este cu siguranță una dintre cele mai ridicole manipulări ideatice din lexiconul postmodernității literare”¹⁹. Nu e deloc clar de ce ideea ar fi fost ridicolă din moment ce influența sa a fost capitală, în aceeași măsură în care moartea autorului nu poate fi inclusă (cel puțin nu în totalitate) sub umbrela postmodernității. La fel de problematică e și sentința conform căreia demonstrația ar putea trece drept manipulare. Pentru cei care au citit cu atenție textul barthesian rămâne absolut evidentă intenția teoreticianului francez: nicio clipă nu a susținut acesta că moartea autorului nu ar însemna și o încercare de promovare a noii critici împotriva celei universitare (pozitiviste, istoriste, biografice). O cu totul altă discuție însă ar putea fi deschisă cu privire la eficiența

controlului pe care intențiile auctoriale le-ar avea asupra interpretării.

Fără să comenteze părerile altora, Wendor se rezumă de cele mai multe ori la trecerea în revistă a câtorva dintre opiniile celor mai titrate figuri ale controversatei discuții (Culler, Bennett, Burke). Nu zic că n-ar exista situații în care „autorul spune mai mult, mai puțin sau altceva decât ar vrea să spună”, dar să invoci „interesele recente în teoria bahtiniană”, ale cărui reprezentant principal ar fi Peter Widdowson (citată aici cu un volum cu o miză clar popularizatoare), nu dovedește foarte multe, cu atât mai mult cu cât interesele invocate nu sunt deloc recente. Trecând însă peste aceste aspecte, cred că mai important se dovedește a fi felul în care Wendor îi propune să recontextualizeze fenomenul întoarcerii auctoriale.

Dacă „în centrul teoriei se află relația dintre limbaj, producția de sens și subiectul individual”²⁰, atunci putem spune că, după experiența teoriei, autorul pare a fi nici mai mult, nici mai puțin decât rezultatul sau produsul activităților lingvistice. Lucrurile sunt destul de clare până aici. Mai puțin clară e însă tocmai întoarcerea autorului care uneori pare a fi echivalată cu nașterea cititorului modern, dar care e, alteori, pusă fie pe seama politicilor identitare, fie pe relegarea subiectului creator la nivelul figurilor textuale. Concluzia Michelenei Wendor ar fi următoarea: autorul nu a murit pentru că nu a fost niciodată „acolo”. Ceea ce înseamnă că autorul nu avea de unde să se întoarcă, el fiind localizat mereu „altundeva”. Într-o alură complet enigmatică pare să se mențină acest spațiu indefinit al auctorialității. Misterul e însă rapid spulberat atunci când autorul e, de fapt, redefinit în termeni materialişti. Plecând de la ideile unor Benjamin or Brecht, cercetătoarea definește auctorialitatea drept un soi de activitate sau proces social. Din geniul romantic inspirat, autorul empiric se transformă în producător. În această perspectivă, sugerează Wendor, și teoreticianul ar trebui să-și recalibreze instrumentele. Astfel, acesta fie devine sociolog, fie istoric: pentru că trebuie să țină cont de „limitele și convențiile sociale, istorice, instituționale și discursive ale autorului, precum și de efectele tehnologiilor de imprimare și, în sfârșit, de evoluția drepturilor de autor”²¹. Tradiția e, bineînțeles, caracterizată de intervențiile lui Louis Althusser, Lucien Goldmann, Pierre Macherey, Mihail Bahtin și Terry Eagleton. Bizar e doar faptul că Wendor abandonează proiectul, trecând la problematizarea propunerilor pro-și anti-intenționaliste (de la Wimsatt și Beardsley până la Umberto Eco).

Frapează, apoi, o eronată lectură a faimosului eseu eliotian, „Tradition and the Individual Talent”. Atunci când autorul „Tărâmului pustii” scrisese că autorul nu are o personalitate de exprimat, criticul sugerase că autorul este un mijloc prin care diferite tipuri de discurs și/sau experiențe ar putea fi (re)utilizate. Cu alte cuvinte, autorul nu are „un mediu”, așa cum crede Wendor, ci

este un mediator. Natura intermediară/intermedială a autorului nu poate fi și nu trebuie confundată cu limbajul: „mijlocul este limbajul, convențiile sale și felul în care e folosit în diferite contexte”²².

Am văzut că multe dintre elementele care influențează sau chiar determină trăsăturile actuale ale auctorialității derivă din deloc simpla relocalizare a fenomenului în cadrul altor spații discursiv-disciplinare. S-ar părea, deci, că, fără a pune totul pe seama unei viziuni teleologice, autorul avea oarecum nevoie să treacă prin filtrul teoriei literare doar pentru a fi pulverizat într-o serie întreagă de alte ipostaze. Chiar dacă modest asumat, rolul absolut esențial pe care auctorialitatea îl jucase în interiorul criticii și istoriei literare fusese decimat în perioada de glorie a teoriei doar pentru a fi reificat, de-a lungul ultimului deceniu al veacului trecut, în cadrul practicilor industriei literare.

Chiar dacă unii cercetători sugerează că evoluția recentă a auctorialității ar urma un traseu anti-teoretic, așa zice, totuși, că o serioasă contemplare a condițiilor material-istorice ale auctorialității contemporane nu echivalează în mod automat cu abandonul reflecției abstract-generale. Ba chiar dimpotrivă. Sunt de acord, așa cum am arătat mai sus, că auctorialitatea nu mai face obiectul „Teoriei literare” cu „T” mare (în mare parte, tocmai fiindcă nu mai există așa ceva), dar asta nu înseamnă că totalitatea celorlalte discipline dedicate analizei figurilor scripturale ar fi pur și simplu lipsite de o conștiință teoretică, așa cum fusese aceasta definită, pe linia Lukács-Goldmann-Williams, de E. Said - vezi „Travelling Theory” (adică emergența unui ansamblu noțional care să descrie relația dintre „lume” și gândire).

Tocmai în acest sens, Kyriaki Hadjiafxendi și Polina Mackay sugerează, și pe bună dreptate, că „studiul auctorialității ar fi determinat de două contexte interconectate”²³. E vorba, pe de o parte, de continua modificare a metodologiilor din câmpul academic și, pe de alta, de felul în care o varietate întreagă de condiții istorice, culturale, tehnologice și literare ar determina apariția unor diverse forme de auctorialitate. Ipoteza implicită ar fi că cele dintâi reprezintă mai mult decât simple metode de abordare a fenomenului. Altfel spus, metamorfozele epistemologice din cadrul studiilor literare ar modifica înseși definițiile și practicile istorice ale auctorialității. Volumul examinează în detaliu „transformările pe care le-a suferit relația dintre critica literară și istoria auctorialității, atât în ce privește schimbarea modelelor teoretice, cât și a condițiilor din spatele acestei evoluții”²⁴. Proiectul e, în primul rând, istoric și contextualizant (condițiile în care textele sunt produse, diseminate și consumate). Editorii și-au propus, deci, punerea în perspectivă a identității modurilor auctoriale și, fapt important, a factorilor ce au contribuit la apariția acestora.

Volumul nu discută auctorialitatea ca formă de negociere a semnificației textuale. Formele de

conceptualizare ale auctorialității se modifică în funcție de modificările mijloacelor tehnologice. Ar fi nevoie ca „teoria auctorialității să ilustreze felurile în care perspectiva pe care o propune asupra unor noțiuni precum sinele, agenția, proprietatea și autoritatea să fie elaborate în exemple individuale”²⁵. Moartea autorului a condus, între altele, la întoarcerea acestuia ca proiecție a strategiilor de lectură puse în practică de cititorul îndrăgostit. Studiile dedicate figuralității auctoriale au demonstrat, pe de altă parte, că acesta a fost, apoi, relocalat textualității. O a treia variantă, aș vrea să sugerez, pare a fi mai degrabă desprinsă din aripa foucauldiană a studiilor auctoriale, și asta pentru că funcția de autor rămâne o chestiune extra-textuală, evidențiată de turnura epistemologică a cercetării literare.

Ceea ce ar trebui reținut de aici e faptul că teoriile absenței auctoriale au dat naștere nu doar unui nou câmp de cercetare, ci unor întregi discipline. E realmente copleșitoare avalanșa metodologică constituită în urma strigătului disperat al morții scriitoricești: „teoria receptării, deconstrucția și semiotica sunt toate practici de lectură apărute în urma atacurilor lansate împotriva autorului”²⁶. Mai mult, putem spune odată cu editorii volumului că, „deși a redus auctorialitatea la un simplu proces de semnificație, teoria anilor șaizeci a pus sub semnul întrebării autoritatea canonului literar, dând naștere unor noi abordări și câmpuri de investigație – de la *Noul Istorism* sau materialismul cultural până la studiile de gen și cele postcoloniale”²⁷. O anumită sensibilitate politic-democratică însălează toate direcțiile enumerate. Adoptând perspectiva stângii culturale, teoria critică a anilor șaizeci se transformase, până la urmă, într-o mișcare ecumenic-pluralistă. Sub masca multiculturalismului, gândirea critică deviasse de la traseul unei atitudini profund anti-umaniste într-un soi de agendă afectiv-identitară de reabilitare sau recuperare a marginalității, a minorităților, a periferiei ori a subalternului.

Poate tocmai în acțiunea și efectele contradictorii ale teoriei rezidă și confuzia ori paradoxurile ce înconjoară receptarea îndelungată a ideii dispariției (și întoarcerii) auctoriale. Relativizarea postmodernă a subiectului creator a însemnat atât eliminarea ideii conform căreia textul ar fi o expresie a personalității auctoriale, cât și, așa cum am văzut, statornicirea încă și mai vehementă a aceleiași credințe. Ce e, apoi, clar e faptul că moartea autorului nu fusese una naturală. Altfel spus, cineva l-a ucis cu un anumit motiv, într-un anumit context. Mai enigmatică rămâne totuși sugestia pe care Hadjiafxendi și Mackay o prezintă în continuare. Aceea că moartea autorului ar putea însemna, pe de altă parte, și un suicid. Un suicid ciclic sau continuu. Auctorialitatea n-ar fi, în acest sens, nimic altceva decât un mic truc sau artefact tehnologic.

Ideea pare promițătoare, dar nu e, din păcate, dezvoltată. Proiectul e rapid abandonat. Mai lucrativă

se dovedește însă a fi ideea înaintată de Terry Eagleton: teoreticianul demonstrează că orice proiect critic impune, ideologic vorbind, o formă sau un model auctorial. Teza e profitabilă, ziceam, pentru că reușește să acopere și formele recente ale auctorialității, interogând felul în care diferite practici materiale au reușit să rescrie definiția și funcția auctorialității. Eagleton: „e posibil să interpretăm istoria gândirii moderne ca o serie de atacuri subversive lansate la adresa *cogito-ului* cartezian”²⁸. Istoria criticii și a teoriei literare rămâne, așadar, istoria modelelor auctoriale.

Într-unul dintre cele mai convingătoare articole apărute în ultimii cinci ani în sfera teoriilor auctoriale, Julie Marie Smith argumentează în mod elocvent că, în procesul formării acesteia, funcția de autor poate fi alterată, modificată ori preluată. Instrumentul prin care aceste acțiuni sunt operaționalizate, spune Smith, e cel al „corului retoric” (conceptul e adoptat din limbajul teoriei muzicale). Cercetătoarea accentuează ideea conform căreia, deși postura auctorială e, de cele mai multe ori, inventată (ori inițiată) de o singură persoană, credibilitatea sau ethosul—definit aici în termeni mai mult sau mai puțin clasici drept caracter, bunăvoință și expertiză—reprezintă, în cele din urmă, un construct la care participă (sau ar putea participa) mai multe persoane ori instituții. Același „cor retoric” e responsabil, bineînțeles, și de felul în care mesajul unui autor circulă în cadrul unor contexte relativ diferite. Demonstrația e, cum ziceam, edificatoare, cu toate că n-aș restrânge utilizarea acestei noțiuni la sfera digitală.

Preluând propunerea unui Thomas Inge, cercetătoarea echivalează, apoi, „corul retoric” cu noțiunea de mediator sau colaborator. Mediatorul e, destul de simplu, instanța care, aflată între vorbitor și receptor, își „folosește abilitățile tehnice și retorice pentru a distribui mesajul vorbitorului și de a promova ori construi, în același timp, ethosul acestuia” (exemplul are în vizor o serie de jurnaliști, bloggeri și activiști)²⁹. Cu toate că sunt „co-participanți în distribuția retoricii, corul nici nu participă în actul de invenție, nici nu funcționează ca autori ori colaboratori”³⁰. Corul retoric se diferențiază, continuă Smith, de cititori „fiindcă deține anumite capacități tehnice de a altera și rearanja spațiul artefactului textual ori digital, tehnica ori aristicăria, contribuind, astfel, cu propria retorică”³¹. Mai mult, mediatorul poate contribui fie la construcția ethosului, fie la autoritatea și autenticitatea mesajului transmis.

Paul Butler arată, apoi, că, utilizând retorica grupurilor dominante, cei marginalizați se află, în fapt, în posesia unei extrem de eficiente strategii prin care un conflict ideologic ar putea fi basculat într-o formă de discurs împărtășit³². Demonstrația seamănă, în linii mari, cu aceea pusă în pagină de Deleuze și Guattari vizavi de problema literaturilor minore. Altfel spus, dacă auctorialitatea reprezintă o funcție clasificatoare a discursurilor, post-auctorialitatea, pare să sugereze Butler, ar fi acea funcție

prin care discursurile—în loc să distribuie forme ale autorității (prin constituirea de genuri, opere, destine)—sunt, în fapt, dinamizate unele împotriva altora pentru a construi o platformă democratică (teoria lui Graff e, din nou, relativ similară). Post-auctorialitatea presupune, așadar, „un public dominant și altul contestatar, discursuri și contradiscursuri”³³.

Teza principală a cărții semnate de Mieke Bal—aceea că interdisciplinaritatea științelor umaniste ar trebui să-și regândească presupuzițiile metodologice plecând nu de la o serie de instrumente analitice propriu-zise, ci mai degrabă de la concepte³⁴—nu reprezintă, din păcate, o reală noutate. Mă tem că Baudrillard realizase deja acest lucru atunci când descria, în 1968, faimosul sistem al obiectelor. Mergând însă mai departe, trebuie să notăm că, în viziunea autoarei, conceptele nu stabilesc termeni în mod univoc, ci sub forma unui dinamism bine precizat. Bal e interesată, așadar, nu doar de ceea ce poate însemna un concept, ci, mai ales, de ce poate acesta să facă. Analizând majoritatea publicațiilor din domeniul studiilor culturale apărute pe parcursul anilor nouăzeci, cercetătoarea ajunge la concluzia, suficient de simplă, că toate conceptele reprezintă, în fond, „spații de dezbateră, de recunoaștere a diferențelor și a schimbării”³⁵. Câțiva ani mai târziu, Bal revine cu câteva detalii adiționale: conceptele nu sunt niciodată fixe - ele călătoresc între discipline, indivizi, perioade istorice și spații geografice. Sigur că, odată cu aceste transmutații, sensul, scopul și valoarea conceptelor se schimbă și ele³⁶.

Un concept precum auctorialitatea, de pildă, trădează, aproape involuntar, istoricitatea contextelor socio-culturale în care a fost produs și teoretizat. Problema constă însă în faptul că auctorialitatea rămâne, aprioric vorbind, un concept pluriform. Ceea ce înseamnă că, pentru o mai bună înțelegere a noțiunii, teoreticienii ar trebui să reconstruiască procesul de negociere dintre elemente non-convenționale ale conceptului respectiv (autorul ca absență, de pildă) și normele unei anumite situații istorice (situația din jurul lui Mai 68, să zicem)³⁷.

Într-un foarte important studiu dedicat istoriei cercetărilor auctoriale, Christine Haynes schițează, de pildă, evoluția recentă a deconstrucției la care fusese supusă, în cea de-a doua jumătate a veacului trecut, înțelegerea romantică a genialității creatoare. Mai mult, cercetătoarea propune o perspectivă de ansamblu foarte clară asupra stadiului actual al disciplinei. Publicat în 2005, articolul pune în pagină o sistematică examinare a reprezentărilor ideii de geniu romantic. Caracteristicile acestuia ar fi, spune Haynes, următoarele: originalitatea, sinceritatea și inspirația. Pe parcursul veacului trecut, definiția genialoid-eroică a scriitorului romantic fusese mai mult sau mai puțin desființată de atacurile teoriei critice. Postura romantică a autorului, declară Haynes, a fost, deci, istoricizată în urma lecturilor inspirate din poststructuralism, *Noul Istorism*, sociologia literaturii și, în sfârșit, istoria cărții³⁸.

Trebuie spus din capul locului—și asta fără niciun soi de exagerare—că, deși nu spune neapărat ceva nou, textul semnat de Haynes rămâne singura contribuție științifică care realizează și subliniază importanța actualității în vederea analizei fenomenului auctorial. Și aici nu e vorba numai de efectele revoluției digitale, cum îi place autoarei să spună, ci și de clivajul dintre imaginea sau reprezentările fenomenului auctorial, pe de-o parte, și realitatea ori practicile scripturale, pe de alta. Senzația că cel mai important aport al lucrărilor ce tratează problema autorului (cel puțin al acelor pe care cercetătoarea le trece aici în revistă) e, în fond, realizarea faptului că natura colaborativă a auctorialității ar trebui conceptualizată ori reflectată și în discursul ori reprezentările critico-teoretice de ultimă oră.

Contrar tuturor așteptărilor, turnura istoristă a studiilor literare a condus, arată Haynes, la perpetuarea definiției romantice a genialității auctoriale. De ce e autorul un element atât de important? Răspunsul, crede cercetătoarea americană, e foarte simplu: înțelegerea romantică a ideii de autor (axată pe noțiunea de originalitate) a determinat nașterea instrumentelor folosite în studiile literare. Istorismul, biografismul, psihologismul și pozitivismul orientat spre recuperarea intențiilor auctoriale—și, deci, spre recuperarea sensurilor operei—fuseseră toate bazate pe una și aceeași teorie romantică a individului inspirat. Vom discuta mai târziu despre contradicțiile implicite unei asemenea conceptualizări. E suficient, pentru moment, să spunem doar că ceea ce-i scapă autoarei este, în fapt, o mare parte a cercetărilor dedicate auctorialității și, culmea, câteva dintre cele mai importante (numele lui Burke nu apare nicăieri, de pildă).

Primul val, ca să spun așa, al demitizării ideii de autor—și aici Haynes greșeste din nou—venise tocmai din partea *Noii Critici* americane. Eroarea intențională se popularizase încă dinainte de perioada postbelică. În sfârșit, are dreptate atunci când indică interpretările istoriste (Foucault), sociologice (Bourdieu) și materialiste ale anilor cincizeci-șaizeci drept pietre de capăt pentru transformarea imaginii auctorialității dintr-o formă de talent într-o ipostază a profesionalizării. Perspectiva e, în mod evident, de orientare marxistă și spune, în lumina convergenței, că autorul e, în fapt, rezultatul acumulării unor serii de transformări și dezvoltări tehnologice, sociale și economice, precum invenția tiparului, apariția publicului cititor sau nașterea pieței comerciale. Mult mai convingătoare e însă critica ce vine din partea celor ce lucrează în sfera bibliografiei analitice. Interesați în mod exclusiv de aspectele fizice ale cărții, scrie Haynes, aceștia au sfârșit prin a neglija întru totul rolul autorului. Nu foarte diferită pare a fi astăzi situația lecturii la distanță (Franco Moretti), tocmai fiindcă aceasta, deși nu reduce literatura la un sistem închis (de forme, să zicem), restrânge însă—în mod paradoxal aș zice—spațiul de existență al literaturii la modelul unei rețele de noduri

și transferuri.

Lui Haynes nu avea cum să-i scape, bineînțeles, momentul morții autorului, acolo unde sensul textului pare a fi mereu reconstruit de către fiecare cititor. Interesantă și, totodată, surprinzătoare e însă afirmația conform căreia nu Barthes, ci Foucault este, în fapt, primul care a resuscitat ideea de autor³⁹. În accepțiune foucauldiană, repet, autorul fusese o funcție de discurs cu rol dublu - estetic, pe de-o parte, și legal, pe de alta. Cercetătoarea îi amintește aici pe Mark Rose, Martha Woodmansee și Carla Hesse care sunt, pe bună dreptate, cei mai importanți continuatori ai genealogiei foucauldiane. În siajul *New Historicism*, ei au investigat procesul de emergență al funcției auctoriale atât în cadrul discursului legal, cât și în cel al reflecțiilor estetice, analizând, între altele, aspecte precum cenzura statală, legile privind drepturile de autor, ideologia filozofiei romantice și dinamica forțelor economice.

Noțiunea romantică a autorului e proiectată drept un soi de naștere a scriitorului modern. Poziția e puțin diferită de cea general acceptată care-i aparține lui Alain Viala. Dincolo de asta însă, următoarea etapă a demitizării figuri autorului romantic e într-adevăr marcată, în anii șaptezeci, de intervențiile gândirii poststructuraliste, conform căruia autorul ar fi o simplă construcție intertextuală sau, ca să zic așa, un produs secundar al efectelor de discurs. Mai mult, scrie Haynes, cei implicați în istoria cărții reușiseră, la rândul lor, să transforme autorul într-o instanță a așa-zisului circuit comunicativ (o rețea de relații compusă din instituții și indivizi). Fie că vorbim de cel cultural, tehnologic ori economic, fie că discutăm despre cel social sau politic, contextul în sine devine, brusc, unul dintre cuvintele cheie ale cercetării literare. Nu în ultimul rând, trebuie amintit că sociologia producției culturale transformase autorul într-un agent al câmpului literar.

Și chiar dacă sunt de acord cu observația conform căreia cercetătorii ar avea astăzi la dispoziție un mix eterogen de teorii și metode din cadrul căruia ar putea împrumuta diverse concepte și instrumente de investigare a auctorialității, cred, totuși, că mult mai multe sunt domeniile și disciplinele pe care Haynes le trece cu vederea. Autorul nu este, așadar, doar o funcție de discurs (genealogia foucauldiană) și mai mult decât rezultatul unor construcții intertextuale (*Noul Istorism*), în aceeași măsură în care, deși acesta e, pe bună dreptate, una din instanțele circuitului comunicativ (istoria materială a cărții) sau un actor al câmpului literar (sociologia literaturii), subiectul creator rămâne, totodată, obiectul de interes al multor alte registre investigative: naratologia, retorica, etica, hermeneutica, biografia (pentru a le numi doar pe cele mai importante).

Autorul nu e nici reprezentantul unei personalități estetice, nici un efect discursiv (sau nu doar așa ceva), ci, mai degrabă, o entitate legală desemnată să protejeze interesele economice ale editorilor și ale distribuitorilor

de carte și, destul de surprinzător, mai puțin pe cele ale scriitorilor propriu-ziși. Citez concluzia parțială a cercetătoarei: „geniul nu e un rezultat sau o precondiție a ideii de copyright, ci un construct artificial care a legitimat și a naturalizat anumite structuri de putere”⁴⁰. În orice caz, o adecvată și sistematică examinare a fenomenului auctorial ar presupune, întâi de toate, o reconceptualizare epistemologică a înseși metodologiei existente.

Propunerea cercetătoarei poate fi ușor asociată teoriilor lui Koselleck. Și asta tocmai fiindcă ideile despre auctorialitate, pe de-o parte, și practicile scripturale, pe de alta, trebuie analizate în tandem cu condițiile materiale și relațiile sociale (colaborarea și rolul intermediarilor) în care și prin intermediul cărora toate aceste procese creatoare sunt exprimate și/sau încorporate. Haynes observă că, deși au la dispoziție noi perspective desprinse din zona sociologiei literare și a istoriei culturale, cercetătorii încă mizează pe metode tradiționale precum biografismul ori analiza de text. Chiar dacă se declară a fi interesați de contextele ce înconjoară fenomenul auctorial, savanții sfârșesc, de cele mai multe ori, în a naturaliza definiția romantică a autorului original și a individului inspirat. Haynes din nou: „aceștia eșuează în a explica felul în care ideile și practicile auctoriale s-au schimbat odată cu modificarea contextului istoric”⁴¹. Ea militează, în schimb, pentru o abordare eclectică din punct de vedere teoretic și metodologic. Nu e îndeajuns, spune în continuare, să reprezinti autorul ca o construcție lingvistică, la fel cum insuficient rămâne și argumentul conform căruia ideile ideologice pe care o societate le întreține în raport cu noțiunea de autor ar fi pure reflecții ale structurii economice.

Ceea ce nu reușește însă Haynes să soluționeze e tocmai problema pe care lucid o revelează. Și asta nu doar pentru că semnalarea celor câteva dihotomii reprezintă semnul unei simplificări impardonabile, ci, mai important, pentru că cercetătoarea americană pare să ignore complet existența unor alte dimensiuni ale fenomenului auctorial. Auctorialitatea rămâne un fenomen multidimensional compus—între multe altele—din reprezentări, instituții, agenți și practici, iar Haynes încheie întocmind o listă cu câteva dintre disciplinele care ar trebui să figureze—în mod obligatoriu—în orice analiză a auctorialității: critica literară, examenul bio-bibliografic și, în sfârșit, studiul istoric al contextelor.

Așa cum voi încerca să arăt însă în episodul ce urmează (ultimul, de altfel, dedicat auctorialității în paginile revistei Transilvania), nu doar evoluția paradigmatelor teoretice actuale, ci și metamorfoza practicilor literare propriu-zise indică, în mod limpede, faptul că auctorialitatea nu mai poate fi gândită și/sau reprezentată numai prin intermediul celor două poziții deja canonice: moartea și întoarcerea autorului. Criticul nu se mai află de multă vreme într-o poziție

de submisivitate față de marele scriitor, la fel cum nici studiul reflexelor culturale și al politicilor identitare n-ar trebui să mai reprezintă o veste pentru nimeni din câmpul academic. Ascensiunea sau înălțarea autorului reprezintă, iată, o ultimă fază în evoluția conceptului (a cincea, dacă luăm în considerare, alături de celelalte două deja menționate, nașterea și sacralizarea autorului) și, în fond, singura capabilă să gestioneze toate palierele acestuia.

Cum arată sau ce înseamnă ascensiunea autorului? Pe scurt, înălțarea reprezintă o nouă formă de conceptualizare ori (re)definire a ideii de autor. Noua înțelegere ar putea fi înțeleasă și în termeni postumani sau chiar post-autoriali. Toate au însă în comun ambiția de a depăși modurile în care autorul a fost teoretizat în ultimii aproximativ 50 de ani. Ascensiunea autorului reprezintă, în cele din urmă, o nouă interogație: ce este astăzi un autor? Există, cum ziceam, foarte multe discipline și discursuri care și-au propus să (re)gândească astăzi ideea de autor. Cert e că autorul pare să fi devenit o noțiune fluidă, deschisă și ambiguă, o noțiune constant reconfigurată în funcție

de contextele, practicile ori registrele intelectuale cu care interacționează: tehnologice, ecologice, biologice și de altă natură. Nu aş vrea să sugerez faptul că ascensiunea autorului reprezintă o simplă radicalizare a deconstrucției postmoderne, însă e clar că procesul ar putea fi declinat în cel puțin trei moduri: critic, cultural și filozofic.

Nu există o singură definiție a ideii de autor. Auctorialitatea e astăzi multiplă, pluriformă și controversată. Limitele auctorialității sunt constant negociate și cred că ar trebui subliniat faptul că, în condiții post-antropocentrice, metafora ascensiunii are toate șansele să surprindă felul în care vechiul subiect creator se îndepărtează, într-o mișcare descentralizantă, de fosta sa poziție privilegiată, nutrind, în schimb, interconexiunile cu ceilalți agenți (umani, non-umani, biologici, tehnologici, materiali, ideatici) ai practicii literare. Ascensiunea echivalează, așadar, cu o înțelegere relațională și post-dualistă a ideii de autor care mizează, iată, pe co-existența radical-ecologică a elementelor sale componente și pe coordonate care nu mai pot fi altfel decât planetare.

Note:

1. Vezi Herausgegeben von Heinrich Detering, *Autorschaft. Positionen und Revisionen. DFG-Symposion 2001* (Stuttgart: J.B. Metzler, 2002), xvi.
2. Fotis Jannidis, Gerhard Lauer, Matias Martinez, Simone Winko, „Einleitung. Autor und Interpretation” în *Texte zur Theorie der Autorschaft*, ed. Fotis Jannidis (Stuttgart: Reclam, 2009), 7-8.
3. Ibid., 24-25.
4. Carmen Rosa Caldas-Coulthard, Rick Iedema, *Identity Trouble. Critical Discourse and Contested Identities*, Palgrave Macmillan, 2008, p. 1.
5. Ibid., pp. 2-6.
6. Eefje Claassen, *Author Representations in Literary Reading*, John Benjamins Publishing Company, 2012, p. 2.
7. Ibid., p. 211.
8. Ibid., p. 219.
9. Ibid., pp. 15-16.
10. Stephen Donovan, Danuta Fjellestad, Rold Lundén, *Authority Matters Rethinking the Theory and Practice of Authorship*, Rodopi, 2008, p. 8.
11. Michael Joyce, „Authorship as Re-Placement” în Stephen Donovan, Danuta Fjellestad, Rold Lundén, *op. cit.*, pp. 260-265.
12. Ibid., 7.
13. Ibid., 33.
14. Ibid., 37.
15. Ibid., 46.
16. Ibid., 117.
17. Ibid., 147.
18. Ibid., 163.
19. Ibid., 164.
20. Ibid., 169.
21. Ibid., 175.
22. Ibid., 188.
23. Kyriaki Hadjiafxendi, Polina Mackay, eds., *Authorship in Context From the Theoretical to the Material* (Londra: Palgrave Macmillan, 2007), 1.
24. Ibid.
25. Ibid.

26. Ibid.
27. Ibid.
28. Terry Eagleton, „The Decline of the Critic” în *Authorship*, ed. Hadjiafxendi, Mackay, 187.
29. Julia Marie Smith, „A Gay Girl in Damascus. Multi-vocal Construction and Refutation of Authorial Ethos” în *Authorship Contested: Cultural Challenges to the Authentic, Autonomous Author*, ed. Amy E. Robillard, Ron Fortune (London: Routledge, 2015), 22.
30. Ibid.
31. Ibid.
32. Paul Butler, „The Sound of Silence: Defense of Marriage, Don't Ask, Don't Tell, and Post-Authorship Theory” în *Authorship*, ed. Robillard, Fortune, 145.
33. Ibid.
34. Mieke Bal, *Travelling Concepts in The Humanities. A Rough Guide* (Toronto: University of Toronto Press, 2002), 5.
35. Ibid., 13.
36. Mieke Bal, „Working with Concepts”, *European Journal of English Studies* 13, nr. 1 (Aprilie 2009): 13–23, DOI: 10.1080/1382557080270812.
37. Ibid.
38. Christine Haynes, „Reassessing «Genius» in Studies of Authorship: The State of the Discipline”, *Book History* 8 (2005): 288.
39. Ibid., 290.
40. Ibid., 295.
41. Ibid., 314.

Bibliography:

- Bal, Mieke. „Working with Concepts.” *European Journal of English Studies*, 13, no. 1, (April 2009).
- Bal, Mieke. *Travelling Concepts in The Humanities. A Rough Guide*. Toronto: University of Toronto Press, 2002.
- Butler, Paul. „The Sound of Silence: Defense of Marriage, Don't Ask, Don't Tell, and Post-Authorship Theory.” In *Authorship Contested: Cultural Challenges to the Authentic, Autonomous Author*, edited by Amy E. Robillard, Ron Fortune. London: Routledge, 2015.
- Caldas-Coulthard, Carmen Rosa, Rick Iedema. *Identity Trouble. Critical Discourse and Contested Identities*. London: Palgrave Macmillan, 2008.
- Claassen, Eefje. *Author Representations in Literary Reading*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2012.
- Detering, Herausgegeben von Heinrich. *Autorschaft. Positionen und Revisionen. DFG-Symposium 2001*. Stuttgart: J.B. Metzler, 2002.
- Donovan, Stephen, Danuta Fjellestad, Rold Lundén. *Authority Matters Rethinking the Theory and Practice of Authorship*. Leiden: Rodopi, 2008.
- Eagleton, Terry. „The Decline of the Critic.” In *Authorship in Context From the Theoretical to the Material*, edited by Kyriaki Hadjiafxendi, Polina Mackay. London: Palgrave Macmillan, 2007.
- Hadjiafxendi, Kyriaki, Polina Mackay (eds.). *Authorship in Context From the Theoretical to the Material*. London: Palgrave Macmillan, 2007.
- Haynes, Christine, „Reassessing «Genius» in Studies of Authorship: The State of the Discipline.” *Book History*, 8 (2005).
- Jannidis, Fotis, Gerhard Lauer, Matias Martinez, Simone Winko. „Einleitung. Autor und Interpretation.” In *Texte zur Theorie der Autorschaft*, edited by Fotis Jannidis. Stuttgart: Reclam, 2009.
- Jannidis, Fotis (ed.). *Texte zur Theorie der Autorschaft*. Stuttgart: Reclam, 2009.
- Joyce, Michael. „Authorship as Re-Placement.” In *Authority Matters Rethinking the Theory and Practice of Authorship*, edited by Stephen Donovan, Danuta Fjellestad, Rold Lundén. Leiden: Rodopi, 2008.
- Robillard, Amy E., Ron Fortune (eds.). *Authorship Contested: Cultural Challenges to the Authentic, Autonomous Author*. London: Routledge, 2015.
- Smith, Julia Marie. „A Gay Girl in Damascus. Multi-vocal Construction and Refutation of Authorial Ethos.” In *Authorship Contested: Cultural Challenges to the Authentic, Autonomous Author*, edited by Amy E. Robillard, Ron Fortune. London: Routledge, 2015.

DU DIALOGUE INTERCULTUREL À LA CONSTRUCTION IDENTITAIRE INTERPERSONNELLE ET NUMÉRIQUE – POSSIBLES EXPLOITATIONS PÉDAGOGIQUES DE LA SÉRIE TÉLÉVISÉE EMILY IN PARIS (2020) –

Dumitra BARON

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte, Departamentul de Studii Române
Lucian Blaga din Sibiu, Faculty of Letters and Arts, Department of Romance Studies
Personal e-mail: dumitra.baron@ulbsibiu.ro

FROM INTERCULTURAL DIALOGUE TO INTERPERSONAL AND DIGITAL IDENTITY CONSTRUCTION
– POSSIBLE EDUCATIONAL EXPLOITATIONS OF THE TELEVISION SERIES EMILY IN PARIS (2020) –

In this article, we propose to sketch some working hypotheses around the problem of the use of television series in the teaching of the FLE, addressing in an interdisciplinary way the possible fields of exploitation of contemporary cinema. We will focus most of our observations on the use of cultural stereotypes and intercultural communication, considering their expanded exploitation and illustration in the American television series *Emily in Paris* (2020). The issue of personal and cultural identity will also be explored from the perspectives of new media usage.

Keywords: cultural stereotypes, intercultural communication, media, identity construction, FLE teaching.

Dans cet article, on se propose d'esquisser quelques hypothèses de travail autour de la problématique de l'emploi des séries télévisées dans l'enseignement du FLE, en abordant d'une manière interdisciplinaire les possibles champs d'exploitation du cinéma contemporain. Nous choisirons comme corpus d'étude les dix épisodes de la série télévisée américaine *Emily in Paris*, créée par Darren Star, sortie et diffusée en début d'octobre 2020 sur le service Netflix.

La présence du cinéma en tant que média, faisant partie de l'éducation aux médias, dans le cours de langue est, comme l'affirme Irma Velez, «très souvent envisagée dans une réception culturelle et/ou linguistique permettant de déployer des activités langagières»¹. En plus, le cinéma est «motivant», «porteur de culture et de langage non-verbal», ce qui permet aux étudiants de se rapprocher des aspects culturels ou linguistiques de la langue². Dans ce

sens, nous considérons, à l'instar des travaux en sociologie de la communication et des médias d'Éric Maigret, que les médias peuvent être vus comme «générateurs de culture, de comportements et de langage»³.

Cette série télévisée très récente se prêterait à divers usages qui serviraient à l'enseignement de plusieurs disciplines, c'est-à-dire: «Culture et la civilisation françaises», «Communication interculturelle», «Communication et médias» ou «Communication d'entreprise»⁴. Bien évidemment, la question du transfert linguistique est au cœur de cette approche, se dépliant à travers de multiples facettes (les faux amis, la méconnaissance ou l'ignorance d'une langue étrangère, les problèmes de traduction). Une autre réflexion qui pourrait être menée irait dans la direction de la réception de cette série en France, ce qui mettrait en évidence, à travers l'étude des réactions soulevées parmi les Français, comment la confrontation à l'image de soi rendue par les

autres et par les médias correspondrait à l'image de soi et, à la limite, vérifier encore des stéréotypes culturels⁵.

Il est intéressant de remarquer que, dès le début, on peut ancrer le niveau des discussions sur des éléments qui reflètent le dialogue interculturel, car la protagoniste principale est une Américaine qui, pour des raisons professionnelles, s'installe à Paris. La série mise d'ailleurs tant sur les barrières linguistiques que sur les barrières culturelles engendrées par une situation professionnelle, vraisemblable jusqu'à un certain point⁶.

En ce qui concerne les éléments de communication interculturelle, ceux qui apparaissent dans la série portent notamment sur les différences entre le rapport au temps, la gestion de l'espace, l'importance de la hiérarchie, l'expression des sentiments, l'utilisation du digital, le rapport à l'autre. Les différences culturelles jouent tant sur les éléments de la culture explicite que sur ceux de la culture implicite. Pourtant, ces éléments sont ancrés dans un processus de stéréotypage qui passe du savoir-faire au savoir-vivre et au savoir-être⁷. En plus, le rapport problématique à l'autre s'avère une coordonnée constante, étant abordée de nombreuses perspectives: l'autre en tant que l'étranger, l'autre du point de vue du genre, de l'âge, de l'expérience professionnelle, du statut social⁸.

La série met également en scène l'actualité des pratiques médiatiques, l'usage des médias (la dépendance des téléphones portables, des réseaux sociaux⁹, ce qui permet une interrogation sur la place occupée par les identités numériques dans la vie de l'individu, sur leur manière de construction, ainsi que les nouvelles pratiques d'«être ensemble»¹⁰. Dans ce contexte, on pourrait prendre en discussion la multiplicité des identités de l'individu de nos jours, une identité dynamique, fragmentée, qui ressemble à un véritable patchwork identitaire. La communication interculturelle «touche aux questions d'identité, de perception sociale, de relation à l'altérité [...]» ce qui engendre «en chacun de nous des résonances profondes où les mouvements affectifs, souvent inconscients, jouent un rôle prépondérant»¹¹.

L'exposition du privé sur la scène publique est aussi une coordonnée fondamentale de cette série. Comme l'observe Anabelle Klein: «Nos sociétés contemporaines sont ainsi progressivement passées de la transmission identitaire,

de type collectif, à des mouvements pluri-individuels de construction de soi.»¹² La métaphore du *rhizome*, proposée dans les années 1980 par Deleuze et Guattari s'avère fonctionnelle et actuelle plus que jamais¹³. La composition de soi passe par la narration, toujours en rapport avec l'autre. L'intimité devient une «intimité surexposée»¹⁴, dans ce sens, le leitmotiv du *selfie*, qui est tout de suite posté sur Instagram, montre cette dépendance à l'autre dans la légitimation de soi¹⁵. Le domaine de la construction identitaire s'élargit ainsi à travers les dispositifs de communication. L'homme des réseaux, tellement éloigné ou rapproché de l'homme des cavernes, dépend de la «nébuleuse communicationnelle»¹⁶. Le compte personnel, le profil sur Facebook ou sur Instagram, deviennent ainsi de véritables «lieux de soi»¹⁷ où le moi s'expose et se met en scène dans le but de trouver un bien-être personnel, même illusoire ou éphémère. Il existe une véritable porosité de la vie en ligne et de la vie hors ligne, de la vie publique et de la vie privée. L'exhibition de soi (Emily fait d'ailleurs partie de la «génération selfie», voire de la génération Instagram) va de pair avec un *récit de soi*, qui suppose une remise en cause de sa propre identité¹⁸. Dans la construction de soi, l'individu semble avoir besoin d'être vu, s'encadrant parfaitement dans la logique de la génération «des m'as-tu vu»¹⁹ et acceptant volontiers «la tyrannie de la visibilité»²⁰. Les nouvelles technologies de l'information et de la communication «sont venues se greffer sur un terrain favorable, en accentuant l'effet de 'bulle' et le culte de l'image»²¹. Ce culte du narcissisme suppose la création du lien en captant de regard des autres, l'altérité étant ainsi «un rapport dynamique entre deux entités qui se donnent mutuellement un sens.»²²

Non pas en dernier lieu, nous considérons qu'un autre bénéfice majeur de l'usage du cinéma contemporain en classe de FLE serait la translittératie qu'il encourage, c'est-à-dire «l'ensemble des compétences d'interaction avec tous les moyens d'information et de communication»²³. De cette façon, l'enseignant pourra travailler ainsi non seulement les compétences linguistiques ou culturelles de ses apprenants, mais aussi les compétences médiatiques et interculturelles, par le biais d'un cursus qui établit le dialogue entre la didactique des langues et des cultures et l'éducation aux médias, prouvant encore une fois que «l'interculturel est constitutif du culturel» (Todorov²⁴).

Note:

1. Irma Velez, «Pour une éducation au cinéma intégrée dans une pédagogie de projet multimédia: un exemple de translittératie», *Recherche et pratiques pédagogiques en langues de spécialité*, vol. XXXI, n° 2, 2012, mis en ligne le 18 mai 2012, consulté le 12 octobre 2020. DOI: <https://doi.org/10.4000/apliut.2650>.
2. *Ibid.*
3. «Les médias cessent d'être des industries plus ou moins aliénantes pour devenir de vraies médiacultures, des lieux faisant se rencontrer des mondes plus ou moins marqués par la défense ou l'abandon d'identités» (Éric Maigret, «Après le choc *cultural studies*», in Éric Maigret, Éric Macé (dir.), *Penser les médiacultures: nouvelles pratiques et nouvelles approches de la représentation du monde*, Paris, Armand Colin, 2005, p. 34).

4. Disciplines qui figurent par exemple, dans le cursus des niveaux licence et master de l'université où nous enseignons.
5. L'image de la France et de sa capitale telle qu'elle se dévoile à travers les épisodes semble totalement édulcorée, ce qui a déjà suscité un tollé de réactions critiques dans la presse française, une des critiques majeures exprimées jusqu'à présent en France portant sur le manque d'aspects négatifs, comme les Tags, les SDF, etc. En laissant de côté l'aspect visiblement atténué de l'image de la ville, laissant l'impression d'une vision «en rose» des réalités bien pesantes, voire pénibles d'ailleurs, à travers cette série, l'apprenant peut découvrir de nombreux lieux emblématiques de la capitale de la France (Café de Flore, Café de la Paix), associés parfois à la présentation des personnages célèbres y séjournant (Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir). Cette incursion dans la géographie locale, surtout à cette époque où les déplacements sont assez limités, peut représenter un moyen de découverte mais aussi une belle échappée «parisienne». Une échappée non seulement géographique, mais aussi temporelle pourrait y avoir lieu, les renvois à l'architecture de la Belle Époque étant illustrateurs à cet égard.
6. Car, dans la vie réelle, il très peu probable qu'un employé soit transféré dans un pays étranger sans avoir des connaissances de langue. Bien évidemment, on peut observer aussi l'image stéréotypée du Français qui n'est pas fort en langues étrangères, ce qui a souvent été associé à une certaine forme «arrogance».
7. Tant la vie sociale (les repas, la question de comment saluer, la fréquentation des bistrot, des restaurants, des boulangeries) que la vie professionnelle (les conventions au travail, la charte de valeurs, la culture d'entreprise) se prêtent à des différences culturelles, souvent à des constructions stéréotypées, l'histoire étant truffée d'une série d'impromptus, de triangles amoureux etc., en passant aussi par diverses anecdotes visant les accents, les valeurs différentes, les malentendus interculturels.
8. Le dialogue entre les deux cultures, civilisations et visions du monde, se déclinant souvent en conflit (voire en *choc* de civilisations), est annoncé en quelque sorte dès le titre (*Emily in Paris*) qui fait allusion à la célèbre comédie musicale *Un Américain à Paris* (réalisée par Vincente Minnelli en 1951). Cette fois, il s'agit d'un personnage féminin, la question du genre étant également exploitée dans la série, et pouvant ainsi être un élément important de discussion en classe de FLE (par exemple) : l'image (souvent stéréotypée) de la femme (de la parisienne) associée à la mode, au bon goût, aux préoccupations constantes pour l'apparence physique. On constate que même dans la vie quotidienne, les personnages féminins ressemblent à des top modèles, un accent important étant mis sur les vêtements et les accessoires haute couture.
9. La protagoniste américaine veut à tout prix imposer sa vision fortement imprégnée de la culture qu'elle incarne, dominée par le pragmatisme, l'orientation vers l'emploi des NTIC ou des techniques digitales du marketing.
10. Annabelle Klein, «Evolution des dispositifs d'expression de soi et identités numériques», in Alain Kiyindou, Francis Barbey, Laurence Corroy-Labardens (dir.), *De l'éducation par les médias à l'éducation aux médias*, Paris, L'Harmattan, 2015, p. 247.
11. Jean-René Ladmiral, Edmond Marc Lipiansky, *La Communication interculturelle* (2012), Paris, Belles Lettres, 2015, p. 13.
12. Annabelle Klein, art. cit. p. 248.
13. «À la différence des arbres ou de leurs racines, le rhizome connecte un point quelconque avec un autre point quelconque, et chacun de ses traits ne renvoie pas nécessairement à des traits de même nature. Il n'est pas fait d'unités mais de dimensions, ou plutôt de directions mouvantes. Il n'a pas de commencement ni de fin, mais toujours un milieu, par lequel il pousse et déborde. Il constitue des multiplicités linéaires à n dimensions, sans sujet ni objet, étables sur un plan de consciences.» (Gilles Deleuze et Félix Guattari, *Rhizome, Mille Plateaux, Capitalisme et schizophrénie 2*, Paris, Minuit, 1980, p. 30).
14. Serge Tisseron, *L'Intimité surexposée*, Paris, Ramsey, réédition Hachette Littérature, 2003.
15. «Dans l'ère postindustrielle, ce dont a le plus besoin le commun des mortels, c'est de la reconnaissance: l'homme souffre d'un besoin d'identité, il croit pouvoir exister dans et par le Net.» (Jean-Paul Lafrance, *La Civilisation du CLIC - La vie moderne sous l'emprise des nouveaux médias*, Paris, L'Harmattan, 2013, p. 123-124).
16. *Ibid.*, p. 205.
17. Marc Augé, *Non-lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité*, Paris, Seuil, 1992.
18. L'héroïne semble incarner le stéréotype de la femme qui réussit dans sa vie professionnelle à tout prix, étant comme alliée sa débrouillardise, sa mentalité de vainqueur, sa volonté d'aider les autres et d'établir des liens avec ses proches. Pourtant, si ces traits semblent bien fonctionner dans le contexte américain, une fois la décontextualisation opérée, les obstacles à cette réalisation de soi semblent se multiplier.
19. Jean-Pierre Le Goff, «C'est le règne des m'as-tu-vu», propos recueillis par Bérénice Rocfort-Giovanni, *Le Nouvel Observateur*, 31 juillet-6 août 2014, dossier «Génération selfie - enquête sur la nouvelle déferlante narcissique», p. 56.
20. Nicole Aubert, Christine Haroche (éd.), *Les Tyrannies de la visibilité. Le visible et l'invisible dans les sociétés contemporaines*, Toulouse, Érès, 2011.
21. Jean-Pierre Le Goff, art. cit., p. 56.
22. Martine Abdallah-Pretceille, «Pédagogie interculturelle: bilan et perspectives», in *L'interculturel en éducation et en sciences humaines*, vol. 1, Toulouse, PUM, 1985, p. 31.
23. Alexandre Serres, «Un exemple de translittératie : l'évaluation de l'information». *E-dossiers de l'audiovisuel*, INA, mis en ligne 01/2012, consulté le 30/10/2020, 11 p. https://archivesic.ccsd.cnrs.fr/sic_0114601.
24. Tzvetan Todorov, «Le croisement des cultures», in *Communications*, n° 43, Paris, Seuil, 1986, p. 16.

Bibliography:

- Abdallah-Pretceille, Martine. "Pédagogie interculturelle: bilan et perspectives." In *L'interculturel en éducation et en sciences humaines* [The Intercultural in Education and the Humanities], vol. 1. Toulouse: PUM, 1985.
- Aubert, Nicole, Christine Haroche, éd. *Les Tyrannies de la visibilité. Le visible et l'invisible dans les sociétés contemporaines* [Tyrannies of Visibility. The visible and the invisible in contemporary societies]. Toulouse: Érès, 2011.
- Augé, Marc. *Non-lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité* [Non-places: introduction to an Anthropology of Supermodernity]. Paris: Seuil, 1992.
- Deleuze, Gilles et Felix Guattari. *Rhizome, Mille Plateaux, Capitalisme et schizophrénie 2* [A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia 2]. Paris: Minuit, 1980.
- Klein, Annabelle. "Evolution des dispositifs d'expression de soi et identités numériques." In *De l'éducation par les médias à l'éducation aux médias* [From education by media to media education], edited by Alain Kiyindou, Francis Barbey, Laurence Corroy-Labardens. Paris: L'Harmattan, 2015.
- Ladmiral, Jean-René, Edmond Marc Lipiansky. *La Communication interculturelle* [Intercultural Communication] (2012). Paris: Belles Lettres, 2015.
- Lafrance, Jean-Paul. *La Civilisation du CLIC - La vie moderne sous l'emprise des nouveaux médias* [CLICK Civilization - Modern Life in the Grip of New Media]. Paris: L'Harmattan, 2013.
- Le Goff, Jean-Pierre. "C'est le règne des m'as-tu-vu," propos recueillis par Bérénice Rocfort-Giovanni. *Le Nouvel Observateur* [L'Obs], 31 July - 6 august 2014, "Génération selfie - enquête sur la nouvelle déferlante narcissique," 47-57.
- Maigret, Éric. "Après le choc *cultural studies*." In *Penser les médiacultures: nouvelles pratiques et nouvelles approches de la représentation du monde* [Thinking about Media Cultures: New Practices and New Approaches to World Representation], edited by Éric Maigret, Éric Macé, 17-40. Paris: Armand Colin, 2005.
- Serres, Alexandre. "Un exemple de translittératie: l'évaluation de l'information." *E-dossiers de l'audiovisuel* [Audiovisual e-folders], INA. Published in 01/2012, accessed on 30/10/2020. https://archivesic.ccsd.cnrs.fr/sic_01114601.
- Tisseron, Serge. *L'Intimité surexposée* [Overexposed Privacy]. Paris: Ramsey, réédition Hachette Littérature, 2003.
- Todorov, Tzvetan. "Le croisement des cultures." *Communications*, n° 43, 5-26. Paris: Seuil, 1986.
- Velez, Irma. "Pour une éducation au cinéma intégrée dans une pédagogie de projet multimédia: un exemple de translittératie." *Recherche et pratiques pédagogiques en langues de spécialité* [Research and Teaching Practices in Specialty Languages], vol. XXXI, n° 2, 2012. Published in 18 May 2012, accessed on 12 October 2020. DOI: <https://doi.org/10.4000/apliut.2650>.